

ISSN 1857-2294

Academia de Științe a Moldovei
Institutul de Cercetări Juridice și Politice

REVISTA

DE FILOSOFIE, SOCIOLOGIE

ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

1 (167)
2015

Chișinău, 2015

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor Moraru, doctor habilitat în științe politice

REDACTOR-ȘEF ADJUNCT

Victor Juc, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician al AȘM

Gheorghe Paladi, academician al AȘM

Arcadie Ursul, academician al AȘM (Rusia)

Andrei Timuș, membru corespondent al AȘM

Teodor Dima, academician al Academiei Române (România)

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Olga Găgăuz, doctor habilitat în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Tipul de revistă: categoria B

Redactor: Tamara Osmochescu

Procesare computerizată: Elena Curmei

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei, 2015

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

Victor JUC, Veaceslav UNGUREANU	Redimensionarea intereselor geopolitice ale marilor puteri în condițiile edificării sistemului internațional postrăzboi rece	7
Vitalie VARZARI	Consolidarea securității naționale a Republicii Moldova prin prisma noilor realități geopolitice regionale în Europa de Est	23
Cristina EJOV, Alexandru EJOV	Conceptul de europenizare și cadrul său teoretic	32

ȘTIINȚE POLITICE

Pantelimon VARZARI	Puterea elitistă și modernizarea politică a Republicii Moldova: repere conceptuale și de conținut	41
Victor SACA, Irina TEUT	Aspecte generale și particulare ale politicilor de guvernare în condițiile Republicii Moldova	53
Евгений РОМАНЕНКО	Коммуникативная политика государства в контексте современных исследовательских взглядов	66
Галина РОГОВАЯ	Нравственные основы современности: проблемы трансформации и институционные регуляторы	73

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

Andrei TIMUȘ	Ridicarea responsabilității sătenilor, coproprietari ai pământului, pentru sporirea eficienței producției	87
Valeriu MÎNDRU	Transformările social-economice și evoluții ale nivelului de trai	93
Iurie CARAMAN	Particularități ale consumului cultural în localitățile urbane din Republica Moldova	101
Olga GAGAUZ, Mariana BUCIUCEANU- VRABIE	Percepția bătrâneții și imaginea persoanelor vârstnice	112
Inga CHISTRUGA- SÎNCHEVICI	Dimensiuni ale politicii familiale din Republica Moldova în contextul politicilor familiale europene	124

MASS-MEDIA ȘI COMUNICARE

Victor MORARU	Mecanismele acțiunii politico-mediatică: tentația demistificării	136
Georgeta STEPANOV	Vocația socială a jurnalismului: abordări teoretice	145
FILOSOFIE		
Ana PASCARU	Considerații filosofice asupra independenței societății contemporane: cazul Republicii Moldova	159
Lidia TROIANOWSKI	Constantin Stere - captiv de limitele esteticii poporaniste	169
Alexandru COSMESCU	Specificul descrierii fenomenologice	180

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Roman IDJILOV	Disciplinaritatea discursului metafilosofic	193
Vladimir STERPU	Provocări actuale în materie de securitate transatlantică	202
Renata ATAMUSOV	Parteneriatul public-privat din perspectiva aprofundării participării civice	210
Mihaela RUSU	Formula estetică a serialismului integral	219
Wojciech ŚWIĘCH	Contemporary criticism of Émile Durkheim's classical theory of suicide	228

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Teodor ȚÎRDEA, Ludmila RUBANOVICI, Daniela RUSNAC	Recenzie: Filosofia în orizontul vieții. Vasile Țapoc – 75 de ani. Chișinău, BNRM, 2014, 230 p.	234
Victor JUC, Pantelimon VARZARI	Recenzie: Organismul militar al Republicii Moldova. Construcția militară și securitatea statului. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015, 386 p.	239

CONTENTS

INTERNATIONAL RELATIONS AND EUROPEAN STUDIES

- Victor JUC,** The resizing geopolitical interests of the great
Veaceslav UNGUREANU powers in the conditions of building cold postwar
international system 7
- Vitalie VARZARI** Consolidation of the national security of the
Republic of Moldova from the perspective of the
new geopolitical realities in the Eastern Europe 23
- Cristina EJOV,** Concept of europeanization and its theoretical
Alexandru EJOV framework 32

POLITICAL SCIENCES

- Pantelimon VARZARI** Elitist power and political modernization
of the Republic of Moldova: conceptual
and content milestones 41
- Victor SACA,** The general and specific aspects of government
Irina TEUT policies in terms of Republic of Moldova 53
- Евгений РОМАНЕНКО** Communication policy of the state in the context
of modern research views 66
- Галина ПОГОВАЯ** The moral foundations of contemporaneity:
the problem of transformation
and institutional controls 73

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

- Andrei TIMUȘ** Rise responsibility peasant, how proprietor
of earth, fight effective growth production 87
- Valeriu MÎNDRU** Social-economics transformations
and evolution of living standard 93
- Iurie CARAMAN** Particularities of cultural consumption
in urban localities of the Republic of Moldova 101
- Olga GAGAUZ,** Perception of aging and image of elder people 112
Mariana BUCIUCEANU-
VRABIE
- Inga CHISTRUGA-** Family policy in the Republic of Moldova
SÎNCHEVICI in the context of european family policy 124

MASS-MEDIA AND COMUNICATION

Victor MORARU	Mechanisms of political-media actions: demystifying attempt	136
Georgeta STEPANOV	Social vocation of journalism: theoretical approaches	145

PHILOSOPHY

Ana PASCARU	Philosophical consideration concerning independency of the contemporan society. Case study Republic of Moldova	159
Lidia TROIANOWSKI	Constantin Stere – captive to the limits of peopleist aesthetics	169
Alexandru COSMESCU	The character of the phenomenological description	180

RESEARCH PAPERS

Roman IDJILOV	The disciplinarity of metafilosofical discourse	193
Vladimir STERPU	Current challenges for transatlantic security	202
Renata ATAMUSOV	The public-private partnership from the perspective of deepen civic participation	210
Mihaela RUSU	The aesthetic formula of integral serialism	219
Wojciech ŚWIEŃCH	Contemporary criticism of Émile Durkheim's classical theory of suicide	228

CRITIQUE & BIBLIOGRAPHY

Teodor ȚÎRDEA, Ludmila RUBANOVICI, Daniela RUSNAC	Scientific review: Filosofia în orizontul vieții. Vasile Țapoc – 75 de ani. Chișinău, BNRM, 2014, 230 p.	234
Victor JUC, Pantelimon VARZARI	Scientific review: Organismul militar al Republicii Moldova. Construcția militară și securitatea statului. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015, 386 p.	239

REDIMENSIONAREA INTERESELOR GEOPOLITICE ALE MARILOR PUTERI ÎN CONDIȚIILE EDIFICĂRII SISTEMULUI INTERNAȚIONAL POSTRĂZBOI RECE

THE RESIZING GEOPOLITICAL INTERESTS OF THE GREAT POWERS IN THE CONDITIONS OF BUILDING COLD POSTWAR INTERNATIONAL SYSTEM

Victor JUC,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,

Veaceslav UNGUREANU,
doctor în științe politice
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

In this article are researched some historiographical elaborations and theoretical and methodological landmarks of investigation reconfiguration processes of great power geopolitical interests addressed in the context of building structure cold postwar international system, given that international relations continue to be marked by horizontal relations between major actors.

The dynamic of resizing geopolitical interests of the great powers are in the process of reconfiguration, and the relative systemic stability was stirred up by armed conflict of Ukraine. After the Cold War was formed gradually uni-multipolar structure of the international system, which was corrected at the beginning of XXI century towards multipolarity or, in other words, that better reflect the new realities, to polycentrism, meeting three major centers of power. At the same time, the great powers seek further the expansion and achieve both geopolitical interests at the expense of other major players, and in the area of small and medium invoice agents. The fact is that the level of systemic stability and instability depends on the recovery of geopolitical interests that marks relations between the great powers, but having impact on other categories of actors, especially on states of discussed segments. The core problem is that the Russian Federation questioning the accepted configurations of world order, model that I highlighted in the text, and the events of Ukraine served as a pretext for announcing the new options. The pattern of world order is characterized by relative stability and acceptable level of cooperation between the major players and their geopolitical interests focused in Eurasia, which remained a geopolitical field, although the global economic center is emerging more and more in the Asian-Pacific region.

Key-words: *international system, structure, world order, polarity, national interest, geopolitical interest, cold war, post-cold war.*

In acest articol sînt supuse cercetării unele elaborări istoriografice și repere teoretico-metodologice ale investigației proceselor de reconfigurare a interese-

lor geopolitice a marilor puteri abordate în contextul edificării structurii sistemului internațional postrăzboi rece, dat fiind că relațiile internaționale continuă să fie marcate de raporturile pe orizontală dintre actorii majori.

Obiectivul trasat pentru valorificare științifică rezidă în cercetarea unor procese de cooperare și de conflict pe arena mondială, cu impact asupra intereselor geopolitice ale marilor puteri în arealul sud-est și est-european, fiind degajate oportunitățile și constrângerile de caracter geopolitic și geostrategic. Studiul este realizat prin evaluarea critică a elaborărilor științifice perfectate de cercetători și analiști atât din străinătate, cât și din Republica Moldova, primordialitatea revenind doctrinarilor, dar fiind reliefate și alte lucrări la temă care vin să întregască tabloul investigațiilor.

Vom sublinia că realitățile postrăzboi rece în devenire au făcut cercetătorii științifici, oamenii politici și analiștii să se antreneze în activități de definire a modelului de ordine mondială postbipolară, luând ca suport de referință replierile geostrategice în curs de desfășurare și, implicit, transformările structurale de sistem internațional. În urma dezintegrării sistemului socialist, în Europa s-au produs replieri importante, marcate de reconfigurarea sferelor de influență ale actorilor majori și de opțiunile statelor postsocialiste. B.Badie și M.-C. Smouts au remarcat absolut fondat că lumea din ultimul deceniu al secolului XX și primul deceniu al secolului XXI se afla în căutarea relațiilor și subiectelor noi, sistemul internațional edificat pe concepțiile echilibrului de forțe și conflictului dintre cele două supraputeri, potrivit asumptiei I. Șimanskaia, fiind înlocuit cu altă realitate.

Vom preciza, termenul geopolitic de sorginte realistă *polaritatea* continuă, mai mult din obișnuință și din simplitatea explicării, să fie folosit pentru definirea structurii sistemului internațional și configurației ordinii mondiale. Vom nota succint că una dintre cele mai explicite tipologii a ordinii mondiale prin aplicarea polarității a fost realizată de S. Huntington. care deosebește *ordinea multipolară*, când trei și mai mulți actori majori se află în raporturi de cooperare și competiție, soluționarea problemelor majore solicitând efortul conjugat al tuturor principalelor puteri și, deci, balanța de forțe nu admite unilateralitatea; *ordinea bipolară*, este asigurată de două supraputeri aproximativ egale ca potențial, aflate în raporturi de alternare a perioadelor de cooperare și de conflict, relațiile bilaterale determinând în totalitate agenda internațională, iar extinderea sferelor de influență se realizează fie prin formarea coaliției de state satelite, fie în forma războaielor prin procură în cazul statelor nealinate, fiind folosiți interpuși; *ordinea unipolară*, este asigurată de o singură supraputere, iar celelalte state nu se dovedesc a fi decât puteri minore și deci, este imposibilă o formulă de coaliție care ar fi în măsură să împiedice supraputerea să acționeze unilateral [1, p.35-42].

E.-O. Czempiel consideră că termenii de unipolaritate și multipolaritate sînt aplicați conceptual ca teorie și ca fapt: se susține frecvent că Statele Unite au acționat în mod unilateral, în cazul Irakului, dar, de fapt, au acționat în mod multilateral, printr-o coaliție. Cercetătorul abordează termenii în sens dublu, *de strategii și atitudini și de distribuire a puterii*, în ultimul caz figurînd și bipolaritatea, din condițiile războiului rece. Statele Unite dețin o anumită hegemonie, susține E.-O. Czempiel, dar, totodată, sînt prezente alte centre de putere și se dovedește a fi foarte dificil de determinat dacă avem o lume unipolară sau multipolară: de obicei, unipolaritatea nu este frecventă, iar în perioada postbipolară Statele Unite acționează multilateral, însă decid în mod unilateral.

Zb. Brzezinski supune analizei asumarea de către Statele Unite a rolului de *stat-hegemon*, cu toate consecințele care provin din această calitate în condițiile postrăzboi rece, conjunctura internațională nou creată oferindu-le, în același timp, posibilități suplimentare pentru a-și promova interesele geopolitice pe continentul Eurasia. În opinia sa, ultimul deceniu al secolului XX a fost marcat de transformări dramatice în politica mondială, problema de bază constînd în faptul dacă Statele Unite dispun de potențial pentru a face față relațiilor complexe de putere și a exercita supremația la nivel global. Eurasia este declarată drept tabla de șah pe care continuă să se producă bătălia pentru supremația mondială, această luptă implicînd geostrategia [2, p.40-62]. De fapt, Zb. Brzezinski reactualizează ideile lui H. Mackinder privind controlul asupra „pămîntului de mijloc” echivalat cu dominația la nivel global și nu este deloc întîmplător că unul dintre obiectivele majore ale Statelor Unite rezidă în a nu admite apariția unui concurent eurasiatic de succes, aplicînd, în acest scop, diferite strategii și mecanisme, inclusiv realizările sistemului democratic american.

J. Ikenberry împărtășește în mare parte ideile expuse de Zb. Brzezinski, susținînd că sistemul internațional postrăzboi rece este de tip hegemonist, deoarece a fost concentrat în jurul Statelor Unite, reflectînd mecanismele politice și principiile organizatorice ale modelului american. S. Lanțov și V. Acikasov menționează că singura supraputere deține poziții dominante în structura economică a relațiilor internaționale și în sfera militaro-strategică, în condițiile globalizării Statele Unite au obținut priorități suplimentare pe contul aliaților noi din arealul european postsocialist [3, p.138]. J. Nye a aderat, de asemenea, la supozițiile lui Zb. Brzezinski, afirmînd că Statele Unite se dovedesc a fi singurul hegemon veritabil, singura supraputere cu interese și posibilități globale. A. Celeadinski este de părere că Statele Unite se află în căutarea diferitor variante de grupări regionale de aliați care le-ar permite să țină sub control cele mai importante procese internaționale postbipolare, asigurîndu-le, în acest sens, susținerea directă sau indirectă de către un număr cît mai mare de state a acțiunilor convenabile și pe arena mondială, iar potrivit lui P. Matveev, Statele Unite urmăresc edificarea unui sistem piramidal la nivel global.

În accepția lui Zb. Brzezinski, principalii actori din Europa se dovedesc a fi Germania și Franța, iar conform opiniei exprimate de G. Modelski și W. Tompson, parteneriatul Statele Unite – Uniunea Europeană reprezintă principala temelie a ordinii mondiale din primele două decenii postbipolare, parteneriat care trebuie să alcătuiască nucleul solid pentru „consolidarea lumii” prin democrație și economie de piață. Zb. Brzezinski afirmă că centrul Eurasiei, adică arealul dintre Europa în proces de extindere și China în ascensiune spre supremație regională, va rămîne „o gaură neagră” din punct de vedere geopolitic, cel puțin atît timp cît Federația Rusă nu va tranșa frămîntările interne privind autodefinirea postimperială, perspectivele unei evoluții pozitive fiind incerte. El numește Ucraina unul dintre cei cinci pivoți geopolitici de importanță hotărîtoare, dar cu viabilitate care rămîne nesigură, una dintre cauze fiind, în accepția noastră, lipsa de clarviziune strategică manifestată de elitele politice. Ținem să precizăm, în contextul reliefat de idei, că nici marii doctrinari, precum Zb. Brzezinski, S. Huntington sau G. Friedman, nu s-au dovedit a fi în stare să estimeze evoluția Ucrainei în 2014, dat fiind că gîndeau rațional, în baza și în conformitate cu legile dezvoltării globale postbipolare pe care le-au trasat ei înșiși, pe cînd conducerea Federației Ruse a acționat irațional, fără a ține cont de prescripțiile stabilite.

H. Kissinger este de părere că, deoarece raporturile interstatale se produc în lipsa unei guvernări mondiale, sistemul internațional este de caracter anarhic, iar relațiile internaționale pot fi cel mai bine înțelese prin descifrarea modului de distribuire a puterii între state. În accepția sa, din punct de vedere geopolitic Statele Unite se dovedesc a fi o insulă în largul masei eurasiatice, ale cărei resurse și populație depășesc cu mult pe cele americane, formînd un pericol de loc neglijabil pentru Statele Unite. Pericolul estimat trebuie contracarat, susține cercetătorul, deși, în raport cu starea actuală a lumii, Statele Unite s-au dovedit a fi slab pregătite de experiența istorică, important fiind de a diminua incapacitatea sa de a modela evenimentele [4, p.707]. H. Kissinger de asemenea scoate în evidență potențialul marilor puteri eurasiatice, care le va permite să pună sub semnul întrebării interesele geopolitice americane pe continent și să concureze pe plan mondial. Politica Statelor Unite față de Federația Rusă trebuie să fie gîndită în conformitate cu interesele permanente și nicidecum în funcție de fluctuațiile politicii interne a Rusiei: autoritățile rusești vor manifesta interes geopolitic permanent față de „vecinătatea imediată”, iar problema-cheie este dacă relațiile Federației Ruse cu Noile State Independente trebuie tratate ca pe o problemă internațională care se supune regulilor acceptate de politica externă și codificate de dreptul internațional sau ca rezultat al deciziei unilaterale a Rusiei. Vom preciza, luînd ca suport evenimentele din Ucraina, dar și numeroasele

ingerințe în afacerile interne ale statelor postsovietice, inclusiv lipsa de progrese în reglementarea unor conflicte „înghețate”, că Administrațiile americane n-au rezolvat această dilemă, însă în contextul că tratau spațiul ex-sovietic ca pe segment al intereselor geopolitice ale Federației Ruse.

Luînd ca suport de referință supozițiile elaborate de E.-O. Czempiel și H. Kissinger, susținem că Statele Unite decid în mod unilateral și acționează în coaliție, pe cînd Federația Rusă decide și acționează de una singură, Statele Unite au beneficiat de creșterea numărului aliaților după încheierea conflagrației globale bipolare, în timp ce Federația Rusă a păstrat un număr în scădere de aliați ai Uniunii Sovietice și n-a reușit să încorporeze alții (parteneriatele anunțate în cadrul BRICS (Brazilia, Rusia, India, China și Republica Sud-Africană) și OCS (Organizația de Cooperare de la Shanghai) se dovedesc a fi de perspectivă, dar încă n-au confirmat și nu există nici un raționament valid că aceste grupări vor deveni alianțe).

Referindu-ne la conceptul de structură a sistemului internațional, vom sublinia că acesta este abordat nu numai în funcție de numărul polurilor sau al centrelor mondiale de putere, ci și ca un set de condiții constrîngătoare, condiții care afectează comportamentul actorilor prin mecanisme ale socializării și competiției. Conform lui K. Waltz, structura reglementează, dar nu determină comportamentul statelor, fără a ține cont de atribuții și interacțiunii [5, p.130-143], în caz contrar s-ar da dovadă de reduționism, atribuit de K. Waltz cercetătorilor care explică funcționarea sistemelor internaționale prin focusarea asupra unităților, cum ar fi St. Hoffmann sau R. Aron. Vom aminti succint, în contextul abordării structurii sistemului internațional, de teoria lui M. Kaplan, care a excelat prin elaborarea fundamentală avînd ca bază distribuția puterii, caracterul relațiilor internaționale fiind determinat de constrîngeri în formă de reguli imuabile de comportament. Rămînînd pe aceeași filieră conceptual-teoretică, vom invoca lapidar teoria constructivistă a lui A. Wendt, construcție care prevede că statele se dovedesc a fi unitățile principale de analiză a relațiilor internaționale, structurile-cheie din cadrul sistemului sînt de caracter intersubiectiv, iar interesele și identitățile de stat sînt construite de aceste structuri sociale [6, p.326], în timp constrîngerile structurale se exercită prin modificarea costurilor și beneficiilor în funcție de diferite strategii. Astfel am făcut o succintă trecere în revistă a elaborărilor științifice ale principalilor exegeți ai structuralismului abordat în raport cu sistemele internaționale nu pentru a prezenta o radiografie a construcțiilor teoretice, ci pentru a accentua semnificația determinantă a structurii asupra tipului de sistem și configurației modelului de ordine internațională, inclusiv din perioada postbipolară, devenită mondială.

Am remarcat mai sus complexitatea și diversitatea elaborărilor privind tipul de structură sistemică și tiparul de ordine mondială postrăzboi rece, formîn-

du-se o adevărată „ciocnire a perspectivelor” [7, p.411-422]. Sintetizându-le, deosebim trei perspective: *optimistă*, care prezintă lumea contemporană la apogeul dezvoltării tehnologice și al triumfului „rațiunii pașnice” în afacerile internaționale, cea mai bună ilustrare a acestor stări de spirit regăsindu-se în elaborarea lui F. Fukuyama privind „sfârșitul istoriei”, asociat cu victoria democrației liberale de sorginte occidentală ca formă finală de guvernare umană, iar viitorul constând în „crearea unei piețe comune a politicii mondiale”, iar aceasta va diminua posibilitatea războiului și a confruntărilor ideologice, fiind preocupată de rezolvarea problemelor economice, ecologice și tehnologice cotidiene, de altfel, „o realitate extrem de plictisitoare” [8, p.4-18]; *pesimistă*, care presupune că lumea contemporană este dominată de haos și anarhie cronică, în calitate de exemple servind asumțiile lui R. Kaplan privind haosul regionalizat și clivajul Nord-Sud: prăbușirea echilibrului de putere la nivel global și a arhitecturii de securitate fondată pe bipolaritate, procese complementate de criza economică din fostul „lagăr socialist”, sărăcia „lumii a treia” și conflictele profesionale perpetuate istoric nu contribuie decât la aprofundarea stării de anarhie [9, p.37]; *moderată*, este ancorată pe problematica stabilității relative și gestiunii sistemului internațional prin diferite forme de interacțiune, cum ar fi „triada comercială” definită de P. Hirst și G. Thompson, aceasta incluzând următoarele regiuni extinse: America de Nord (cu implicarea eventuală a Americii de Sud), Uniunea Europeană (cu eventuala conectare a Europei de Est și Africii de Nord), precum și Japonia (cu extinderea arealului asiatico-pacific), atestându-se „sfârșitul geopoliticii”, care cedează întâietatea în raport cu geoeconomia, edificată pe competitivitate [10, p.164-165].

Considerăm absolut fondată supoziția lui S. Huntington, care definește structura sistemului internațional postrăzboi rece ca fiind *uni-multipolară*, aceasta prezentându-se în forma unui hibrid complex ce include o supraputere și câteva puteri majore [11, p.35-36]. În acest sens, rezolvarea problemelor principale de factură internațională reclamă „acțiunea sigurei supraputeri, însă în combinație cu unele puteri majore”, tiparul de ordine uni-multipolară resimțind din plin tensiunile dintre aspirațiile către unipolaritate și tendințele către multipolaritate (în special din partea unor puteri majore). S. Huntington deosebește nivelul supraputerii, aceasta fiind în măsură să exprime și să exercite interese globale, nivelul marilor puteri regionale, acestea dispunând de capacități de promovare a intereselor în anumite regiuni, nivelul puterilor regionale secundare, ale căror interese frecvente se află în conflict (deschis sau latent – adăugăm noi) cu interesele puterilor majore din proximitate.

Dezvoltând binomul „unipolaritate - multipolaritate”, vom realiza o succintă radiografie a unor elaborări mai puțin elucidate în literatura de specialitate, dar care întregesc tablourile investigațiilor în favoarea unui sau altui tip de structură

a sistemului postrăzboi rece. Printre exegeții lumii unipolare îi vom menționa pe P. O'Brien, care prezintă Statele Unite drept singurul hegemon veritabil din istoria sistemului internațional [12, p.37], J. Ikenberry, în a cărui opinie a fost instaurată Pax America cu extensie globală ce nu caută să ocupe noi teritorii [13, p.50-53] sau pe Ch. Krauthammer, care descrie dominația fără precedent a unei singure puteri [14, p.7], nemaivorbind de R. Art, care dezvoltă ideea cu privire la atractivitatea culturală americană [15, p.3-15].

J. Nye structurează sistemul internațional în societăți agricole preindustriale, societăți industriale și societăți postindustriale, o tipologie de conținut aproximativ identic fiind elaborată de A. și H. Toffler prin teoria celor „trei valuri”. În aceeași ordine de idei, T. Barnett și H. Gaffney deosebesc state care formează „nucleul funcțional” al globalizării și state „neintegrate”, cauzele neconectării la acest proces fiind de factură politică, economică sau culturală. C. Vlad invocă, în condițiile evoluției de la unipolaritate la multipolaritate, asimetria structurală în raporturile de forță pe plan mondial, în sensul că vidul de putere apărut în unele zone se transformă într-un vid de securitate, devenind inevitabile realineri de poziții, redistribuiri de roluri și de sfere de influență [16, p.79]. A. Burian a catalogat ordinea mondială postrăzboi rece ca fiind una policentristă, parametrii acestui tipar de ordine fiind determinați de creșterea gradului de concretizare sectorială și, implicit, de transformare în relațiile dintre diferiți factori, pe de o parte, iar pe de alta, de reducerea gradului de simetrie și subordonare [17, p.181]. A. Tuzikov de asemenea descrie o structură policentristă în devenire, dar cu pronunțate caracteristici de unipolaritate de tip hegemonist, iar statele care nu doresc sau nu se dovedesc a fi în măsură să se alinieze la modelul nou de ordine manifestă aspirații deschise pentru a deține arme nucleare, asociate cu garantarea suveranității, această situație poate degenera în relansarea cursei înarmărilor cu arsenalul de distrugere în masă [18, p.86]. Totodată, cercetătorul rus consideră că modelul de ordine mondială postbipolară se forma în contextul intensificării proceselor de globalizare, ideile sale înscriindu-se, în mare măsură, în logica edificiului conceptual fundamentat de H. Kissinger privind conflictul dintre fragmentare și globalizare, conflict care marchează sistemul internațional de la începutul secolului XXI.

Prin urmare, transformările structurale de sistem și reconfigurarea modelului de ordine mondială în perioada postrăzboi rece s-au soldat cu formarea unui tip uni-multipolar la sfârșitul secolului XX, care a evoluat către policentrism la începutul secolului XXI. Policentrismul se exprimă prin funcționalitatea unui spectru de instituții internaționale de cooperare multilaterală, cu predilecție Asociația Nord-Americană de Comerț Liber, Cooperarea Economică Asiatico-Pacifcă și Uniunea Europeană, iar geoeconomiei, în ordinea reliefată de idei, revenindu-i primordialitatea în raport cu geopolitica. În același timp, ar fi o

greșeală dacă am nega plenar ponderea geopoliticii în relațiile internaționale postrăzboi rece, dat fiind că statele rămân a fi, potrivit estimării lui P. de Senarclens, actori privilegiați, incluzînd o suprapunere și cîteva mari puteri. Vom preciza că lista acestor din urmă este deschisă și revăzută periodic, prin completare fondată sau pretinsă, cert fiind însă că raporturile dintre actorii majori modelează caracterul relațiilor internaționale, structura sistemului internațional și modelul ordinii mondiale.

Transferînd cercetările pe elucidarea unui concept edificator pentru realizarea investigațiilor, conceptul de interes geopolitic, vom pune în lumină, întîi de toate, supoziția lui C. Preda, care subliniază că în geopolitică un interes poate fi considerat ca atare numai atunci cînd actorul, ca element al sistemului, dispune de capacitatea de a-l materializa, în caz contrar este vorba de aspirații [19, p.18-19]. Această asumție am considerat-o necesară pentru a face distincție dintre interese și alte obiective urmărite. Dezvoltînd analiza de conținut al conceptului, vom nota că J. Rosenau, citat de Ș. Tămaș, imprimă interesului geopolitic o conotație dublă: este un instrument de abordare a fenomenului politic internațional și unul de acțiune pentru actori: ca și instrument analitic, interesul geopolitic este folosit pentru a descrie, explica sau evalua sursele și caracterul politicii externe a unei națiuni, iar ca și instrument al acțiunii politice servește în calitate de mijloc de promovare și justificare a politicilor [20, p.166]. C. Hlihor susține că în cîmpul geopolitic, interesul poate fi abordat din perspectivă triplă: în interiorul fenomenului geopolitic determină și orientează actorul pentru a acționa într-un spațiu concret; în teoria și analiza geopolitică se dovedește a fi instrument pentru a identifica și măsura cu aproximație gradul de implicare a actorului în rezolvarea unei probleme dintr-o anumită regiune; în cartografia geopolitică de propagandă poate să devină instrument de manipulare a opiniei publice, interne sau internaționale [21, p.224].

P. Liotta susține că din perspectivă geopolitică cel puțin două elemente se dovedesc a fi relevante pentru precizarea naturii și dimensiunii intereselor: natura actorilor și valoarea geopolitică a spațiului în dispută. Din perspectiva actorilor, interesele pot fi clasificate, după cum urmează: conform obiectivelor urmărite în cadrul relațiilor internaționale se deosebesc interese naționale, economice, politice, teritoriale și ideologice; potrivit priorităților trasate în anumită perioadă, interesele se împart în vitale și secundare, primele vizînd securitatea, independența, integritatea și suveranitatea statului, acestea nu pot fi negociate, pe cînd cele din urmă „se definesc mai greu”, pot fi negociate și sînt aplicate în relațiile internaționale, fiind exemplul de artă a compromisului [22, p.60-62]. În aceeași ordine de idei, vom reliefa succint teoria lui H. Morgenthau cu privire la interesele geopolitice (ale marilor puteri). În funcție de poziția actorilor în cadrul relațiilor internaționale, acestea pot fi: comune – obiectivele urmărite de

doi sau mai mulți actori într-un anumit spațiu geopolitic coincid; complementare – obiectivele strategice nu sînt antagoniste și unul dintre actori poate renunța la un interes particular ce se află în contradicție cu altul din aceeași categorie; conflictuale – obiectivele strategice urmărite de un actor într-un spațiu geopolitic se dovedesc a fi ireconciliabile în raport cu obiectivele propuse de alt actor.

Considerăm necesar de a pune în lumină aserțiunile ce vizează similitudinile și diferențele de conținut dintre „geopolitică” și „geostrategie”. F. Caron susține că uneori se pune semnul de egalitate între cele două demersuri, dat fiind că se dovedește a fi dificil de a le înțelege fără o abordare în interconexiune ca fenomen și ca teorie. În realitate, specifică cercetătorul, distincția este evidențată prin parametrii obiectului de studiu, dat fiind că geopolitica este canalizată pe examinarea factorilor de caracter general, care determină proiectul politic, pe cînd geostrategia analizează ansamblul datelor susceptibile de a afecta strategia aplicată de un stat [23, p.40-41]. Zb. Brzezinski, reliefînd conexiunea dintre geopolitică și geostrategie, a precizat deosebirile, în sensul că prima studiază interesele actorilor în raport cu un anumit spațiu și elaborează proiectul, pe cînd cea de-a doua indică mijloacele și căile pentru ale materializa [3, p.41]. A. Vigarie definește geostrategia ca fiind totalitatea comportamentelor de apărare raportate la dimensiunile și mijloacele de acțiune [24, p.9], iar în accepția lui A. Cohen, citat de C. Hlihor, regiunii geostrategice îi revine rolul strategic, pe cînd regiunii geopolitice – rolul tactic [25, p.18]. La rîndul său, C. Hlihor mai degrabă acordă credit și subscrie la definiția elaborată de Zb. Brzezinski, susținînd că geostrategia este ansamblul căilor și mijloacelor prin intermediul cărora un actor își impune interesul într-o regiune geografică. Din perspectiva actorilor, sistemul internațional rămîne dominat de state – națiuni [26, p.125], care desfășoară activitățile în vederea satisfacerii intereselor naționale, adaptînd geostrategia operațională pentru a le valorifica.

Vom nota că unele elaborări acreditează ideea că în condițiile postrăzboi rece interesele economice se disting prin primordialitate în raport cu alte tipuri și presupun că satisfacerea lor depinde în mare parte de nivelul de cooperare: concurența economică nu urmărește eliminarea fizică a unor actori, ca în cazul conflictelor armate, iar creșterea economică și acumularea de bogății nu se dovedește a fi un joc cu suma zero, în sensul proporționalității directe însumate între cîștiguri și pierderi. În același timp K. Waltz, citat de M. Mastanduno, a specificat fără drept de apel că „deseori competiția economică este mai acută decît competiția militară și dacă armele nucleare limitează marile puteri în a folosi forța, ne putem aștepta că în relațiile mutuale concurența economică și tehnologică să devină mai intensă” [27, p.23]. Zb. Brzezinski reamintește că anume satisfacerea/nesatisfacerea intereselor economice a determinat, pe lîngă alți factori, de nuanță politică, economică sau militară, ca statele naționale să

poarte două războaie mondiale, iar în perioada postbipolară nu este cazul de a subestima asemenea factori, cum ar fi competițiile dintre marile puteri pentru controlul asupra pivoților geopolitici, tendințe care pot să producă crize în cadrul sistemului internațional. Th. Schelling pune în evidență factorii cei mai importanți cu impact destabilizator asupra sistemului, precum tensiuni religioase, crize etnice, rivalități istorice cu privire la frontiere sau proliferarea armamentului de distrugere în masă către actorii cu pretenții de hegemonie regională, situație care atestă prezența concomitentă a raporturilor de cooperare și de conflict [28, p.14-15]. Cert este, în ordinea reliefată de idei, că progresele înregistrate în dezvoltarea tehnicii militare au transformat substanțial strategiile și tacticile de apărare abordate în sensul clasic, „a câștiga în relațiile internaționale contemporane se dovedește a fi diferit de a învinge adversarul”, consideră Th. Schelling, care se pronunță expres în favoarea compromisului prin negocieri în vederea satisfacerii intereselor geopolitice.

Zb. Brzezinski a întreprins o analiză comparată extinsă a potențialului de care dispun Eurasia, abordată ca o totalitate, și Statele Unite, balanța înclinând în favoarea primei, iar diferențele se exprimă prin numărul și densitatea populației, armamentul nuclear și cheltuielile pentru înarmare, în calcule mai aflându-se puterea economică. Însă Eurasia nu poate profita de potențialul disponibil din cauza că nu formează o unitate din punct de vedere politic, susține cercetătorul, iar H. Kissinger aseamănă Statele Unite cu o insulă în largul masei continentale, partajată în două sfere, Europa și Asia. La rîndul nostru, adăugăm că divizarea geopolitică și geoeconomică a Eurasiei se produce nu numai la nivel regional, dar și pe filiera actorilor statali, frecvente fiind cazurile cînd statele din proximitate manifestă diferită atitudine față de singura supraputere.

Rămînînd pe dimensiunea fundamentelor geopolitice elaborate de Zb. Brzezinski, vom nota că în accepția cercetătorului geopolitica a progresat de la nivelul regional la cel global, iar supraputerea mondială pentru a exercita eficient controlul asupra continentului are nevoie să identifice statele dinamice din punct de vedere geostrategic, care ar putea să producă schimbări în distribuirea internațională a puterii, determinînd obiectivele externe ale elitelor politice și consecințele acțiunilor pe care le-ar putea întreprinde, formulînd strategii de contracarare, control sau cooperare cu statele identificate pentru a asigura promovarea intereselor sale. Zb. Brzezinski se pronunță discret pentru apropierea dintre Statele Unite și Europa, unită și mai independentă, problemele de discutat rămînînd extinderea Uniunii Europene spre est, cu impact asupra statelor europene postsovietice și spre sud-est, în sensul suprapunerii cu spațiul euroatlantic.

În același context geopolitic, Zb. Brzezinski se pronunță pentru o Rusie democratică și un partener în modelarea unei Eurasii mai stabile. Totodată nu

este mai puțin adevărat, susține cercetătorul, că ambițiile imperiale manifestate de unele cercuri guvernante care se ocupă de politica externă a Federației Ruse alimentează dezideratul adânc înrădăcinat de a deține rolul dominant în Eurasia și pe mapamond [3, p.64]. N. Nartov, din contra, nu exclude probabilitatea rivalității dintre Statele Unite, pe de o parte, iar pe de alta, coaliția eventuală incluzând Federația Rusă și China, formată prin concentrarea resurselor naturale și dezvoltarea dinamică a economiei: aceste state pot să creeze „spațiul unic eurasiatic”, care prin parametrii geografici, economici, demografici și de materie primă se va afla în afara concurenței eficiente cu orice alt stat [29, p.285]. L. Krîștanovici se pronunță în aceeași manieră, susținând că prin concentrarea potențialelor Federației Ruse și Chinei se vor anihila toate puterile antirussești și antichineze pe arena mondială, coaliție de care vor avea frică toți rivalii, în timp ce V. Petrov se dovedește a fi mult mai tranșant prin a solicita ca Rusia metodic, pas cu pas, să-și formeze „un spațiu”, un câmp geopolitic, numit Eurasia [30, p.176]. Vom adăuga, la rîndul nostru, că autoritățile Federației Ruse nu puteau să-și permită luxul de a nu tinde să valorifice și să implementeze ideile de acest conținut, care, de altfel, nu se disting prin noutate, figurînd mereu pe arena politică: vom reitera Grupul Brazilia, Rusia, India, China și Republica Sud-Africană (BRICS), Organizația pentru cooperare de la Shanghai sau Uniunea Vamală Rusia-Belarus-Kazahstan, transformată în Uniunea Eurasiatică. Considerăm că rezultatele înregistrate de primele două grupări se află, la moment, sub așteptări, o cauză fiind că unul dintre obiectivele cardinale a fost nu „pentru” cooperare, ci „împotriva” hegemoniei americane.

Transferîndu-ne geopolitic în proximitatea balcanică, vom nota că această zonă rămîne importantă, aflîndu-se la confluența intereselor geopolitice a trei mari puteri – Statele Unite, Uniunea Europeană și Federația Rusă. Fiecare actor major pune în aplicare diferite strategii, instituții și pîrghii de care dispune: Statele Unite – strategia de securitate euroatlantică, Uniunea Europeană – asocierea și integrarea prin accesul la instituțiile și fondurile comunitare, iar Federația Rusă – agenții energetici și în anumite cazuri comunitatea slavo-ortodoxă. De fapt, în subregiune sînt antrenate încă două instituții de cooperare multilaterală - Organizația pentru securitate și Cooperare în Europa și Organizația Tratatului Nord-Atlantic, care împreună cu Uniunea Europeană urmăresc să contribuie la asigurarea securității și stabilității, inclusiv prin gestiunea crizelor din Kosovo și din Bosnia și Herțegovina. S. Kahn susține ideea că în arealul balcanic interesele geopolitice ale Federației Ruse și ale Uniunii Europene se află în raport de conflict, însă trebuie de ținut cont, în același timp, că Uniunea Europeană este dependentă în parte de hidrocarburile importante din Rusia [31, p.62-64], iar A. Baltag pune pe tapet lupta geoenergetică, avînd substrat geoeconomic , geopolitic și geostrategic. Considerăm că

mult vehiculatul conflict dintre cele două proiecte de gazoducte, South Stream și Nabucco, nu va rămâne decât unul imaginar și speculativ, din cauza că dimensiunea geopolitică, complementată de altele două, geostrategică și geoeconomică, predomină determinant asupra componentei ce ține de capacitățile părților de a livra cantitățile necesare de agenți energetici și de a respecta parametrii tehnici. În alte cuvinte, părțile angajate pur și simplu nu dispun de capacități pentru a asigura aprovizionarea cu gazele naturale ofertate și nu se dovedesc a fi în măsură de a menține presiunea necesară în conducte, proiectele fiind practic din start puțin eficiente și nu este deloc întâmplător că au fost retrase. În plus, nu trebuie de uitat de alte proiecte aflate în diferite stadii de dezvoltare, precum Burgas – Aleksandropolis, Prikaspiiskii sau Blue Stream, care solicită de la producătorii și exportatorii de gaze naturale eforturi susținute nu numai tehnice, dar și diplomatice, luând în calcul prezența intereselor care frecvent se exclud și reprezintă un joc cu suma zero.

Este necesar de subliniat, în ordinea elucidată de idei, că în spațiul geopolitic balcanico-pontic s-au concentrat mai mulți actori cu statut diferit care tind să-și exercite interesele, dată fiind importanța acestui areal: se află la confluența a trei segmente geopolitice – Peninsula Balcanică, Europa de Est și Asia Mică; este poziționat în proximitatea Orientului Mijlociu; este situat la limitele frontierelor sudice ale Federației Ruse și Alianței Atlantice de Nord; este poarta de acces la Oceanul Planetar pentru unele state sud-est și est-europene; este traseul unor conducte de transport al agenților energetici; include facilități comerciale și turistice datorită unui număr important de porturi; este mediu favorabil pentru cooperare economică, militară și culturală; coagulează o piață impunătoare de desfacere, înglobând circa 350 de milioane de consumatori; include un potențial demografic și economic important. Vom preciza, în același context, că numeroasele calcule rezultate din reliefarea importanței strategice a două gazoducte, South Stream și Nabucco, ancorate preponderent pe invocarea conflictului geopolitic cu tentă geoeconomică, notăm, aceste supoziții n-au rămas decât pe hîrtie și nu este exclus că au devenit istorie și cu șanse mici de a fi reactualizate, proiectele dovedindu-se a fi nerentabile economic și dificil de realizat tehnic.

Referindu-ne succint la situația și perspectivele pivoților geopolitici din acest areal, pivoți identificați de Zb. Brzezinski, vom începe cu Ucraina, care în elaborările științifice ale unor specialiști de marcă urma să devină un actor important în spațiul est-european, cu impact asupra poziției și ponderii regionale a Federației Ruse. F. Thual a remarcat scăderea prezenței Federației Ruse în spațiul pontic, rămânînd doar cu un singur port maritim important – Novorosiisk [32, p.97], iar în accepția lui O. Serebrian, după implozia Uniunii Sovietice zona Mării Negre se dovedește a fi arealul geopolitic în care Federația Rusă a înregistrat pierderi substanțiale, dat fiind că Ucraina a moștenit porturi, o mare

parte a fișiei de litoral și a platoului continental: dimensiunile potențialului economic, militar și uman, conchide cercetătorul, contribuie la perceperea Ucrainei drept o putere regională [21, p.29].

Fără îndoială, aceste evaluări și concluzii au fost valide pînă la izbucnirea conflictului armat din primăvara anului 2014, Ucrainei fiindu-i cauzată o lovitură de proporții: anexarea peninsulei Crimeea și a orașului Sevastopol de către Federația Rusă, pierderea suveranității asupra unor teritorii din regiunile Donețk și Luhansk, reducerea dramatică a capacităților de asigurare a securității și apărării naționale, aprofundarea crizei economice, devalorizarea monedei naționale, fisurarea societății, nemaivorbind de pierderile umane, acești și alți factori nu permit de a numi Ucraina „pivot geopolitic” sau „putere subregională”. Deși Federația Rusă a negat implicarea în conflict, practic i-a încălcat flagrant neutralitatea activă asumată și garanțiile de securitate provenite din Tratatul cvadripartid din 5 decembrie 1994, Ucraina fiind redusă, în opinia noastră, prin aplicarea tipologiei lui M. Kaplan, la statutul de „putere mică”, iar apelînd la aparatul categorial-ideatic dezvoltat de S. Huntington, este „un stat sfișiat”, dar nu din punct de vedere ideologic, și teritorial și geopolitic.

Figurînd în lista pivoților geopolitici perfectată de Zb. Brzezinski, Azerbaidjanul, stat cu dimensiunea teritorială mică și populația puțin numeroasă, prin resursele naturale de care dispune se dovedește a fi un actor important în subregiunea bazinului caspic și segmentul central-asiatic. În ultimul timp se fortifică impresia că statul azer conștientizează mai bine oportunitățile de care dispune și promovează strategii de sine stătătoare, gradul de participare nesemnificativă în cadrul proiectului South Stream fiind elocvent în ordinea elucidată de supoziții. Altă aserțiune validă pentru moment este că Federația Rusă a pus accent pe Armenia, interesată de proiectul eurasiatic din cauza dependenței economice totale (față de Rusia) și ținînd cont de conflictul „înghețat” din Karabahul de Munte, interpretat ca un joc cu suma zero, Azerbaidjanul se află într-o dimensiune complet diferită a intereselor geopolitice ale actorilor majori. Cert este că un Azerbaidjan conectat la piețele europene prin conducte care s-ar afla în afara controlului Federației Ruse ar deveni de importanță geoeconomică și geopolitică mult mai mare, nu numai datorită exportului de agenți energetici, dar și conectării producătorilor central-asiatici de hidrocarburi, servindu-le în calitate de nod important de legătură pentru diversificarea exporturilor, capacităților în creștere de a veni investiții directe pe piețele de capital și contrabalansării altor pivoți geopolitici din subregiune.

Considerăm că Turcia reprezintă cel mai bun exemplu de „putere medie”, capabilă să exprime și să realizeze interese de nivel subregional. Zb. Brzezinski are dreptate cînd susține că evoluția și prioritățile strategice ale Turciei s-au dovedit a fi importante pentru opțiunile unor state caucaziene și central-

asiatice. În accepția noastră, revenirea graduală a Federației Ruse și ofensiva cu succes a Chinei în Asia Centrală sunt determinate nu numai de creșterea potențialului și de oferta acestor două țări, dar și de retragerea benevolă a Turciei de pe arena subregională în perioada 2000-2014 a președinților A. Sezer și A. Gul. Însă după alegerea în funcție a lui R. Erdogan este de așteptat resetarea prezenței în această zonă. A. Burian acreditează ideea că deși, Turcia este un satelit al Statelor Unite ale Americii, gradual a captat pondere geopolitică importantă în sudul Eurasiei, dar nu împărtășim aserțiunile, cum că Statele Unite ajută Turcia, direct sau indirect, în realizarea parcursului european, inclusiv prin oleoductul Baku – Tbilisi - Ceyhan și gazoductul Baku – Tbilisi – Erzurum, „aceste conducte devenind cordonul central care va lega țările Europei de Turcia și va permite Statelor Unite să facă să fie mai ascultătoare capitalele occidentale” [17, p.285-286]. Semnificația geopolitică, geostrategică și geoeconomică a acestor conducte de transportare cu eventualele extensiuni a fost mult supraapreciată și n-au influențat hotărâtor nici asupra valorificării parcursului european al Turciei, și nici asupra sporirii gradului de control al Uniunii Europene din partea Statelor Unite. Din contra, negocierile cu Turcia pe marginea capitolului aquis-ului comunitar au fost stopate și viitorul comunitar-european al acestui stat rămâne în continuare incert, de altfel, ca și stările de spirit manifestate de guvernarea turcă.

În fine, ultimul pivot geopolitic, din lista lui Zb. Brzezinski, pe care îl vom aborda, este Iranul, însă a cărui situație se dovedește a fi una complexă și dramatică, provenită din rolul de lider al statelor cu populație preponderent șiiită și de putere importantă islamică propriu-zisă, programul nuclear și sancțiunile adoptate la nivel diferit, inclusiv pe filiera Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite, includerea de către Administrația Statelor Unite în grupul statelor asistemice și suspiciunile de susținere a terorismului internațional de sorginte șiiit-islamistă. Cert este că în plan subregional, nici Statele Unite sau Uniunea Europeană, nici Federația Rusă sau China, dar nici actorii locali cu pondere nu pot admite apariția în acest areal a unei mari puteri, nemaivorbind prin proliferarea armamentului de distrugere în masă. Considerăm că în spațiul geopolitic și georeligios islamic practic se dovedește foarte dificilă formarea unei mari puteri din cauza că în pofida aparențelor, interesele național-statale sînt predominante în raport cu cele civilizațional-religioase, aplicînd prin adaptare termenul lui S. Huntington, situație care condiționează și alimentează stratificarea în puteri medii și puteri mici, excluzîndu-se califatul ca și mecanism instituțional unificator și menționîndu-se echilibrul fragil și delicat.

Așadar, sistemul internațional și modelul de ordine mondială postrăzboi rece continuă să fie marcate de raporturile de conflict și cooperare dintre inte-

rețele geopolitice ale actorilor majori, incluzând statele naționale și organizațiile internaționale guvernamentale. Actorii fac uz de diferite strategii și tactici, apelează la diverse instituții și mecanisme, urmărind un spectru larg de obiective, exprimate prin interese, rămânând sub incidența elaborărilor și scenariilor propuse de factori de decizie, cadre universitar-academice, experți și analiști, multe modele purtând amprenta logicii confruntării. În plan teoretic, mai multe elaborări conceptuale se află în raporturi de dezbateri intelectuale, având, în același timp, și valențe aplicative, chiar dacă nu s-a convenit pe marginea unei metateorii, folosind termenul promovat în materia științei relațiilor internaționale de St. Guzzini. Însă o teorie aproape general acceptată practic este imposibilă, dată fiind complexitatea relațiilor internaționale postrăzboi rece, deși considerăm că *realismului politic* cu raporturile de conflict dintre poluri care încorporează actorii majori; *instituționalismul liberal* cu raporturile dintre centrele de putere, le aparține în continuare rolul predominant. Vom sublinia, de asemenea, că însuși conținutul conceptului de pol suferă unele transformări, provenite din trecerea de la factorul teritorial, ancorat pe dimensiunea politico-militară, la o abordare mai largă, având ca suport determinant dimensiunea economică, în contextul complementării globalizării și regionalizării.

Dinamica redimensionării intereselor geopolitice ale marilor puteri se află în plin proces de reconfigurare, iar stabilitatea sistemică relativă a fost bulversată de conflictul armat din Ucraina. După încheierea războiului rece s-a constituit gradual o structură uni-multipolară a sistemului internațional, care a fost corectată la începutul secolului XXI spre multipolaritate sau, în alți termeni, care mai bine reflectă realitățile noi, spre policentrism, întrunind trei centre majore de putere. În același timp, marile puteri urmăresc în continuare extinderea și realizarea intereselor geopolitice atât pe contul altor actori majori, cât și în arealul unor agenți de factură medie și mică. Cert este că gradul de stabilitate și, viceversa, de instabilitate sistemică depinde în mare măsură de procesul de valorificare a intereselor geopolitice care marchează relațiile dintre marile puteri, dar având impact și asupra altor categorii de actori, mai ales asupra statelor care se află în segmentele discutate. Problema de fond rezidă în faptul că Federația Rusă pune sub semnul întrebării configurația stabilită și acceptată a ordinii mondiale, model pe care l-am reliefat pe parcursul textului, iar evenimentele din Ucraina au servit în calitate de premisă și pretext pentru anunțarea opțiunilor noi. Tiparul de ordine mondială se caracterizează prin stabilitate relativă și nivel acceptabil de cooperare între actorii majori, iar interesele lor geopolitice s-au concentrat în Eurasia, care a rămas un câmp geopolitic, deși centrul economic global se conturează tot mai mult în regiunea asiatico-pacifică.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Huntington S. The Lonely Superpower. În: *Foreign Affairs*, 1999, nr. 78(2), p. 35-42.
2. Brzezinski Z. Marea tablă de șah. Supremația americană și imperati­vele sale geostrategice. București: Univers Enciclopedic, 2000. 238 p.
3. Ланцов С., Ачкасов В. Мировая политика и международные отношения. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 443 с.
4. Kissinger H. Diplomația. București: Bic All, 2003. 784 p.
5. Waltz K. Teoria politicii internaționale. Iași: Polirom, 2006. 780 p.
6. Griffiths M. Relații Internaționale: școli, curente, gânditori. București: Ziu­a, 2003. 365 p.
7. Hughes B. Continuity and Change in World Politics: Clash of Perspectives. New Jersey: Prentice Hall, 1994. 554 p.
8. Fukuyama F. The End of History? În: *The National Interest*, 1989, nr. 16.
9. Kaplan R. Anarhia care va veni. Spulberînd visele ulterioare Războiului Rece. București: Antet, 2002. 380 p.
10. Hirst P., Thompson G. Globalizarea sub semnul întrebării. București: Polirom, 2000. 320 p.
11. Huntington S. Ciocnirea civilizațiilor. București: Antet, 1997. 528 p.
12. O'Brien P. The Pax Britannica and American Hegemony: Precedent, Antecedent or Just Another History. Burlington: Ashgate, 2002. 64 p.
13. Ikenberry J. America's Imperial Ambition. În: *Foreign Affairs*, 2002, nr. 81(5).
14. Krauthammer Ch. The Unipolar Moment Revisited. În: *The National Interest*, 2002-2003, nr. 70.
15. Art R. A Grand Strategy for America. Ithaca: Cornell University Press, 2003.
16. Vlad C. Relațiile internaționale politico-diplomatice contemporane. București: Fundației „România de Mîine”, 2001.
17. Burian A. Geopolitica lumii contemporane: curs de lecții. Chișinău: Tipografia Centrală, 2003. 456 p.
18. Тузиков А. Основы геополитики: учебное пособие. Москва: Кнорус, 2004. 272 с.
19. Preda G. Geopolitica (suport de curs). Ploiești: 2007. 60 p.
20. Tămaș S. Geopolitica. București: Noua Alternativă, 1995. 320 p.
21. Hlihor C. Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. București: Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 329 p.
22. Liotta P. To Die For: National Interests and Strategic Uncertainties and Strategic Uncertainties. În: *Parameters*, US Army War College Quarterly, 2000, vol. XXX, nr. 2, p. 42-75.
23. Caron F. Géopolitique et géostrategie. În: *Géostrategie*, 1995, nr. 58.
24. Vigarie A. Geostrategie des oceans. Caen: Paradigme, 1990. 320 p.
25. Hlihor C. Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. București: Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2005. 329 p.
26. Hlihor C. Istoria și geopolitica în Europa secolului XX. Considerații teoretice și metodologice. București: A.Î.S.M., 1999. 425 p.
27. Mastanduno M. A Realist View: Three Images of the Coming International Order. În: *International Order and the Future of World Politics*. Cambridge, 1999. 423 p.
28. Schelling T. Strategia conflictului. București: Polirom, 2000. 380 p.
29. Нартов Н. Геополитика. Москва: Юнити-Дана, 2004. 544 с.
30. Петров В. Геополитика России. Москва: Вече, 2003. 350 с.
31. Kahn S. Geopolitica Uniunii Europene. Chișinău: Cartier, 2008. 176 p.
32. Thual F. Reperes internationaux: L'évenement au crible de la geopolitique. Paris: Ellip­ses, 1997. 144 p.
33. Serebrian O. Geopolitica spațiului pontic. Chișinău: Cartier, 2006. 208 p.

CONSOLIDAREA SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII
MOLDOVA PRIN PRISMA NOILOR REALITĂȚI GEOPOLITICE
REGIONALE ÎN EUROPA DE EST

CONSOLIDATION OF THE NATIONAL SECURITY
OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA FROM THE PERSPECTIVE
OF THE NEW GEOPOLITICAL REALITIES
IN THE EASTERN EUROPE

Vitalie VARZARI, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The recent developments at the Eastern border of the European Union rise considerable concern regarding the consolidation of the national security systems of the countries which are part of the Eastern Partnership Policy of EU. While, the Republic of Moldova, Ukraine, and Georgia has all recently signed an Association Agreement with EU and thus, took the responsibility to further implement structural economic reforms, the Russian Federation is reshaping its external strategy, opting for a more realpolitik approach. In these objective circumstance, the present article analyses the steps undertaken by the Republic of Moldova in order to push further its modernization and Europeanization processes which were successfully reaffirmed in the beginning of 2009.

Key-words: *European integration, NATO, Eastern Partnership, Association Agreement, geopolitics, national security, threats, vulnerabilities*

Ultimele evenimente regionale care comportă un evident caracter geopolitic au impact direct asupra securității Republicii Moldova. La nivel global, ofensiva demarată de către Federația Rusă pentru recăpătarea statutului de putere globală are consecințe negative pentru starea de securitate națională a unor țări în tranziție ce se află, din punct de vedere politic și economic, la periferia Europei.

În acest sens, invazia armată a Federației Ruse în Georgia în 2008, ocuparea ilegală a regiunii Crimeea în 2014, provocarea și susținerea de către Federația Rusă a războiului de secesiune din estul Ucrainei [1], combinate cu impunerea de către Federația Rusă a restricțiilor față de imigranți și a exporturilor provenite din Republica Moldova, susținerea deschisă a regimului anticonstituțional de la Tiraspol [2] și a altor formațiuni statale autoprocamate, dar nerecunoscute de comunitatea internațională – toate reprezintă dovezi elocvente privind efectul negativ al acestui proces de reconfigurare geopolitică. Astfel, ofensiva geopolitică a Rusiei, susținută prin instrumentele caracteristice unui război economic, energetic, mediatic și militar, aplicate unor țări considerate neloiale față de vechea metropolă, creează obstacole în dezvoltarea socioeconomică a țărilor din regiune

care au ales o altă paradigmă de dezvoltare decât cea promovată de Moscova. Republica Moldova, care depune eforturi de asociere la procesele de democratizare și integrare europeană, reprezintă, dintr-o asemenea perspectivă, o țară tot mai mult supusă amenințărilor de ordin extern și intern, care, în esență, au scopul central de a o destabiliza și a o reatrage în zona de influență a Federației Ruse.

În această situație este de remarcat că, fiind un stat mic, cu resurse financiare și materiale limitate, Republica Moldova se confruntă cu obstacole multiple în procesul de democratizare și modernizare. Starea de securitate a țării este puternic afectată atât de vulnerabilitățile interne – caracteristice unui stat cu o economie agrară și o societate încă neconsolidată –, cât și de amenințările externe, dat fiind puterea superioară și interesele unor țări din regiune. Considerăm util a menționa aici că, *de facto*, Republica Moldova are în prezent patru opțiuni majore de securitate: (1) aderarea la UE și NATO; (2) cooperarea aprofundată cu UE și NATO fără a pretinde la aderarea propriu-zisă; (3) aderarea la Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC), din care face parte Rusia, Belarus, Armenia, Kazahstan, Uzbekistan, Tadjikistan și Kârgâzstan, sau (4) promovarea unei politici externe și interne multivectoriale de conjunctură.

Totuși, starea precară a sistemului național de securitate a Republicii Moldova, care se confruntă cu amenințări și vulnerabilități considerabile ce pun la îndoială capacitatea țării de a promova interesele fundamentale ale cetățenilor, dar și reformele demarate în acest sector exclud din start cea de-a patra opțiune evidențiată mai sus, care, de altfel, caracterizase politica externă și internă a țării pînă în anul 2009. Referitor la cea de-a treia opțiune, caracterul nesistemic de promovare a reformelor democratice, a principiilor și mecanismelor economiei de piață, de asigurare a drepturilor omului în statele membre ale CSI, specificul relațiilor asimetrice între Rusia și ceilalți membri ai organizației provoacă incertitudini că aderarea la OTSC va contribui la consolidarea securității Republicii Moldova. Mai mult, principiile de funcționare a proiectelor integraționiste din spațiul ex-sovietic articulate în jurul Rusiei, cum ar fi, de exemplu, Uniunea Vamală Rusia–Belarus–Kazahstan, sunt incompatibile cu interesele naționale ale Republicii Moldova. Totodată, spre deosebire de CSI, UE reprezintă un parteneriat economic și politic reușit a 28 de țări democratice din Europa, este un generator de pace, prosperitate și libertate, care oferă în prezent accesul Republicii Moldova la o piață de desfacere cu 500 de milioane de consumatori, un PIB de 13 trilioane de euro (în anul 2013) și o cotă de 42% din comerțul mondial cu mărfuri [3]. Astfel, din punct de vedere economic, UE reprezintă cea mai mare piață de desfacere cu reguli și standarde de acces transparente, cu un cadru legal sigur pentru plasarea investițiilor și, cel mai important, manifestă o deschidere specială pentru țările în curs de dezvoltare care sunt dispuse să respecte standardele europene [4].

În pofda faptului că UE întâmpină actualmente anumite dificultăți legate de criza economico-financiară, totuși respectarea valorilor democratice și a libertăților fundamentale ale omului, comerțul și călătoriile fără frontiere, ridicarea nivelului de trai în regiunile mai sărace, acțiuni comune împotriva criminalității, ale terorismului și altor amenințări transfrontaliere, transformă Uniunea Europeană într-un generator de securitate. În opinia noastră, UE se democratizează prin reflectarea în practica decizională a dublei legitimități a Uniunii de state și de cetățeni, cetățenii UE obținând un rol tot mai important în raport cu Uniunea și cu statele membre. Ținând cont de faptul că la ora actuală Republica Moldova nu este pregătită economic și politic pentru aderarea propriu-zisă la UE, iar organizația nu este acum gata, din mai multe motive, pentru o extindere spre Est, credem că opțiunea cea mai eficientă pentru fortificarea securității naționale a Republicii Moldova, în situația respectivă, este valorificarea maximă a statutului de țară asociată la UE, precum și aprofundarea cooperării cu NATO în domenii-cheie, pentru că astfel se deschid oportunități de dezvoltare și modernizare a țării noastre pe mai multe direcții. Considerăm că o asemenea opțiune strategică, cu nuanțele intrinseci ale unei politici „soft”, i-ar permite Republicii Moldova să se detașeze, treptat, de zona de influență a Federației Ruse, care, istovită de consecințele economice ale politicii sale „hard” în Ucraina [5], va fi mai calculată și mai corectă în cazul altor țări vecine și al țării noastre.

Fiind geopolitic și cultural-civilizațional un stat european, dar și ținând cont de politica externă subversivă a Federației Ruse în „vecinătatea sa apropiată” (Georgia, Ucraina, Armenia, Belarus), țara noastră ar trebui să depună în continuare eforturi susținute pentru a valorifica toate oportunitățile de integrare economică și politică în UE. În acest sens, semnarea, în anul 2014, a Acordului de Asociere (AA) și a celui de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător cu UE, precum și liberalizarea regimului de vize cu UE creează noi premise pozitive de modernizare a țării. Acest fapt, pe lângă beneficiile economice evidente, crește credibilitatea Republicii Moldova în calitate de actor previzibil al mediului internațional și, în consecință, ameliorează aspectele subiective ale insecurității.

Astfel, AA oferă un nou cadru juridic al cooperării între UE și Republica Moldova și substituie, în acest sens, Acordul de Parteneriat și Cooperare din 1998. Acordul de Asociere are un caracter cuprinzător, acoperind toate sectoarele de interes reciproc, inclusiv cel de securitate, și conține prevederi obligatorii, norme regulatorii precum și aranjamente de cooperare extinse. Conform art. 1 al AA, scopul central constă în promovarea asocierii politice și a integrării economice între Părți în baza valorilor comune și legăturilor strânse, inclusiv prin creșterea participării Republicii Moldova în politicile, programele și agențiile UE [6].

Cât privește domeniul securității, documentul stipulează expres că prin cooperare în sectorul respectiv se va promova, păstra și consolida pacea și stabilitatea pe dimensiunea regională și internațională, inclusiv prin unirea eforturilor pentru a elimina sursele de tensiune, a spori securitatea frontierelor, promova cooperarea transfrontalieră și a relațiilor de bună vecinătate [6]. Intensificarea dialogului în cadrul PESC și PESA, prevenirea conflictelor și gestionarea situațiilor de criză, promovarea stabilității, securității și dezvoltării democratice în regiune, proliferarea armelor de distrugere în masă, contracararea fabricării, transferării și circulației ilicite a drogurilor, armelor de calibru mic și armamentului ușor, prevenirea și combaterea terorismului în conformitate cu dreptul internațional, promovarea supremației legii, asigurarea unui nivel înalt de protecție a datelor cu caracter personal, gestionarea comună a fluxurilor de migrație, prevenirea și combaterea tuturor formelor de activități criminale și ilegale, combaterea spălarea banilor și a finanțării terorismului – sunt, conform documentului analizat, prioritățile de cooperare în domeniul securității dintre UE și Republica Moldova [6].

Prin semnarea AA, părțile se angajează să promoveze cooperarea și relațiile de bună vecinătate, inclusiv dezvoltarea proiectelor de interes comun, în special a celor ce vizează prevenirea și combaterea corupției, a activităților criminale / organizate sau de alt gen, inclusiv cu caracter transnațional, și a terorismului. Acest angajament constituie un factor-cheie în dezvoltarea relațiilor și cooperării dintre părți și contribuie la pace și stabilitate la nivel regional [6].

Acordul de Asociere stipulează că părțile vor colabora pentru a oferi o soluție durabilă problemei transnistrene, cu respectarea deplină a suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova, precum și pentru facilitarea în comun a reabilitării în perioada postconflict. Textul indică, de asemenea, că până la soluționarea acesteia, și fără a atinge formatul de negociere stabilit, problema transnistreană va constitui unul dintre subiectele principale pe agenda dialogului politic și cooperării dintre Părți, precum și în dialogul și cooperarea cu alți actori internaționali interesați [6].

Din perspectiva asigurării securității economice, instituirea Zonei de Liber Schimb Aprofundat și Cuprinzător (DCFTA, negociată ca parte componentă a Acordului de Asociere) între Republica Moldova și UE reprezintă un alt subiect de interes major pentru țara noastră. Importanța DCFTA pentru fortificarea securității economice a Republicii Moldova rezidă în deschiderea noilor piețe de desfacere europene pentru produsele agricole locale. Este de remarcat că țara noastră a lansat pregătirile pentru negocierile DCFTA în 2011, efectuând un șir de modificări legislativ-normative conform Planului de Acțiuni al Republicii Moldova privind implementarea Recomandărilor Comisiei Europene pentru instituirea DCFTA între Republica Moldova și Uniunea Europeană. Modifi-

cările au vizat 13 domenii ale economiei naționale, printre care: consolidarea capacităților administrative, înlăturarea barierelor tehnice în calea comerțului, îmbunătățirea măsurilor sanitare și fitosanitare, concurența și serviciile financiare. Urmare a progreselor înregistrate, UE a decis lansarea negocierilor oficiale de aderare a Republicii Moldova la DCFTA din 20 martie 2012. Menționăm că DCFTA asigură integrarea economică a Republicii Moldova în UE prin liberalizarea graduală a comerțului cu bunuri și servicii, libera circulație a forței de muncă, reducerea taxelor vamale, a barierelor tehnice și netarifare, abolirea restricțiilor cantitative și armonizarea legislației cu acquis-ul comunitar ș.a. Spre deosebire de regimul comercial actual de Preferințe Comerciale Autonome (PCA) –, care este un regim unilateral acordat de UE pe un termen limitat –, DCFTA reprezintă un acord multilateral încheiat pe o perioadă nelimitată, oferind beneficii la export mult mai mari decât PCA și o previzibilitate pe termen lung pentru dezvoltarea afacerilor.

În consecință, putem aprecia că aplicarea DCFTA este deosebit de importantă pentru ameliorarea securității economice a Republicii Moldova, căci asigură un cadru adecvat de diversificare a piețelor de export pentru producătorii autohtoni și de facilitare a accesului pe aceste piețe. Mai mult, condițiile de accesare a oportunităților oferite de DCFTA impun producătorii din Republica Moldova să armonizeze gradual propriile norme și standarde la cele ale UE în domeniul comerțului, să aplice standardele și regulile de evaluare a conformității, regulile sanitare și fitosanitare, drepturile asupra proprietății intelectuale, achiziții publice, concurență etc. În același timp, DCFTA acționează în calitate de contrabalantă a embargoului comercial impus de Federația Rusă unui set de produse strategice ale Republicii Moldova (vin, fructe, sucuri etc.), diminuând astfel considerabil amenințările externe la adresa securității economice a Republicii Moldova.

Drept urmare, observăm că acest nou cadru juridic dintre Republica Moldova și UE, instituit prin AA, dinamizează și valorifică la maxim relațiile economice, politice și de securitate cu UE. În cazul în care angajamentele luate de Republica Moldova vor fi realizate cu regularitate, ele vor duce la creșterea nivelului de trai și la prosperitate pentru toți cetățenii moldoveni, pregătind terenul pentru integrarea țării în Uniunea Europeană. Astfel, estimăm un impact pozitiv al punerii în practică a documentului, care va intra provizoriu în vigoare înainte de a fi ratificat de toate cele 28 țări membre ale UE. Totuși, vom putea realiza o analiză mai profundă a potențialului impact asupra sectorului de securitate națională, doar după ce vom consulta rapoartele privind implementarea prevederilor textului documentului, care, la data realizării acestui articol, nu au fost făcute publice.

În ceea ce privește aspectul extern al securității europene, considerăm că, în contextul aprofundării cooperării politice cu UE, practica de susținere a

pozițiilor UE în domeniul Politicii Externe și de Securitate Comună (PESC) este una pozitivă și are o însemnătate deosebită pentru fortificarea securității naționale a Republicii Moldova. Ea creează premise favorabile ca, în baza unei reciprocități diplomatice, UE și țările partenere să susțină pozițiile de interes național ale Republicii Moldova exprimate pe arena internațională. Acest lucru a fost confirmat prin Declarația Înaltului Reprezentant PESC, în numele UE, privind alinierea anumitor țări terțe la Decizia 2011/641/PESC a Consiliului de modificare a Deciziei 2010/573/PESC cu privire la măsurile restrictive împotriva conducerii regiunii Transnistria din Republica Moldova [7].

Dacă abordăm problematica securității naționale dintr-o perspectivă comprehensivă, pe lângă procesele de asociere a Republicii Moldova la UE, se cere investigat și rolul Alianței Nord-Atlantice (NATO) la aprofundarea securității naționale a țării noastre. Subiectul devine cu atât mai important, cu cât experiența recentă a Ucrainei a arătat că fără un sistem de securitate național performant, amenințările externe și vulnerabilitățile interne de ordin economic, militar, politic și societal cu ușurință pot pune sub semnul întrebării suveranitatea, integritatea și însăși existența statului.

În context, menționăm că relația Republicii Moldova cu NATO are o istorie relativ îndelungată, dar și controversată în același timp. Primul cadru de colaborare a NATO cu țările Europei de Est l-a constituit Consiliul Parteneriatului Nord-Atlantic (CPNA), lansat la 20 decembrie 1991, în urma deciziilor adoptate la Summitul de la Roma. Atunci au fost invitate să colaboreze cu Alianța Nord-Atlantică nouă foste membre ale Pactului de la Varșovia, cărora, după dezmembrarea URSS, li s-au alăturat fostele republici, inclusiv Republica Moldova (la 10 ianuarie 1994). În anul 1993, la inițiativa șefului Corpului Statului-Major, pe lângă dialog și cooperare, în relația cu țările CPNA, a fost promovat conceptul de „parteneriat”. J. Fiedler și P. Mareș argumentează că Programul Parteneriat pentru Pace (PpP) a fost un proiect propus de SUA și reprezintă răspunsul la dorința statelor participante la CPNA de a deveni membre ale NATO [8, p. 235].

NATO a lansat oficial PpP în ianuarie 1994, cu scopul: (a) de a spori stabilitatea și securitatea pe întreg cuprinsul Europei, (b) de a reduce pericolele la adresa păcii prin crearea relațiilor tehnice între parteneri și țările membre, (c) de a dezvolta interoperabilitatea armatelor naționale cu scopul menținerii comune a păcii și acordarea ajutorului umanitar în caz de situații excepționale. Datorită faptului că PpP formează un grup de 26 de țări, divers din punct de vedere politic, geografic, economic, cultural, cu aspirații și cerințe de securitate diferite, setul de instrumente al PpP acoperă o gamă largă de activități, care sunt configurate pentru a răspunde diferitor dorințe, ambiții și capacități ale fiecărui partener. Obiectivele centrale ale Programului constau în: (1) sporirea transparenței în planificarea apărării la nivel național și calcularea bugetului

militar, (2) asigurarea controlului democratic a forțelor armate naționale și (3) dezvoltarea pe termen lung a forțelor armate ale țărilor partenere care sunt mai apte de a acționa împreună cu cele ale țărilor membre NATO [9].

Urmând logica aprofundării relațiilor NATO cu partenerii săi, Alianța Nord-Atlantică a lansat, în noiembrie 2002, la Summitul de la Praga, ideea unor planuri individuale de acțiune ale parteneriatului (IPAP-uri). Rațiunea IPAP constă în oferirea unui mecanism eficient ce ar organiza pe priorități toate aspectele cooperării dintre NATO și țările PpP, ar facilita coordonarea asistenței internaționale în efectuarea reformelor interne, ar contribui la elaborarea celor mai eficiente strategii pentru reformele din domeniul militar, ar îmbunătăți procedurile bugetare de apărare și ar instituționaliza o coordonare eficace a eforturilor interministeriale, scopul central fiind realizarea reformei sectorului de securitate în țările PpP. Metoda acestei inițiative consta în elaborarea de către parteneri, cu sprijinul consultativ al aliaților, a IPAP-urilor „personalizate” și prezentarea lor în timp util spre aprobarea NATO. Republica Moldova a semnat primul IPAP la 19 mai 2006, după care au urmat actualizarea documentului la 18 august 2010 și la 30 iulie 2014.

Documentul aprobat de Republica Moldova este structurat în două părți. Prima parte conține problemele structurate pe sectoare, ce se vor depășite prin implementarea reformelor, iar cea de a doua parte – acțiunile concrete, care vor fi implementate de autoritățile centrale în îndeplinirea obiectivelor stabilite. Principalele obiective politice și de reformare ale Republicii Moldova, conform primei părți a IPAP-ului actualizat prin Hotărârea Guvernului nr. 641 din 30 iulie 2014, se axează pe cooperarea cu structurile și instituțiile europene și euroatlantice, integritatea teritorială și relațiile cu vecinii, reformele democratice, drepturile omului, statul de drept și lupta contra corupției, reformarea sectorului de securitate și apărare, controlul democratic al Forțelor Armate, combaterea terorismului și asigurarea apărării cibernetice, dezvoltarea economică și securitatea energetică, cooperarea cu alte organizații internaționale, reformarea sectorului de apărare, dezvoltarea capacităților de participare a Republicii Moldova la eforturile internaționale de menținere a păcii, reformarea Trupelor de Carabinieri, informarea publicului, știința și planificarea situațiilor de urgență etc. [10].

Faptul că principalele obiective politice și de reformare a IPAP-ului actualizat în 2014 sunt echivalente, în proporție covârșitoare, cu cele din documentul versiunii 2006 și 2010, demonstrează că, timp de opt ani, în sectorul național de securitate al Republicii Moldova nu au fost realizate reforme într-o măsură satisfăcătoare. În pofida faptului că pentru Republica Moldova asistența administrativă, sprijinul financiar, experiența și expertiza externă sunt extrem de valoroase în realizarea reformelor democratice, totuși, dacă asistența externă este greșit interpretată, ea poate cauza un efect invers – mimarea reformelor în

scopul obținerii de fonduri suplimentare din ce în ce mai consistente, în detrimentul implementării cadrului legislativ elaborat.

Analiza IPAP-ului scoate în evidență că acest document prevede mai curând o reformare a sistemului de apărare națională, consolidat prin posibilitatea cooperării militare internaționale în caz de criză, decât o reală reformare a întregului sistem de securitate națională. Explicația constă în faptul că NATO este un bloc politico-militar propriu-zis, de aceea politicile coordonate de țările membre și de țările partenere au loc, în mod special, în sectorul militar și în cel politic. Aceste circumstanțe sunt cu atât mai avantajoase pentru Republica Moldova, cu cât se știe că UE nu este preocupată de un asemenea aspect, ea neavând în prezent un concept propriu pentru reformarea sectorului de apărare. Nu putem considera o atare situație drept un dezavantaj pentru țara noastră. Dimpotrivă, dacă se va înțelege că o cooperare cu NATO este baza reformei palielilor militare și politice ale securității naționale, dacă nu se va limita doar la reformarea lor, dacă se va conștientiza că o cooperare cu UE reprezintă baza reformei palielilor economice, societale și de mediu, atunci securitatea națională a Republicii Moldova va fi exemplul de succes al unei viziuni comprehensive a securității, în tradiția Școlii de la Copenhaga. În cazul în care se va înțelege că sectorul societal, cel economic și cel de mediu au nevoie de intervenții reformatoare de durată, dacă nu se va uita că individul trebuie securizat, mai întâi de toate, și că scopul securității naționale este, *de facto*, crearea unui cadru adecvat de dezvoltare și de prosperare a acestuia, atunci implementarea IPAP va aduce doar beneficii Republicii Moldova.

Cât privește rolul UE în fortificarea securității naționale a Republicii Moldova, există mai multe beneficii ale cooperării Republicii Moldova cu UE, care se reflectă într-o manieră pozitivă asupra asigurării și consolidării sectorului național de securitate:

- în domeniul economic – accesul fără taxe la piața competitivă europeană va stimula concurența și va crea noi structuri de producție care să permită fabricarea unor produse finite cu valoare adăugată mai mare și calitate superioară, conform standardelor UE;

- în domeniul energetic – interconexiunea de transportare a resurselor energetice și promovarea integrării Republicii Moldova în sistemul energetic european va diminua dependența unilaterală a țării de piața energetică a Federației Ruse;

- în domeniul societal – alinierea legislației naționale la rigorile europene privind drepturile și libertățile fundamentale ale tuturor cetățenilor Republicii Moldova va facilita procesul de incluziune socială și de promovare a unui dialog între diverse convingeri spirituale, morale, politice și religioase, pentru realizarea unei comunități unite în diversitate;

- în domeniul justiției și *afacerilor interne* – facilitarea regimului de vize pentru cetățenii Republicii Moldova va permite realizarea unor politici

migraționale eficiente, transparente și cuantificabile care vor lucra în favoarea migratului și a familiei sale, a statului de origine și a celui de destinație;

- în domeniul politic și militar – cooperarea în cadrul PESC și PESA prin susținerea pozițiilor de politică externă a UE în subiecte-cheie și prin participarea la misiunile în sprijinul păcii, a celor de stabilizare și reconstrucție post-conflict va crește încrederea față de intențiile declarate ale Republicii Moldova, iar în termeni practici va amplifica nivelul de interoperabilitate și profesionalism al armatei naționale;

- în domeniul protecției mediului înconjurător – dezvoltarea inițiativelor comune privind protecția responsabilă a mediului ambiant și identificarea surselor alternative de energie va spori gradul de conștientizare a responsabilității personale pentru starea mediului înconjurător și va stimula implementarea inovațiilor în sectorul de producție în vederea scăderii emisiilor de dioxid de carbon în atmosferă și evitarea depozitării în locuri neamenajate a deșeurilor.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Somin I. Don't forget about Russia's invasion and occupation of Crimea, USA, 2014. [on-line] <http://www.washingtonpost.com/news/volokh-conspiracy/wp/2014/08/28/Dont-forget-about-Russias-invasion-Crimea/> (vizitat 18.12.2014).
2. Nantoi O. Cazul Republicii Moldova: ce ar putea face UE și SUA? Chișinău, 2005. [online] <http://ipp.md/lib.php?l=ro&idc=162> (vizitat 05.08.2011).
3. World Bank. Gross domestic product 2013, USA, 2014. [on-line] <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf> (vizitat 18.12.2014).
4. European Commission. EU position in world trade. Bruxelles, 2014. [on-line] <http://ec.europa.eu/trade/policy/eu-position-in-world-trade/> (vizitat 18.12.2014).
5. GlavPost.Com. Евгения Альбац: Решение по Донбассу принято – российская сторона будет тихо оттуда уходить. Moscova, 2014. <http://glavpost.com/pos/17dec2014/opinion/8784-evgeniya-albac-reshenie-po-donbassu-prinyato-rossiyskaya-storona-budet-tiho-ottuda-uhodit.html> (vizitat 18.12.2014).
6. Acord de Asociere dintre Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a Energiei Atomice și statele sale membre, pe de o parte, și Republica Moldova, pe de altă parte. Chișinău, 2014. [on-line] http://www.gov.md/public/files/2013/ianuarie2014/ACORD_RM-UE_1.pdf (vizitat 07.08.2014).
7. Declarația Înaltului Reprezentant PESC, în numele UE, privind alinierea anumitor țări terțe la Decizia 2011/641/PESC a Consiliului de modificare a Deciziei 2010/573/PESC privind măsurile restrictive împotriva conducerii regiunii Transnistria din Republica Moldova. Bruxelles, 2011. [on-line] http://consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/RO/cfsp/125238.pdf (vizitat 16.11.2011).
8. Fiedler J. Mares P. Istoria NATO. Iași: Institutul European, 2005. 256 p.
9. Parteneriatul pentru Pace – un parteneriat intensificat și mai operațional. Bruxelles, 2007. [on-line] http://www.nato.int/docu/other/ro/facts/pfp-enh_rom.html (vizitat 22.09.2014).
10. Planul Individual de Acțiuni al Parteneriatului Republica Moldova – NATO pentru anii 2014–2016 / Anexa nr. 1 la Hotărârea Guvernului nr. 641 din 30 iulie 2014. Chișinău, 2014. [on-line] www.mfa.gov.md/img/docs/2014-2016_ipap_ro.pdf (vizitat 22.09.2014).

**CONCEPTUL DE EUROPENIZARE
ȘI CADRUL SĂU TEORETIC**

**CONCEPT OF EUROPEANIZATION
AND ITS THEORETICAL FRAMEWORK**

**Cristina EJOV, doctor în politologie,
Universitatea de Stat din Moldova,**

**Alexandr EJOV, doctor în politologie,
Universitatea de Stat din Moldova**

Summary

In this article will be made the attempt to summarize and systematize the basic definitions of the concept of Europeanization and identify its theoretical framework, in the context of the analysis of Western and Russian scientific sources. In the article is underlined that the process of Europeanization is not studied in all its manifestations. The analysis revealed the competition among many approaches to the definition of Europeanization. It should be noted that the concept of Europeanization sets a certain angle on the European Union, and focuses on its unique system characteristics, such as supranational. The process of scientific understanding of the concept of Europeanization in Western studies began in the 90s of XX century, and finally took shape in the period of 2004-2007. It was called to identify the impact of the integration process on the institutional transformation of national states.

Key-words: *European Union, Europeanization, political project, political management, integration, „European values, „top-down” approach.*

La etapa actuală, Uniunea Europeană este o asociație unică care reprezintă una dintre cele mai mari realizări, atât ca teorie politico-juridică, cât și în practica organizațională. De la începutul anilor 1990, după o serie de recesiuni în procesul de integrare politică, a devenit clar că Uniunea Europeană nu poate fi studiată numai prin prisma dezvoltării economice, politice și instituționale.

Aceasta poate fi privită ca o modalitate de a răspunde provocărilor timpului nostru, ca și în cadrul unei Europe unite, este o oportunitate pentru statele membre să abordeze problemele-cheie ale aspectelor socioeconomice, politice, culturale, de mediu și de dezvoltare ale securității interne și externe. În această perioadă, în contextul studierii dinamicii de integrare în UE, în literatura de specialitate occidentală se studiază activ conceptul de europenizare, pentru a evidenția impactul procesului de integrare asupra transformării instituționale a statelor naționale [11, p. 28].

Oamenii de știință care studiază europenizarea au oferit diferite definiții ale acestui concept și au folosit-o într-o varietate de scopuri de cercetare. Conceptul de „europenizare” este foarte variat și nu există o abordare unică a utilizării conceptului sau a folosirii termenului și a definiției acestuia [5]. Ar trebui de remarcat faptul că europenizarea este un concept dezvoltat inițial în știința politică,

teoria relațiilor internaționale și în sfera politicilor comparative [8, p.194]. De-a lungul timpului, studiul europenizării s-a conturat (de studiile de integrare europeană ca atare) într-o nouă activitate de cercetare științifică [14, p. 50]. Europenizarea și conceptele similare, cum ar fi de convergență, armonizare și integrare politică, adesea echivalată la integrarea europeană în ceea ce privește terminologia, nu este destul de corect. În acest context, cercetătoarea română Camilia Beciu menționează că integrarea europeană este un proces politico-decizional. În schimb, europenizarea sistemelor și a diverselor practici este un proces socio-instituțional și cultural, nu întotdeauna predictibil și „măsurabil” în timp și în intensitate. Europenizarea este o denumire generică pentru transformările politice, economice, instituționale și, nu în ultimul rând, cognitiv-simbolice, prin care trec statele care au adoptat reglementările europene și care își reconfigurează astfel sistemele naționale [8, p. 194].

În acest articol vom încerca să rezumăm și să sistematizăm definițiile de bază ale conceptului și să identificăm cadrul său teoretic, în contextul analizei de surse științifice occidentale și rusești.

În discursul academic există mai multe opțiuni pentru valoarea conceptului de europenizare. Vom lua în considerare cele mai frecvente puncte de vedere .

Procesul de înțelegere științifică a conceptului de europenizare în studiile occidentale a început în anii '90 ai secolului XX, s-a format în perioada 2004-2007. Începutul analizei teoretice și metodologice a conceptului a fost pus de savantul englez Ladrech R. în 1994, într-un articol intitulat *Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France*, a determinat europenizarea ca „un proces incremental care reorientează direcția și forma politică în măsura în care dinamica politică și economică a UE devine parte din logica organizațională a politicilor naționale și a elaborării politicilor” [3].

În procesul de studiere a integrării la nivel național și supranațional, R. Ladrech a sugerat utilizarea analizei „în creștere” (bottom-up) și „în aval” (top-down) împrumutate din sociologie. Abordarea „în creștere” este folosită pentru a studia influența la nivel național (politicile interne ale statelor membre ale UE), la nivel supranațional - structura instituțională de asociere și a dezvoltării sale funcționale.

În studiile sale ulterioare, R. Ladrech prezintă un punct de vedere mai detaliat al europenizării. Europenizarea este ... „înțeleasă ca schimbarea într-un stat membru a cărui motivare logică este legată de politica UE sau de procesul de luare a deciziilor. Prin urmare, principala preocupare a oricărui program de cercetare de europenizare este stabilirea legăturii de cauzalitate, validând astfel impactul UE asupra schimbărilor interne” [4, p. 690].

Profesorul italian C. Radaelli de la Universitatea Exeter din Marea Britanie a oferit cea mai citată definiție științifică a europenizării. El a definit europenizarea ca „procesele (1) de construcție, (2) distribuție și (3) instituționalizarea regulilor formale și informale, a procedurilor, paradigmatelor de management, stiluri de management și de credințe și de norme comune care sunt definite și

consolidate mai întâi în procesul politic european și apoi încorporate în logica discursului național, identității, structurilor politice și a politicii publice [6]. Autorul pierde factorul aspectului cultural pe care UE îl include în relațiile grupurilor sociale din diferite state.

C. Radaelli se referă la europenizare ca la “un proces de construcție, răspândire și instituționalizare a regulilor formale și informale, proceduri, paradigme politice, stiluri, metode de a face anumite lucruri și de a împărtăși credințe și norme, care sunt mai întâi definite și consolidate în procesul de decizie al Uniunii Europene și apoi încorporate în logica discursului național, în identități și structuri”. Radaelli sugerează să considerăm europenizarea ca o consecință a integrării europene, adică ca un proces care a început după atingerea unui anumit „punct critic” în unificarea politică a Europei [6].

Bazat pe o analiză detaliată și sintetizată de cercetare cu privire la europenizare, C. Radaelli evidențiază trei elemente importante ale europenizării:

- Există europenizare când logica actorilor politici interni se schimbă. Acest lucru se întâmplă atunci când elemente ale politicilor de elaborare ale UE devin un „cadru de referință” cognitivă și normativă (Muller 1995; Surel 2000), și logica de acțiune, cât și logica sensului sunt ghidate de Europa. Gândiți-vă la Europa ca fiind „gramatica” acțiunilor politice interne.

- Europenizarea se schimbă atât în sensul răspunsurilor la presiunile UE, cât și în sensul altor utilizări ale Europei care nu presupun presiune.

- Europenizarea este un proces format din secvențe complexe, precum și de timp [6].

În publicațiile sale științifice mai recente, C. Radaelli consideră europenizarea ca un cadru de concepte, care interconectează aspectele interne și externe ale integrării europene. Aceasta reprezintă un proces de răspândire de valori, a normelor legislative și practica acestora, precum și forme de control politic nu numai în cadrul UE, ci și în afară. Astfel, distingem procese de europenizare „intern” și „extern”, eficiența cărora variază. Europenizarea externă în mare parte este formală, deoarece nu face schimbări mari în viața țărilor din afara UE. Valorile și reformele promovate de UE, efectuate sub influența UE în instituțiile din alte state, sunt în mare parte declarative [7, p. 27-56].

Două dintre cele mai răspândite sistematizări ale europenizării au fost oferite de R. Harmsen - T. Wilson și J. Olsen

Conform cercetărilor lui R. Harms și T. Wilson, există opt utilizări ale termenului „europenizare”:

Europenizarea ca apariția unor noi forme de guvernare europeană. Europenizarea în acest sens este concentrată mai mult pe Uniunea Europeană. Aceasta însă nu ar trebui să fie înțeleasă numai ca sinonim pentru integrare europeană. Mai degrabă, accentul este pus pe modul în care integrarea europeană a condus la redefinirea conceptelor, relațiilor și structurilor de putere atât la nivel național, cât și supranațional.

- Europenizarea ca adaptare la nivel național. Se are în adaptarea structurilor instituțiilor naționale și a proceselor de elaborare a politicilor ca răspuns la dezvoltarea integrării europene.

- Europenizarea ca izomorfism politic. Această variantă de europenizare este preocupată de gradul de convergență în domeniile de politică de fond. În opinia Radaelli (1997), europenizarea politicii are două dimensiuni. Pe de o parte, a existat o europenizare „directă” a diferitelor domenii de politici publice în măsura în care competența de reglementare a trecut de la statele membre la Uniunea Europeană. Pe de altă parte, a existat o europenizare „indirectă” de politică. Aceasta se referă la domenii în care statele membre au început, în grade diferite, să se întrecă în ceea ce privește anumite opțiuni politice sau cadre de reglementare.

- Europenizarea ca problemă și oportunitate pentru managementul politic intern. Poate fi înțeleasă, în primul rând, în ceea ce privește problemele pe care le abordează și oportunitățile pe care le creează pentru managementul politic intern.

- Europenizarea ca modernizare. Se aplică în contextul periferiei geografice și mai puțin statelor membre dezvoltate economic ale Uniunii Europene, fiind aplicată pentru a sugera o serie de transformări structurale.

- Europenizarea în mainstream-ul european, definit cu referire la modelele economice și politice care prevalează în țările „de bază” mai prospere și influente.

- Europenizarea ca „aderare la Europa”. Această definiție se referă la înțelegerea europenizării în contextul extinderii UE. Cel mai ușor, se aplică la adoptarea de către statele centrale și est-europene candidate unui model vest european de stat. Acest lucru implică ancorarea fermă a instituțiilor democratice și economiile de piață. Se referă, de asemenea, și la dezvoltarea instituțiilor administrative capabile să suporte greutatea de participare în mediul de elaborare a politicilor europene extrem de complexe și solicitante.

- Europenizarea ca reconstrucție a identităților. Este cea mai largă utilizare a termenului, care în mod ironic este rareori găsit dincolo de domeniul antropologiei. Se referă la remodelarea identităților în Europa contemporană într-un mod care relativizează (fără a fi necesar înlocuirea) identitățile naționale.

- Europenizarea ca transnaționalism și integrare culturală. În această utilizare a termenului, europenizarea se referă la „sferele de interacțiune în viața de zi cu zi”, în cazul în care popoarele Europei se întâlnesc unele cu altele [2].

Cercetătorul norvegian J. Olsen a propus o abordare cuprinzătoare a analizei de europenizare. A încercat să delimiteze termenul „europenizare” de categoriile aferente, formulând cinci definiții contextuale ale europenizării:

Modificări în limitele externe. Europenizarea are loc atunci când Uniunea Europeană se extinde.

Dezvoltarea unor instituții la nivel european. Acesta înseamnă construirea unui centru, cu o capacitate de acțiune colectivă, oferind un anumit grad de co-

ordonare și coerență. Instituțiile formal-legale de guvernare și un ordin normativ bazat pe principii generale, constitutive, structuri și practici pentru a facilita și a reduce posibilitatea de a face și de a aplica decizii cu caracter obligatoriu și de a sancționa non-conformitatea.

Penetrare centrală a sistemelor naționale de guvernare. Europeanizarea presupune împărțirea responsabilităților și competențelor între diferite niveluri de guvernare; implică adaptarea sistemelor naționale și sub-naționale de guvernare la un centru politic european și la normele de nivel european.

Exportul formelor de organizare politică. Europeanizarea ca exportator de forme de organizare politică și de guvernare, care sunt tipice și distincte pentru Europa dincolo de teritoriul european, se concentrează pe relațiile cu actori și instituții non-europene și modul în care Europa își găsește un loc într-o ordine mondială mai mare.

Un proiect politic de unificare. Gradul în care Europa devine o entitate politică mai unitară și mai puternică este legat atât de spațiul teritorial, de construirea centrului, adaptarea internă, cât și de impactul evoluțiilor europene este influențat de sistemele de guvernare și de evenimentele din afara continentului european. O complicație este că nu există neapărat o relație pozitivă între cele patru tipuri de europeanizare menționate mai sus, precum și între fiecare dintre ele și o Europă mai puternică politic [5, p. 923-924].

Cercetătorul englez Christopher Browning de la Universitatea din Birmingham descrie „europeanizarea” ca un proces de „dezvoltare” de outsideri la „nivelul nostru de standarde”, care îi prezintă pe alții ca fiind dezavantajați de calități morale. Drept dovadă servește faptul că țările candidate trebuie să fie examinate pentru conformitatea cu standardele democrației, statului de drept, a drepturilor omului, cu structurile economice etc. [1, p. 45]. Setul istoric stabilit de norme și valori ale UE nu sunt întotdeauna ideale pentru noii membri. Oricare alte procese externe impuse din exterior trebuie să treacă testul de timp și numai atunci va fi clar dacă acesta poate fi aplicat în mod eficient și dacă va fi util.

Merită atenție punctul de vedere al autorilor monografiei *Europeanizare și soluționare a conflictelor: studii de caz de la periferiile europene*. Cercetătorii au evidențiat că europeanizarea, ca un concept analitic, este utilizată în scopul studierii schimbărilor în structurile interne și liniile politice care apar ca răspuns la acțiunile politice și măsurile practice instituționalizate la nivel european. Acesta reprezintă un proces în care normele europene, mecanisme și dispozitive colective comunică cu datele structurilor interne. Aceasta înseamnă că europeanizarea se caracterizează prin relațiile dintre diferite straturi care alcătuiesc structura europeană pe mai multe niveluri [12, p. 26].

Centrul Bruxelles pentru Studii Politice Europene (CEPS) explică termenul „europeanizare”, „transformarea politicii naționale și procesul de adoptare a deci-

ziilor politice în conformitate cu valorile moderne și standardele europene, prin:

- obligațiile legale și instituționale care decurg din normele și reglementările UE și a Consiliului Europei;
- modificările obiective în structurile economice și interesele persoanelor ca urmare a integrării;
- modificările subiective în convingerile, așteptările și a identității” [15].

Potrivit cercetării savantului britanic K. Featherstone, conceptul de europenizare este utilizat în următoarele arii tematice:

- europenizarea este un proces istoric;
- europenizarea presupune circulația transnațională a unor valori, practici și simboluri și transformarea unor principii și valori comunitare în practici, comportamente și stiluri;
- europenizarea constă în adaptarea instituțională;
- europenizarea contribuie la adaptarea politicilor și a proceselor decizionale [8, p.195].

Cei mai mulți cercetători europeni încearcă să idealizeze aceste procese, în timp ce în UE ele nu sunt lipsite de ambiguitate. Europenizarea este un anumit mod de viață format pe o bază economică și politică distribuită în rândurile populației și instituțiilor UE pentru a crea standarde comune și procese comune de percepție.

În literatura rusă, conceptul de europenizare încă nu a fost modelat într-o direcție independentă de cercetare. Cu toate acestea, trebuie de remarcat faptul că termenul „europenizare” în limba rusă este folosit din secolul al XVIII-lea, pentru a se referi la modernizarea, restructurarea sistemului social după modelul european [13, p. 66]. La etapa actuală, cea mai frecventă semnificație a cuvântului „europenizare”, în limba rusă, este conștientizarea europenizării ca un împrumut sociocultural de forme specifice pentru viața și bunurile din Europa de Vest. Spre deosebire de interpretarea din Vest a conceptului de europenizare, în Federația Rusă se aplica în analiza impactului diferitelor forme de integrare de sistem asupra instituțiilor naționale și a relațiilor de putere [11, p. 28].

Cercetătorii ruși folosesc acest concept ca o referință, de exemplu, în analiza schimbărilor interne din statele membre ale UE sub influența procesului de integrare europeană [14]. În mai multe lucrări politica de „europenizare” este luată în considerare în contextul evaluării eficienței sale pe exemplul participării Uniunii Europene în soluționarea conflictelor internaționale [18].

Cercetătorul rus T. Bordaciov menționează că în lucrările celor mai mulți experți ruși europenizarea este una dintre posibilele caracteristici ale procesului de transformare în Rusia. În acest sens, europenizarea este percepută fie ca una dintre variantele de modernizare și occidentalizare a țării, fie ca un proces de percepție conștientă a normelor și regulilor europene, a cărei expresie este acquis-

ul comunitar al Uniunii Europene - un set de acte normative care reglementează viața economică și parțial cea politică în interiorul granițelor UE [10, p. 122-123].

Potrivit autorului, europenizarea este procesul de apariție, răspândire și instituționalizare a regulilor formale și informale și a procedurilor, paradigmele politice și a stilurilor de credințe și norme care sunt definite și consolidate la nivelul procesului de politică a UE și apoi încorporate la nivelul de politică națională. Autorul se referă, în primul rând, la procesul tehnic de convergență (apropiere) de normele juridice, care reglementează activitățile economice în țările membre ale Pieței Comune. În acest caz sunt definite standardele de date originale și consolidate la nivelul procesului politic al UE. În al doilea rând, europenizarea presupune convergența bazată pe valoarea maximă de percepție a „valorilor europene” (paradigme politice și stiluri, credințele și normele instituțiilor și practicilor democratice), care au început să joace un rol în elaborarea și punerea în aplicare a politicilor naționale. Mai mult decât atât, cercetătorul indică la legitimitatea de a folosi termenul de europenizare ca sinonim al *bruxelles-zare* - impunerea de către un singur centru european a regulilor statelor membre în parte. Statele membre ale UE sunt principalii jucători de pe terenul politic de la Bruxelles, iar numeroasele lor plângeri cu privire la presupusa arbitrare a Comisiei Europene reprezintă un element al procesului politic al UE [10, p. 123].

Politica externă a UE, inclusiv „Politica de europenizare” din țările vecine, este derivată din capacitatea instituțiilor naționale ale țărilor membre să-și adapteze comportamentul la cerințele de europenizare și delegarea unor politici naționale la nivel european [10, p. 123].

Trebuie de remarcat faptul că Rusia și unele țări din CSI în procesul de integrare europeană, ca un aspect al reformei instituțiilor politice și a statului de drept, întotdeauna a purtat un caracter de ambiguitate. Modelele implementate după modelul european sunt diferite de cel original.

Din perspectiva centrismului rusesc, potrivit juristului rus P. Kalinichenko, „europenizarea” are mai multe sensuri. În primul rând, europenizarea este influențată de procese și fenomene europene privind societatea rusă. În al doilea rând, europenizarea poate fi privită ca integrarea directă a Rusiei în procesele europene. În al treilea rând, europenizarea este o anumită tradiție istorică în Rusia. În al patrulea rând, europenizarea este percepția Rusiei a experienței națiunilor europene [13, p. 66].

În opinia lui S. Medvedev, europenizarea este un set de practici politice și instrumentele ale UE menite să reglementeze relațiile cu mediul extern [15].

Cercetătoarea rusă V. Latkina critică viziunea occidentală a europenizării numai în cele două abordări - așa-numita „abordare de jos în sus”, care face legătura cu europenizarea procesului de formare a standardelor pan-europene, ca urmare a aprobării lor de către statele membre, și „abordarea de sus în jos”, care constă în retransmiterea principiilor și normelor aprobate de instituțiile

supranațională la nivel național. Potrivii V. Latkina, se consideră productivă studierea europenizării în contextul influenței politice externe a UE, în special în regiunile politice internaționale învecinate. Aceste studii vor contribui la o mai bună înțelegere a activităților internaționale ale UE și va contribui la înțelegerea teoretică a dimensiunii regionale a proceselor de globalizare [14, p.56].

O deosebită atenție merită articolul E. Gromoglasova *Conceptul de europenizare în științele politice*, dedicat analizei aparatului teoretico-metodologic elaborat în științe politice străine pentru a înțelege noile tendințe în dezvoltarea integrării europene, în special influența guvernării supranaționale, care s-a creat în Europa unită, în statele membre. Autoarea scrie despre geneza conceptului de europenizare și despre domeniul său de aplicare, ajungând la concluzia că fragmentarea și determinismul, pe care le demonstrează mulți dintre cercetătorii străini care folosesc conceptul de europenizare, este determinat de dominația noului instituționalism, care nu este adecvat pentru a explica mai multe manifestări importante de transformare sistemică a statului în integrarea regională. Depășirea lacunelor în înțelegerea conceptuală și teoretică a acestor procese poate fi sprijinită pe o abordare istorico-sistemică [11, p.27].

Deși literatura de specialitate cu privire la mecanismele de europenizare este încă în curs de dezvoltare, există mai multe mecanisme: (1) de conformitate instituțională, (2), schimbări în capacitatea internă și (3) formarea de opinie. În general, diferite mecanisme de cauzalitate pot fi grupate în două schimbări logice: ca un proces de redistribuire a resurselor și proceselor de socializare și de formare. În primul caz, mecanismul principal al schimbării - politica de condiționalitate, care trebuie să îndeplinească, de asemenea, și anumite condiții: (1) certitudinea și legitimitatea, (2), cuantumul remunerației să fie semnificativ, (3) fiabilitatea de recompense și pedepse nu ar trebui să fie dubioasă. În al doilea caz, principalul instrument de europenizare este socializarea. Instrumentele practice de socializare includ dialogul politic și „politica de rușine”. Deși aceste mecanisme nu se exclud reciproc și pot funcționa în paralel [17].

Ca urmare, analiza a relevat o concurență între mai multe abordări pentru definirea de europenizare. Acest lucru sugerează faptul că procesul nu este studiat în toate manifestările sale. Conceptul de europenizare stabilește un anumit unghi de vedere asupra Uniunii Europene, care se concentrează pe caracteristicile de sistem unic, cum ar fi cel supranațional. De obicei, europenizarea este înțeleasă ca o abordare ierarhică (engl. „top-down”), concentrându-se pe transferul de reguli și reglementări ale UE la nivelul țărilor-țintă. Deși majoritatea cercetătorilor își concentrează atenția exclusiv pe statele membre ale UE, nu există nici un motiv să credem că procesele de europenizare nu pot avea loc în afara Uniunii. Mai mult decât atât, unii cercetători au aplicat cadrele teoretice în studiul țărilor din vecinătate ale UE. Cu toate acestea, eficiența politicii specifice luate depinde de mai mulți factori, care trebuie să fie disponibili, sau invers, absenți la nivelul statului-țintă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Browning C. S. The Region-Building Approach Revisited: the continued othering of Russia in discourses of region-building in the European North. In: *Geopolitics*, 2003, Vol. 8, nr. 1, p. 40-48.
2. Harmsen R., Wilson T. Introduction: approaches to Europeanization. In: *Yearbook of European studies*, 2000, nr. 14, p. 13-26. www.ceses.cuni.cz/CESES-93-version1-2_2_2...
3. Ladrech R. Europeanization of Domestic Politics and Institutions: The Case of France. In: *Journal of Common Market Studies*, 1994, Vol. 32, Issue 1, p. 69-88.
4. Ladrech R. Europeanization and National Politics. In: *Journal of Common Market Studies*, 2011, Vol. 49, Issue 3, p. 689-690.
5. Olsen J. The Many Faces of Europeanisation. In: *Journal of Common Market Studies*, 2002. Vol. 40, nr. 5, p. 921-952. https://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2002/wp02_2.htm
6. Radaelli C. Europeanisation: Solution or Problem? In: *European Integration online Papers (EIoP)*, 2004, Vol. 8, nr. 16. <http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-016a.htm>.
7. Radaelli C. Featherstone, K. *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 2003. 363 p.
8. Beciu C. Percepția europenizării în instituțiile publice: imaginarul „adaptării” la un nou sistem. In: *Revista Română de Sociologie*, 2009, nr. 3-4, p. 193-214.
9. *Europenizarea: fațetele procesului*. Coordonator V. Moraru. Chișinău: Sirius, 2013. 336 p.
10. Бордачев Т. Россия и Евросоюз: проблема европеизации. În: *Современная Европа*. 2006, № 4, p 120-129.
11. Громогласова Е. Концепция европеизации в зарубежной политологии. În: *Вестник Московского университета. Серия 25: Международные отношения и мировая политика*, 2010, № 4, p. 27 - 43.
12. *Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии*. Москва: Издательство «Весь Мир», 2005. 312 с.
13. Калиниченко П. Европеизация российского права. opus.kobv.de/ubp/volltexte/-/2012/5858/pdf/belling_online_S65_86.pdf
14. Латкина В. Феномен европеизации в западноевропейских исследованиях. В: *Международные процессы*, 2013, Т. 11, № 1 (32), p. 49-62. www.intertrends.ru/thirty-second/Latkina.pdf
15. Медведев С. Дискурсы отчуждения: «суверенитет» и «европеизация» в отношениях России и ЕС. În: *Мировая экономика и международные отношения*, 2008, № 10, p.23-33. www.hse.ru/pubs/share/direct/document/74944926
16. Тяжов А. Институциональные взаимоотношения Российской Федерации и Европейского Союза: четыре общих пространства в контексте процесса европеизации. Автореферат диссер. на соиск. учен. степ. кандидата полит. наук. Нижний Новгород, 2008. 21 с.
17. Чимирис Е. Политика Европейского Союза в международных конфликтах На примере попыток урегулирования отношений между Сербией и Черногорией. În: *Полис*, 2007, №4, p. 174-187.

PUTEREA ELITISTĂ ȘI MODERNIZAREA POLITICĂ A REPUBLICII MOLDOVA: REPERE CONCEPTUALE ȘI DE CONȚINUT

ELITIST POWER AND POLITICAL MODERNIZATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CONCEPTUAL AND CONTENT MILESTONES

Pantelimon VARZARI,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM,

Summary

The article examines the relationship between the elitist power and political modernization from the perspective of the deepening of democratic society. The author undertakes an analysis of the elitist power, power coalition, aporetical difficulties, modernization policy issues needed in the disclosure of problems faced by Moldova in the process of reforming the democratic society. Special attention is drawn to the fact that political power held by ruling elite can be functional and efficient if the power elite is based on certain principles and values of democratic governance. It demonstrates that political modernization of a society can be achieved only through undertaken profound democratic reforms in all areas of human activity. It concludes that the modernization model based on a consolidated democracy would create new prerequisites and conditions for the development of the individual and of society as a whole. The entire analysis has taken into account systematically and constantly evolving national context in which national political elites evolves, being strongly influenced by the processes of Europeanization and European integration associated with social, political and economic modernization of the country.

Key-words: *political power, power elite, power coalition, government alliance, successful governance political, modernization, democratization of society, challenges to democracy, aporetical difficulties, European integration.*

n literatura de specialitate socioumană există diferite curente de gândire care abordează puterea fie într-o manieră elitistă (consideră că puterea, în ciuda mecanismelor democratice, este deținută, în mare măsură, de o minoritate formată din cei cu vechime în funcții politice sau de grupuri cu interese birocratice și de afaceri), fie în cea pluralistă (potrivit căreia elitele au un rol important, dar nu neapărat decisiv, în exercitarea puterii, fiind influențate, în procesul decizional, de fenomenul de grup) [1, p. 29], însă niciuna dintre

numeroasele abordări nereușind să-și apropie recunoașterea unanimă a comunității științifice [2, p. 5-6; 3, p. 33-43].

Din perspectiva elitistă, sociologul politic polonez Jerzy J. Wiatr evidențiază trei paradigme în interpretarea socială a puterii: 1) cui servește puterea? (căror interese le servește puterea); 2) cine conduce? (cine este la putere) și 3) care este mecanismul realizării puterii (esența sociotehnologiei puterii) [4, p. 181-199]. În consecință, puterea reflectă o structură organică relațională și de atribuire. De aceea mecanismele realizării puterii în societățile contemporane au o structură organică relațională datorită premiselor intenționale și motivaționale afișate.

Scopul fundamental al oricărei puteri politice este de a asigura integritatea și buna funcționare a organismului social, a sociumului. Ea servește necesității interne de menținere a coeziunii, consensului membrilor și climatului social al comunității, asigurării echilibrului social al diferitelor segmente ale societății întru realizarea anumitor obiective, principalul fiind dezvoltarea în ascensiune a societății, securitatea națională a statului și prosperitatea cetățenilor ei. În caz contrar, societatea se poate confrunta cu numeroase tensiuni și conflicte care pun în pericol ordinea socială și stabilitatea politică a sociumului (cazul Republicii Moldova în perioada guvernării comuniste, 2001–2009, și a coalițiilor de guvernare democratică, 2009 – până în prezent).

Reprezentînd un atribut esențial al sistemului politic de care depinde în mare măsură funcționarea întregului angrenaj social, puterea politică prin intermediul structurilor sale are capacitatea de a asigura ordinea, progresul social, bunăstarea cetățenilor. Acest lucru este însă condiționat de caracterul democratic al puterii într-o societate sau alta. Tocmai de aceea elucidarea raporturilor dintre putere și mecanismele de articulare și agregare a intereselor subiecților politici și sociali capătă o importanță deosebită în dezbaterile științifice contemporane [5, p. 209].

Efectele dorite în relația dintre putere și societate depind în mod decisiv de utilizarea eficientă a pîrghiilor realizării puterii în societatea contemporană: statul și birocrăția; elita politică și liderii politici; partidele politice și opoziția politică; lobbismul politic și alte grupuri de presiune; societatea civilă și opinia publică; socializarea politică și tehnologii politice; cultura politică și cultura electorală; mass-media și învățămîntul; religia și morala; clasele sociale și sistemul de putere în societate etc. Ca urmare a rolului important pe care politicul îl exercită în orice societate, puterea politică, ca formă specifică a puterii sociale, constituie nucleul puterii de stat. În contextul sistemului politic democratic, statul reprezintă principalul instrument de realizare în practică a puterii politice. El este cel care, prin instituțiile sale, elaborează deciziile, legile (parlamentul), le pune în aplicare (guvernul), realizînd astfel obiectivele și sarcinile proiectate de către puterea elitistă. În același timp, statul, prin intermediul aparatului admi-

nistrativ, funcționăresc, înfăptuiește și controlul modului de aplicare în practică a deciziilor luate la nivelul elitei parlamentare (după William E. Crowther și Irmina Matonyte [6, p. 284]) și a elitei guvernamentale (*apud* Jacques Coenen-Huther [7, p. 63-72]), termeni încetățeniți în literatura științifică. Aceasta însă nu înseamnă o identificare sau, cel puțin, o confundare a statului cu puterea, întrucât ele sunt elemente distincte ale sistemului politic, fiecare din acestea realizând funcțiile sale specifice pe care le revin.

În literatura de specialitate s-au încetățenit și alți termeni consacrați puterii elitiste, precum elita politico-administrativă (după Pierre Mathiot [8, p. 73]), elita tehnocratică (termen utilizat de Guy Rocher, John K. Galbraith, James Burnham, Jean Meynaud ș.a.) sau „noua clasă” tehnico-birocratică (după J. Coenen-Hunther), elita simbolică (*apud* G. Rocher [9, p. 209]) – așa-numitele VIP-uri și de alte tipuri de elite [10, p. 91-92, 204-206], fiecare din acestea preocupându-se de domeniul său profesional de activitate. Elitele, fiind de mai multe tipuri, se configurează continuu, fiindcă ele sunt produsul unor relații social-politice dinamice, aflate în permanentă evoluție și transformare.

Notăm că elita politică indică acel grup restrâns de persoane deosebit prin pregătire și talent în domeniul de activitate politică care are acces la mecanismele și tainele puterii, ale dominației (*arcanum imperii*), posedă anumite funcții de conducere și un anumit volum de putere decizională. Puterea elitistă, arată politologul român P.D. Bordeiu, aduce în prim-plan elitele, care devin dominante la toate nivelurile și structurile executive, legislative și judecătorești [11, p. 154]. Practica politică a multor societăți contemporane demonstrează că ea, elita politică, își manifestă în activitatea sa, adesea, indiferența, superioritatea și aroganța față de cei săraci, prin opulența și privilegiile de care elitele beneficiază în raport cu marea masă a populației. În acest context, pot apărea mai multe întrebări referitoare la faptul dacă elitele politice din Republica Moldova pe parcursul evoluției sale au dat un răspuns adecvat la așteptările sociale, pentru că electoratul a mizat pe responsabilitatea guvernanților de a rezolva mai multe probleme stringente și, mai întâi de toate, de a crea un nivel de trai decent. Răspunsul ar fi unul negativ, deoarece autoritățile publice ale statului au încercat să gestioneze prin diverse modalități activitatea structurilor puterii de stat în conformitate cu viziunile și interesele înguste, fapt care s-a răsfrînt negativ asupra realizării proceselor de reforme structurale și de transformare democratică prin modernizarea societății.

Sporirea rolului actului guvernării în viața democratică a societății, formarea unei guvernări de succes și consolidarea instituțiilor democratice ale statului depind în mod direct de eficacitatea utilizării de către actorii politici și agenții guvernamentali a anumitor mecanisme și pîrghii în folosul publicului, al societății. Drept instrumente și/sau modalități ale realizării puterii pot fi remarcate în Republica Moldova: dialogul politic dintre putere și opoziție (*Masa Rotundă cu Statut Permanent*

din anii 2002–2003), dialogul social dintre putere și societate (parteneriatul social dintre structurile puterii de stat și societatea civilă), precum și alianțele politice de guvernare (din 1994 pînă în prezent s-au format șapte coaliții de guvernare, la care vom reveni mai jos). Unii autori menționează faptul că o coaliție de guvernare (clasică), formată din două sau mai multe entități politice, are mai multe avantaje decît o alianță cu participarea tuturor partidelor parlamentare [12], principalul fiind prezența unei opoziții politice parlamentare critice, dar constructive.

Puterea de coaliție, sau, cum mai este denumită în literatura politologică, puterea aliată [11, p. 153] rezultă prin crearea coalițiilor (termen ce desemnează unirea sau gruparea, de o manieră, în general, temporară, într-un ansamblu cu un anumit grad de instituționalizare, a unor părți sau unități distincte (lideri, grupuri, facțiuni politice, partide etc.) în vederea realizării, prin acțiuni coordonate, a anumitor obiective de interes comun, iar sensul primordial este cel de uniune politică temporară, mai puțin durabilă decît facțiunea, partidul sau grupul de interese / de presiune, constituită din părți care își păstrează „frontierele” inițiale, în scopuri electorale, parlamentare sau de guvernare) și alianțelor între grupuri cu interese politice comune (alianțele politice constau în unirea, legătura realizată pe baza acordului dintre două sau mai multe unități politice – grupuri organizate, partide etc. – în vederea îndeplinirii unui scop comun). Ele se pot încheia în funcție de: specificul interesului urmărit; condițiile concrete în care se desfășoară acțiunea; măsura în care fiecare parte contractantă renunță la obiectivele proprii; gradul permanenței legăturilor. După gradul de independență al partenerilor politici, alianțele politice pot fi: egale, dacă partenerii păstrează același grad de independență, și inegale, dacă unul dintre ei acceptă să urmeze politica celuilalt. În funcție de dorința de a apăra un program sau de a-l impune, alianțele sunt ofensive, defensive și mixte. După durata lor, pot fi permanente sau temporare. Pentru ca o alianță politică să fie viabilă, trebuie să se bazeze pe o comuniune de interese între parteneri, pe respectarea independenței fiecăruia și pe o cooperare nemijlocită pentru realizarea obiectivelor. Alianțele politice au un caracter dinamic, necesită continua raportare la evoluția realității politice, de pînd de persistența intereselor care le-au generat. Ele se structurează ca urmare a reunirii puterii liderilor din grupurile de proveniență și se manifestă atît pe plan intern (între partide politice – alianțe și coaliții electorale, parlamentare, guvernamentale, alte categorii de organizații), cît și pe plan extern (cînd anumite puteri își reunesc forțele, inițiativele etc. pentru scopuri comune).

Vorbînd despre funcționalitatea coalițiilor politice de guvernare din Republica Moldova (constituite în baza rațiunii politice și a consensului substanțial procedural, ultimul presupunînd acordul în jurul unui set de proceduri cu privire la luarea deciziilor de interes comun [13, p. 62]), vom constata că formarea unor alianțe și a altor aranjamente politice de guvernare între actorii politici este spe-

cifică pentru elitele politice naționale încă la mijlocul anilor '90 ai secolului XX. În accepția noastră, consolidarea consensului procedural valoric poate fi asigurată prin diverse mecanisme democratice de conlucrare, inclusiv prin tranzacția între elite (proces rar în istorie, dar și mai rar în țările ex-comuniste, drept exemplu servind Polonia la intersecția anilor '80-'90 ai secolului trecut) și prin convergența lor (cel mai des întâlnit în practica politică a societăților occidentale [14], dar și a celor societăți aflate în tranziție democratică). Aceste două instrumente politice sau, altfel zis, modalități de conlucrare a elitelor, numite de unii politologii și modele ale democratizării, conduc spre transformarea elitelor de la un tip la altul și la consolidarea „noilor” regimuri democratice din spațiul postsovietic.

Tranzacția (înțelegerea, pactul, aranjamentul) între elite reprezintă, în linii mari, o cale directă și rapidă de consolidare a democrației, iar ca manifestare contemporană a tranzacției poate servi modelul de „mese rotunde” între actorii politici implicați într-un anumit proces conflictual (cazul Republicii Moldova: activitatea *Mesei Rotunde cu Statut Permanent*, din aprilie 2002 pînă la sfîrșitul anului 2003, structură apărută la inițiativa fracțiunii parlamentare „Alianța Braghiș”, ce întrunea opoziția, autoritățile publice și unele ONG-uri cunoscute în societate în problema susținerii dialogului social dintre putere și opoziție, cu scopul protejării și promovării democrației și a pluralismului politic în societate).

La rîndul ei, convergența elitelor (coaliția, alianța, parteneriatul și alte instrumente politice de conlucrare întru respectarea jocului politic democratic), fiind cea de-a doua modalitate de conlucrare a elitelor politice, presupune, de fapt, o transformare substanțială a democrației neconsolidate (în Republica Moldova democrația electorală, pur procedurală) într-o democrație funcțională, consolidată. În cazul convergenței, elitele formează coaliții electorale și/sau postelectorale (de guvernare) în funcție de conjunctura politică creată la un moment dat, alianțe care se pot desființa nu numai odată cu înfrîngerile electorale, dar și în perioada guvernării unei sau altei coaliții, cum ar fi cazul *Alianței pentru Democrație și Reforme (ADR)* sau al *Alianței pentru Integrare Europeană (AIE)*. Fenomenul convergenței elitelor s-a înrădăcinat în multe țări, inclusiv în spațiul postcomunist (Ucraina, Rusia și Georgia). Drept exemplu pentru Republica Moldova poate servi cazul apropierii elitelor socialiste și neo-socialiste în anii 1994–1996, a democraților și creștinilor democrați în anii 1998–1999, a comuniștilor, creștinilor democrații, democraților și liberalilor în anii 2005–2007, a elitelor de centru-stînga (democrații) și dreapta (liberalii) începînd cu a doua jumătate a anului 2009 (*AIE-1*, 2009–2010; *AIE-2*, 2011–2013; *Coaliția Pro-Europeană*, 2013–2014 și „Alianța Politică pentru Moldova Europeană” (*APME*)), coaliție de guvernare constituită la 23 ianuarie 2015.

După formă și conținut, diferitele coaliții, alianțe, pacte, acorduri și alte instrumente de conlucrare întru respectarea jocului politic pot fi caracterizate

drept aranjamente instituționale, reflectînd, în esență, dificultățile și deficiențele actului de guvernare. Perioada de activitate a tuturor coalițiilor de guvernare care s-au perindat în țara noastră din 1994 pînă în prezent (coaliția Partidului Democrat Agrar din Moldova și a fracțiunii parlamentare „Unitatea Socialistă”, Blocul Electoral „Partidul Socialist și Mișcarea Unitate-Edinstvo”, 1994–1996; ADR, 1998–1999; așa-numitul „parteneriat politic pentru interesele țării”, 2005–2007; AIE, 2009–2013 și CPE, 2013–2014) a fost de o durată scurtă de timp, nu mai mult de doi ani [10, p. 146-155], iar funcționalitatea și eficacitatea acestora, problemele cu care s-au confruntat în actul guvernării rămîn o lecție de învățat și pentru liderii actuali ai coaliției de guvernare democratică formată din două partide pro-europene (PLDM și PDM), cu un guvern minoritar susținut de PCRM. Constituirea ei a durat circa două luni în plină secretomanie și incertitudine chiar și în pofida insistenței nu numai a unor lideri politici și lideri de opinie, a unor experți și analiști politici naționali și internaționali (cum ar fi, spre exemplu, Vladimir Socor, care activează în cadrul Fundației *Jamestown* și *Eurasia Daily Monitor*, sau Anneli Ute Gabanyi, politolog german, care vorbește despre „chinurile facerii unei coaliții de guvernare”), dar și a presiunii din partea societății civile [15; 16; 17].

Una din aceste lecții ar fi ca APME, avînd un program de guvernare orientat spre realizarea proceselor de reforme structurale și de transformare democratică prin modernizare, trebuie să se axeze, fără vreo ezitare, pe implementarea *Acordului de Asociere cu UE*. Continuarea neabătută a autorităților publice pe calea reformelor democratice pe toate direcțiile – în plan social, economic și politic – este subliniată cu diverse ocazii de toate organismele europene și liderii lor. Astfel, „Planul de acțiuni privind susținerea reformelor democratice în Republica Moldova 2013–2016”, document care a fost aprobat de către Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei în noiembrie 2013, reprezintă un cadru de cooperare între Consiliul Europei și Republica Moldova în susținerea reformelor naționale și alinierea la cadrul legislativ comunitar [18]. Acest document-cadru are drept scop susținerea autorităților publice în realizarea reformelor naționale în următoarele domenii prioritare: funcționarea instituțiilor democratice, cu un accent particular pe cooperarea în materie constituțională și electorală și pe lupta împotriva corupției; reforma sectorului justiției și independența organelor judiciare; protecția și promovarea drepturilor omului, inclusiv combaterea traficului de ființe umane și lupta împotriva discriminării; libertatea și pluralismul mass-mediei; democrația locală și descentralizarea, toate acestea fiind direcționate spre asigurarea unei dezvoltări economice sustenabile care să garanteze o calitate mai bună a vieții oamenilor.

În procesul realizării reformelor democratice durabile (respectarea drepturilor și libertăților omului, problema exercitării justiției, combaterea corupției, edificarea statului de drept etc.) și, drept urmare, crearea unui nivel de trai decent, pentru oameni societatea continuă să se confrunte cu un șir de provocări

la adresa democrației și deci la dezvoltarea sustenabilă a statului Republica Moldova. Precizăm că sistemele democratice contemporane sunt adesea imperfecte, fiindcă ele se confruntă cu anumite contradicții interne. Democrația este supusă unor provocări majore, care fac societatea să se confrunte cu crize sistemice (politice, constituționale, economice, sociale, valorice, instituționale, identitară, transnistreană etc.), cu mari tensiuni și conflicte sociale. Aceste provocări ale democrației stimulează extinderea și amplificarea unor fenomene negative (corupția, nerespectarea drepturilor omului, „nănașismul”, „cumetrismul” etc.) și perturbază viața democratică a societății în plin proces de schimbare și modernizare. Evidențiind unele provocări ale democrației (birocratică, tehnocratică, oligarhică, instituțională, decizională, politică etc.), notăm că statele membre ale Uniunii Europene încearcă să facă față tuturor sfidărilor prin acțiuni complexe de adaptare și dezvoltare. Însă multe semne de întrebare cu privire la capacitățile democrației din societățile tranzitorii de a gestiona comunitățile naționale prin soluții și decizii adecvate apar tot mai evident în fața autorităților publice.

Unele țări postsovietice, cum ar fi Ucraina, Georgia sau Republica Moldova, aflându-se într-o perioadă de circa un sfert de secol de tranziție democratică, încearcă să depășească o serie întreagă de probleme și inconveniente de ordin obiectiv, dar și subiectiv greu de rezolvat, numite de noi *dificultăți aporetice* [19, p. 6, 36-37], o trăsătură specifică a cărora constă în aceea că judecățile logice și datele empirice se contrazic reciproc. În cazul Republicii Moldova, este vorba nu numai de probleme ce țin în mod direct de criza politică prelungită, dar și de absența tradițiilor democratice și a unei culturi politice democratice (participative, neconflictuale, nesegmentate și deci consensuale), tergiversarea reformelor democratice (pe plan economic, social, politic), creșterea nejustificată a rolului statului în economie și, implicit, de existența unei guvernări ineficiente, unei societăți civile nonactive, polarizării societății, lipsei clasei de mijloc etc. Vom adăuga în context și alte dificultăți aporetice, precum sunt vulnerabilitățile și sfidările la adresa statului, clivajele politice profunde (precum vectorul european – modelul estic, unionism – moldovenism, unitarism – federalism ș.a.), blocajele politice și decizionale, birocrăția extinsă și disfuncțională, *deficitul democratic* (termen introdus în limbajul politic de către eurodeputatul conservator britanic Bill Newton Dunn [20, p. 181]) etc. Astfel, transformările reale în sfera vieții politice (democrația pluralistă, alternanța la guvernare), în ramura economică (restructurarea proprietății, privatizarea, libera concurență) și în alte domenii de activitate socială s-au soldat cu proliferarea diverselor fațete ale schimbărilor democratice, însoțite de încercări, riscuri și erori, care solicită o atenție sporită din partea elitei politice guvernante, liderilor politici și liderilor de opinie.

Avînd în vedere faptul că rolul decisiv în procesele de modernizare a societății tranzitive revine puterii elitiste (în mîinile cărora se află concentrată influ-

ența politică și întreaga putere decizională), iar prioritatea strategică a liderilor ei constă în procesul integraționist european, proces asociat cu modernizarea social-politică și economică a statului Republica Moldova, vom decela cât mai succint semnificația conceptului de modernizare politică. Modernizarea politică, fiind un aspect al modernizării sociale generate, exprimă și reflectă mecanismul de „restartare” și perfecționare a funcționării sistemului politic în direcția democratizării. Vorbind despre țările din spațiul postsovietic, vom sublinia că evoluția lor de la totalitarism spre democrație (fiind vorba de o tranziție democratică totală, sistemică, și nu de o „restartare” ca în cazul unor societăți occidentale din anii '70 ai secolului XX – Portugalia, Spania și Grecia) actualizează în mod deosebit problema creării unui sistem politic modern, cu instituții politice specializate capabile să-și realizeze eficient funcțiile sale specifice și să rezolve mai multe probleme cu care se confruntă societatea contemporană. În acest sens, specialiștii în materie menționează că procesul modernizării politice se transpune în practică prin diferite modalități, prin alinierea la niște cerințe indispensabile ale democrației contemporane și utilizând diverse mecanisme, inclusiv crearea unei structuri politice diferențiate cu un înalt grad de specializare conform criteriului instituțional-funcțional; constituirea unui stat modern, care posedă o reală suveranitate (ceea ce nu putem vorbi, de exemplu, de Georgia, Ucraina sau Republica Moldova); creșterea rolului statului prin lărgirea sferelor lui de acțiune și dominarea supremației legii; sporirea numărului cetățenilor cu drepturi politice și sociale; lărgirea accesibilității încadrării indivizilor și grupurilor sociale în viața politică; constituirea unei birocrății politice raționale și transformarea acestei birocrății nepersonificate într-un sistem dominant de conducere și control; minimalizarea rolului și legitimității elitelor politice tradiționale și creșterea rolului elitelor modernizatoare. Practica social-politică a țărilor occidentale demonstrează că modernizarea complexă, inclusiv cea politică, este un proces anevoios și contradictoriu. Succesul lui depinde de competența puterii politice și profesionalismul puterii birocratice, de existența liderilor politici capabili să asigure prin diverse mecanisme politice de conlucrare guvernarea democratică și să îmbine rațional consensul și compromisul.

Teoria modernizării politice apare în cadrul științelor politice în anii '50-'60 ai secolului XX, bazându-se pe studiile lui Em. Durkheim și M. Weber, dar și ale lui A. de Tocqueville. De altfel, autorul faimoasei lucrări „Despre democrația în America” (1835–1840, în 2 vol.) considera că modernizarea se realizează prin democratizarea societății. El pune soarta libertății individuale în dependență de perspectivele dezvoltării democrației și egalității, făcând, totodată, deosebire între noțiunile de libertate și egalitate, fiindcă atitudinea oamenilor față de ele este diferită (oamenii întotdeauna, reieșind din interesele lor proprii, dau prioritate egalității și nu libertății) [21, p. 208-211]. Nu în zadar, specificul democrației

americane și a celei franceze, dar și a altor democrații funcționale occidentale, rezidă în faptul că libertatea a precedat democratizarea și nu viceversa ca în cazul statelor postcomuniste din spațiul Europei Centrale și de Est, inclusiv în Republica Moldova cu o tranziție democratică prelungită.

Unii autori identifică și analizează patru modele care stau la baza modernizării: modelul conducătorului înțelept (N. Machiavelli), modelul contractului social (H. Grotius), modelul temeiului pasional al organizării statale (Th. Hobbes) și modelul naționalist (B. Spinoza) [22]. Fără a intra în dezbateri, care s-au născut cu privire la teoria modernizării, vom specifica doar faptul că astăzi concepțiile modernizării politice pot fi divizate convențional în două grupe, liberală și conservatoare, ambele fiind explicate ca un proces de durată și etapizat, așa încât modernizarea poate căpăta un caracter ireversibil. Concepția modernizării politice de model liberal, avându-i ca promotori pe G. Almond, S. Verba, R. Dahl, L. Pye ș.a., analizează modernizarea politică în strânsă corelație cu modernizarea economică și socială, iar conținutul acestui proces fiind afirmarea și consolidarea treptată a instituțiilor democratice, intensificarea mobilității sociale și creșterea participării politice a cetățenilor în treburile publice ale statului. Direcția sau modelul conservativ de modernizare politică, avându-i ca reprezentanți pe S.P. Huntington și D. Nelson, percepe modernizarea ca proces de transformări economice și sociale profunde, de formare a sistemului social bazat pe stabilitate politică, luând în calcul, de asemenea, și alți factori în democratizarea societății, în menținerea unui dialog eficient între puterea elitistă și societate. La drept vorbind, aceste două modele de modernizare sunt asemănătoare după conținutul proceselor de schimbare socială prin prisma promovării naționalismului, constituționalismului și pluralismului pentru transformarea societății prin dezvoltarea economică și politică, însă ele se deosebesc prin deschiderea politică față de populație (liberalii – spre întreaga populație, iar conservatorii – spre populația instruită și înstărită).

În literatura de specialitate există mai multe abordări ale teoriei modernizării: abordarea instituțională, abordarea behavioristă, abordarea structural-funcțională a modernizării politice etc., acestea reducându-se la ideea promovării unor schimbări de substanță, calitative, ale instituțiilor sistemului politic și ale sistemului social, schimbări ce includ anumite procese de factură democratică și reflectă în mod consistent conținutul modernizării politice. Modernizarea, așa cum remarca S.P. Huntington, reprezintă un proces deosebit de complex care antrenează o serie de variabile cu multe fațete, implicând schimbări în toate domeniile vieții sociale și activității umane: „La nivel psihologic, modernizarea implică o schimbare fundamentală a valorilor, atitudinilor și speranțelor. Omul tradițional s-a așteptat la continuitate în natură și societate și nu a crezut în capacitatea omului de a schimba sau de a controla. Însă omul modern, dimpotrivă, acceptă posibilitatea schimbării și crede în oport-

tunitatea ei. [...] La nivel intelectual, modernizarea implică extinderea uimitoare a cunoștințelor omului despre mediul său și răspîndirea acestora în societate prin instruire superioară, comunicații de masă și educație” [23, p. 37].

În același timp, politologul american, fiind preocupat de schimbările sistemelor și instituțiilor politice, influențate de schimbările sociale și tehnologice, arată că ele nu permit adaptarea eficientă la vechile sisteme și instituții, pentru că aceste modificări sunt cauzate de tensiuni în cadrul sistemului politic și a celui social impuse de rapiditatea evenimentelor produse în cadrul societății. În plus, S.P. Huntington susține că modernizarea socială și economică poate produce dispariția vechilor modele de autoritate și alterarea instituțiilor politice existente, fapt ce nu creează în mod obligatoriu noi modele de autoritate sau alte instituții politice, dar creează o cerință imperioasă de înnoire a lor, în virtutea lărgirii conștiinței și participării politice [24]. În așa fel, el critică teoria modernizării, susținînd că argumentul acestei teorii cu privire la schimbările economice și dezvoltării sunt factorii principali responsabili pentru crearea unor sisteme politice stabile, democratice, este greșit.

Unii teoreticieni ai modernizării, fiind mai optimiști asupra efectelor modernizării, cum ar fi, de exemplu, C.E. Black, identifică patru faze ale acestui proces: 1) provocarea modernității; 2) consolidarea puterii modernizatoare; 3) transformarea economică și socială și 4) integrarea societății [25, p. 87]. Plecînd de la această paradigmă a teoriei modernizării, putem afirma că apariția statului Republica Moldova, afirmarea elitelor politice naționale și transformările structurale în domeniul economico-social se fundamentează pe baze moderne, iar actualmente aceste procese sunt puternic dublate progresiv de o încercare de integrare a societății în spațiul politic, economic și social european. Acest proces de adaptare a sistemului politic și economico-social la rigorile țărilor occidentale identifică modernizarea cu politica de condiționalitate, europenizarea, așa cum a funcționat în fostele state comuniste, actualmente țări membre ale UE.

În acest sens, respectînd schema lui C.E. Black, Republica Moldova continuă să parcurgă toate aceste faze ale procesului de democratizare și modernizare a societății, integrarea europeană fiind astăzi singura opțiune de modernizare a țării. Provocarea modernității, fiind percepută inițial de liderii mișcării de eliberare națională din Moldova, de mai mulți reprezentanți ai elitei intelectuale în a doua jumătate a anilor '80 ai secolului trecut, a determinat formarea și consolidarea primelor elite politice modernizatoare (cu toate confruntările și tensiunile politice apărute între diferite facțiuni ale acesteia în actul guvernării [10, p. 124-146]). Ele și-au propus pe parcursul timpului mai multe proiecte și strategii de transformare economică și socială a societății, oscilînd permanent între două opțiuni de dezvoltare a țării (vectorul vestic și modelul estic) în funcție de forțele politice care se aflau la guvernare. Mai mult chiar, în toți anii de independență a Republicii

Moldova, crizele multidimensionale au avut efecte profunde asupra promovării procesului de modernizare a țării, de transformări structurale și de realizare a așteptărilor sociale. Cu alte cuvinte, a fost perioada în care anomia sistemului social mai continuă să contribuie și astăzi la apariția unor blocaje instituționale și provocări la adresa democrației și a statului Republica Moldova.

Cu titlu de concluzie, vom reliefa trei aserțiuni. Întii de toate, funcționalitatea și eficacitatea puterii elitiste depinde în cea mai mare măsură de două dimensiuni definitorii, și anume: de gradul de integrare structurală a elitelor puterii și de extinderea consensului valoric între diferite facțiuni ale elitei politice guvernante. Dacă integrarea structurală implică includerea relativă a rețelelor de comunicare și de influență la nivel formal și informal, în care sunt implicate persoane, grupuri și facțiuni ale elitei, atunci consensul valoric implică acordul relativ dintre elite asupra regulilor și codurilor formale și informale care privesc conduita politică, precum și acordul privitor la legitimitatea instituțiilor politice existente. Cea de-a doua aserțiune vizează constituirea și afirmarea elitei politice în câmpul politic autohton, care a traversat câteva probe semnificative însoțite de un șir de crize politice (de guvernare), constituționale (de nealegere a șefului statului) și economico-financiare cu efect dezolant asupra electoratului, dar, totodată, și formarea unor aranjamente politice între actorii politici implicați în actul guvernării. A treia specificare se referă la faptul că democratizarea societății și modernizarea politică a statului Republica Moldova în contextul extinderii procesului integraționist european rămâne și în continuare o prioritate strategică a puterii elitiste, iar în cazul nostru – a coaliției politice actuale de guvernare democratică, a APME. Guvernul minoritar, avînd un program de guvernare axat pe procesul de implementare a prevederilor *Acordului de Asociere a Republicii Moldova cu Uniunea Europeană*, este obligată să depășească problemele și sfidările cu care continuă să se confrunte și să demonstreze prin acțiuni coerente și de substanță că vectorul european este concurențial cu proiectul estic. La aceste realizări trebuie să contribuie mai mulți factori, inclusiv capacitatea de reînnoire a elitelor politice tradiționale în elite politice modernizatoare, manifestată prin alternanța la putere a persoanelor și a liderilor politici dată de competiția dintre partide.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Dowding K. Puterea. București: Editura „Du Style”, 1998. 151 p.
2. Benchei D. Cratologie (*Note de curs*). Chișinău: CEP USM, 2012. 59 p.
3. Халипов В.Ф. Кратология – наука о власти. Концепция. Москва: Экономика, 2002. 367 p.
4. Вятр Е. Социология политических отношений. Москва: Прогресс, 1979. 456 p.
5. Jude I. Paradigmele și mecanismele puterii. *Kratologia – o posibilă știință despre putere*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 2003. 480 p.

6. Crowther W.E., Matonyte I. Parliamentary Elites as a Democratic Thermometer: Estonia, Lithuania and Moldova Compared. În: *Communist and Post-Communist Studies*, Killington, 2007, Vol. 40, No. 3, p. 281-299.
7. Coenen-Huther J. *Sociologia elitelor*. Iași: Editura Polirom, 2007. 221 p.
8. Mathiot P. Elită politico-administrativă. În: *Dicționar de probleme politice: 60 de mize ale Franței contemporane* / Red. coord. N. Haudegand, P. Lefébure. Chișinău: Muzeum, 2002, p. 73-76.
9. Măgureanu V. *Sociologie politică*. București: Editura Albatros, 2006. 544 p.
10. Varzari P. *Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova)*. *Monografie*. Chișinău: Pontos, 2013. 366 p.
11. Bordeiu P.D. *Fundamentele puterii politice (Curs)*. Constanța: Editura „Andrei Șaguna”, 2006. 215 p.
12. Spătaru D. (Comentariu) O coaliție de guvernare cu participarea tuturor partidelor parlamentare: avantaje și dezavantaje. [on-line] <http://tribuna.md/2014/11/08/comentariu-o-coalitie-de-guvernare-cu-participarea-tuturor-partidelor-parlamentare-avantaje-si-dezavantaje/> (vizitat 08.11.2014).
13. Frigoiu N. *Politologie și doctrine politice*. Vol. 1. *Introducere în științele politice*. București: Editura Economică, 2007. 296 p.
14. Cozer A. (Doc) Cum s-au format coalițiile de guvernare în alte țări. Vezi aici exemple. [on-line] <http://unimedia.md/?mod=news&id=27346> (vizitat 14.12.2010).
15. Mesajul societății civile pentru PLDM, PD și PL: Nu tolerăm secretomania și substituirea negocierilor cu „negoțul”. [on-line] http://www.realitatea.md/mesajul-societa-ii-civile-pentru-pldm-pd-i-pl-nu-putem-tolera-secretomania-si-substituirea-negocierilor-cu-negotul_13041.html (vizitat 10.12.2014).
16. Societate civilă înaintează cerințe către noua coaliție pro-europeană. [on-line] <http://www.ipn.md/ro/societate/66268> (04.12.2014).
17. Gribincea V. Societatea civilă, nemulțumită de cum decurg negocierile de creare a noii coaliții. [on-line] <http://www.ipn.md/ro/politica/66357> (vizitat 09.12.2014).
18. Action Plan to support democratic reforms in the Republic of Moldova 2013–2016. [on-line] <http://www.infoeuropa.md/coe-privind-rm/planul-de-actiune-privind-sustinerea-reformelor-democratice-in-republica-moldova-2013-2016> (vizitat 14.03.2014).
19. Varzari P. *Elita politică și birocrăția în contextul realizării reformelor democratice (cazul Republicii Moldova)* / Referatul științific al tezei de doctor habilitat în politologie (în baza lucrărilor publicate). Chișinău, 2014. 67 p.
20. Varela D. *Guvernarea Uniunii Europene*. Iași: Editura Institut. European, 2008. 219 p.
21. Varzari P. *Istoria gândirii politice (Note de curs)*. Chișinău, 2011. 286 p.
22. Turc I. Modernizarea țării în doctrina liberalismului românesc (*Rezumat*). Cluj-Napoca, 2011. 34 p. [on-line] http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumat/2011/filosofie/TURC_IOAN_RO.pdf ; <https://ro.scribd.com/doc/200769972/Turc-loan-Ro> (vizitat 13.01.2015).
23. Huntington S.P. *Ordinea politică a societăților în schimbare*. Iași: Editura Polirom, 1999. 432 p.
24. Huntington: „Ordinea politică a societăților în schimbare”. [on-line]. <http://politeia.org.ro/magazin-politic/huntington-ordinea-politica-a-societatilor-in-schimbare/15453/> (vizitat 12.07.2013).
25. Tușa En. *Republicanism versus monarhie în filosofia politică românească*. În: *Sfera Politicii*, București, 2014, nr. 2 (178), p. 86-89.

ASPECTE GENERALE ȘI PARTICULARE
ALE POLITICILOR DE GUVERNARE
ÎN CONDIȚIILE REPUBLICII MOLDOVA

THE GENERAL AND SPECIFIC ASPECTS
OF GOVERNMENT POLICIES IN TERMS
OF REPUBLIC OF MOLDOVA

Victor SACA,
doctor habilitat în științe politice,
Universitatea de Stat din Moldova,

Irina TEUT, *doctorandă,*
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

This article examined general and particular aspects of government policy in the Republic of Moldova. Much attention is paid to strategic management of these policies in the period 2009-2014. During this period the Moldovan government policies were developed and promoted close relations with the EU. The result was initialed, signed and ratified Association Agreement Republic of Moldova – EU.

Key-words: *government policy, political strategy, strategic policy, strategic management, government and opposition, good governance, association agreement, the euro-integration.*

Actualmente, odată cu creșterea complexității domeniului politic, crește tot mai mult interesul cetățenilor din Republica Moldova față de problemele guvernării. Devin tot mai evidente preocupările lor, a actorilor sociali antrenați în procesul participării politice pentru eficiența managementului strategic în materie de politică internă și externă, iar de aici și mai evident interesul pentru cunoașterea la justa valoare a condițiilor și modalităților de luare a deciziilor politico-administrative. Acestea se discută la forurile științifice naționale și internaționale, se abordează în diverse aspecte de natură politico-științifică, în special în termeni de capacități ale guvernanților de a iniția și promova reformele, de a elabora și implementa strategii și tactici în domeniile sociale, accentul fiind pus preponderent pe gestionarea banului public, pe îmbunătățirea relației între stat și cetățean, guvernare și societatea civilă, guvernare și opoziție, între înseși componentele guvernării de coaliție. Dar cele mai frecvent abordate în cadrul dezbaterilor sunt procesele integraționiste, îndeosebi ce țin de menținerea, consolidarea și valorificarea în țara noastră a vectorului european. Anume aceste probleme au devenit din 2009 încoace chintesența politicilor de guvernare.

Ce reprezintă astăzi politicile de guvernare din Republica Moldova? Care sunt semnificațiile acestor politici în raport cu rigorile integraționiste actuale,

necesare prosperării țării, dar și în raport cu necesitățile specifice ale diverselor segmente sociale ale populației? În ce măsură corespund astăzi politicile de guvernare din Republica Moldova oportunităților de *euro-asociere*, iar în perspectivă și de *euro-aderare* a țării la marea familie a statelor europene numită *Uniunea Europeană*?

A oferi un răspuns adecvat la aceste întrebări este pe cât de important, pe atât de complicat. Cu atât mai mult, că în ultimii ani au răsunat de rînd cu opinii întru susținerea țării noastre și opinii ale unor demnitari europeni despre necesitatea încetinerii procesului de acceptare a noi membri în rîndurile UE. Cauza principală, după ei, ar fi insuficienta pregătire a țărilor din spațiul ex-sovietic pentru o eventuală aderare la UE, criza și conflictele din cadrul lor, iar în regiunile Donetsk și Luhansk ale Ucrainei – confruntările dintre forțele militare ale țării și insurgenții de aici, aceștia fiind încurajați și susținuți militar de către Federația Rusă.

Dacă e să definim politicile de guvernare într-o țară împotmolită în labirinturile unei tranziții târăgănite (numită de unii cercetători *paralizantă* [1, p. 13-14]) spre democrație, cum este cea din Republica Moldova, atunci aceste politici reflectă doar parțial sensul tradițional al noțiunii percepută drept *artă și știință de a governa, adică de a dirija și administra* [2, 338-339], *al politicilor guvernului (central sau local) axate pe acțiuni abile și consecvente, rezonabile și eficiente ca răspuns la problemele care vin dinspre societate*. Se are în vedere politici ce denotă capacități ale autorităților publice centrale sau locale de a elabora și implementa programe de acțiuni bine coordonate valoric, în stare să modifice adecvat mediul de activitate al actorilor sociali și al societății în întregime.

Atare politici se disting prin trăsături complexe, care întruchipează aspecte de natură generală și particulară, acestea aflîndu-se într-o conexiune dialectică. Adică, raporturile dintre ceea ce numim general și ceea ce este particular în politicile de guvernare sunt raporturi dihotomice, de combinare/disociere, completare/separare, integrare/dezintegrare etc. Prin manifestarea unor astfel de dihotomii și funcționează mecanismul politicilor de guvernare. Or, relația dintre componentele dihotomice ale acestora nu este de același tip, ea poate fi una coerentă, producătoare de progres, dar nu este exclus sub influența unor factori accidentali să devină și incoerentă, deformată ca factor evolutiv, cu tendințe de disfuncție în cîmpul politic. În funcție de dominantă manifestării dihotomice și depinde caracterul politicilor de guvernare în diferite spații politice, inclusiv în cel al Republicii Moldova.

Latura generală a politicilor de guvernare, indiferent de condițiile dezvoltării sau de etapa evoluției societății în schimbare (a democratizării sau a consolidării democrației), se bazează, de obicei, pe interesele publice majore, ca variabile indispensabile de prim ordin ale interesului național al țării. Totodată, la capitalul generalitate atribuim o serie de însușiri valorice la nivel de mentalitate și comportament al guvernanților, însușiri chemate să ofere substanța necesară,

continuitate și stabilitate politicilor de guvernare. E vorba mai întâi de o bună cunoaștere a intereselor publice și private din societate, dar și de identificare a tangențelor între ele; de capacități de optimizare a raportului între ambele tipuri de interese pentru binele comun al tuturor segmentelor sociale; de coerență și pragmatism în determinarea scopurilor și mijloacelor de realizare a politicilor de guvernare; de abilități, flexibilitate, creativitate și, desigur, responsabilitate în promovarea acestor politici.

Raportînd aceste calități ale actorilor puterii din Republica Moldova la practica integraționistă din ultimii cinci ani, constatăm unele realizări în edificarea și implementarea politicilor de guvernare, fapt dovedit de un ansamblu de măsuri strategice concrete. Ne referim la o serie de strategii în diverse domenii ale vieții sociale. Astfel, în perioada de după 2009 forțele de guvernămînt au elaborat și adoptat (în contextul alinierii la un șir de programe ale UE) o serie de documente strategice care vin să contribuie la europenizarea țării din interior, să apropie societatea noastră de valorile europene. Dintre acestea, o viză puternică asupra proceselor integraționiste o au:

- ⇒ Strategia națională de sănătate publică pentru anii 2014-2020 (aprobată prin HG nr. 1032 din 20.12.2013)
- ⇒ Strategia inovațională a Republicii Moldova pentru perioada 2013-2020 „Inovații pentru competitivitate” (aprobată prin HG nr. 952 din 27.11.2013)
- ⇒ Strategia energetică a Republicii Moldova pînă în anul 2030 (aprobată prin HG nr. 102 din 05.02.2013)
- ⇒ Strategia de dezvoltare a societății civile (aprobată prin Legea nr.205 din 28.09.2012)
- ⇒ Strategia națională de descentralizare pentru anii 2012–2015 (Legea nr. 68 din 05.04.2012)
- ⇒ Strategia Securității Naționale a RM (aprobată prin HG nr. 153 din 15.07.2011)
- ⇒ Strategia națională pentru siguranță rutieră (aprobată prin HG nr. 1214 din 27.12.2010)
- ⇒ Strategia națională de dezvoltare regională (aprobată prin HG nr. 158 din 04.03.2010)
- ⇒ Programul de reformare a serviciilor publice 2012-2015 (aprobat prin HG nr. 797 din 26.10.2012)
- ⇒ Programul strategic de modernizare tehnologică a Guvernării (*e-Transformare*) (aprobat prin HG nr. 710 din 20.09.2011)
- ⇒ Programul național strategic în domeniul securității demografice (2011-2025) (aprobat prin HG nr.768 din 12.10.2011)
- ⇒ Programul Național pentru eficiență energetică 2011-2020 (aprobat prin HG nr. 833 din 10.11.2011)

Aceste documente pot fi considerate baza strategică a politicii de guvernare, ele avînd instrumentele teoretice, metodologice și practice necesare pentru realizarea scopurilor și obiectivelor euro-asocierii și euro-integrării. Dat fiind că suntem la etapa afirmării statului de drept, politica statului optează pentru strategii adecvate cerințelor timpului în care teoria și practica să evolueze mîna în mîna, să fie bazate pe un sistem de abilități prin care se proiectează și se desfășoară acțiunile și relațiile de valoare publică. Totodată, astăzi avem tot temeiul să menționăm că documentele noastre strategice adoptate în comun cu Uniunea Europeană au pus în aplicare mijloacele și resursele de care dispunem (fie și modeste), generînd activități în diverse domenii: transportului, businessului mic și mijlociu etc.

E binecunoscut faptul că traseul constitutiv al unei politici de guvernare este punctat de anumite decizii. Acestea se impun drept element-cheie ale managementului strategic de interes public, determinîndu-i în ultima instanță capacitățile de impunere prin diversele forme de identificare și alocare a resurselor ce se stabilesc și se valorifică pe parcursul realizării deciziei. În acest context, practica decizională a majorității statelor în tranziție spre democrație este una mai mult sau mai puțin mixtă, de natură democratică – autoritară, în care coerciția e mereu prezentă, avînd urmări duble, atît pozitive, cît și negative. Elementul autoritar, în cele mai dese cazuri, se regăsește în metodele guvernărilor ce intervin pe parcurs în realizarea obiectivelor decizionale, fapt urmărit de obicei în condițiile democratizării societății.

Cît privește aspectul general al decizionalului managementului strategic al politicilor de guvernare din Republica Moldova, el are la activ aceleași trăsături urmărite în toate țările ce parcurg tranziția democratică. Comun pentru ele este elaborarea și delimitarea scopurilor și obiectivelor procesului democratic: democratizarea societății, trecerea la economia de piață, realizarea reformelor sociale, alegerea și promovarea vectorului extern etc. Toate acestea sunt stabilite, reglementate și realizate în funcție de anumite principii, valori, norme și interese.

Particularul țării noastre la acest capitol constă în exprimarea modalităților naționale de valorificare a scopurilor și obiectivelor strategice, în posibilitățile și capacitățile concrete ale guvernărilor de a mobiliza opinia publică, cetățenii și diversele grupuri sociale în devenire la susținerea proceselor reformării democratice, inclusiv de euro-asociere și euro-integrare a Republicii Moldova. Mai mult ca atît, la coparticiparea în aceste procese.

Dacă ținem cont de faptul că deciziile luate în vederea realizării strategiei politice de guvernare afectează poziția diverselor comunități din societate (sociale, politice, teritoriale, profesionale, demografice, etnice etc.), atunci constatăm că mijloacele și metodele managementului strategic al majorității guvernărilor

din țara noastră au fost și continuă să fie cu multe abateri de la sensul adevărat democratic al scopurilor și obiectivelor preconizate. Asistăm la fenomene și procese cu multe controverse și discrepanțe în manifestare, când liberalismul și democratismul strategiilor sunt alimentate frecvent de autoritarismul și conservatorismul tacticilor. Așa a fost la etapele inițiale ale tranziției, când se demarau și evoluau în mod turbulent procesele de instituționalizare a democrației, așa este și acum, când se trece la consolidarea lor. Acest fapt este confirmat de implementarea controversată a multor decizii ce vizează mai întâi sfera politică, apoi și alte sfere sociale.

Astăzi, practic majoritatea legilor, inclusiv Legea Fundamentală, elaborate și adoptate de către Legislativ, iar de aici și a deciziilor guvernamentale și de alt ordin luate în baza lor, au imperfecțiuni în realizare, ceea ce a devenit o piedică serioasă în calea democratizării ca proces și consolidării democrației ca tendință, iar odată cu ele și în calea proceselor integraționiste. În astfel de condiții, vectorul european, pînă nu demult, n-a avut un suport solid care să fie suficient alimentat cu substanță democratică.

Drept exemple relevante ce denotă corelația paradoxală între caracterul democratic al scopurilor și obiectivelor strategice, pe de o parte, și preponderent autoritar al metodelor, pe de altă parte, pot servi politicile guvernării comuniste dintre anii 2001–2009, dar parțial și a guvernărilor de coaliție, îndeosebi cele ale AIE-1 și AIE-2. Astfel, în perioada aflării Partidului Comuniștilor la putere, discordanța evidentă dintre componenta teleologică (scopuri și orientări) și cea tehnologică (mecanisme, metode, mijloace) a managementului politic a stopat în mare măsură reformele democratice. Practic elementul democratic se reducea mai mult la democrația procedurală (minimalistă) sau la decor democratic (declarații), pe cînd aspectul de conținut al democrației, în special asigurarea drepturilor și libertăților omului la nivelul normelor internaționale, avea caracter deficitar. Atare situație se răsfrîngea negativ și asupra proceselor integraționiste, menținerii și promovării vectorului european. Deși conducerea comunistă de atunci depunea eforturi în stabilirea și menținerea relațiilor cu structurile europene (au fost elaborate, semnate și parțial îndeplinite două Planuri de Acțiuni Republica Moldova - Uniunea Europeană), ea n-a fost capabilă să asigure viabilitate, coerență, caracter sistemic acestor relații. Guvernarea comunistă nu a manifestat suficientă voință politică în determinarea priorității vectorului european față de cel estic, considerînd necesar a recunoaște și a promova un vector extern dublu. Uneori, în funcție de conjunctură, apărea paradoxul reorientării bruște de la un vector spre celălalt.

Pe cînd managementul strategic al politicilor AIE-1 și AIE-2 era orientat mult mai concret și mai consecvent spre valorile europene. În timpul aflării la putere a forțelor Alianței, vectorul european a căpătat mai multă consistență

și stabilitate, iar structurile europene sau dovedit a fi mai active în susținerea aspirațiilor de euro-integrare ale țării noastre. În pofida unor ciocniri acute de interese între membrii Alianței, în perioada guvernării acesteia, a fost pusă o bază solidă a relațiilor dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană. Comunicarea între liderii Alianței și liderii structurilor europene a devenit una activă, programată și realizată în mod continuu în funcție de scopuri și obiective, de interese ale ambelor părți.

Totuși, în timpul guvernării AIE-1 și AIE-2, pentru țara noastră aceste relații puteau fi mai productive la capitolul euro-asocierii. Bătăliile pentru liderism și influență în cadrul Alianței au prejudiciat într-o oarecare măsură procesul de euro-asociere. Aceste bătălii între lideri (îndeosebi între M. Ghimpu și V. Filat, V. Plahotniuc și V. Filat) afectau serios reformele democratice, reflectând discordanțe evidente între scopuri și mijloace, scopuri și procese, procese și rezultate ale reformării. Acestea din urmă deveneau opuse așteptărilor.

Ambele Alianțe, în special AIE-1, erau dominate din interior de interese de partid, lipsite de elementul consensului, interese înguste axate strict pe reparțizarea posturilor, bazate în cele mai dese cazuri pe metode și mijloace ce provocau neînțelegeri și conflicte la capitolul funcționalității actului de guvernare. Astfel de situație poate fi asociată, într-un fel, cu relațiile conflictuale de partid din România dintre cele două războaie mondiale, evaluate de către renumitul istoric român Nicolae Iorga drept relații de luptă între partide pentru putere, slavă, avantaj, când în locul *Marelui steag al Țării* (interesului național – n.a.) se puneau în cele din urmă *stegulețele de partid* (interesul de partid – n.a.), care în fond devalorizau interesul național, degradau și dezonorau Țara [3, p. 363].

Atare relații în Republica Moldova, cu unele mici deosebiri, se regăsesc în managementul strategic al diferitelor guvernări de pînă acum. Principala lor caracteristică, întruchipată în dimensiuni de mentalitate, comportament, acțiuni și relații ale actorilor respectivi, este *dezbinarea* la nivelul valorilor, intereselor, identității. Drept rezultat, fenomenul dezbinării s-a extins în întreaga societate, cuprinzînd absoluta majoritate a segmentelor sociale: elitele politice, inclusiv cea conducătoare și de opoziție; intelectualitatea; tineretul; oamenii de vîrsta a treia; comunitățile socioprofesionale, etnice, teritoriale etc.

Din aceste considerente avem tot temeiul de a evalua strategiile politicilor de guvernare de pînă acum drept strategii care duc lipsă de mecanisme reale de integrare a acțiunilor și relațiilor la nivel de societate, dar și de regiune, raion, oraș, comună. Se folosesc preponderent mecanisme depășite de timp, care privite prin prisma conținutului nu corespund rigorilor democratice. Astfel, tendința principală a politicilor de guvernare constă în a uni într-un tot, în cadrul managementului strategic, strategii de formație democratică cu tactici conforme mentalității vechi și comportamentului respectiv, acestea prezente

pe aripile vestigiilor regimului totalitar în regimul care se vrea a fi democratic. În asemenea condiții și apare fenomenul *mixtum compositum* în mentalitate și comportament, care oferă și alimentează mai multe paradoxuri în procesul democratic [4, p. 81-84].

Cercetătorii actuali sunt de comun acord cu faptul că elaborarea și realizarea oricărei strategii de succes în procesul guvernării depinde direct de capacitățile acesteia de a lua în considerație diversele interese din societate. Este vorba de interese publice, private, general-naționale, specifice ale diferitor grupuri sociale etc. Mai mult, în viziunea noastră, sunt necesare eforturi de a identifica tangențele acestor interese și respectiv de a căuta cele mai eficiente căi de confruntare și îmbinare a lor, iar de aici de a lua decizii bine definite, bazate pe metode și tactici benefice procesului reformativ în general și segmentelor sociale în particular. Doar pe calea *consensului de interese* în luarea deciziilor guvernante pot conta în ultima instanță la susținerea și realizarea *de facto* a strategiilor de guvernare, la rezultate așteptate de majoritatea populației.

Dezbaterile referitoare la locul și rolul strategiei de guvernare în realizarea proceselor integraționiste sunt numeroase și foarte diversificate. Ele pot fi divizate pe trei paliere importante:

Strategia ca componentă immanentă a acțiunilor și relațiilor politice ce presupune o anumită manifestare de forțe, obiective, mijloace și eforturi, din care rezultă necesitatea unor principii și abilități în evaluarea și prognozarea situației, în organizarea și planificarea activităților în timp și spațiu, în funcție de scopurile alese. Racordarea acestui palier la procesele de euro-asociere și euro-integrare ale Republicii Moldova denotă capacități diferite ale forțelor ce susțin și dimpotrivă – ale acelorora ce resping procesele în cauză. Deja s-a menționat despre potențialul integraționist de care dispunea AIE-1 și AIE-2. E important că ceea ce a fost pozitiv în cadrul Alianței, la capitolul integrare europeană, a fost preluat și multiplicat de către Coaliția Pro-Europeană. Principala deosebire a acesteia de predecesori constă în reușita asigurării stabilității actului de guvernare.

Totodată, remanierele guvernamentale legate de numirea și funcționarea guvernului Leancă, dar și cele parlamentare ce țin de alegerea și activitatea în calitate de speaker a lui I. Corman, au condus la îmbunătățirea substanțială a imaginii țării pe arena internațională, inclusiv și în structurile europene. Buna guvernare, cunoștințele și abilitățile de care au dat dovadă forțele respective ale Coaliției în relațiile cu UE (și desigur factorul extern favorabil) au accelerat parafarea (noiembrie 2013), semnarea (iunie 2014) și ratificarea (iulie 2014 de către Parlamentul Republicii Moldova și noiembrie 2014 de către Parlamentul European) Acordului de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană. Astăzi, țara noastră se află deja în proces de implementare a Acordului, ceea ce

necesită din partea actorilor politici eforturi maxime, responsabilitate în realizarea obiectivelor acestui document.

Or, în Republica Moldova sunt și forțe de opoziție (în special Partidul Socialiștilor), care resping cu totul strategia de euro-asociere și euro-integrare promovată de guvernarea liberal-democrată. În cadrul campaniei electorale pentru o nouă componență a Legislativului, dar și după alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2014, aceste forțe se folosesc din plin de dificultățile sociale cu care se confruntă societatea pentru a manipula și debusola segmentul majoritar al populației ce aspiră la valorile europene și a-l reorienta spre Est, spre valorile Uniunii Vamale.

Strategia ca instrument al politicilor de guvernare, ancorată într-un cadru valoric strict determinat, din care rezultă că libertatea strategică este oarecum limitată, manifestarea ei fiind localizată în anumite dimensiuni geo-cronometrice. Dacă apelăm la practica integraționistă a Republicii Moldova, atunci observăm că strategiile guvernărilor de pînă acum vizavi de relațiile în timp ale acestora cu structurile europene au avut unele abateri (chiar retrogradări în promovarea liniei politice) de la obiectivele țintă. Drept evidentă în acest sens poate fi considerată perioada de la sfîrșitul anilor '90, cînd guvernul Sturza milita să fortifice legăturile cu UE, dar în țară erau forțe care se opuneau vehement cursului dat. Aceste forțe au reușit atunci să demită guvernul Sturza și să împiedice pe un timp orientarea europeană.

În perioada guvernării Partidului Comuniștilor, scopurile strategice privind relațiile cu structurile europene erau umbrite de dublajele politice ale liderilor comuniști, care, după cum s-a menționat deja, își schimbau în mod arbitrar prioritățile de orientare cînd spre Vest, cînd spre Est. Atunci vectorul european a fost ales nu atît din necesitățile de prosperare a țării și de asimilare mai reușită a valorilor democratice europene, cît din ambițiile guvernanților comuniști de a-și realiza interesele lor înguste, din incapacitatea de a promova consecvent unul sau alt vector. Astfel de politică se răsfrîngea negativ asupra obiectivelor strategice.

Încălcarea limitelor strategice de așa natură deseori conduce pînă la urmă la deformarea cursului strategic al politicilor guvernante. Atare curs politic, privit prin prisma proceselor integraționiste, devalorizează sensul adevărat al acestor procese în țările de tipul Republicii Moldova. Cu atît mai mult acum, cînd opoziția socialistă din Parlamentul Republicii Moldova (în particular I. Dodon, Președintele Partidului Socialiștilor) nu o dată s-a pronunțat pentru denunțarea Acordului de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană.

Dificultățile în realizarea strategiilor de reformare democratică a țării, apărute sub influența unor factori malefici de ordin intern, dar și extern, nu sunt în stare să oprească procesul de pregătire a Republicii Moldova pentru o aderare

într-un viitor relativ apropiat la UE. Despre aceasta ne vorbesc și rezultatele alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2014, care au confirmat așteptările electoratului pro-european de a păstra și consolida în continuare vectorul european. Victoria comună la alegeri a partidelor pro-europene – PDLM, PD și PL – a necesitat de la acestea crearea unei guvernări de coaliție eficiente, care să elaboreze și să promoveze politici integraționiste întru implementarea cât mai bine posibilă și mai puțin anevoioasă a obiectivelor strategice ale Acordului. Politici care să țină cont de erorile comise pînă acum de către celelalte coaliții în calea euro-asocierii și euro-integrării.

Însă negocierile urmate după scrutin între partidele pro-europene privitor la crearea noii coaliții de guvernare au decurs foarte anevoios. Pe parcurs de aproape două luni cît au durat discuțiile, reprezentanții acestor partide iar s-au împotmolit, ca și în cadrul coalițiilor precedente, în cercul vicios al ambițiilor de repartizare a posturilor. Faptul că deja s-a trăgănat substanțial crearea coaliției, și respectiv a noului Guvern, alegerea conducerii Parlamentului a pus în mare parte sub semnul întrebării capacitățile reale ale guvernanților actuali de a asigura condiții benefice pentru realizarea unui management strategic calificat a procesului de modernizare continuă a țării, conformat Acordului de Asociere.

Strategia ca componentă indispensabilă a puterii politice, care se manifestă într-un mediu de consonanță cu capacitățile și posibilitățile acesteia, relația dintre ele fiind una de interdependență și intercondiționare. Relația „strategie – putere”, luată în condițiile actuale ale Republicii Moldova, trebuie să se regăsească adecvat în cîmpul noțiunilor de *strategie politică și politică strategică*, să corespundă sensului *sui-generis* al ambelor noțiuni, al corelațiilor complexe dintre ele. Adică, o *strategie de guvernare trebuie privită ca totalitate a obiectivelor și acțiunilor puterii pe care un guvern decide să le realizeze în dimensiunile strategice de timp, desfășurate într-un anumit spațiu politic.*

În cazul Republicii Moldova strategia euro-integrării corespunde doar parțial calificativului politic de *știință și artă* a unor acțiuni bine coordonate în astfel de dimensiuni cronometrice. Ea este chemată să acorde *expertiza* necesară politicului pentru o perioadă strategică de reformare valorică a tuturor domeniilor sociale, să confirme care sunt forțele, mijloacele și resursele necesare pentru ca decizia politică să facă față standardelor europene, să fie implementată cît mai rațional și să corespundă specificului nostru național. În astfel de circumstanțe nu poate exista și nu trebuie admisă o luptă pentru întietate între strategie și politică. Corect este ca acestea să se impună drept *tandem*, numai că mai întîi fiecare să-și rezolve la timp problemele sale, politicul – pe cele ale politicului, iar strategicul – pe cele ale strategicului, chiar dacă granița dintre ele, ca două mari componente ale oricărei acțiuni geo-cronosociale preconizate, este greu de delimitat.

Însă, indiferent de locul unde este plasată și de rolul care i se acordă în procesele integraționiste, strategia trebuie să corespundă adecvat unei sau altei cerințe politice și de altă natură (cerință acțională multiplană), ea având ca domenii de impunere teoria și practica acțiunii (politice, nonpolitice sau mixte) de transformare, pregătirea și folosirea rațională a forțelor și mijloacelor pentru desfășurarea acestei acțiuni, organizarea și planificarea activităților care țin de respectiva acțiune, prevederea rezultatelor, corectarea în caz de necesitate a erorilor, optimizarea și consolidarea procesului acțional.

Astfel, corelația dintre strategia și politica euro-integrării este deosebit de complexă, ea are în vizor soluționarea de probleme politice, dar și economice, sociale, informaționale, culturale, militare etc., care să acopere necesitățile securității în ansamblu ale țării. Despre aceasta ne vorbesc și necesitățile stricte ale Republicii Moldova, țară care nu poate să-și asigure de una singură securitatea *largo sensu* fără relații strânse și permanente cu UE. De aceea, implementarea Acordului de Asociere și a Acordului de Liber Schimb este pentru noi condiția *sine qua non* a modernizării țării și a aderării ei ulterioare la UE.

Eficiența politicilor de guvernare la capitolul implementării Acordului de Asociere între Republica Moldova și UE depinde de capacitățile de utilizare a anumitor factori strategici. E cunoscut faptul că orientările strategice bine puse la punct constau din metode speciale de identificare, stabilire, implementare și evaluare a proceselor sociopolitice, care în ultima instanță garantează o bună guvernare. De aceea, determinarea și aplicarea unei metode de guvernare mai responsabile și mai competente cere în condițiile euro-integrării măsuri concrete de sporire a eficienței Guvernului, de deschidere și transparență în activitatea acestuia, dar totodată de implicare a cetățenilor și instituțiilor societății civile în afaceri publice. Deci, politicile de guvernare trebuie axate pe acei factori care ar asigura stabilitate în desfășurarea proceselor integraționiste.

Primul factor este o bază analitică adecvată pentru luarea deciziilor. Aceasta constă dintr-un mediu cognitiv prielnic, care permite persoanelor și organelor decizionale să găsească argumentul exhaustiv al problemelor ce apar în cadrul politicilor de guvernare, determinanții acestora, căile alternative de soluționare a lor, riscurile și oportunitățile ce însoțesc aceste soluții, căile de evitare a amenințărilor posibile, precum și utilizarea suficientă a oportunităților apărute. Un mijloc important de manifestare a unei astfel de capacități analitice de luare a deciziei sunt *unitățile de consiliere*, chemate să coopereze eficient cu liderii politici, principalii oficiali administrativi și specialiștii din domeniul elaborării și implementării politicilor integraționiste.

Comunicarea în spațiul public reprezintă un al doilea factor important în realizarea de facto a politicilor. Programul de la Rotterdam pentru guvernare și integrare europeană invocă diverse sarcini de dezvoltare a administrației în con-

textul euro-integrării. Eficiența acesteia este legată de o societate civilă activă, influentă. Administrarea efectuată doar de guvern nu poate să răspundă adecvat la necesitățile reale ale diverselor segmente sociale și ale indivizilor în parte în multe domenii ale politicilor de guvernare. De aceea, guvernele trebuie să tindă spre parteneriate, spre cooperare și spre luarea deciziilor în comun cu sectorul civil. Un exemplu relevant de asemenea parteneriat sunt Consiliile de elaborare a politicilor de guvernare din țările est-europene care deja au aderat la UE. Atare consilii constau din reprezentanții guvernamentali, cetățeni și diferitele organizații pe interese care ajută la elaborarea metodelor de guvernare acceptate pe larg pentru implementarea acestor politici. Pornind de aici, necesitatea unei gândiri strategice în identificarea și stabilirea coordonată și durabilă a priorităților de guvernare printr-un dialog activ între guvern și societatea civilă a câștigat notorietate din anii 90 pînă în prezent în toate fostele țări socialiste, care pe parcurs au devenit parte activă a spațiului comunitar european. Astfel, pentru Republica Moldova alegerea priorităților de guvernare și de valorificare a vectorului european, după modelul țărilor comunitare, dar adaptat la condițiile noastre naționale, are o semnificație majoră, întrucît va permite realizarea a noi pași spre atingerea scopului strategic final - aderarea la UE.

Medierea democratică a intereselor reprezintă următorul factor strategic. Cercetătorii politici analizează astăzi diverse aspecte ale acestui factor, în special motivele diminuării interesului cetățenilor în afacerile publice, dorința tot mai mică a acestora de a fi implicați în administrarea afacerilor publice. Un astfel de declin este atribuit crizei sistemului tradițional de reprezentare a interesului, cauzat de un declin constant al încrederii în guvern, în instituțiile acestuia. Cu cît mai bine guvernul ar comunica cu cetățenii, ar ține cont de părerile lor, cu atît mai mult el ar fi capabil să identifice un numitor comun posibil care să stea la baza intereselor majore ale țării și respectiv cu atît mai bune ar fi rezultatele.

Or, Guvernul Republicii Moldova, care s-a manifestat activ în relațiile cu structurile europene în vederea parafării și semnării Acordului de Asociere, totuși a avut o prestație pasivă în raport cu cetățenii țării la capitolul comunicării, pentru a forma la cetățeni un interes sporit față de acest document de importanță strategică pentru societatea noastră. În contextul celor menționate, eficiența guvernării vizavi de reprezentarea intereselor ce țin de procesele integraționiste depinde nu doar de democrația reprezentativă, întrucipată în voința și capacitățile aleșilor poporului, ci și de democrația participativă (în conexiune cu consolidarea accesului politic al sectorului civil) și de democrația directă (prin participarea activă a cetățenilor la referendumuri, mitinguri, audiery publice, discuții, prin forme electronice de îmbinare și reflectare a intereselor sociale și prin forme legale de lobbism).

Transparența partidelor politice se impune drept un alt factor strategic orientativ. Rolul partidelor politice în medierea intereselor, inclusiv axate pe euro-integrare, este crucial. Se știe că partidele actuale trec și trebuie să treacă printr-un proces complex de transformări interne. Încercările de sporire a transparenței în activitatea majorității partidelor din spațiul ex-sovietic denotă discrepanțe între declarații și fapte, punând deseori în pericol legitimitatea lor valorică și provocând scepticismul poporului referitor la capacitățile lor de a juca rolul desemnat pentru ele în Constituție, în documentele de partid. Astfel, dacă luăm partidele de dreapta din Republica Moldova, acestea, deși sunt de orientare pro-europeană, pe departe corespund orientării, nu au destulă substanță de a face față standardelor europene. Prin deficitul consensual (în special în crearea coaliției de guvernare), relațiile dintre ele nu o dată au pus în pericol ideea și practica integrării europene, devalorizându-le ca sens și rol. La rândul lor, partidele de stînga, prin orientarea lor pro-estică, la fel au demonstrat lipsă de cultură politică nu doar în relațiile cu partidele de dreapta, ci și cu cele de orientare similară. Acest fapt a fost destul de manifest în special în perioada alegerilor parlamentare din 2014.

Consolidarea continuă a capacităților administrației publice la nivel național, regional și internațional ca necesitate vitală pentru proiectarea proceselor integraționiste de perspectivă. O astfel de consolidare a capacităților presupune perfecționarea continuă a funcțiilor interne și externe a administrației publice, care să permită guvernului să se adapteze mai bine la condițiile transformărilor actuale de natură integraționistă, să răspundă prompt la diversele riscuri sociale, provocări ale globalizării. Totodată, consolidarea capacităților necesită și o mai mare responsabilitate a guvernului față de nevoile cetățenilor și desigur un grad adecvat de profesionalism și eficiență în corelarea acestor nevoi cu obiectivele strategice de euro-integrare.

Eficiența managementului strategic al politicilor de guvernare în condițiile euro-integrării depinde în mare măsură de criteriile existente privind aderarea la UE. În acest context, oficialii europeni nu o dată au subliniat necesitatea asigurării unor posibilități similare de care să se bucure noile state membre. Cu toate acestea, în practică nu există o opinie univocă în ceea ce privește promovarea eficienței economice sau calității sociale a vieții pentru toți. Criteriile pentru aderare au fost elaborate mai mult ca un instrument tehnic (economic și politic) decît ca un instrument pentru dirijarea condițiilor de trai ale statelor candidate. În realitate, observăm că prevalează aspectele juridice, economice și politice, în timp ce aspectele sociale au fost limitate. Capacitățile de reglementare a problemelor, inclusiv sociale, ce apar în noile state care au aderat la UE, sunt astăzi mai slabe decît în statele membre, unde impactul globalizării e mai puțin influent.

Buna guvernare nu poate fi implementată fără o educație adecvată a cadrelor privind elaborarea și promovarea politicilor publice. De aceea, este necesar de a crea organe speciale în funcția cărora să fie instruirea analitică și educațională la nivel central al administrației de stat. Pentru aceasta e necesar de elaborat un program guvernamental cuprinzător orientat spre sporirea calității instruirii în domeniul politicilor publice și administrării publice, educației terțiare în domeniul politicilor publice prin programe specifice și scheme de schimb cu instituțiile din afară.

Pentru ca mecanismul de funcționare a politicilor de guvernare să meargă bine este util de luat în seamă *contextul global de elaborare și implementare a acestor politici.* Dezechilibrul dintre modurile stabilite de guvernare și condițiile externe care afectează o astfel de guvernare devine tot mai mare. Totuși, sistemele de guvernare ale societăților dezvoltate, cu structură socială clar definită, se bazează pe stabilitatea instituțiilor naționale de stat. Impactul globalizării economice, riscurile globale pentru mediu și atacul noilor tehnologii informaționale și de comunicare, la fel ca și noile riscuri de securitate în aceste sisteme stabile nu le știrbește din potențialul lor valoric.

Or, astfel de modele de guvernare e problematic a le adapta la schimbările anevoioase ale țărilor de tipul Republicii Moldova. Aici aspectele ce țin de securitate, calitatea și durabilitatea vieții, chiar, în unele cazuri, de drepturile fundamentale ale omului, sunt puse frecvent în pericol. În astfel de condiții, o reformă eficientă a guvernării de coaliție este pe cât de necesară pe atât de complicată, fiindcă resursele țării sunt la moment insuficiente. Realizarea acestei reforme trebuie corelată judicios cu interesele naționale bine definite ale țării în fața integrării europene, cu o bună percepere de către analiști și politicieni a contextului global ce se schimbă rapid la luarea națională a deciziilor, cu capacități administrative naționale pentru a participa la guvernarea supranațională, cu managementul crizelor ce apar frecvent în cadrul alianțelor sau coalițiilor de guvernare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Filipescu N. Occidentalizarea postcomunistă. Iași: Editura Polirom, 2002. 372 p.
2. Dicționar de politică / Oxford. București: Univers Enciclopedic, 2001. 469 p.
3. Iorga N. Pagini alese. Vol II. București: Editura pentru Literatură, 1965. 464 p.
4. Saca V. Impactul mentalității politice și comportamentului politic asupra procesului democratic din Republica Moldova. În: Teoria și practica administrării publice. Materiale ale Conferinței științifico-practice cu participare internațională, 23 mai 2014. Chișinău: AAP, 2014, p. 81-84.

КОММУНИКАТИВНАЯ ПОЛИТИКА ГОСУДАРСТВА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ ВЗГЛЯДОВ

COMMUNICATION POLICY OF THE STATE IN THE CONTEXT OF MODERN RESEARCH VIEWS

Евгений РОМАНЕНКО,
кандидат наук государственного управления,
Национальная Академия Государственного Управления
при Президенте Украины

Summary

A review of research approaches to the communication policy of the State, organized the basic views of the scientist on the definition of the content of the concepts identified and defined the methodological peculiarities of understanding within the different scientific traditions and offered its own vision for its use within the national science of public administration.

Key-words: *public policy, political governance, political system, communication policy, technology policy, political communication, information policy, information society, information interaction, mass communication.*

В пределах современной государственно-управленческой науки определенную методологическую сложность представляет терминологическая проблема относительно идентификации содержания понятий коммуникативная политика государства, государственная коммуникативная политика, информационная политика государства, государственная информационная политика. Синтезировав разные исследовательские подходы, можно четко идентифицировать отдельные научные школы, концепции и теории относительно определения содержания коммуникативной политики государства в пределах разных научных и национальных традиций.

В пределах отечественной государственно-управленческой традиции используется понятие *государственная коммуникативная политика*. В распоряжении Кабинета Министров Украины „Об одобрении Концепции проекта Закона Украины „Об основных принципах государственной коммуникативной политики” от 13 января в 2010 г. № 85-р отмечено: „Необходимо усовершенствовать механизм регулирования процесса обмена информацией, в частности внедрить принцип партнерского взаимодействия, которое предусматривает не только информирование населения, но и налаживание эффективной обратной связи, проведения соответствующей разъяснительной работы, установления общественного контроля за деятельностью органов государственной власти и органов местного самоуправления. В связи с этим, существует неотложная потребность в разработке основных принципов государственной коммуникативной поли-

тики, внедрении стандартов информационного обмена между органами государственной власти, органами местного самоуправления, средствами массовой коммуникации и общественностью” [1].

Концепция ставит целью определение путей законодательного урегулирования вопроса обеспечения взаимодействия между органами государственной власти, органами местного самоуправления, средствами массовой коммуникации и общественностью на принципах равноправного партнерства, которое будет способствовать укреплению демократии, становлению гражданского и информационного общества. Принятие концепции ознаменовало первый шаг на пути к нормированию коммуникативной деятельности, следующим шагом должно стать разработку Закона о государственной коммуникативной политике.

По мнению таких исследователей как Д. Гусев, И. Ибрагимова, С. Грачев, В. Конах наиболее методологически правильным является использование понятия государственная коммуникативная политика. В пределах отечественных исследовательских подходов, под ней понимает „политика, ориентированная на продуцирование и устремление информационных потоков, на разъяснительную работу, формирование благоприятной коммуникативной среды, призванная изучать общественные потребности, общественное мнение, способствовать привлечению общественности к публичному диалогу, участию в формировании, принятии и реализации государственно-управленческих решений, критическому осмыслению населению государственной политики” [2]. В таком ее контексте, государственная коммуникативная политика, по мнению Ибрагимовой, направлена на „открытость информации, адекватную осведомленность населения, обеспечивает характер обратной связи, способствует сознательному участию граждан в государственном управлении в целом, предоставляет возможности для обоснованного ответа и рационального влияния общественности на государственные решения” [3, с. 443]. Учитывая сказанное, это „государственная коммуникативная политика направлена на реализацию путей и методов осуществления информационных обменов, призванных обеспечить баланс стратегических и личных интересов, социальное согласие” [3, с. 446].

По мнению Р.В. Войтович, „один из ключевых вопросов государственной коммуникативной политики – создание и поддержка инфраструктуры неправительственных организаций и центров взаимодействия. Институализация субъектов гражданского общества должна создать крепкий каркас гражданского общества, сеть неправительственных организаций, центров взаимодействия с органами исполнительной власти и местного самоуправления. Участие компетентных, организованных и ответствен-

ных институтов гражданского общества в процессе формирования государственной политики повышает применимость законодательства и обоснованность управленческих решений” [4, с. 12].

По мнению русского ученого Д.В. Гусева, государственная коммуникативная политика является одним из разделов государственной политики, который обеспечивает политико-коммуникативные процессы в государстве. Таким способом, государственная коммуникативная политика решает одну из наиболее актуальных проблем - обеспечивает управление современными политическими процессами. При этом, ученый выходит из того, что „государственная коммуникативная политика базируется на применении концептуально-дискурсивных систем, является инструментом коммуникативного способа политического управления, который принадлежит к группе методов управления базированных на убеждении” [2].

В пределах данной концепции, структурной составляющей государственной коммуникативной политики является „официально деловая коммуникация, как определенный вид политической коммуникации, в качестве субъекта которого выступает государство и который состоит из официальных коммуникативных сообщений власти. В форме таких коммуникативных сообщений осуществляются информационные потоки, которые идут от власти и требуют обратной связи для осуществления управления [2]. Исходя из этого, Д.В. Гусев определяет государственную коммуникативную политику как инструмент политического управления, который являет собой совокупность феноменов информационного влияния и взаимодействия в сфере политики, отображенных в официально-деловых текстах, инициированных властью, которая выполняет регулятивную и стабилизационную функцию по отношению к населению государства, на территории которого она функционирует, информационную функцию, как в пределах государства, так и по отношению к мировому содружеству и идентификационную функцию для позиционирования власти и государства, которые представляют ее на международной арене” [2]. Ученый акцентирует внимание на том, что на „современном этапе развития России проводится государственная коммуникативная политика, которая базируется на реализации неолиберальной коммуникативной стратегии, для этого используются коммуникативные сообщения, которые являют собой двухуровневые концептуально-дискурсивные конструкции. Многоуровневая структура делает коммуникативные сообщения универсальными и потенциально пригодными для любой социальной группы общества” [2]. Это свидетельствует о том, что государственная коммуникативная политика в таком ее понимании является одним из наиболее важных инструментов политического управления разными

процессами, а следовательно реализации неолиберального политико-экономического курса.

Интересный в теоретико-методологическом отношении подход в пределах которого конкретизировано понимание *коммуникативной политики государства* представлено коллективом авторов учебника по политологии Ю.В. Ирхином, В.Д. Зотовим и Л.В. Зотовим. В пределах своей концепции, учеными выделены основные составляющие коммуникативной политики государства, среди которых: *разработка и совершенствование законодательства*, которые обеспечивают не только свободу информации, но и защиту государственной информации от злоупотребления других средств массовой коммуникации, как международных, так и национальных, – независимой печати, радио и ТВ, которые принадлежат частным организациям и владельцам; *коммуникативная деятельность государства*: учреждение и развитие всех видов СМИ; *широкое развитие информационной государственной инфраструктуры* (пресс-центров, служб „паблик рилейшнз” и тому подобное); *разные формы, методы и способы влияния государственных органов на массовую коммуникация*, включая приемы инфильтрации государственной информации в массовую политическую коммуникацию [5, с. 388].

Целесообразность использования понятия коммуникативной политики государства по мнению И.Ф. Шаркова, обусловленная потребностью осуществления контроля за информационно-коммуникативными средствами. Это предопределено тем, что „СМИ обычно контролируются государством, финансово-промышленными группами, разными компаниями, многими владельцами, общественно-политическими организациями” [6, с. 47]. При этом, ученый выходит из того, что коммуникативная политика становится возможной лишь в демократическом государстве, где средства массовой информации находятся под руководством разных владельцев, а в авторитарном - они находятся под полным государственным контролем, а следовательно идет речь о политике информирования, пропагандирования. Выходя из этого, коммуникативная политика государства „устанавливает четкие правила для владельцев СМИ, функционирования и контроля над информационными потоками в обществе, характер и направленность деятельности СМИ по большей части зависит от политической ориентации их владельцев, характера общества и соответствующих законов” [6, с. 52].

Подобной точки зрения придерживается Е. Макаревич, по мнению которого государственная коммуникативная политика является важной составляющей демократизации общества, поскольку она „блокирует негативные тенденции концентрации информации в руках отдельных лично-

стей и групп, ее монополизации, а также ее использования для ограничения прав человека” [7, с.217]. Ввиду того, что коммуникативная политика государства является инструментом преодоления регрессивного развития общества, процессы информатизации должны находиться под постоянным контролем общественности и в поле зрения структур, которые непосредственно отвечают за ее реализацию.

Данная точка зрения также является достаточно актуальной и для В.С. Комаровского, какое функциональное содержание коммуникативной политики государства возводит к обеспечению интерактивности развития общества и демократизации средств массовой информации. Выходя из этого, основным ее назначением является демократизация системы коммуникации, которая должна быть не только модернизированной инновационной, интерактивной, отвечать плюралистичным и демократическим требованиям. Таким способом, коммуникативная политика государства призвана обеспечить „правовой и моральный контроль общества за деятельностью СМИ, учитывая плюрализм мыслей, децентрализацию информационных каналов, соблюдения свободы слова и конфиденциальности частной жизни, демократизацию информационных сетей” [8, с. 233].

Под коммуникативной политикой С.В. Коновченко понимает непрерывную управленческую деятельность субъектов властных отношений по распределению коммуникативных ресурсов (информация, условия, факторы, совокупность методов и средств ее распространения) для повышения функционирования системы государственного управления [9, с. 45]. Ученый исходит из того, что коммуникативная политика государства, прежде всего, это управленческая деятельность, основное содержание которой заключается в формировании и управлении коммуникативным процессом и всем комплексом коммуникаций социального субъекта с субъектами, которые влияют на его социальную капитализацию. Именно поэтому если бы обеспечить эффективность функционирования системы государственного управления необходимо иметь четкое представление о закономерностях и принципах организации и разработки коммуникативной политики, а соответственно более объективно оценивать отдельные ее инструменты в определенных государственно-управленческих процессах.

Интересный подход к пониманию содержания коммуникативной политики государства представлена учеными Русской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации, в частности В.Д. Поповым, В.В. Воробьевым, К.В. Маркеловим, Л. И. Мухамедовой, А.В. Шевченко, В.В. Силкиным и Т.П. Сухомлиновой. В данном отношении особенное внимание заслуживает концепция В.В. Силкина, в пределах которой исследователем структурировано изложено содержание комму-

никативной политики государства в качестве основных составляющих, которые выступают: „информационная политика (совокупность средств, методов, инструментов, направленных на удовлетворение информационных потребностей в обществе), коммуникативная политика и медийная политика, которые в органическом единстве обеспечивают формирование духовного потенциала общества” [10, с. 97]. Исходя из этого, ученый рассматривает содержание коммуникативной политики государства через обеспечение формирования и реализации соответствующих форм взаимоотношений и взаимодействий в пределах разных социальных групп и между ними, между государством и обществом, которое является результатом общения, коммуникации и обмена информацией как важных коммуникативно-информационных составляющих функционирования государства. Некоторые коррективы в понимание содержания данного понятия внесены А. Шевченко, по мнению которого „коммуникативная политика государства представляет собой совокупность коммуникативных стратегий, методов и принципов построения социального государства, которое является важным фактором информационной стабильности политической системы” [11, с. 166].

По нашему мнению, коммуникативная политика государства является одним из инструментов обеспечения взаимодействия между органами государственной власти и общественностью, направленным на формирование доброжелательных отношений между ними, позитивного имиджа государственно-управленческой вертикали, которая отвечает принципам открытости и прозрачности развития корпоративной культуры, которая является необходимой составляющей ее эффективности.

Достаточно интересный подход к решению терминологической проблематики представлен такими учеными как М.Г. Анохин, С.И. Илларионов, О.А. Митрошенков, М.М. Назаров, В.В. Силкин, Л.Н. Тимофеева, А.И. Соловьев, В.Г. Федотова, которые отмечают необходимость использования понятия *информационная политика*, которая по их мнению в полной мере раскрывает коммуникативную сущность взаимодействия органов государственной власти и общественности. По мнению А.И. Соловьева, именно в таком контексте, „информационная политика призвана способствовать созданию общества социального согласия, политической стабильности, развитие которого сориентировано на рост благосостояния населения, оптимальное удовлетворение его неотложных интересов” [12, с. 117].

В контексте анализа данного аспекта, на отождествлении понятий информационная политика и коммуникативная политика настаивает В.Л. Романов. По его мнению, следует понимать как информационное обеспечение политики государства в социальной сфере. Именно поэтому „ин-

формационная политика является основным средством формирования общественного сознания, субстратом информирования общества” [13, с. 77].

Таким образом, осуществленный нами анализ исследовательских подходов к коммуникативной политике государства, позволил систематизировать основные взгляды ученых относительно определения содержания данного понятия, идентифицировать определенные методологические особенности его понимания в пределах разных научных традиций и предложить собственное виденье относительно его использования в пределах отечественной науки государственного управления. В таком контексте рассмотрения данной проблемы появляется вопрос относительно целесообразности концептуального понимания коммуникации, как структурно-функциональной составляющей формирования и реализации государственной политики.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Про основні засади державної комунікативної політики: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 85-р від 13.01.2010 р. Про схвалення Концепції проекту Закону України. [on-line] <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/85-2010-%D1%80> (цит. 13.12.2014).
2. Гусев Д.В. Государственная коммуникативная политика в условиях процесса модернизации современной России. [on-line] <http://www.dissercat.com/content/gosudarstvennaya-kommunikativnaya-politika-v-usloviyah-protssessa-modernizatsii-sovremennoi> (цит. 13.12.2014).
3. Ібрагімова І. Технологія інформаційної взаємодії в процесі прийняття рішень / Вісн. УАДУ, 2000, № 3, с. 442-448.
4. Войтович Р.В. Механізми реалізації зв'язків з громадськістю у державному управлінні: навч. посіб. Київ: Вид-во НАДУ, 2007. 72 с.
5. Ирхин Ю.В., Зотов В.Д., Зотова Л.В. Политология. Москва: Юрист, 2001. 511 с.
6. Шарков Ф.И. Основы теории коммуникации и коммуникативной политики. Москва: Знание, 2012. 547 с.
7. Макаревич Э.Ф. Общественные святы. Москва: Прогрес, 2007. 567 с.
8. Управление общественными отношениями: Учебник / Под общ. ред. В.С. Комаровского. Москва: Изд-во РАГС, 2003. 400 с.
9. Коновченко С.В. Коммуникативная политика в России. *Монография*. Москва: Изд-во РАГС, 2013. 554 с.
10. Силкин В.В. Влияние пространства политической коммуникации на процессы модернизации государственного управления. *Монография*. Москва: Изд-во „Прспект” 2006. 417 с.
11. Шевченко А.В. Информационная устойчивость политической системы. Москва: Изд-во РАГС, 2004. 313 с.
12. Соловьев А. И. Политология: Политическая теория, политические технологии. Москва: Аспект Пресс, 2000. 559 с.
13. Романов В. Л. Социальная самоорганизация и государственность. Москва: Знание, 2003. 388 с.

НРАВСТВЕННЫЕ ОСНОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ: ПРОБЛЕМЫ ТРАНСФОРМАЦИИ И ИНСТИТУЦИОННЫЕ РЕГУЛЯТОРЫ

THE MORAL FOUNDATIONS OF CONTEMPORANEITY: THE PROBLEM OF TRANSFORMATION AND INSTITUTIONALS CONTROLS

Галина РОГОВАЯ, доктор философии,
Институт Юридических и Политических исследований АНМ

Summary

This article focuses on the moral foundations of our time regulators determined moral values, in this capacity considered traditional heritage, mass culture, information communication. Emphasizes the role of the human in personal moral decision of programs offered by modern society.

Key-words: *modern society, moral values, reassessment of moral values, tradition, mass culture, information society, personal responsibility, social transformations, institutional controls.*

Проблемы нравственности в контексте современности

Коренные перемены, произошедшие в последнее время в современном мире, побуждают исследователей детально изучать морально-нравственные основы современности, поскольку перемены на социокультурном пространстве повлекли за собой и переоценку моральных ценностей, пересмотр философских и моральных программ.

Развитие научно-технического потенциала, трансформации в социальной жизни обозначили социальный постмодерн, наметили исторические перспективы постиндустриального мира и общества как информационного. Мир стал мыслить категориями постмодерна, что немедленно отразилось на моральном мировоззрении современности. Ценности, составляющие современные мировоззренческие компендиумы отличаются многомерностью и противоречивостью. С одной стороны, частью исследователей современное мироустройство рассматривается, «как торжество демократии и либерализма, ... как движение к более гармоничному мироустройству, более цивилизованному способу существования всего мирового сообщества» [1, с.15]. С другой стороны, можно привести множество исследователей, которые четко видят нравственные изъяны и несовершенства современности. И те, и другие все же надеются преодолеть пороки современности и предлагают пути дальнейшего совершенствования морального климата современности. И те, и другие отмечают глобальные перемены в категориях морали.

Шкала моральных ценностей, на которую опирается современное общество, выработана еще в эпоху Возрождения – через трансформацию

добродетелей античности и Средневековья. Антропоцентризм как ведущая идея эпохи Ренессанса, позволил развить многие учения о человеке и обществе. Духовно-моральные ценности эпохи Возрождения служат европейскому сообществу на протяжении шести веков. С тех пор ведущая идея морали претерпела коренные изменения, что не могло не отразиться на содержании самой системы морали. Ставя во главу угла человека как высшую ценность, система его духовного мира была подчинена этой идее. Несмотря на то, что многие добродетели, выработанные в эпоху Античности и Средневековья, были частично сохранены (свобода, любовь в понимании «филия», труд как ценность и др.) в эпоху Возрождения все они направлялись на человека, как самого важного существа, «царя природы». Такие добродетели как незлобие, смирение, любовь в понимании «агапэ» отошли на второй план. Для «царя природы» становится важным личное самоутверждение и приобретение жизненного комфорта путем накопления материальных благ, что привело человечество к веку индустрии, технократии.

В современном мире, где большинство стран являются индустриальными, ценности Ренессанса исчерпали себя. Человечество, удовлетворяя свои материальные потребности, стремясь к максимальному комфорту и исповедуя философию потребления, не обратило внимания на окружающую среду, не рассчитало последствий своих масштабных влияний на нее. Потребительская цивилизация оказалась ориентированной на получение максимальной прибыли. Сфера нематериального, духовного оказалась за пределами внимания людей: то, что нельзя продать, не имеет не только цены, но и ценности. Перед миром встала необходимость переоценки ценностей, в том числе и моральных. И не в сторону дальнейших поисков оправдания антропоцентрических абсолютов - потребительской ориентации, удовлетворения человеческих желаний, нещадная эксплуатация природных ресурсов, а в сторону выработки новой системы духовных ценностей, которая бы могла стать общей для всех народов мира.

Процесс переоценки моральных ценностей захватывает и Республику Молдова. И в нашей стране становится очевидна ущербность антропоцентрической морали. Современное поколение видит примеры неразумного использования лесных насаждений, водных ресурсов, земельных угодий. В советское время руководители хозяйств, в желании получить больше урожая, а, значит, больше почестей от начальства, буквально засыпали поля химическими удобрениями, что губило землю и подземные воды. В новые времена, когда «каждый сам за себя», и когда поощряется частная инициатива, предприниматели становятся собственниками озер, лесов и земель и обращаются со своей собственностью по своему разумению – больше получить и ничего не вкладывать в сохранение и развитие природ-

ных ресурсов. С развитием рыночных экономических отношений в нашей стране сильно изменилось представление о моральном облике руководителя. На смену образу честного героя-передовика производства пришел бизнесмен с хорошими связями и капиталом, способный вести двойную бухгалтерию, умело использовать, возможно, незаконные, но эффективные методы в управлении фирмой и борьбе с конкурентами. И образ современного бизнесмена не вызывает отвращения у общественности, а принимается, как один из аспектов нашей повседневности, ведет к переоценке ценностей, а как следствие и к изменению общего представления о морали.

Более того, на усугублении моральной ситуации и переоценке моральных ценностей сказывается приобщение Молдовы к либерализации социальных отношений. С увеличением степеней свободы граждане Молдовы стремительно уходят от гражданского понятия «человек для общества» в сторону понятия «человек для себя», что сопровождается снижением требовательности к себе самому, ограничением сферы применения моральных оценок прагматическими отношениями.

Рыночные отношения, где «все на продажу», вызвали беспрепятственное распространение массовой культуры, производящей и предлагающей обществу сомнительные моральные ценности. То же самое можно сказать и о действии Интернета, влияние которого, как информационного источника, крайне противоречиво: с одной стороны, Интернет является едва ли не единственной возможностью приобщиться к правдивой информации, с другой – это неуправляемый поток порнографии и находящихся за гранью морали сведений.

Не прибавляет нравственного здоровья обществу и усиливающаяся зависимость современного человека от техники. Техническая оснащенность его повседневной жизни (бытовая техника, массовая коммуникация, компьютеризация и т.п.) является главным показателем его социального статуса, успешности, признания, целью усилий человека [2, с.337]. В своей зависимости от технического прогресса человек перестает быть морально сознательным, нравственно ответственным, – эта мысль сегодня овладевает общественным сознанием. То, что технический прогресс, техника, окружающая человека, отрицательно влияют на нравственное здоровье общества, – на этом выводе сегодня должен сосредоточиться каждый гражданин Республики Молдова.

Все эти явления, обнаруживающиеся как в идеологии, так и в практической жизни общества, побуждают к глубокому исследованию концептуальных основ современной морали, которая, в конечном итоге, становится личностным выбором отдельного человека, составляющей его нравственности и определяет его поступки в плоскости нравственности.

Содержание нравственности в современном обществе

Обращение к морально-нравственной проблематике сегодня чрезвычайно насущно и понятно. Современные философы вполне объяснимо считают духовность, а с ней мораль и нравственность, важнейшими ценностными рычагами в современной культуре. Нет сферы общественной и частной жизни, которая бы не рассматривалась в качестве нравственной составляющей.

Через обыденную практику общения, воплощенную в нравы, человек вовлекается в сферу нравственности. Типы поведения, принятые в сообществе, на самом общем уровне создаются, прежде всего, на основе тех привычных образцов, которыми пронизана культура нравов определенной местности и определенного времени. Социально признанные образцы складываются в обычаи, которые имеют нравственное значение и ценность. Обычаи передаются от поколения к поколению. Своды обычаев и традиций определяются, как стойкий элемент жизни всякого народа. Трудно возразить против того, что любая народная культура в своем содержании глубоко нравственна. Ни одна традиция не содержит наставлений и норм общежития, идущих вразрез с моралью, ни один обычай не закрепляет поведение, приносящее кому бы – то – ни было вред, ни одна пословица не декларирует насилие, преступление, вредные привычки [3,63]. Многие добродетели и нравственные принципы, заложенные в народную культуру во времена дохристианские, определяют отношение людей к природе, труду, людям, родине – т.е. прививают простые и необходимые правила семейной и общественной морали. Нравственный опыт, представляющий бесценное наследие, передаваемое от поколения к поколению, веками накоплен нашими предками на протяжении жизни в природе и обществе, проверенный и закреплённый в народных традициях, обычаях, национальной культуре, языке. Впитанная в семье, в близком родственном окружении, этнической общности, стране, нравственная культура сопровождает людей всю жизнь, не предавая людей и направляя их «путями праведными». По определению А.А.Гусейнова, нравы используются для описания и моральной оценки норм поведения, образа жизни людей [4].

На качественно высшем уровне в нравственные основы общества включается система ценностей. В отличие от общепринятых норм поведения, которые являются простейшими формами нравственных требований, нравственные ценности предусматривают *осознанный* выбор того или иного аспекта существования. Они являются критерием различия добра и зла, правды и неправды, справедливости и несправедливости и т.п., формируют ценностные установки и ориентации: понятия блага, добродетели, чести, достоинства и порядочности. Благодаря шкале ценностей

обеспечивается гармоничный образ жизни в обществе. Действие системы ценностей в обществе можно проследить на примере религиозной нравственной доктрины. Христианские ценности обогатили нравственный кодекс народной традиции философией любви и добродетели, милосердия и справедливости. Христианское морально-этическое присутствие в нашем обществе может оцениваться уже с точки зрения производства идеальной продукции – моральных представлений, идеалов, чувств, привычек, норм и т.п. Свод нравственных представлений и идеалов, кодекс нравственной мотивации и санкции, институционных регуляторов нравственных норм поведения дает возможность человеку оценивать свое соответствие нравственному идеалу. Такое знание о нравственном идеале людям дает христианская заповедь, а возможность пережить чувство «воздающей справедливости» предоставляет церковь. Можно засвидетельствовать, что, благодаря христианству и Православной церкви, в жизнь молдавского общества вернулись такие добродетели как личная ответственность, самопожертвование – в качестве морального идеала, а милосердие и благотворительность – в качестве норм поведения. [5,213].

Таким же способом влияет на человека любой другой свод (кодекс) ценностей (советско-социалистический, либеральный, этнический, профессиональный и т.д.), который человек выбирает согласно своему мировоззрению и воспитанию.

Стабильная система нравов и ценностных установок, формирует устойчивый нравственный идеал, который, при условии распространения его в широких слоях общества на протяжении длительного времени, создают устойчивый образ жизни и благоденствие обществу. Таким образом, определяется «поведение, которое отвечает обычаям и стало нормой или законом благодаря привычке, традиции и принятым нормам приличия» [6,с.29].

Однако мы вынуждены признать, что всякие нравственные системы и кодексы претерпевают изменения в современных условиях. Даже традиционные моральные ценности изменяются, даже нравственная традиция (рассматриваемая как наиболее стойкий элемент духовной жизни общества) на каждом историческом этапе все же поддается влиянию и изменениям. Нам представляется интересным и важным проследить социальные процессы, активизировавшиеся в последнее время и оказывающие ощутимое влияние на формирование общественной морали.

Традиция как регулятор современной нравственности

Значение традиции в морально-нравственном воспитании отмечал Гегель. Человек, по Гегелю, в своем развитии проходит три ступени: 1) право

– внешнее уважение к другим, индифферентное к убеждениям; 2) мораль, которой человек руководствуется по внутреннему убеждению; 3) нравственность – как примирение внешнего и внутреннего. Нравственность, в свою очередь, должна формироваться в трех сферах: в семье, в общине, в гражданском обществе [7, с. 268]. Все это суть сферы действия традиции.

Через традицию, сохраняемую в близком родственном и привычном окружении, человек усваивает элементарные основы, азы нравственной культуры, этические нормы поведения. Осуществляется это путем морального внушения, морализации, подкрепленной путем определенной системы поощрения и осуждения, а также путем прямого подражания поведению старших, копирования сложившихся норм, правил общения, нравов, обычаев, традиций, нравственного поведения. В семье, в близком окружении существующая традиционная нравственная культура общества усваивается детьми некритически и надолго запечатлевается в их сознании, формирует систему моральных норм и ценностей. Основными приобретениями традиции можно считать усвоение личностью простых норм нравственности, азбуки поведения и этикета, развитие у личности послушания, элементарной дисциплинированности и чувства долга, столь же элементарной солидарности с окружающими людьми, доброжелательности и уважения к ним, гармонизация с природой. По своему содержанию традиционная культура исключает развитие таких качеств у человека, которые делали бы его безнравственным.

У всех народов, проживающих на территории Молдовы, в течение веков сформировался схожий позитивный нравственный кодекс, передаваемый и закрепляемый в традиционной семейной культуре. Традиционная культура любого народа содержит позитивные нравственные истины, адресованные для любой сферы жизнедеятельности, будь-то труд, семейный быт, взаимоотношения людей. Фольклор, народные песни, обычаи и обряды, как национальная нравственная культура, у всякого народа, на любом языке провозглашают именно нравственные истины и прививают их.

Традиция определяется как стойкий элемент жизни всякого народа. Однако и этот элемент поддается изменениям и уточнениям. Нравственная традиция (как и всякая традиция) на каждом историческом этапе поддается воздействию социальных и идеологических процессов. В период торжества коммунистической идеологии древняя народная традиция объявлялась «пережитком», «отсталостью», «атавизмом», находилась под спудом идеологического надзора и потому вполне закономерно, что демократическое движение в бывших союзных республиках, в том числе и в Молдове, наполнилось революционными ветрами борьбы за возврат в общественное бытие красок и живой души традиционной культуры.

Дальнейшие демократические преобразования на постсоветском пространстве стали возможны во многом благодаря мощным промоторам «возвращения к родным этническим корням», «возрождения родного языка и традиционной культуры». Спустя двадцать пять лет демократического развития мы наблюдаем, как процесс возрождения традиционной культуры в нашей стране, в том числе и нравственной, подвергается влиянию социальных и идеологических трансформаций. В результате этого влияния расходятся, вступают в конкуренцию, а порой и взаимно исключают друг друга моральные ценности традиционной культуры и либеральной демократии, к которым неотвратимо приобщается Молдова, вступив на путь европейской интеграции. Прививаемые традиционной культурой коллективизм и взаимовыручка, патриархальные бескорыстие и нестяжательство, целомудрие и добродетель подменяются новыми явлениями разобщенности и эгоизма, корыстолюбием и потребительством; вместо основополагающего трудолюбия воображение «новой» молодежи захватывают стандарты «райской жизни», разрушаются привычные семейные отношения.

Религия и церковь в качестве традиционного института воспроизводства и привития нравственных образцов также претерпевают сильные потрясения в условиях современности. Господствующие в Молдове православно-христианские нравственные программы с их традиционным пониманием семьи, терпимости, целомудрия, уважения полов и пр. вступают в противоречие с безграничным европейским пониманием толерантности, прав и свобод личности, признающей гомосексуализм, однополые браки и бесполое воспитание детей. Таким образом, набирающий силу процесс европейской интеграции в Республике Молдова ставит перед молдавским обществом задачу *выработки* новых жизненных установок и ценностных ориентаций, чтобы предложить их своим гражданам. Для выполнения этой задачи Республика Молдова с трудностями определяется, от каких нравственных ценностей прошлого ей следует отказаться, какие переосмыслить и переоценить, к каким стремиться, чем и усугубляется состояние неопределенности во всех сферах общественной жизни, ведь центральной проблемой процессов трансформации выступает именно «категория «неопределенности» как структурная характеристика трансформации» [8, с.48]. Можно предположить, что на этом социально-политическом фоне влияние традиционно-этнического и православного нравственного регулятора в Молдове будет убывать.

Однако против подобной тенденции предостерегают многие мыслители, считающие, что традиция теряет свое значение там, где она воспринимается в качестве «экзотичности», «шароварности». В этом случае

рождаются подобные мнения: «Перед Европой, как перед медицинской комиссией при призыве в армию, нам нужно предстать совершенно голыми, оставив на вешалке ножи и павлиньи перья и согласиться стать одной великой нацией...объединенной политической необходимостью»[9,с.105]. В этом послые содержится призыв отказаться от собственной самобытности, потерять историческую память, составляющие наше духовное, в том числе, и нравственное наследие. Мыслители, предостерегающие нас от подобных заблуждений, предлагают современникам и свои рецепты: необходимо относиться к наследию прошлого, как к «живой традиции», креативно переосмыслять традиционную культуру, связывать традицию с заданиями актуальности. Ведь духовные импульсы традиции живы, пока они развиваются и способны активно и содержательно участвовать в современном культуротворчестве. Творчески воспринятая традиционная нравственная культура способна выступить в качестве норм и поведенческих установок тогда, когда современное поколение, получив в свое распоряжение определенную совокупность традиционных образцов, не просто воспринимает их, а осуществляет собственную интерпретацию и выбор.

Нравственное измерение массовой культуры

С начала XX столетия и, особенно, со второй его половины в мире наблюдается активизация процесса урбанизации, увеличение удельного веса городского населения, распространение городского образа жизни – с его специфическим кодексом нравственности. Массовая миграция сельских жителей в города оказывала негативное влияние на интеллектуальную и нравственную жизнь новых горожан. Психологическое напряжение, сопровождавшее перемену места жительства, требовало кроме успешного социального воплощения в городе, еще и новой духовной продукции, которая позволила бы «расслабиться» и настроиться на преодоление неудач - в так называемой «массовой культуре». К сожалению, эта продукция страдала от засилья пошлости, продажности и низкопробности. Засилье рынка и «товара» порождали «массовую культуру» со своей стороны – как воплощение безвкусицы и безнравственности. Массовая культура превратилась в служанку прихотей, капризов и предрассудков индивида, и, вместо пропаганды высоких нравственных идеалов, то и дело оправдывала всевозможные отклонения от моральных норм и традиций, деформируя тем самым человеческую личность. «Деградация культуры – есть мера деморализации общества, духовных и нравственных потерь человека», - писал А.Швейцер во времена, когда рынок только начинал проникать в сферу культуры[10,с.160]. Потому философ призывал людей быть «бдительными» в потреблении продуктов низкопробной культуры и содержащихся в них сомнительных моральных ценностях.

К сожалению, в наши дни массовая культура превратилась в настоящую индустрию, которая через средства массовой коммуникации унифицирует самоидентификацию огромных социальных слоев и сообществ, стандартизирует массовое сознание и общественное мнение, и, в конечном итоге, манипулирует массами.

Массовая культура проникла и в молдавское общество. Это произошло одновременно с процессом демократизации и либерализации общественной жизни. До того, в период господства коммунистической идеологии, на пути распространения массовой культуры – во всех ее проявлениях – стояли коммунистическая пуританская идеология и цензура. Жесткий идеологический контроль часто стоял и на пути новаторского искусства, поэтому демократические преобразования на всем постсоветском пространстве активно приветствовались представителями культуры, как проявление свободы творчества. Вместе со свободой ожидалось и торжество справедливости – главной категорией морали, и в целом, высокой нравственности, освобожденной от двойных стандартов тоталитарного государства. Ведь либеральные нравственные принципы, на которые был взят курс молодым демократическим государством Республика Молдова, характеризуются современными исследователями как более органичные человеческой природе, а значит, более и прогрессивные. В либерально-демократических трансформациях политических и экономических систем на постсоветском пространстве единственной идеологией социального равновесия могут быть только нравственные ценности как воплощение идей о: равенности людей в достоинстве; естественной свободе; справедливость как выражение взаимопомощи, жертвенности и ответственности за судьбу ближних. Сильной стороной либеральной нравственности является обретенная с нею высокая степень самодетерминированности личности, возросшее чувство собственного достоинства, в том числе и высокие нравственные притязания личности к себе. Все это – сильные стороны либерализации, но нельзя забывать и о том, что либерализация несет с собой и такие новые качества жизни общества как массовая культура с ее проявлениями – низкопробной литературой, «мыльными» сериалами, скандальным телевидением, «желтой» прессой, вездесущей рекламой. А к этим явлениям жизни либерального общества сегодня обращены наибольшие претензии, как явлениям, производящим сомнительные нравственные ценности.

Огромное влияние сегодня приобретает реклама. Реклама потворствует расцвету потребительства, гедонизма, нацеливает человека на реализацию примитивных жизненных ценностей как на достижение наивысшей

цели. Утверждение социального статуса, внушают создатели рекламы, может быть достигнуто только через приобретение определенного предметного воплощения (еда, одежда, жилище, бытовая техника), и они достигают желаемого результата - все эти материальные блага являются для индивидуумов полноценной заменой духовного продукта. «Манипуляция подсознанием создает иллюзию независимого выбора, подчиняет индивидуума дважды – навязывая ему иллюзорную потребность и принуждая находить средства для ее удовлетворения» [11, с.413].

Показательно то, что произведения массовой культуры приобретают специфические определения - «легкая музыка», «занятное чтение», «желтая пресса», «мыльные сериалы», а их содержание возбуждают нездоровые инстинкты, поощряют преступность, прививают безвкусицу, пропагандируют бесконечную погоню за наслаждениями. На распространение спорных нравственных ценностей в современном обществе работает целая индустрия массовой культуры: телевидение, СМИ, Интернет – с их продукцией «жареных» новостей, рекламой, пропагандой стяжательства, похоти и страха, манипуляцией человеческой психикой. Обращаясь к низменным инстинктам, обывательским сторонам жизни, эта индустрия не настраивается на нравственное совершенствование человека. Она не учит, не побуждает к размышлению, не ищет ответы, но насаждает страх, насилие, порок, идеологию потребительства.

Совершенно очевидно, что массовая культура, как примета модерна и постмодерна, не может сегодня оцениваться с точки зрения производства идеальной продукции – нравственных моральных представлений, идеалов, чувств, привычек, норм и т.п., не может однозначно восприниматься в качестве института, воспроизводящего нравственные ценности. Среди засилья массовой культуры значительно возрастает роль личностной позиции человека, его личного выбора. Человек, реально оценивающий манипуляционное влияние рекламы, деперсонифицирующее воздействие низкопробных образцов литературы и искусства, сможет реально оценить и нравственный багаж всей продукции массовой культуры, Такой человек способен выработать в себе иммунитет против любой попытки упростить общество, принудить личность действовать по «атомарной» модели и найдет для себя соответствующие источники и регуляторы нравственности.

Следует отметить, что морально-нравственные основы современного общества трансформируются, но не исчезают. Трансформация некоторых нравственных регуляторов с течением времени является фактическим атрибутом нашей современности, но при этом наше общество не обречено на деморализацию. Несмотря на сильное деструктивное влияние на морально-нравственное общественное сознание, общество в целом сохраня-

ет моральный облик. Необходимо отметить, что морально-нравственная система каждого государства основана на собственном менталитете, собственном нравственном опыте, это относится и к Республике Молдова. Непосредственным залогом сохранения общественной морали и личной нравственности в современном молдавском обществе является совесть – чувство нравственной ответственности за свое поведение перед окружающими людьми, обществом. Совесть влияет на определение «правильного» с нравственной точки зрения выбора, который носит субъективный характер. Совесть – это тонкий чувственный механизм, являющийся причиной сохранения и источником персональной нравственности и общественной морали. Думается, нравственные ценности займут свое место в духовном багаже современной личности, сформированной уже в новых условиях, где в центре внимания – человек в полноте его природного и общественно-индивидуального бытия.

Нравственность в условиях информационного общества

Сравнительно новый вид современных массовых коммуникаций – Интернет – достаточно весомо влияет на нравственные основы современного общества. Интернет – важная составляющая техногенного прогресса, движущая сила глобализационных процессов в мире культуры и техники. Когда компьютерная сеть задумывалась в США, на эту возможность распространения информации полагались исключительно светлые надежды. С самого начала Интернет считался воплощением всех мыслимых и немыслимых свобод, он обеспечивал доступ общей массы населения к неограниченной информации и, при этом, к нему невозможно было применить контроль и цензура. В Интернете и сегодня возможна любая информация, не испытывающая ограничения, не ведающая ответственности, не поддающаяся наказанию. С одной стороны, мощная система с огромной возможностью донести информацию до миллионов пользователей персональных компьютеров на всех континентах, с другой, система, распространяющая информацию никем не контролируемую, не интересующаяся компетенцией, подготовленностью, грамотностью, моральным и интеллектуальным правом авторов информации. Эта отстраненность и бесконтрольность авторов Интернета создает для них атмосферу легкости, безответственности, игры, превращает информационные потоки в безличные, дает возможность высказаться любым способом и спрятаться в беспредельных сетях. Уже в этом моменте Интернет разрушает привычные ориентиры нравственной жизни людей.

Еще более опасным является то, что приобщаясь к достижениям глобального мира, человек продолжает питаться продуктами массовой

культуры, а значит унифицируется в обществе, а затем и отчуждается от реальных процессов происходящих в обществе. Проблемы нравственности появляются у самого индивида – пользователя Интернета. Состояние безответственности, игры приводит его к утрате мыслить реально, притупляет (упрощает) нравственную оценку собственных поступков и поступков других людей. Интернет наносит непоправимый вред нравственности допустимостью «скачивания» информации, что отбивает интерес к научному поиску, минимализирует заинтересованность в учебном процессе и снижает способность к самостоятельному накоплению знаний у школьников и студентов. Дилетантская эрудированность заменяет основательные знания, потому что фундаментальные знания «не нужны и не применяются в современном информационном обществе» [12, с.178]. Рвется вековая связь Ученика и Учителя, нивелируется воспитательная роль последнего, которая всегда базировалась на том понятии, что обучение важно, прежде всего, для того, чтобы получить нравственные ориентиры различения добра и зла. Интернет, к сожалению, не оперирует категориями нравственных ценностей, более того, распространяя информацию, находящуюся за пределами нравственности, не оперирует и гуманитарными категориями.

Обвинения в адрес Интернета в том, что с увеличением его присутствия в современной жизни происходит «массовая деморализация» общества, небеспочвенны. Главной угрозой для человека является та часть информационного потока, которая, неся в себе огромный заряд криминала, пошлости и агрессии, буквально атакует сознание, извращает мировоззрение и мораль, как отдельных личностей, так и общества в целом. Информационная угроза проявляется тем, что осуществляет «поход» на нравственные устои общества, а это страшная угроза, лишаящая общество не только традиционного нравственного опыта, но и всякого представления о смысле человеческой жизни.

Такой угол зрения предполагает, что людям следует меньше сокрушаться и искать виновника своего нравственного несовершенства в Интернете, а больше задумываться о собственной ответственности. Для этого пользователям всемирных сетей следует воздерживаться от соблазнов стихий постмодерна, за которыми скрываются реклама, шоу, вульгарность и равнодушие, воздействующие, в свою очередь, на пользователей нравственно-нигилистически. Действовать в правовом и нравственном поле побуждает личная ответственность, которая становится в современных условиях первой задачей, ибо именно «на человека ляжет тяжелейшая и сложнейшая задача быть человеком... нравственно отвечающим за все, что происходит в век машин и роботов» [13,с.6].

Таким образом, очерчивание основ нравственности в современном обществе, в их содержании и трансформационных процессах указывают на возрастающую роль личности, ее автономии в сфере нравственных ценностей и в способах их реализации. В личности же содержится и постулат нравственного самосовершенствования. «Все внешнее является проявлением внутреннего», – отмечал российский мыслитель Николай Бердяев [14,с.168]. В этом контексте возрастает роль воспитания, формирующего активную нравственную позицию, преодолевающую конформизм и безответственность. Источник же нравственной ответственности – совесть. Именно совесть направляет поступки и поведение человека, совесть же определяет и выбор человека в мире трансформирующихся ценностей и ориентиров нравственности.

Кроме того, обществу следует пристальнее всматриваться в содержание глобализационных процессов. В наш техногенный и информационный век важно осознать, что границы нравственной ответственности людей раздвигаются, и общество должно научиться отвечать за любое, даже самое отдаленное, самое глобальное последствие прогресса, как за самые повседневные конкретные поступки – с вполне предсказуемым исходом. На этом пути важно, чтобы общество двигалось в направлении *совпадения нравственных* норм и ценностей технического прогресса, что, как раз, и сможет стать залогом устойчивого развития общества.

Более того, на трансформации нравственных ценностей сказывается приобщение Молдовы к либерализации социальных отношений. Как уже было отмечено, открытость западному миру приводит порой граждан республики к неверному пониманию современных духовных установок Запада. С увеличением степеней свободы граждане Молдовы стремительно уходят от гражданского понятия «человек для общества» в сторону понятия «человек для себя», что сопровождается снижением требовательности к себе самому, ограничением сферы применения нравственных оценок прагматическими отношениями. В то же время у граждан западных стран уже, начиная с 60-х годов, понемногу стали меняться ценностные ориентации – преобладающее внимание к материальному благосостоянию и личному комфорту уступает место заботе о качестве жизни, проблемам устойчивого развития мира, вопросам творческого самовыражения и удовлетворения нематериалистических потребностей. По меньшей мере, эта тенденция озвучивается и активно обговаривается на научных, творческих, конфессиональных форумах. Таким образом, подмеченные нами тенденции ставят перед современным обществом задания, требующие решений, как теоретического, так и практического уровня.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Сохань Л.В., Сохань И.П. Время Нового Мира и Человека. Глобальные риски цивилизации и поиски пути. Социологические очерки. Киев: ВИПОЛ, 2001. 130 с.
2. Роговая Г. Технический прогресс и нравственность: выбор человека будущего. În: Dezvoltarea umană și impactul proceselor de transformare a societății moldave. Chișinău: Centrul Editorial al UAȘM, 2007, с. 337-344.
3. Рогова Г. Духовна культура українців Молдови в звичаях і обрядах зимового циклу. В: Українці Молдови: історія і сучасність. Кишинів: Elan Poligraf, 2008, с.61-70.
4. Гусейнов А.А. Золотое правило нравственности. Москва: Молодая Гвардия, 1982. 208 с.
5. Роговая Г. Христианские нравственные ценности в современной политике. В: Filosofia și perspectiva umană. Chișinău: Pontos, 2006, с.211-213.
6. Рих А. Хозяйственная этика. Москва: Посев, 1996. 810 с.
7. Гегель Г.В. Ф. Философия права. Москва: Мысль, 1990. 524 с.
8. Банс В. Элементы неопределенности в переходный период. В: Политические исследования, 1993, № 4, с. 47-55.
9. Тулбуре А. Политическая нация – механизм социальной интеграции В: Procese integraționiste din Republica Moldova : elaborarea strategiei naționale. Chișinău: Vector, с.103-107.
10. Швейцер А. Культура и этика. Москва: Прогресс, 1973. 343с.
11. Ерасов Б. Социальная культурология. Пособие для студентов высших учебных заведений. Москва: Аспект Пресс. 591 с.
12. Громыко Н.В. Интернет и постмодернизм – их значение для современного образования. В: Вопросы философии, 2002, № 2, с. 174-179.
13. Лихачев Д.С. Письма о добром и прекрасном. Москва: Наука, 1989. 50 с.
14. Бердяев Н.А. Футуризм на войне. Публицистика времен Первой мировой войны. В: История философии в памятниках. Москва: Канон, 2004. 384 с.

RIDICAREA RESPONSABILITĂȚII SĂTENILOR, COPROPRIETARI AI PĂMÂNTULUI, PENTRU SPORIREA EFICIENȚEI PRODUCȚIEI

RISE RESPONSIBILITY PEASANT, HOW PROPRIETOR OF EARTH, FIGHT EFFECTIVE GROWTH PRODUCTION

Andrei TIMUȘ,
membru corespondent al AȘM

Summary

In this article is analysis results sociological investigation examination measure actively peasant in organized work and management deferent form agricultural production increase working plase in purpose growth effective production and growth labour productivity.

Key-words: *social, condition, effective, management, distribution, remunerate, form, production.*

Practica socială a celor 25 de ani de independență ne-a convins că înstrăinarea țaranului de la pământ, de la necesitățile zilnice de organizare a producției, de la alegerea plantelor, subdiviziunilor avantajoase ale producției, cât și înstrăinarea oamenilor muncii de la putere aduce numai dezordine, neînțelegere și pagube în producția agricolă, dar și în societate.

Este deosebit de important ca în fruntea conducerii, subdiviziunilor să fie cadre competente, buni organizatori, capabili să aibă grijă pentru realizarea intereselor sătenilor și a generației care vine după noi.

Aproape toate formele de prelucrare a pământului, cum ar fi arenda, societățile cu răspundere limitată (SPL) etc., au înstrăinat țăranii de la cotele lor de pământ, fiind coproprietari, iar în rezultat ei sunt înlăturați de la participarea nemijlocită a folosirii cât mai avantajoase a selectării culturilor, subramurilor de dezvoltare a producției.

Ar fi binevenit ca în fiecare subdiviziune a satului să fie servicii, consilii de coordonare pentru a discuta despre direcțiile de organizare mai adecvate, de creștere a posibilităților de mărire a producției etc. În unele sate din raioanele Ceadâr Lunga, Taraclia, Briceni, Ocnîța țăranii sunt mai activi în conducerea producției agricole, oamenii sunt asigurați cu locuri de muncă, ramurile de producție aduc venituri mai mari, de aceea și plata muncii este mai echitabilă. În popor se spune: cel mai bun dintre oameni este acel care aduce mai mult folos și bucurie.

În ultimii ani au fost înlăturați de la lucru, de la putere, de la conducere, mai ales la sate, mai mulți specialiști, lucrători calificați care au părăsit familiile și

lucrează astăzi în Rusia, Italia, Turcia, Portugalia. Au fost mai multe ramuri și culturi agricole: sfecla-de-zahăr, tutunul, viticultura, pomicultura, plantele etero-oleaginoase, vităritul (în multe sate a fost redus cu 50-60%). De pildă, liderii – arendatori ai pământului cotelor țăranilor, permanent năzuiesc să micșoreze suprafețele de creștere a producției pentru a fi reduse locurile de muncă. Însă administrația locală nu participă la organizarea muncii, la asigurarea cu locuri de muncă. Nici administrarea raională publică nu-și îndeplinește sarcinile sale. Despre aceasta ne dovedesc și datele cercetării sociologice efectuate în anul 2014 pe un eșantion de peste 600 de respondenți din 25 de raioane ale republicii (Vezi *Tabelul 1*).

Tabelul 1. Aprecierea activității administrării publice locale în dezvoltarea economică a localității respondenților (în % de la numărul sâtenilor chestionați)

Respondenții în dependență de:		Mulțumiți	Puțin mulțumiți	Nemulțumiți
Gen	masculin	24,8	50,2	25,1
	feminin	26,2	47,6	26,2
Vârstă	18 - 30 ani	22,5	48,6	28,9
	31 - 49 ani	25,7	49,8	24,5
	50 - 60 ani	34,2	45,0	20,7
	61 și mai mulți ani	14,9	53,2	31,9
Studii	Superioare, superioare necomplete	23,3	48,2	28,4
	Medii generale, medii speciale	27,5	50,6	21,9
	9 clase și mai jos	24,2	47,4	28,4
	Total	26,0	49,0	25,0

Cercetările sociologice atestă: peste 74% de respondenți sunt puțin sau deloc mulțumiți vizavi de rolul administrației publice locale și raionale în ceea ce privește crearea locurilor de muncă și dezvoltarea social-economică a localităților, unde aceștia nu-și îndeplinesc îndatoririle principale și, ca rezultat, avem o migrație masivă a populației în căutarea mijloacelor pentru existență, în timp ce avem toate posibilitățile pentru a crea locuri de muncă în fiecare sat. Nemulțumiți sunt mai ales cetățenii în vârstă de 18-49 ani.

Este important ca în fiecare formă de organizare a prelucrării pământului – arenda, societățile cu răspundere limitată (SRL), să activeze comisii, consilii de coordonare a muncii, ca fiecare coproprietar al cotei de pământ să fie asigurat cu locuri de muncă. De pildă, în anul 2013, producția tutunului și a

culturilor etero-oleaginoase în comparație cu anul 1990 a scăzut de circa 10 ori, iar ramura vităritului, efectivului de animale, a vitelor cornute a scăzut de circa 5 ori, din cauza căreia anual crește importul produselor lactate și a cărnii (Vezi Tabelul 2).

Tabelul 2. Dinamica efectivului de animale și a producției animaliere în anii 1990-2013

Efectivul de animale:	1990	2013*	Diminuare
1. Bovine, mii capete,	1112,3	191	-921,3
inclusiv vaci	402,3	134	-268,3
2. Ovine, caprine, mii	2133,8	824	-1309,8
3. Porcine, mii	2045,3	410	-1635,3
Producția, mii tone			
4. Carne, mii tone	365,9	156	-205,9
5. Lapte, mii tone	1511,4	525	-956,4
6. Ouă (mii bucăți)	1129,3	62	-507,3

*Notă: Datele anului 2013 – fără raioanele Transnistriei.

Este important de conștientizat că distribuirea echitabilă a veniturilor cere de la guvernanții țării ca să fie introdusă impozitarea progresivă, care asigură repar-tizarea adecvată a veniturilor.

Practica socială ne convinge că, de exemplu, economia SUA a beneficiat de una din cele mai mari rate de creștere ale ei, precum și de cel mai mare grad de ocupare a forței de muncă și de un surplus bugetar substanțial, atunci când rata marginală de impunere fiscală a atins un nivel record.

Bineînțeles, o impozitare progresivă întemeiată îi va determina pe cei în-stăriți și bine asigurați să muncească mai mult folosind spiritul inventiv pentru menținerea venitului net la un nivel dorit. Cu regret, astăzi a scăzut simțitor numărul muncitorilor sindicaliști, din cauza declinului producției industriale, care în trecut se baza pe un număr mare a forței de muncă cu anumite venituri obținute din activitatea lucrătorilor care înaintau inițiativa de conducere și org-anizare a muncii eficiente.

După cum apreciază sătenii, astăzi dispun de posibilități mai bune pentru dezvoltarea inițiativei, măririi producției agricole și folosirii mai eficiente a po-tențialului uman cooperativele agricole de producție, la fel și societățile pe acțiuni (Vezi Tabelul 3).

Respondenții care sunt coproprietari opinează că ei participă activ la organi-zarea muncii, la alegerea culturilor mai avantajoase, a ramurilor agricole, asigu-

rând astfel mărirea veniturilor, dar și ridicarea productivității muncii și calității producției, obținând și plata muncii mai echitabilă.

Astăzi este necesar să conștientizăm că factorul uman este determinant în creșterea eficienței producției și asigurării depline a lucrătorilor cu locuri de muncă.

În cadrul cercetării sociologice efectuate în sate în anul 2014, experții au studiat factorii social-economici principali care împiedică dezvoltarea agriculturii și sporirea eficienței activității gospodăriilor de diverse forme de proprietate și organizare a muncii sătenilor.

Tabela 3. Răspunsurile coproprietarilor referitoare la întrebarea în ce măsură sunt satisfăcuți de munca lor în cooperativele agricole și societățile pe acțiuni (în % de la numărul respondenților (623 lucrători))

Satisfacerea sătenilor în dependență de:		Satisfăcuți	Nesatisfăcuți
Gen	masculin	70,4	29,6
	feminin	64,2	35,8
Vârsta	18 - 30 ani	70,5	29,5
	31 - 49 ani	65,4	34,6
	50 - 60 ani	62,6	37,4
	61 și mai mulți ani	76,3	23,7
Studii	Superioare, superioare necomplete	67,0	33,0
	Medii generale, medii speciale	64,8	35,2
	9 clase și mai jos	74,0	26,0
	Total	67,0	33,0

În opiniile majorității absolute a experților, cât și a respondenților, astăzi dezorganizează producția agricolă mai întâi: a) alienarea coproprietarilor de la conducere și organizarea muncii agricole; b) lipsa motivației țăranilor de a munci productiv, rezultativ; c) disprețuirea omului muncii prin remunerarea scăzută a muncii; d) extinderea economiei tenebre, corupției, înșelăciunilor; e) dobânzile mari ale băncilor comerciale pentru credite care subminează dezvoltarea producției agricole și prelucrarea ei industrială nemijlocit în sate; f) prețurile foarte înalte la tehnica agricolă, la resursele energetice și mai ales la îngrășămintele minerale.

Este deosebit de important ridicarea rolului statului în privința reglării proceselor economice și sociale, deoarece economia de piață nu este în stare să asigure ameliorarea situației create de către concurența neloială a oligopoliei. Astăzi, mai mult îi diferențiază pe oameni în pături sociale conform averii, veniturilor, de parcă ar exista două țări diferite – una pentru bogați și înstăriți și alta pentru cei săraci, nevoiași, neprotejați de stat, fără locuri de muncă, fără nădejde ca să mai schimbe situația dezordinii, corupției, inechității sociale.

Din datele cercetărilor sociologice reiese că cetățenii de la sate tot mai negativ apreciază nivelul lor de trai (Vezi Tabelul 4).

Tabelul 4. Dinamica evoluției autoaprecierii nivelului de trai al sătenilor în anii 2009-2014

Respondenții în dependență de:		Asigurat		Puțin asigurat		Neasigurat (deloc - la limita supraviețuirii)	
		2009	2014	2009	2014	2009	2014
Gen	masculin	14,2	15,4	48,8	53,8	30,0	30,8
	feminin	13,4	2,0	47,8	58,8	31,8	39,2
Vârsta	18 - 30 ani	10,2	5,0	51,7	50,0	28,1	45,0
	31 - 49 ani	14,5	6,1	52,4	57,6	25,1	36,4
	50 - 60 ani	15,2	13,3	33,6	53,3	39,7	33,3
	61 și mai mulți ani	7,5	-	41,3	77,8	50,9	22,0
Studii	Superioare, superioare necomplete	21,0	6,5	49,8	55,6	28,3	37,5
	Medii generale, medii speciale	13,4	-	50,2	80,0	27,2	20,0
	9 clase și mai jos	9,5	-	37,4	71,4	46,5	25,0
	Total	13,0	8,5	54,0	56,5	32,0	35,0

Tabelul 5. Aprecierea sătenilor și experților privind activitatea sferei sociale (în % de la numărul respondenților)

Indicatorii	Aprecierea sătenilor		Aprecierea experților	
	Satisfăcător	Nesatisfăcător	Satisfăcător	Nesatisfăcător
1. Deservirea medicală	35,7	64,3	10,2	89,8
2. Deservirea comunală (apa, lumina etc.)	35,0	65,0	13,0	87,0
3. Asigurarea cu locuri de muncă	26,0	74,0	11,0	89,0
4. Salariile mici	21,0	79,0	13,0	87,0
5. Pensiile mizere	32,0	68,0	10,0	90,0
6. Învățământul	37,0	63,0	18,0	82,0
7. Cultura (cluburi, biblioteci)	47,0	53,0	40,0	60,0
8. Starea fondului locativ	32,0	68,0	9,0	91,0
9. Securitatea oamenilor	30,0	70,0	35,0	65,0
10. Starea prețurilor	25,0	575,0	23,0	77,0

În dependență de gen, femeile apreciază mai negativ decât bărbații nivelul de trai în anul 2014 în comparație cu anul 2009, peste 34% se află la limita supraviețuirii. În funcție de vârstă, tineretul consideră că sunt mai prost asigurați, peste

40% se află mai jos de coșul bugetului minim de existență, fiindcă se află fără locuri de muncă peste o treime din cei cu studii superioare incomplete. De aceea majoritatea lucrătorilor pământului nu sunt satisfăcuți de veniturile obținute în urma muncii lor, de nivelul foarte scăzut de trai.

Este foarte important ca conducerea republicii să examineze mai detaliat problema dezvoltării agriculturii ca ramură principală a economiei, mai ales în privința organizării muncii, crearea locurilor de muncă, introducerea investițiilor, lichidării multor gospodării nerentabile, crearea condițiilor de activizare a sătenilor prin ridicarea responsabilității fiecărui coproprietar al pământului pentru creșterea productivității muncii, eficienței producției agricole și asigurării securității alimentare a țării.

Este necesar de menționat: peste 68% din cei 623 de săteni investigați consideră că ei nu văd speranța în structurile puterii actuale și încrederea în ziua de mâine. Riscul concentrării puterii în mâna celor puțini (dar foarte bogați) nu a fost atât de mare ca niciodată, după cum menționa ex-directorul UNESCO Federico Mayor Saragosa în cartea sa *Завтра всегда поздно*.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Galbraith Jon. *Societatea perfectă*. Iași, 1997, p. 59.
2. *Barometrul de Opinie Publică*. Institutul de Politici Publice, noiembrie 2013.
3. *Американское общественное мнение*. Москва, 1978, p. 38-39.
4. Валовой Д. *Абсурд в квадрате*. Москва, 1989, p. 39.

**TRANSFORMĂRILE SOCIAL-ECONOMICE
ȘI EVOLUȚII ALE NIVELULUI DE TRAI**
**SOCIAL-ECONOMICS TRANSFORMATIONS
AND EVOLUTION OF LIVING STANDARD**

**Valeriu MÎNDRU, doctor în sociologie,
Institutul Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

Summary

In this article are analyzed the results of a qualitative research. The study highlights factors that influence positively or negatively the living standard of different groups of population. The research is focused on the revelation of human, financial, social, physical resources leading to the livelihood diversification. From this point of view, the author tries to identify the causes of living standards changes, analyzing the context in which for some people transformations create opportunities, advantages, but for others only disadvantages and risks. Thus, there are sought explanations why some manage to escape poverty, while others remain as poor as before.

Key-words: *poverty, factors, living standard, income, resources, focus-group, social stratification, social structure.*

De acum mai bine de două decenii, Republica Moldova, la fel ca și alte țări din regiune, a trecut de la economia centralizată la economia de piață, iar odată cu aceasta s-a produs și diferențierea populației după nivelul de trai, accesul la educație, la servicii medicale, valori spirituale etc. Repartizarea persoanelor în funcție de venituri, accesul la putere și funcții profesionale au conturat și anumite straturi sociale, care constituie elementele principale ale structurii sociale. O astfel de divizare a societății în straturi se definește ca stratificare socială (din lat. *stratum* – strat, și *facio* – a face) și reprezintă una dintre noțiunile-cheie ale sociologiei, întrucât indică asupra inegalității sociale a populației, a poziției în societate, explică cauzele divizării societății în bogați și săraci

Totodată, trebuie menționat că, deși noțiunea de structură, dar și de stratificare socială au fost introduse în circuitul sociologic încă la mijlocul secolului trecut, discuțiile asupra definirii acestor fenomene, concepții continuă și astăzi. Divergența de opinii este cauzată în mare parte de indicatorii care sunt incluși la stabilirea unui sau altui strat social, care în cele din urmă formează structura socială. Din aceste considerente, în interpretarea mai multor sociologi, dar și a altor cercetători, aceeași societate poate avea structuri sociale diferite. Or, după cum afirma V. Radaev, „după unele criterii, „clasa mijlocie” în Rusia există deja de mai multe secole, iar după altele - ea nu va apărea degrabă” [1].

Abordarea multidimensională, complexă a acestor două categorii științifice pe parcursul mai multor decenii au contribuit substanțial la fundamentarea și

dezvoltarea mai multor teorii: conflictualiste, funcționaliste, economice, precum și a diferitor modele de cercetare și analiză a fenomenului de structură și stratificare socială. Astfel, unul dintre fondatorii teoriei stratificării, P. Sorokin, releva trei tipuri de stratificare: *economică*, după venituri și bogății; *politică*, după putere și gradul de influență, și cel de-al treilea tip de stratificare – *profesională*, după aptitudini, abilități profesionale, măiestrie.

O contribuție deosebită la studierea fenomenului de stratificare socială îi revine și sociologiei empirice, care de rând cu abordarea obiectivă, ce ia în considerare astfel de criterii cum ar fi nivelul de educație, venitul etc., mai utilizează și o abordare subiectivă, bazată pe autoaprecieri, estimări subiective ale situației diferitor grupe sociale, care își determină poziția socială sau categoria de populație din care face parte. Însă, și sub acest aspect, cercetările empirice ale proceselor de stratificare socială relevă multiple deficiențe metodice și metodologice legate de înțelegerea teoretică a fenomenului în cauză. Astfel, măsurările sociologice denotă că fixarea empirică a straturilor sociale, economice este foarte dificilă, deoarece componenta subiectivă (evaluarea nivelului de trai, a situației materiale etc.) nu oferă o imagine reală a diferențierii economice, iar componenta obiectivă (de cele mai multe ori nivelul veniturilor) nu este suficient de exactă și convingătoare, fiindcă unii respondenți evită să răspundă la întrebările legate de veniturile proprii, alții le subestimează, iar o altă parte indică sume la întâmplare.

Pentru efectuarea unor măsurări mai aproape de cele reale, sociologii recurg, de obicei, la utilizarea mai multor metode de stabilire a straturilor sociale, ca, de exemplu, metoda de „autoidentificare”, când sociologul îi permite respondentului de a se raporta la o anumită categorie, grupă de populație (ex. foarte bine asigurați. puțin asigurați, neasigurați); metoda „estimării”, când respondentului i se propune de a evalua, de a aprecia și compara situația socială a unuia față de altul, și metoda când sociologul operează cu anumite criterii de diferențiere socială și stabilește din care strat social face parte individul sau respondentul.

În sociologia contemporană, de regulă, cel mai frecvent sunt utilizate astfel de criterii de stratificare socială cum ar fi: veniturile, averea sau bogăția, puterea sau gradul de influență, studiile sau nivelul de instruire și prestigiul socioprofesional. Agregăți acești indicatori – venitul, puterea, studiile și prestigiul social, determină statusul socioeconomic al persoanei, care este totodată și un indiciu relevant al poziției sale în structura și stratificarea socială. Folosind aceste criterii de stratificare, sociologii identifică preponderent trei clase sociale principale: clasa de sus, clasa de mijloc și clasa de jos, iar fiecare dintre aceste clase sunt divizate la rândul lor în straturi. Persoanele care ocupă

poziții identice conform criteriilor de măsurare menționate anterior formează o clasă socială, care este cel mai important element al stratificării sociale. În așa fel, stratificarea socială este o dispunere ierarhică a unor grupuri, categorii sociale pe o scală constituită în baza unuia sau o mai multor criterii. În acest context, este de menționat semnificația socială a clasei mijlocii, care în societatea contemporană este strâns legată de alternativa pe care o oferă polarizării sociale, generatoare de instabilitate, insecuritate și tulburări sociale. De aceea, constituirea unei clase mijlocii puternice, durabile, este asociată, de obicei, cu stabilitate socială, prosperitate, economie de piață funcțională, democrație, societate civilă. Or, după cum susține renumitul sociolog român Ioan Mărginean, „societatea modernă este, în mare parte, o proiecție a clasei mijlocii, a valorilor și stilurilor sale de viață” [2].

Un studiu realizat în 17 țări din Europa și America de Nord, care a avut la bază metoda de autoevaluare, de autodeterminare, la care categorie de persoane se raportează, se autoidentifică arată că clasa de sus constituie circa 5 – 7%, cea de mijloc – aproximativ 60% și clasa de jos – 13-35%. Astfel, este vădită poziția dominantă a clasei de mijloc – circa 60%, care este un indicator relevant atât al nivelului de trai al populației, cât și al nivelului de dezvoltare social-economică a țării. În Republica Moldova, potrivit estimărilor în baza mai multor indicatori, clasa de mijloc este încă în proces de formare, fără o conturare clară a segmentului în cauză, deși ipotetic am putea estima ponderea acesteia la nivel de 18-25%.

Potrivit datelor Barometrului de Opinie Publică, efectuat anual de către Institutul de Politici Publice, în Republica Moldova cea mai mare pondere a populației după nivelul de trai o constituie săracii - circa 3/4 sau 75% din populație, care declară că veniturile obținute de familie în raport cu cheltuielile le ajung numai pentru strictul necesar (circa 41%) sau nici pentru aceasta nu le ajung (34%). Și nu timp de un an, dar ani la rând. Conform rezultatelor studiului, mai bine trăiesc circa 25 la sută dintre familiile care dispun de venituri mai mult sau mai puțin suficiente pentru un trai decent (18%) ori chiar pentru o viață bine asigurată aproximativ 6 – 8% din populația Moldovei [3].

Astfel, potrivit propriilor estimări ale veniturilor familiei, și respectiv ale nivelului de trai, rezultă că există o categorie destul de impunătoare de populație care este nu numai săracă, dar și exclusă din punct de vedere social. Și cu toate că numărul familiilor ale căror venituri nu le ajung nici pentru strictul necesar aproape că este constant în ultimii cinci ani, ponderea populației aflate sub pragul sărăciei absolute este într-o ușoară descreștere (vezi *Tablelul 1*).

**Tabelul 1. Principalii indicatori social-economici
ce caracterizează veniturile și nivelul de trai al populației**

Indicatori	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Veniturile disponibile ale populației (media lunară pentru un membru al gospodăriei casnice), lei	1188,6	1166,1	1273,7	1444,7	1508,8	1681,4
Minimumul de existență (media lunară per persoană), lei	1368,1	1187,8	1373,4	1503,0	1507,5	1612,3
Raportul dintre venitul disponibil și minimumul de existență, %	86,9	98,2	92,7	96,1	99,9	95,9
Pragul sărăciei absolute (lei)	945,9	945,9	1015,9	1093,1	1143,4	1198,3
Ponderea populației sub pragul sărăciei absolute (rata sărăciei absolute), %	26,4	26,3	21,9	17,5	16,6	12,7

Sursa: BNS, MEc.

În mod firesc, s-ar putea crede că tendințele recente indică faptul că populația săracă se descurcă mai bine decât în anii precedenți, însă din cauza veniturilor foarte scăzute, a majorării continue a prețurilor, populația nu sesizează careva îmbunătățire a nivelului de trai și a calității vieții, ori aceasta foarte puțin este simțită. Dacă comparăm principalii indicatori socio-economici ce caracterizează veniturile și nivelul de trai al populației, observăm că veniturile disponibile nu depășesc cu mult minimumul de existență, care, potrivit metodologiei utilizate de Biroul Național de Statistică, reprezintă nu altceva decât „volumul minimal de bunuri materiale și servicii necesare pentru satisfacerea cerințelor primordiale, asigurarea menținerii sănătății și susținerii viabilității omului” [6]. Expresat în termeni statistici, raportul dintre venitul disponibil pentru o persoană și minimumul de existență constituie aproximativ 96 %, adică veniturile obținute de o persoană nu sunt cu mult mai mari decât ar fi necesar pentru a-și asigura doar minimumul de existență.

Potrivit statisticilor, reducerea ratei de sărăcie a fost influențată în mod considerabil de majorarea veniturilor remise de emigranții aflați la muncă peste hotare, care a constituit unul din factorii principali care a influențat reducerea ratei de sărăcie. De menționat că populația rurală în comparație cu cea urbană este mult mai dependentă de transferurile bănești de peste hotare, ponderea acestora în veniturile familiei fiind de 22,9% față de 12,3% în cazul gospodăriilor din mediul urban. Potrivit datelor statistice, rata sărăciei în zonele rurale este de circa 3 ori mai mare în comparație cu cea urbană. Mai mult ca atât, în ultimii ani se observă o tendință de creștere a discrepanței dintre nivelul de trai de la sat și cel de la oraș. Dacă în anul 2006 circa 3/4 sau 76% din populația săracă locuia la sate, în 2012 ponderea acestora a crescut până la 79%.

Datele statistice mai arată, de asemenea, că nivelul sărăciei depinde și de regiunea în care populația locuiește. De exemplu, în zona Sud, sub pragul sărăciei absolute trăiesc circa 19% sau 1/5 din populație, în timp ce în zona Nord ponderea acestora este de aproximativ 13%. Cea mai mică rată a sărăciei se înregistrează în municipiul Chișinău (vezi *Tabelul 2*).

Tabelul 2. Rata sărăciei absolute pe zone statistice, %, 2009-2013

Zona statistică	Anul 2009	Anul 2010	Anul 2011	Anul 2012	Anul 2013	2013/2009
Nord	28.3	23.7	18.7	18,2	12,9	- 15,4
Centru	33.2	29.6	23.4	18,8	17,0	- 16,2
Sud	38.0	27.7	25.1	25,4	18,9	-19,1
Chișinău	5.3	5.3	2.5	4,4	2,4	-2,9
Total	26.3	21.9	17.5	16,6	12,7	-13,6

Sursa: BNS, MEc.

De remarcă, în sondajele de opinie fenomenul sărăciei este ani la rândul pe primele locuri în ierarhia problemelor ce îngrijorează cel mai mult populația, iar din aceasta derivă și celelalte probleme legate de creșterea continuă a prețurilor, ratei sporite a șomajului, incertitudinii viitorului copiilor, creșterii nivelului corupției. Din cauza sărăciei, oportunităților reduse de angajare în câmpul muncii și posibilităților limitate de obținere a veniturilor, accesului redus la obținerea studiilor de calitate, serviciilor adecvate de asistență medicală etc., care în cele din urmă îngrădesc participarea cetățenilor la viața culturală și socială a societății, au implicat și un impact negativ asupra dezvoltării umane în Republica Moldova.

În condițiile economiei de piață, diferențierea populației după nivelul veniturilor, proprietăților acumulate, cât și altor bunuri specifice bunăstării materiale sunt inevitabile și de înțeles, doar că o importanță deosebită în aceste situații le revine politicilor sociale, care să fie orientate spre asigurarea unor condiții, standarde de viață decente și celorlalte categorii de cetățeni. Or, nu există un pericol mai mare pentru societate decât o populație săracă, apolitică, care vede lumea în categoriile „noi-voi” [5]. Din aceste considerente, cercetătoarea din Federația Rusă H. Тихонова susține în lucrarea sa „Малообеспеченные в современной России: специфика уровня и образа жизни” că este necesar de a studia inegalitatea, de a identifica cauzele și de a găsi căi de depășire, deoarece stratificarea milioaneilor de oameni după nivelul de trai nicidecum nu poartă un caracter întâmplător. Iată de ce drept reper principal în analiza procesului de stratificare socială autoarea alege cele mai sărace straturi sociale, pe care le contrapune unei simple divizări a societății în săraci și bogați.

În vederea identificării unor cauze ale sărăciei și a oportunităților de depășire a lor, în cadrul unei cercetări calitative am ținut să punem în evidență resursele

umane, sociale, fizice, financiare ale diferitor categorii sociale de populație și de a releva gradul de utilizare a lor, fapt care să ne permită de a înțelege mai bine de ce schimbările sau transformările social-economice din societate pentru unii creează oportunități, iar pentru alții - vulnerabilități, de ce pe unii îi avantajează, iar pe alții îi pune în dificultate. Studiul a fost realizat în lunile noiembrie-decembrie 2013 în mai multe localități din regiunea de Centru a Moldovei, la care au participat diferite categorii de populație: lucrători pe cont propriu și lucrători salariați în agricultură, persoane angajate în sectorul neagrar, tineri, precum și șomeri. Pentru colectarea informației necesare și realizarea scopului propus, am utilizat metoda focus-grup. În total au fost organizate treisprezece focus-grupuri în funcție de diferite caracteristici sociodemografice: nivel de instruire, sex și vârstă. Discuțiile în focus-grupuri au avut la bază un ghid de întrebări care s-au axat pe factorii interni și externi ce influențează pozitiv sau negativ dinamica schimbărilor și diversificării traiului, capacitățile și incapacitățile de depășire a sărăciei, contextul economic și social în care trăiesc diferite categorii de populație, cât și alte aspecte legate de nivelul de trai și calitatea vieții oamenilor.

Analizând principalele resurse umane, participanții în focus-grupuri au menționat că cele mai importante resurse pentru viața și activitatea lor sunt sănătatea, nivelul de educație, experiența de muncă. Angajații din sectorul agrar consideră că ei au nevoie mai mult de sănătate și mai puțin de studii. Tinerii, dimpotrivă, consideră că în viață și pentru activitatea lor sunt foarte importante și astfel de resurse cum ar fi continuarea studiilor și cariera profesională.

Cu referire la resursele sociale, constatăm că cele mai importante sunt considerate familia, rudele, prietenii, vecinii. Spre deosebire de unele categorii de participanți, șomerii contează mai mult atât pe ajutorul administrației publice locale, cât și pe suportul Oficiului Forței de Muncă. În calitate de resurse fizice, prioritare sunt considerate pământul, animalele, tehnica agricolă, echipamentul specializat. O importanță deosebită pentru locuitorii de la sate o are, de asemenea, și locația comunității, deoarece aceasta poate avea un impact atât favorabil, cât și nefavorabil din punct de vedere social și economic. În localitățile izolate și slab dezvoltate din punct de vedere socioeconomic procesul de migrație este mult mai accentuat.

În ceea ce privește resursele financiare, participanții în focus-grupuri constată că principalele surse de venit sunt veniturile din prelucrarea pământului, vânzarea produselor agricole și animaliere, veniturile din afacerile proprii, remitențele de peste hotare, salariul angajaților, veniturile din munca sezonieră în construcție, indemnizațiile pentru șomaj.

Pentru tineri, principala sursă de venit o constituie salariul părinților sau salariul propriu, îndeosebi pentru tinerii din mediul urban. Pentru tinerii din mediul rural - remitențele de peste hotare, veniturile din vânzarea produselor agricole sau animaliere. Alte surse de venit au fost menționate pensia părinților, salariul soțului, veniturile obținute din munca cu ziua, veniturile din vânzarea

fructelor, veniturile personale din munca peste hotare sau în unele cazuri veniturile din afacerea proprie. O mare parte din venituri tinerii le obțin în afara comunității. Astfel, chiar dacă în ultimii ani veniturile au și avut o tendință de creștere, aceasta nu a influențat pozitiv nivelul de trai și calitatea vieții tinerilor.

În funcție de venituri, gospodăriile se divizează în două categorii: gospodării care reușesc să iasă din sărăcie și gospodării care continuă să rămână în sărăcie. Pentru primul tip de gospodării, care au reușit să iasă din sărăcie, este caracteristică diversificarea activităților (inițierea unei afaceri proprii, ca, de exemplu, deschiderea unui magazin pentru comercializarea produselor agricole, îngrășămintelor minerale, materialelor de construcție, cultivarea în seră a răsadului etc.), ce contribuie la suplinirea veniturilor gospodăriei și asigurarea creșterii nivelului de trai. În unele cazuri, persoanele care dispun de tehnică agricolă mai prestează populației din comunitate și diverse servicii tehnice, care le permit acumularea unor venituri în bugetul gospodăriei. Acest tip de gospodării se mai caracterizează și prin faptul că se orientează spre extinderea afacerilor proprii, alocarea investițiilor și asigurarea durabilității afacerilor, stabilirea relațiilor și identificarea noilor piețe de desfacere, utilizarea noilor tehnologii, orientarea spre serviciile solicitate mai mult de populație, efectuarea unor calcule privind avantajele genului de activitate. Această categorie se distinge, de obicei, printr-un nivel mai înalt de instruire, cunoștințe și abilități în domeniu, vârstă aptă de muncă, nivel sporit de informare, spirit de întreprinzător mai dezvoltat, orientarea pentru obținerea unor credite pentru inițierea și dezvoltarea afacerilor. Caracteristic pentru acest tip de gospodării este și dorința de a avea o locuință, de a crea și asigura bunăstarea familiei. De obicei, acestea sunt persoane care își construiesc niște planuri pentru o perioadă mai îndelungată și în cele mai multe cazuri speră că afacerea pe care o dezvoltă să poată fi preluată de copiii lor.

Spre deosebire de primul tip de gospodării, există și gospodării care nu reușesc să acumuleze venituri suficiente pentru asigurarea unor standarde de viață și rămân în sărăcie pentru o perioadă nedeterminată. Caracteristic pentru această categorie de gospodării este faptul că persoanele, de obicei, sunt angajate în calitate de salariați, se limitează la o singură activitate și nu au alte posibilități de angajare în comunitate, nu dispun de resursele necesare pentru desfășurarea unor genuri noi de activitate. În cazul gospodăriilor care nu reușesc să iasă din sărăcie mai sunt caracteristice: limitarea la un singur gen de activitate, angajarea la un singur loc de muncă, venituri mici din vânzarea produselor agricole și animaliere, salarii mici, surse insuficiente, teama de a apela la credite bancare pentru dezvoltarea activității pe care o desfășoară. De regulă, aceste persoane posedă un nivel mai redus de instruire, sunt de vârstă mai înaintată, nu dispun de suficiente abilități și informații necesare pentru extinderea activității sale.

Astfel, potrivit studiului, o parte dintre persoanele participante la focus - grupuri sunt orientate spre extinderea afacerilor proprii, atât în sectorul agrar, cât și neagrar, deoarece, după cum au menționat deja, ei doresc să asigure afacerii pro-

prii o dezvoltare durabilă. Această categorie de persoane consideră că activitatea pe care o desfășoară va contribui și în viitor la asigurarea unui nivel de trai decent al familiei sale, va asigura viitorul copiilor și totodată va oferi anumite facilități și servicii membrilor comunității. O altă categorie de persoane care au participat la focus-grupuri sunt orientate preponderent spre venituri imediate și mai puțin spre inițierea sau continuarea afacerii. Această categorie de persoane în mare parte nu vede posibilități și perspective clare de a începe sau de a dezvolta o afacere, profitul obținut fiind imediat folosit la consumul bunurilor în familie.

Așadar, analiza datelor studiului arată că, pentru gospodăriile care reușesc să iasă din sărăcie sunt caracteristice următoarele puncte forte: nivel mai înalt de studii, orientarea spre diversificarea activităților și dezvoltarea gospodăriei/afacerii, conștientizează necesitatea de a-și spori nivelul de informare în domeniu, obținerea unor noi abilități, stabilirea și extinderea relațiilor pentru desfășurarea activităților, identificarea de noi piețe de desfacere, găsirea unui loc permanent de lucru (în cazul șomerilor), creșterea bunăstării familiei. Pentru gospodăriile care nu reușesc să iasă din sărăcie sunt caracteristice: orientarea spre o singură activitate, nivelul redus de studii, de informare în domeniu, posibilități minime de angajare în câmpul muncii.

În vederea depășirii situației în cauză, este necesar de a aplica un șir de măsuri care să contribuie la crearea unor facilități pentru sectorul agrar și neagr, să contribuie la utilizarea eficientă a resurselor financiare, umane, sociale și fizice. Implementarea unor politici, programe de susținere a activității în aceste domenii ar crea oportunități reale de angajare a populației în câmpul muncii și ar diminua procesul de migrație, îndeosebi a tineretului, ar crea posibilități de dezvoltare socioeconomică a localităților și îmbunătățire a nivelului de trai și calității vieții populației atât din mediul urban, cât și din cel rural. Astfel, după cum observăm, structura și stratificarea socială constituie o temă fundamentală a cunoașterii sociologice, cu implicații majore în practica socială. Din aceste considerente, este important de a cunoaște care sunt straturile sociale, economice, politice, culturale ale unei societăți și de a elabora politici publice adecvate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Радаев В., Шкаратан О. Социальная стратификация. М., 1995, p. 5.
2. Mărginean I., Larionescu M., Neagu G. Constituirea clasei mijlocii în România. București: Editura Economică, 2006, p. 89
3. IPP. Barometrul de Opinie Publică. Republica Moldova, Chișinău, noiembrie 2014.
4. Ministerul Economiei al Republicii Moldova. Raportul de activitate al Ministerului Economiei 2013. Chișinău, 2014, p.11.
5. Тихонова Н. Малообеспеченные в современной России: специфика уровня и образа жизни. În: Социсс, 2009, № 5, p. 39.
6. Biroul Național de Statistică. Anuarul statistic al Republicii Moldova. Chișinău, 2012, p. 106.
7. Moldova în cifre. Breviar statistic. Chilinău, 2014, p. 20.

**PARTICULARITĂȚI ALE CONSUMULUI CULTURAL
ÎN LOCALITĂȚILE URBANE DIN REPUBLICA MOLDOVA**

**PARTICULARITIES OF CULTURAL CONSUMPTION
IN URBAN LOCALITIES OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA**

**Iurie CARAMAN, doctor în sociologie,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

Summary

This article is the result of sociological research carried on a national level, in the urban and rural communities of the Republic of Moldova, as well as of the analysis of annual statistical data that denote the state of consumption of culture of people who live in the Moldovan communities. In order to clarify the analysis of sociocultural stratification in the Republic of Moldova, together with other indicators (the spoken language, knowledge of other languages, religion, leisure), we've accentuated the realisation of cultural consumption, that is one of the main indicators in the analysis of sociocultural stratification. The scientific result obtained in the researched period demonstrated that the stage of transition has had a direct impact on the sociocultural stratification, has had in result the formation of a new sociocultural group.

Key-words: *research, cities, culture, urban culture, consumption of culture, cultural stratification*

Din perspectivă socială, una dintre problemele urbane specifice sec. XX a constituit-o atomizarea societății, exprimată prin crearea de cartiere ale anumitor fabrici și uzine, cu cămine, cantine, creșe muncitorești, care într-un fel sau altul orientau activitățile populației pe interese private (viața de familie din propriile cămine, cumpărături omogene, odihnă, turism, activități și concursuri specifice anumitor unități economice și desfășurate în instituțiile de cultură teritoriale). Pentru înțelegerea acestor procese, putem invoca teorii clasice, precum „lumile separate” și „contactele secundare”, ca relații specifice orașului, ori „anonimitatea” și „superficialitatea” identităților urbane etc. [1].

Începutul sec. XXI introduce unele schimbări și transformări în viața socioculturală a comunităților urbane din Republica Moldova. În ultimele două decenii, construcția caselor de locuit și a edificiilor culturale nu mai aparțin deciziilor statale și unităților economice (fabrici, uzine, asociații de producție), care de la finele anilor '90 și-au pierdut ponderea lor în viața socioeconomică a țării, dar aparțin unui grup de oligarhi care au capitaluri financiare și puteri de decizie.

Analizând cultura urbană, aceasta poate fi înțeleasă ca o expresie a emancipării față de lumea satului, sau, în aceeași măsură, a afirmării puterii și importanței centrului față de periferie. Termenul de “urban” pare a desemna o calitate

intrinsecă, sub care defectele, inadvertențele, lipsa măsurii s-ar citi mai slab. Dintotdeauna și oriunde, cultura urbană înseamnă totodată legende, imagini și mituri urbane, rezultate din asumarea libertății de a rămâne anonim, chiar a plăcerii de a fi camuflat în mulțime.

Pe de altă parte, „dacă locuiesc în oraș nu înseamnă că fac parte din mediul urban” este una din opiniile apărută destul de recent în literatura despre “urban”. Cultura urbană este percepută ca un mediu care întreține și favorizează un anumit comportament, în speță urban, dar regulile acestui comportament/stil devin din ce în ce mai puțin clare. Este interesant că, odată cu această aserțiune, cultura urbană pare a nu mai fi legată strict de oraș ca loc. Pe cale de consecință, “se poate să fii urban chiar și dacă locuiești la țară”, urbanul devenind un atribut care trebuie recunoscut și validat de societate în ansamblul său de o anumită comunitate/grup, implicând mai ales straturile de suprafață ale conceptului de “cultură urbană”, denuminate prin comportament, opinie, limbaj, vestimentație etc.

Ca fenomen amplu, urbanul își creează propriul peisaj, iar acesta este unul cultural în măsura în care este oglinda fidelă a întregii alcătuirii de modele și valori ale societății respective. Peisajul cultural asimilat mediului urban poate avea diferențe notabile în funcție de tipologia cadrului fizic și social la care se referă; el este un caleidoscop de stiluri, mode, maniere între care se amestecă, în proporții și poziții variabile, dar nu neglijabile, caractere venind din periferie sau chiar din zona rurală, cu cele importate direct și fără preparative din spațiul occidental. Un stereotip de gândire des întâlnit este să credem că ierarhia spațială și socială a orașului se reiterează mereu într-o ierarhie culturală, aidoma păstrând centrului/elitei valența pozitivă și periferiei/marginalilor valența negativă.

Am putea accepta acest model al culturii urbane separate de suportul său fizic, dacă am putea crede că între om și spațiul urban propriu-zis nu există decât o relație superficială, strict utilitară. Însă, oricât de sofisticat și performant, oricât de puternică universalizarea și globalizarea, virtualul nu reușește să înlocuiască teritoriul amprentat fizic de către om, transformat în matrice vitală. Nevoia de spațiu urban, dincolo de biologic, este deopotrivă una estetică și științifică, legată de necesitatea de a verifica și compara, în mod concret, însuși caracterul și înfățișarea modelului cultural conceput / vizualizat în abstract.

Cultura “sub-urbană”, în mod eronat considerată un fel creație secundară și nefericită a urbanului, este o lume în sine, prea complexă pentru a putea fi expediată ca fiind un produs ratat al orașului. Cultura “sub-urbană” trebuie înțeleasă ca parte a culturii urbane, poate chiar materia primă din care aceasta din urmă se construiește [2].

Pentru ca orașul, ajuns la talia marelui-oraș, a aglomerației urbane, a hibridizării și a continuei metamorfozări a peisajelor sale trans-culturale, reclamă o altfel de înțelegere a suburbanului – mai degrabă ca pe o replică tăioasă, ca

protest venit din interior, ca mod de a nega mecanismul urban care-și concepe și ucide, cu aceeași feroare, propriile valori.

Din contră, peisajul cultural al periferiilor urbane este un tip distinct de peisaj urban, rezultat al unui mediu aflat sub același destin cu orașul, în prelungirea căruia se instaurează, subminându-i cu violență existența, pe de o parte, iar pe de altă parte, oferindu-i o alternativă. Peisajul cultural al periferiei urbane este un peisaj în tranziție, o resursă contradictorie, corespunzând unui proces de schimbare a sistemelor de referință la nivelul întregului sistem urban, incluzând indeterminarea, dezordinea, vagul, incoerența, absența. În ciuda aspectului său dezolant adesea, esteticeste catalogat ca negativ, peisajul cultural al marginii este unul încărcat de autenticitate și potențial, putând oferi culturii urbane un câmp de regenerare consistent.

Între tradiție și modernitate, între patrimoniu și inovație, între centru și periferie, între elită și marginali, cultura urbană se autodefineste continuu, în timp real, în spațiul fizic al orașului și în spațiul său virtual, deopotrivă. În Republica Moldova, cultura urbană este încă o structură prea laxă, în care se amestecă nediferențiat extremele și în care dominantă o reprezintă stereotipurile, obrăznicia până la violență, inconsecvența, excesele, ambiguitățile și veșnica formă fără fond.

Experiența individuală nu este luată în seamă, iar poetica urbanului devine desuetă, atâta vreme cât administrarea funcțională a acestuia nu este asigurată. Cultura suburbană este impregnată de atâtea elemente reale din spectrul negativ, încât cu greu mai poate fi acceptată teoria potențialului său peisager. Se cere un efort de imaginație și de gândire a spațiului urban la un nivel multidisciplinar, incluzând capacitatea în mentalul fiecăruia, de lectură poetică proaspătă a orașului, de proiecție a creației urbane dincolo de neajunsurile imediate... ca să putem măcar spera la o emancipare a sa sub aspect cultural.

Peisajul urban trebuie privit ca o astfel de operă culturală deschisă, amplă, creație continuă a unor forțe politice, administrative, economice, dar și a unor specialiști, și nu în ultimul rând, a locuitorilor înșiși.

Peisajul cultural urban este creația la care creatorul, ca și consumatorul/utilizatorul, participă în egală măsură, iar produsul este unul în continuă prefacere, căci "orice consum, spune Umberto Eco, este o interpretare și o execuție, întrucât în orice consum, opera re trăiește într-o perspectivă originală" [3].

Stratificarea culturală devine tot mai importantă în stabilirea distincțiilor dintre indivizi, pe măsură ce societatea trece de la modernitate la postmodernitate. Pentru studierea stratificării socioculturale din Republica Moldova a fost realizat și un studiu sociologic, în care a fost antrenat un grup de experți format din 119 persoane, ce activează în domeniile învățământului și al culturii. Grupa de experți a fost compusă din specialiști cu vechime în muncă de la 15 ani și mai mult, reprezentând diverse nivele structurale – Ministerele Culturii și al

Învățământului, Direcții Municipale de Învățământ și Cultură Chișinău și mun. Bălți, universități, biblioteci, muzee.

În pofda procesului de globalizare în care este expusă și cultura (cu toate consecințele sale), anume ea oferă cheia înțelegerii modului de structurare a societății de către membrii care o compun, iar diversitatea culturală rezultă în mod necesar din diversitatea structurilor sociale existente.

Cultura este un fenomen complex, dependent de baza societății din care face parte. Această dependență are două aspecte fundamentale:

a) cei care produc și cei care consumă bunurile culturale sunt membri ai societății, fac parte din diferite comunități sociale (oraș, sat, națiune etc.) și, ca atare, participarea lor la cultură atât în calitate de producători, cât și în calitate de consumatori de bunuri culturale este determinată de legile sociale;

b) sistemul culturii este încorporat în cadrul unei rețele largi de relații cu alte sisteme ale societății, între care: sistemul producției materiale (economic), sistemul conducerii sociale (politic), sistemul comunicației sociale și sistemul reproducerii biologic-sociale (familia).

Ținând cont de caracteristicile socioeconomice și culturale ale comunităților urbane spre deosebire de cele rurale (capitalul economic și financiar, densitatea populației, numărul agenților economici, numărul instituțiilor culturale și de învățământ, genurile, formele și frecvența activităților culturale, diversitatea gamei de petrecere a timpului liber – 24/24), stratificarea socioculturală urbană este mult mai diversă ca ofertă și posibilități ale consumului cultural.

Cultura de consum urbană cu ale sale nișe ocupaționale și de divertisment create în ultimele două decenii duc la un proces continuu de dezimplicare a locuitorilor orașului, la un dezinteres tot mai vădit al acestora față de problemele urbei, de starea lui igienico-sanitară, a mediului lui vegetal, a peisajului vizual luat în ansamblu.

Se cere a menționa schimbările parvenite în perioada ultimelor decenii ale sec. XXI, ce ține de schimbarea și dezvoltarea orașelor din Republica Moldova – „zonificarea”, suburbanizarea, formarea și crearea unor activități speciale determinate de privatizări, evenimente specifice orașului – evenimente de propagandă politică, mitinguri, reclamă a băuturilor, a produselor alimentare și farmaceutice, a tehnicii, călătoriilor, turismului, zonelor de odihnă și agrement.

O altă fațetă specifică comunităților urbane este prezența și implicarea municipalității – primăriile, direcțiile de cultură, sport și învățământ, companii manageriale, diverse firme și organizații interesate în promovarea unor evenimente culturale – concerte publice în “piața publică” cu diverse ocazii sărbătorești sau comerciale, săptămâni dedicate teatrului, filmelor din sălile cinematografice, culturilor etniilor, constituirea unor zone pietonale și de „agrement urban” în centrul istoric, revitalizarea spațiilor verzi.

Alte aspecte ale urbiilor ar fi refacerea fațadelor clădirilor istorice și reîmprospătarea informației culturale despre locul și ora manifestărilor culturale din muzee, cinematografe, universități, librării, cafenele cu „istoria”/„cultura” orașului – toate acestea reprezintă un spectru al imaginii specifice orașelor, care se înscrie în diversitatea și multitudinea fațetelor și imaginilor culturale urbane.

În luna octombrie 2013, de către Secția Sociologie a ICJP al AȘM, a fost efectuat studiul sociologic “Statusul și rolul omului în societatea contemporană”, care a fost realizat în comunitățile urbane din Republica Moldova. Reieșind din realitatea spectrului componentelor socioeconomice și culturale existente în aceste comunități și a rezultatelor empirice ale cercetării date, cât și a opiniilor unor cercetători de peste hotare (Mălina Voicu, Chan și Goldthorpe, Featherstone, Bourdieu P.), putem conchide că stratificarea culturală urbană diferă de cea rurală, dar nu atât de semnificativ cum s-ar părea la prima vedere.

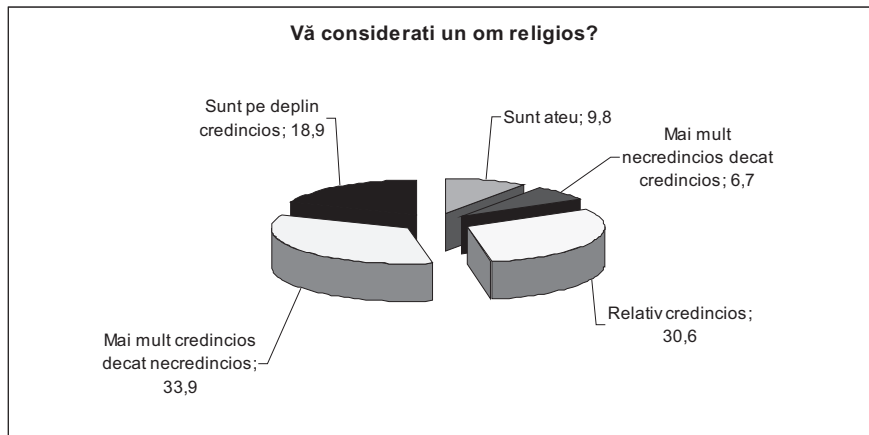

Fig. 3 Sursa: Studiu sociologic*

Infrastructura culturală urbană posedă mult mai multe opțiuni și oferte ale consumului cultural, din care cauză e certă diferența consumului cultural urban de cel rural. Chiar dacă există zisul slogan “cultura se naște la țară”, totuși posibilitățile de folosire a producției culturale materiale și spirituale a indivizilor din comunitățile urbane este mult mai superior (pe mai multe poziții) decât a celor din comunităților rurale.

Datele cercetărilor noastre confirmă că sătenii sunt mai religioși decât orașenii. Conform datelor din Fig. 3, 84,4% din cei intervievați se consideră a fi religioși. Dacă ne vom uita la rezultatele cercetării după viza de reședință,

* Cercetare sociologică națională a comunităților urbane din Republica Moldova realizată de Secția Sociologie a IIEȘP al AȘM în octombrie 2013.

observăm că din comunitățile rurale 84% din respondenți sunt religioși, iar din comunitățile urbane – 83%. De-a lungul veacurilor persoanele cu viza de reședință în comunitățile rurale au fost mult mai religioase decât cele din comunitățile urbane. Rezultatele ne demonstrează că diferența de un procent este nesemnificativă. Diferențele clare dintre sat și oraș sunt legate de practica privată a rugăciunii.

Sătenii, de obicei, se roagă mai mult decât orășenii. În rest, diferențele credinței (în Dumnezeu, iad, rai, nemurire, păcat și de frecvență a mersului la biserică) nu sunt atât de semnificative.

Afirmația dată are în vedere efectul specific, de ordin cultural, al mediului rezidențial. La prima vedere s-ar părea că a trăi la sat duce la un mai mare conformism religios, la respectarea sporită a normelor religioase. De fapt, diferența nu este una care ține de cultura comunitară, ci de compoziția socială a populației. Plus la aceasta, în imaginea publică sunt confundate efecte sau diferențe legate de componentele specifice ale religiozității. După cum menționam anterior, cultura rurală duce la o mai puternică manifestare a rugăciunii private, dar nu și la o mai accentuată manifestare de credință și de practică religioasă publică. Acest gen de greșeală de a pune pe seama culturii ceea ce ține de compoziția socială se face destul de frecvent.

E necesar de a sublinia faptul că religiozitatea orășenilor este de o intensitate mai redusă decât cea a sătenilor. Se pare însă că diferența dintre sat și oraș se reduce, având în vedere și acest aspect. Prezența televiziunii, plecările și traiul în străinătate, acumularea capitalului material și financiar fac ca diferențele dintre sat și oraș să se reducă treptat și pe aceste căi.

Opiniile exprimate de experți în cadrul studiului din anul 2011 confirmă rezultatele studiului cantitativ efectuat în mediul populației urbane și rurale în ceea ce privește tendința de diminuare a interesului populației față de consumul cultural teatral și cinematografic, care, de fapt, este un rezultat al lipsei edificiilor culturale de acest gen în comunitățile rurale. Astfel, mai mult de jumătate dintre experți considerau că activitatea teatrală și cinematografică se află în declin. Dacă în comunitățile urbane s-au mai păstrat sălile de cinematograf și locuitorii urbelor au posibilitatea de a viziona filme cu diverse tematici și conotații, atunci locuitorii comunităților rurale practic au fost lipsiți de acest consum cultural.

Aceasta se referă în aceeași măsură și la situația consumului teatral. Teatrele, fiind amplasate, de regulă, doar în orașe, plecările lor în turnee prin comunitățile rurale din an în an devin tot mai rare, iar locuitorii comunităților rurale rămân doar cu dorul și dorința de a consuma produsul cultural teatral. Aceasta ne-o confirmă și rezultatele cercetării noastre – 72,4% din totalul celor intervievați au relatat că nu merg la teatru niciodată.

În Fig.4 sunt amplasate aprecierile valorilor sociale de către respondenți. Chiar dacă în ultimul timp se vorbește atât de mult despre partea materială a vieții, rezultatele cercetării noastre ne demonstrează că realitatea este alta.

APRECIERI ALE VALORILOR SOCIALE

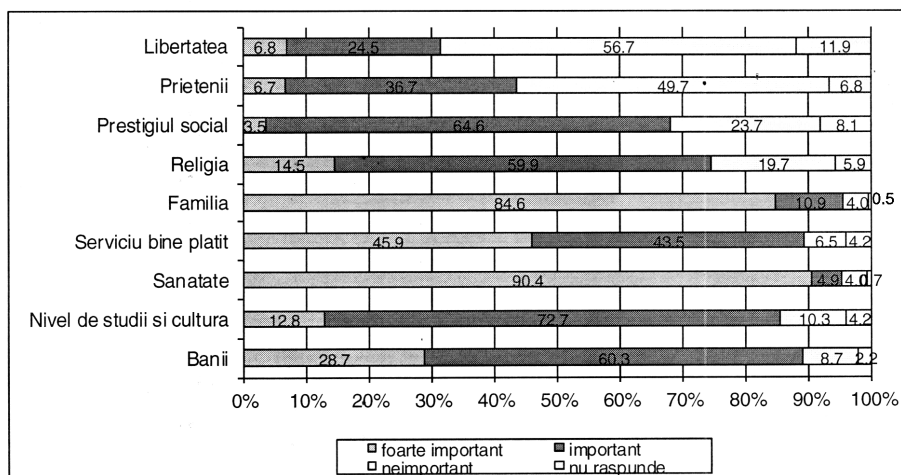

Fig. 4. Sursa: Studiu sociologic*

Respondenții apreciază pe primele poziții familia (95,5%), sănătatea (95,3%), serviciul bine plătit (89,4%), iar banii despre care se vehiculează atât de frecvent se află doar pe poziția a patra (89%). E îmbucurător faptul că din cele nouă valori sociale, în topul celor cinci valori se află și nivelul de studii și cultură (85,5%), care este foarte apreciată de către tineret din grupa de vârstă de 18-24 ani (85,5%).

O analiza fragmentară a culturii urbane din Chișinău ne duce la unele concluzii, precum că are loc o cartografiere a spațiului cultural urban independent. În ultimii ani, în Chișinău numeroase baruri, terase, restaurante au început să desfășoare activități culturale, concerte, expoziții, spectacole de teatru. În paralel, unele teatre încearcă să-și apropie publicul prin asocierea cu agenți economici pentru organizarea unui spațiu de “loisir” în proximitatea lor. Recent, acest fenomen, ridică o serie de întrebări atât specifice privind identitatea acestor spații, profilul publicului consumator sau relația artist-public-spațiu, cât și mai generale, privind relația dintre spațiul economic și cel artistic.

Spațiile analizate sunt spații pentru relaxare și odihnă, de a atrage potențiali viitori spectatori/public ai programelor și spectacolelor teatrale, fiind parte a

* Cercetare sociologică națională a comunităților urbane din Republica Moldova realizată de Secția Sociologie a IIEȘP al AȘM în octombrie 2013.

infrastructurii culturale urbane și a spațiului de consum cultural. Ele sunt spații de socializare și de împărtășire a ideilor și gusturilor comune. Profilul publicului consumator este acela al tinerilor, adolescenți și tineri de vârsta medie, sunt și persoane de vârsta a treia, care, de rând cu tineretul, sunt în căutare de locuri publice pentru a vedea persoane notorii, actori cunoscuți, pentru a se afla în apropierea lor ca iluzie de comunicare cu ei.

În literatura care tratează relația dintre stratificarea socială, gusturile culturale și consumul cultural putem identifica trei linii de argumentare:

1. Argumentul omologiei clasă – consum cultural: indivizii din straturi sociale superioare preferă și consumă cultură de elită, iar indivizii din straturile inferioare preferă și consumă predominant cultură de masă. În variante ale argumentului [4] se susține că distincția dintre gusturile culturale este utilizată de membrii claselor sociale dominante ca simbol de a-și confirma și demonstra superioritatea.

2. Argumentul individualizării: neagă argumentul omologiei. În societățile moderne, bogate și puternic consumeriste, diferențele în gusturile culturale și în consum nu mai au legătură cu stratificarea socială. Vârsta, sexul, etnia sau sexualitatea sunt variabile mai puternice decât clasa socială. În formele cele mai radicale de argumentare [5] se susține că indivizii sunt capabili să se elibereze de toate influențele sociale și să-și formeze propriile identități și stiluri de viață.

3. Argumentul omnivor – univor: le combate pe ambele anterioare. Față de individualizare consideră că gusturile și consumul cultural sunt determinate de stratificarea socială, dar, față de omologie, nu privește în termeni de consum de elită/masă. Mai degrabă susține că consumul cultural din straturile sociale superioare diferă de al celor din straturile sociale inferioare, în sensul că este mai bogat și mai divers, adică nu mai include componenta evaluativă a omologiei.

Statusul social ori măsurat, ocupațional al persoanei poate fi inclus alături de grupa socială ca factor explicativ al comportamentului cultural, iar diferențierea socială deja include în sine capitalul cultural, care este compus din capitalul educațional și capitalul simbolic. Pentru Bourdieu, poziția de clasă este în funcție de volumul capitalului (economic sau cultural) deținut[5], iar un factor esențial în identificarea grupelor sociale este educația. Pe lângă educația măsurată ca număr de ani de școală absolviți sau ultima diplomă dobândită ar putea fi incluși și indicatori precum existența unor atestate educaționale obținute în afara sistemului normal de educație.

În cercetările realizate în comunitățile urbane și rurale ne-am propus de a afla care este situația instituțiilor culturale în opiniile respondenților.

Tabelul 2. APRECIERILE CENTRELOR DE DIVERTISMENT ȘI A CASELOR DE CULTURĂ

	APRECIERI %	SEXUL		DOMICILIU		VÂRSTĂ					
		F.	M.	Rur.	Urb.	18-24	25-29	30-39	40-49	50-63	64 <
1.	Foarte bine	5,8	7,7	5,7	8,2	7,9	7,3	7,6	5,5	8,1	2,6
2.	Bine	15,8	15,0	10,1	23,4	14,2	14,0	17,0	14,4	16,3	15,5
3.	Satisfăcător	24,2	23,6	22,2	26,6	29,9	25,3	25,6	24,7	16,7	26,7
4.	Rău	21,2	18,8	19,8	20,5	19,7	21,3	17,3	22,0	21,3	18,1
5.	Foarte rău	32,9	34,9	42,1	21,3	28,3	32,0	32,5	33,3	37,6	37,1

Sursa: Studiu sociologic*

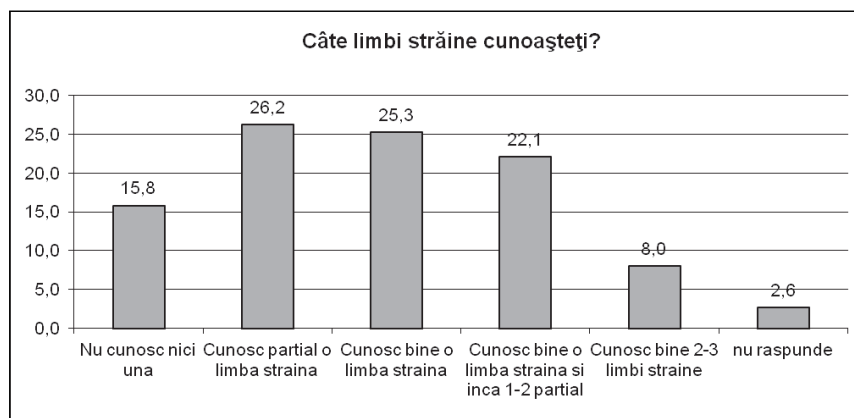
După cum se vede din *Tabelul 2*, centrele de divertisment și casele de cultură nu prea sunt apreciate cu calificativul *foarte bine*. Cu acest calificativ au fost apreciate doar instituțiile urbane, cu cel mai înalt calificativ – 8,2% din respondenți. Cel mai pozitiv din punctul de vedere al vizei de reședință apreciază activitatea acestor instituții respondenții din comunitățile urbane – 63,2%, față de respondenții din comunitățile rurale – 38,0%.

Această discrepanță se datorează în cea mai mare parte existenței centrelor de divertisment din comunităților urbane și lipsa lor în cele rurale. Dacă ne uităm la aprecierile acestor instituții din punctul de vedere al sexelor, observăm că opiniile bărbaților coincid cu cele ale femeilor – 46,3%.

Analizând opiniile respondenților din perspectiva vârstelor, observăm că cei mai activi și pozitivi în aprecieri sunt cei din grupa de 18-24 de ani – 52,0%. E de la sine înțeles, anume această vârstă este cea mai activă grupă, și cine dacă nu ei ar fi cei care frecventează aceste instituții de agrement.

Un indicator important care ne ajută în determinarea stratificării culturale este atât cunoașterea limbii de stat, cât și a limbilor străine. După felul cum vorbește un om putem să-l clasăm ca reprezentant al unei anumite grupe sociale. De aceea nu am putut să nu acordăm atenție unui asemenea indicator cum este cunoașterea și perfecțiunea limbii. Dacă e să luăm opiniile respondenților după viza de reședință, observăm că 79,3% din comunitățile rurale se identifică drept cunoscători buni și foarte buni ai limbii de stat, pe când cei din orașe - 74,5%, iar din grupele de vârstă care se autoidentifică drept cunoscători ai limbii de stat - 84,0%, sunt cei din grupa de 18-24 de ani. Aceasta este generația nouă, născută după anii '90 ai secolului trecut, care a crescut în Republica Moldova ca stat independent și suveran, unde limba română a fost recunoscută ca limbă vorbită de poporul acestei țări.

* Cercetare sociologică națională a comunităților urbane din Republica Moldova realizată de Secția Sociologie a IIEȘP al AȘM în octombrie 2013.

Fig. 5. Sursa: Studiul sociologic*

Datele din Fig. 5 denotă că doar 25,3% din respondenți se autoidentifică că cunosc bine o limbă străină și alții 22,1% dintre respondenți că cunosc bine o limbă și parțial mai cunosc una-două limbi străine, și doar 8,0% spun că cunosc bine două-trei limbi străine.

O parte dintre respondenți (15,8%) recunosc că nu cunosc nici o limbă străină, iar 26,2% denotă că cunosc o limbă străină doar parțial.

Rezultatele cercetărilor și analizei efectuate ne permit să conchidem că etapa de tranziție și procesul de transformare a societății din Republica Moldova are un impact direct asupra stratificării socioculturale, în urma cărora se formează noi grupe, straturi sociale, care formează o nouă structură a societății, diferită de cea de până la declanșarea etapei de tranziție.

Și dacă ar fi să vorbim despre patrimoniul cultural al statului nostru, cine ar trebui să se ocupe de susținerea edificiilor, instituțiilor culturale, locurilor naturale, promovarea operelor care prezintă valoare culturală? Răspunsul ar fi doar unul: statul este cel care trebuie să aibă grijă de valorile sale, de patrimoniu la modul financiar, iar oamenii de cultură și cetățeanul de rând - prin interesul și dragostea față de ele.

În final am putea spune că o parte a consumatorilor (îndeosebi cei ce au vârsta de patruzeci și mai mult) de cultură este marcat de contextul politic și economic de azi și de ieri. După ce a fost nevoie ani buni să digereze produse culturale sovietice, care i-au modelat într-un mod defectuos fondul apercetiv, astăzi, când este invadat de un boom informațional, în care coexistă deopotrivă kitsch-ul cu produsul cultural calitativ, este pus în situația de a alege. Alegerea însă, de cele

* Cercetare sociologică națională a comunităților urbane din Republica Moldova realizată de Secția Sociologie a IIEȘP al AȘM în octombrie 2013.

mai multe ori, nu e cea mai fericită. Asta ar fi din cauza contextului politic, cât despre cel economic, cât de mulți consumatori de cultură își pot permite să cumpere cărți bune, să meargă în călătorii sau la un spectacol de teatru? Nu prea mulți. Prin urmare, consumatorul de astăzi este marcat de incertitudine și confuzie valorică, precum și de lipsa modelelor formative.

Analizând mai multe opinii, am ajuns la concluzia că raportul individului cu sine și cu ceilalți nu s-a redus întru totul la activități consumetrice, contrar criticilor ce caracterizează noua umanitate dependentă tot mai mult de sistemul de piață.

Concluzia ar fi doar una: ordinea comercială n-a luat integral existența umană și nu am devenit consumatorii propriei noastre vieți. Problema cea mare constă însă în altceva – de ce odată cu tot mai multe satisfacții materiale cresc și insatisfacțiile personale, decepțiile și angoasele? Lipovetsky denumesc această societate ca una a fericirii paradoxale, în care și condiția hiperconsumatorului devine una profund paradoxală [6]. Autorul susține că această nemulțumire generală nu se datorează decepțiilor legate de consum, ci mai degrabă de cele din existența individuală – viața profesională și cea afectivă.

După cum educația are un rol important în structurarea consumului cultural, considerăm că aceasta este o primă zonă de acțiune care poate fi desfășurată cu puține restricții monetare. Prezentarea elementelor de ofertă culturală disponibile în Republica Moldova argumentează o nevoie de investiție în acest domeniu, fie că ne gândim la revigorarea și creșterea numărului de cinematografe, centre și cămine culturale și sportive pentru tineret, îmbunătățirea stării muzeelor și transformarea lor în obiective atractive sau la facilitarea atracției și a accesului la carte.

Desigur, această direcție de una singură nu poate schimba pozitiv și crește consumul cultural atât timp cât condiționările sociale rămân ostile și indiferente față de cultura autohtonă, față de provocările globalizării. Așa cum Republica Moldova se îndreaptă spre Uniunea Europeană, este nevoie de o schimbare calitativă și constantă nu numai a indicatorilor de consum cultural, ci și a indicatorilor economici și sociali, deoarece schimbarea în cadrul comportamentului de cultură nu poate avea loc fără un set de premise economice și sociale.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Stan Angelica. Cultura urbană – peisaj cultural urban. Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”. București, 2012.
2. Neagoe L. Depășind modernitatea: crize și modele în cultura română. București, Editura Meridiane, 2008.
3. Eco Umberto. Dall'albero al labirinto: studi storici sul segno e l'interpretazione. Bompiani, 2007.
4. Barbara Ballis Lal. The Romance of Culture in an Urban Civilization: Robert E. Park on Race and Ethnic Relations in Cities. London & New York: Routledge, 1990; Herbert A Miller, & Kenneth Thompson. New York: Harper & Brothers. 1991.
5. Bourdieu P. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. Harvard: Harvard University Press, 1984.
6. Citat după: Connor S. Cultura postmodernă, o introducere în teoriile contemporane. București: Editura Meridiane, 1999.

PERCEPȚIA BĂTRĂNEȚII
ȘI IMAGINEA PERSOANELOR VÂRSTNICE
PERCEPTION OF AGING
AND IMAGE OF ELDER PEOPLE

Olga GAGAUZ,
doctor habilitat în sociologie,

Mariana BUCIUCEANU-VRABIE,
doctor în sociologie,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM

Summary

Increasing knowledge about the main problems faced by the elderly, general perceptions towards this sector of the population, measuring compliance with the rights of the elderly in various fields, frequency discrimination and mistreatment of the elderly is of great importance in order to shape future policies addressed this area, particularly in the context of population aging. Based on results of national survey "Discrimination, abuse and violence against older people", in the article, stereotypes and perceptions about aging and elder people are shown.

Key-words: *aging, ageism, elderly, attitudes, perceptions, social distance*

Implicațiile economice și sociale ale procesului de îmbătrânire a populației poate avea un impact și asupra faptului cum sunt percepute anumite generații sau grupuri de vârstă de către majoritatea populației. Deseori, persoanele în vârstă din familie sau din vecinătate sunt membri respectați și integrați în comunitate, constituind repere importante de cunoștințe și experiențe acumulate pe parcursul vieții, oferind asistență și suport familiilor proprii ș.a. În unele cazuri însă persoanele în vârstă sunt neglijate și se confruntă cu stereotipuri negative. Segregarea vârstnicilor în societate, subevaluarea contribuției pe care au făcut-o în/și pentru comunitate, imaginea negativă creată și transmisă de către mass-media cu referire la această categorie a populației contribuie la creșterea distanței sociale față de vârstnici, amplifică decalajul dintre generații și creează o lipsă generală de empatie față de persoanele din diferite grupe de vârstă.

Astfel, aprofundarea cunoștințelor cu privire la problemele principale cu care se confruntă persoanele vârstnice, percepțiile generale față de această categorie a populației, măsurarea gradului de respectare a drepturilor vârstnicilor în diferite domenii, frecvența discriminării și maltratării vârstnicilor prezintă o importanță majoră în vederea conturării politicilor viitoare adresate acestui domeniu, în special în contextul procesului inevitabil de îmbătrânire a populației.

Specific țării noastre, potrivit rezultatelor studiului național*, percepțiile generațiilor mai tinere și adulte (populația în vârstă de 20-55 de ani) cu

*Studiul sociologic *Discriminarea, abuzul și violența asupra persoanelor vârstnice* realizat de Centrul de Cercetări Demografice al INCE al AȘM în colaborare cu HelpAge International, cu suportul Fundației ONU pentru Populație în Moldova (UNFPA). Cercetarea cantitativă cu aplicarea anchetei sociologice pe bază de chestionar a fost realizată pe două eșantioane reprezentative la nivel național (în perioada 03-23 iulie 2014) pentru persoanele în vârstă de 60 de ani și mai mult (N-1096 de respondenți) și pentru persoanele apte de muncă în vârstă cuprinsă între 20-55 de ani (N-500 de respondenți).

privire la bătrânețe, și persoanele vârstnice evidențiază vulnerabilitatea și riscul excluziunii sociale a vârstnicilor, precum și abuzul și violența asupra acestei categorii de populație. Desigur, în conștiința socială predomină percepțiile privind importanța prezenței generației înaintate prin afirmații de tipul: ”datorită experienței lor, vârstnicii sunt utili societății”, ”garantează păstrarea valorilor tradiționale în societate”, ”generațiile următoare ar putea profita de prezența, cunoștințele și experiența vârstnicilor”, ”sunt o importantă resursă pentru sprijin emoțional”, totuși se constată și prezența unor aprecieri negative și discriminatorii față de persoanele în vârstă (Tabelul 1).

Tabelul 1. Evaluarea aspectelor privind statutul social al vârstnicilor în societate („acord total” și „acord”, în %)

	Austria	Cehia	Estonia	Germania	Lituania	Polonia	România	Slovenia	Moldova*
Datorită experienței lor, vârstnicii sunt încă utili societății	90,7	81,3	65,4	89,5	75,8	92,2	84,8	84,9	73,6
Vârstnicii garantează păstrarea valorilor tradiționale în societate	84,3	71,4	69,0	75,2	80,7	89,3	88,3	84,0	76,6
Generațiile următoare ar putea profita de prezența, cunoștințele și experiența vârstnicilor	89,6	81,6	81,1	90,1	87,8	91,3	85,3	86,7	68,8
Societatea trebuie să țină cont de drepturile vârstnicilor	91,3	90,3	86,2	92,3	87,2	92,9	95,3	93,0	85,6
Societatea trebuie să țină cont de problemele vârstnicilor	92,9	89,8	91,6	92,8	91,4	93,7	94,9	93,4	83,4
Vârstnicii sunt un obstacol în calea schimbării	17,2	6,4	9,9	15,9	9,1	4,7	11,4	15,8	-
Vârstnicii sunt o povară pentru societate	9,2	6,8	14,1	10,5	6,6	4,4	7,1	10,0	9,2
Vârstnicii sunt o importantă resursă pentru sprijin emoțional	72,2	75,5	65,6	71,1	74,8	75,9	52,1	73,6	57,4

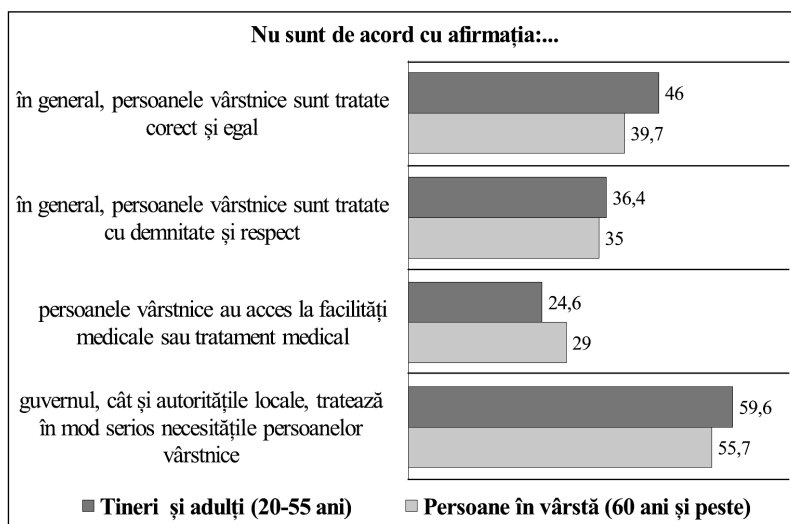
Sursa: Dorbritz J., Höhn C., Naderi N. *The Demographic Future of Europe – Facts, Figures, Policies. Results of the Population Policy Acceptance Study*. Federal Institute for Population Research at the Federal Statistical Office & Robert Bosch Foundation, 2005.
 * Datele pentru Moldova sunt preluate din studiul sociologic *Discriminarea, abuzul și violența asupra persoanelor vârstnice* și reprezintă ponderea răspunsurilor ”de acord” cu afirmațiile înaintate (N-500 respondenți în vârstă de 20-55 ani).

Astfel, printre populația tânără și grupurile de vârstă adultă (20-55 ani) circa o treime din respondenți consideră că ”vârșnicii sunt o povară pentru societate” (9,2% – de acord și 20,4% – parțial de acord), această opinie fiind în măsură egală răspândită printre populația din mediul urban și cel rural. Totodată, în rândurile bărbaților, proporția respondenților care împărtășesc această opinie este mai mare (12,4% – de acord și 23,7% – parțial de acord) decât în rândurile femeilor (7,6% – de acord și 18,7% – parțial de acord). De asemenea, se evidențiază opiniile răspândite cu privire la conservatismul persoanelor vârstnice, atitudinea negativă a acestora față de inovații și schimbări în viață (26% – de acord și 46,4% – parțial de acord). Totuși, situația actuală a persoanelor în vârstă, a problemelor cu care se confruntă, dar și a necesității de a întreprinde unele măsuri eficiente de ameliorare a nivelului lor de trai este percepută de către majoritate – afirmațiile referitoare la o mai mare atenție pe care societatea ar trebui să o acorde persoanelor vârstnice au generat cel mai mare grad de acord al populației (83,4% – de acord și 13,8% – parțial de acord).

O analiză comparativă cu studiile regionale din țările europene permite să delimităm că populația Republicii Moldova nu se deosebește semnificativ prin atitudinea avută față de persoanele vârstnice. Unele diferențe ce se schițează sunt vizavi de percepția rolului vârstnicilor ca resursă pentru sprijinul emoțional, proporția respondenților care sunt de acord cu această afirmație (57,4%) fiind mai redusă decât în Austria, Cehia, Polonia, Lituania, Slovenia, dar apropiată cu România (52,1%) (Tabelul 1).

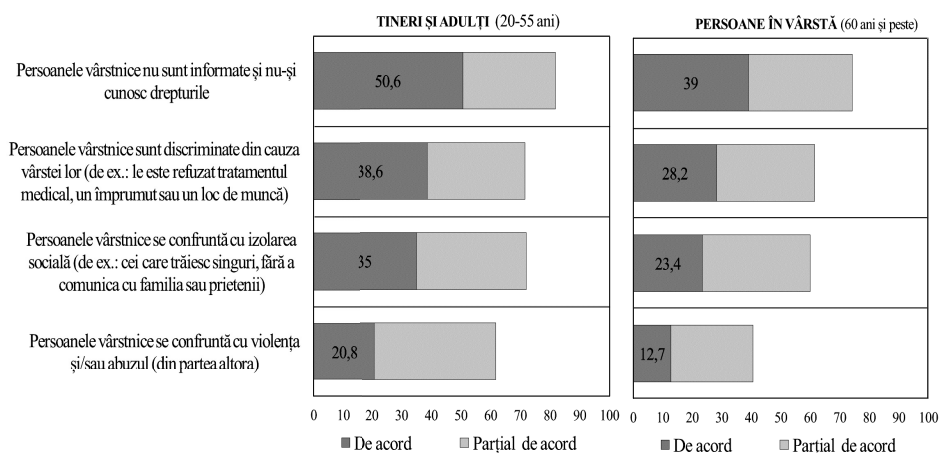
Cu excepția aspectului de ordin economic, care generează o stigmatizare a vârstnicilor ca o *povară pentru societate* (9,2%), în linii generale se constată atitudini pozitive față de vârstnici, membrii societății conștientizând și exprimând îngrijorarea cu privire la realitatea în care trăiesc vârstnicii în Republica Moldova. Potrivit studiului, practic fiecare al doilea își manifestă neacordul cu afirmațiile precum că persoanele vârstnice ”sunt tratate corect și egal” (46%), ”sunt tratate cu demnitate și respect” (36,4%), sau că ”guvernul, cât și autoritățile locale tratează în mod serios necesitățile persoanelor vârstnice” (59,6%) (Fig.1).

În multitudinea problemelor ce confruntă generația în vârstă, cu incidența mai mare sunt enunțate: vulnerabilitatea în fața violenței și abuzului din partea altora, izolarea socială a vârstnicilor singuratici, discriminarea pe motiv de vârstă, accesul redus la facilitățile medicale sau tratament medical, precum și gradul scăzut de informare și cunoaștere a drepturilor proprii de către vârstnici (Fig.2).

Fig. 1. Evaluarea unor aspecte referitoare la situația persoanelor vârstnice în societate, în %

Sursa: Studiul sociologic *Discriminarea, abuzul și violența asupra persoanelor vârstnice* (N-500 respondenți în vârstă de 20-55 ani; N-1096 respondenți în vârstă de 60 ani și peste) realizat de Centrul de Cercetări Demografice al INCE al AȘM în colaborare cu HelpAge International.

Fig. 2. Evaluarea unor aspecte referitoare la situația persoanelor vârstnice în societate, în %

Sursa: Studiul sociologic *Discriminarea, abuzul și violența asupra persoanelor vârstnice* (N-500 respondenți în vârstă de 20-55 ani; N-1096 respondenți în vârstă de 60 ani și peste) realizat de Centrul de Cercetări Demografice al INCE al AȘM în colaborare cu HelpAge International.

Nu excludem faptul că formarea percepției sociale vizavi de vârstnici se datorează în parte autopercepțiilor despre bătrânețe formate chiar de către vârstnici, dar și poziției defavorizate a acestora în societate. Deseori, după depășirea pragului de 60 de ani, are loc un ciclu de evenimente care într-un final conduce la o imagine de sine negativă și la un comportament neadaptat al vârstnicului. Denumit *sindromul crizei sociale* [1], acest ciclu de evenimente arată, de fapt, procesul prin care iau naștere stereotipurile legate de vârstnici.

Reflectând prin autoaprecierile și autopercepțiile vârstnicilor, se evidențiază că aceștia se poziționează în societate și resimt atitudinea față de ei, ca o categorie a societății, atât prin afirmații cu sens pozitiv, cât și cu sens negativ (*Fig.1 și Fig.2*). Doar fiecare al patrulea vârstnic respondent este în totalitate convins că, ”în general, persoanele vârstnice sunt tratate cu demnitate și respect”, pe când 35% – sunt la polul opus nefiind de acord cu aceasta. De asemenea, circa 40% din respondenți vârstnici nu sunt de acord cu afirmația că ”persoanele vârstnice sunt tratate corect și egal”. O bună parte a vârstnicilor (68,2%) sunt de acord total/parțial cu faptul că, în general, ”persoanele vârstnice au acces la facilități medicale sau tratament medical”, pe când afirmația că ”guvernul, cât și autoritățile locale tratează în mod serios necesitățile persoanelor vârstnice” este susținută doar de 40% din respondenți, restul vârstnicilor intervievați nefiind de acord cu aceasta.

În mare parte, vârstnicii au afirmat sigur faptul că viața de zi cu zi a populației în vârstă se confruntă cu aspecte negative, plasându-i astfel pe o poziție inferioară în societate. Evident, aceste aspecte intensifică de fapt inechitatea socială și discriminarea față de ei. Astfel, 6 din 10 vârstnici susțin (acord total/parțial) că persoanele vârstnice sunt ”discriminate din cauza vârstei lor”, sunt ”ignore/ respinse de cei din jur” și ”se confruntă cu izolare socială”, iar 4 din 10 confirmă existența violenței și abuzului asupra bătrânilor. Practic, 3/4 din respondenții vârstnici susțin faptul că ”persoanele vârstnice nu sunt informate și nu-și cunosc drepturile” (*Fig.2*). Se atestă că vârstnicii din mediu urban prezintă o atitudine cu mult mai critică decât cei din mediul rural, în special cu referire la atitudinea autorităților centrale și locale cu privire la rezolvarea unor probleme ale persoanelor vârstnice, la tratarea corectă și egală, cu demnitate și respect.

Perceperea și evaluarea atitudinii celor din jur, a comunității sau a întregii societăți față de categoria pe care o reprezintă scoate în evidență frustrarea pe care o resimt odată cu trecerea pragului de vârstă de 60 de ani și/sau cu perioada post pensionare. În vizorul public, vârstnicii se autopercep drept o *greutate în plus pentru societate*, situația cărora se schimbă în defavoare și devine mai dificilă. Sentimentele de inutilitate și izolare socială sunt strâns legate de cele ale dezangajării și pensionării, fiind exacerbate în cazul persoanelor vârstnice lipsite de ocupație. Acestea sunt mult mai pronunțate în rândul femeilor și al persoanelor din mediul urban, precum și în rândul persoanelor cu studii superioare, și în general al per-

soanelor calificate. De asemenea, aceste stări se accentuează odată cu înaintarea în vârstă și în cazul persoanelor cu un grad de invaliditate, având o influență negativă asupra stării de sănătate a vârstnicilor, favorizând stări de depresie și anxietate.

Astfel, 2/3 din respondenții-orășeni consideră că persoanele vârstnice sunt "discriminate din cauza vârstei" (68,6%) și "a izolării sociale" (64,8%), pe când sătenii susțin aceasta în proporție de 56,3% și respectiv 56,6%. Evaluări similare sunt înregistrate în ceea ce privește abuzul și violența asupra vârstnicilor, diferența în răspunsuri fiind statistic ne semnificativă.

O caracteristică importantă a percepțiilor generale cu privire la *bătrânețe* și *persoanele vârstnice* prezintă determinarea limitelor de vârstă de la care se începe bătrânețea, ceea ce în mare măsură reflectă atât atitudinea și percepția ciclului de viață al individului, cât și aprecierea rezervelor funcționale și mentale ale indivizilor de vârstă diferită, care, la rândul său, prezintă o reflectare a condițiilor economice și sociale, inclusiv a condițiilor de muncă și de odihnă, a nivelului de educație a populației, a condițiilor sanitare, a protecției sociale și a asigurărilor sociale, a mediului înconjurător, a gradului de satisfacere a necesităților materiale și spirituale etc. În plus la acestea, în societatea contemporană o importanță deosebită au căpătat o serie de factori subiectivi, cum ar fi comportamentul autoprotector, deprinderile nocive, bolile cronice.

Conștientizarea vârstei fiziologice este determinată de aprecierea stării de sănătate a persoanelor de vârsta respectivă, precum și a modificărilor fiziologice observate, ceea ce prezintă într-un fel o măsură a gradului de îmbătrânire sau „deteriorării funcționale” ca rezultat al vârstei calendaristice, caracteristicilor individuale și a stilului de viață. La nivelul percepției individuale, îmbătrânirea poate fi definită ca timpul când persoana se etichetează ca fiind bătrână, o stare exprimată/conștientizată fie prea devreme, fie prea târziu.

Îmbătrânirea socială este o sinteză a tuturor reprezentărilor cu privire la vârstă și reflectă poziția acestei categorii de populație în societate, totalitatea drepturilor și obligațiilor față de persoanele vârstnice, natura relațiilor cu ceilalți, inclusiv cu cei mai apropiați. De regulă, percepția socială a bătrâneții este determinată și de gradul de îmbătrânire demografică a populației. Cu cât mai înalt este nivelul de îmbătrânire a populației, cu atât mai mult vârsta asociată cu bătrânețea se deplasează spre vârstele mai mari.

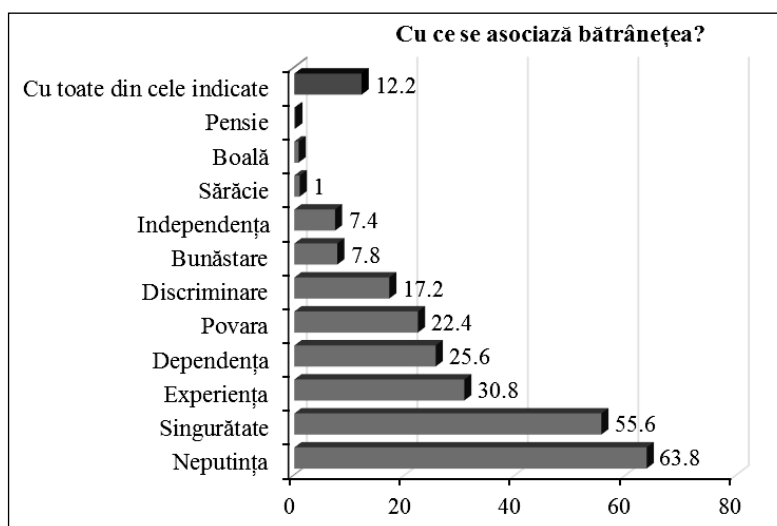
Conform rezultatelor cercetării, fiecare al treilea respondent în vârstă de 20-55 ani asociază bătrânețea cu vârsta de 60 de ani, cu o diferență minimă în răspunsuri după mediul de reședință. O legătură semnificativă se observă în asocierea bătrâneții cu vârsta de pensionare, în special în mediul rural. În percepția populației rurale, pragul de vârstă asociat debutului bătrâneții este deplasat spre vârste mai tinere, 27% consideră că bătrânețea începe la vârsta de 50 de ani, iar 23% - la vârsta de pensionare (57/62 ani), pe când în mediul

urban doar 15% optează pentru aceste vârste. Totodată, populația urbană asociază începutul bătrâneții cu vârste destul de înaintate: circa 17% cu vârsta de 70 de ani și 7% cu vârsta de 80 de ani, în mediul rural această proporție fiind mai mică: 12% și respectiv 3%. Astfel, reprezentările tinerilor și adulților cu privire la limitele cronologice ale bătrâneții, pe de o parte, poartă amprenta mediatizării problemei îmbătrânirii populației în societate, prezentarea acesteia în mass-media, unde creșterea numărului și proporției persoanelor în vârstă de 60 de ani și peste este tratată preponderent ca o problemă socială, o presiune economico-financiară, iar pe de altă parte, reflectă nivelul scăzut al condițiilor de trai, al speranței de viață în vârste adulte (de exemplu, la vârsta de 50 de ani), reducerea timpurie a capacităților funcționale ale persoanelor adulte în urma bolilor cronice, invalidității, ceea ce se accentuează în special în reprezentările respondenților din mediul rural.

O evaluare a viziunii respondenților privind evenimentele din viață care marchează faptul că persoana a ajuns la bătrânețe evidențiază importanța semnificativă atribuită componentei psihologice și autoaprecierii, circa 2/3 din intervieuați, indiferent de mediul de reședință și sex, susținând că *bătrânețea* începe "atunci când persoana singură se simte bătrână". Următorul indicator important asociat acestei etape a ciclului de viață, în special de către respondenții din mediul rural, este "după vârsta de pensionare". De asemenea, într-o proporție mai mare, cei din sate (11,2%), dar și femeile (9,7%), menționează "aparitia nepoților" ca un indicator al bătrâneții.

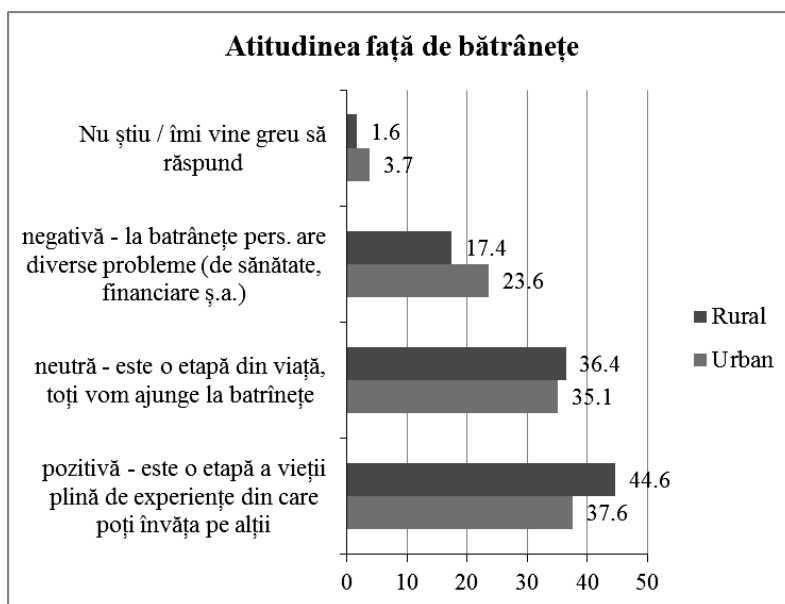
Percepțiile populației se dispersează în caracterizarea etapei de debut a bătrâneții, unde neputința este o trăsătură rar enunțată, și schițarea portretului vârstnicului și a imaginii bătrâneții, unde dimpotrivă, aceasta (neputința 63,8%) este plasată în topul asocierilor ce reflectă o prevalență a stereotipurilor negative față de etapa respectivă a vieții, alături de alte trăsături, și anume: singurătate (55,6%), dependență (25,6%), povară (22,4) și discriminare (17,2%). Asocierea *bătrâneții* cu experiența acumulată (30,8%) și bunăstarea (7,8%) înregistrează o pondere mai puțin însemnată printre respondenți (Fig.3).

Reflecțiile asupra sentimentelor provocate de gândul la bătrânețe ca stare la care vor ajunge evocă teamă, îngrijorare, alertă și neliniște. De altfel, circa 40% din respondenții tineri și adulți (20-55 ani) au subliniat încă o dată gradul înalt de vulnerabilitate a persoanelor în vârstă (de 60 de ani și peste). Cu toate acestea, o bună parte din respondenți (41,2%) manifestă atitudine pozitivă față de etapa respectivă a vieții, fiind clasată ca "plină de experiență din care poți învăța pe alții" (Fig.4). Justificată ca o etapă din viață, la care ajungi inevitabil, fiecare al treilea respondent prezintă o atitudine neutră față de bătrânețe. Percepută ca o etapă în care diverse probleme devastează viața și traiul persoanei, 1/5 din respondenți exprimă o atitudine negativă, cei de la oraș (circa 24%) fiind mai categorici în acest sens decât cei de la sat (17,4%).

Fig. 3. Caracteristicile bătrâneții în opinia tinerilor și adulților (20-55 ani), în%

Sursa: Studiul sociologic *Discriminarea, abuzul și violența asupra persoanelor vârstnice* (N-500 respondenți în vârstă de 20-55 ani).

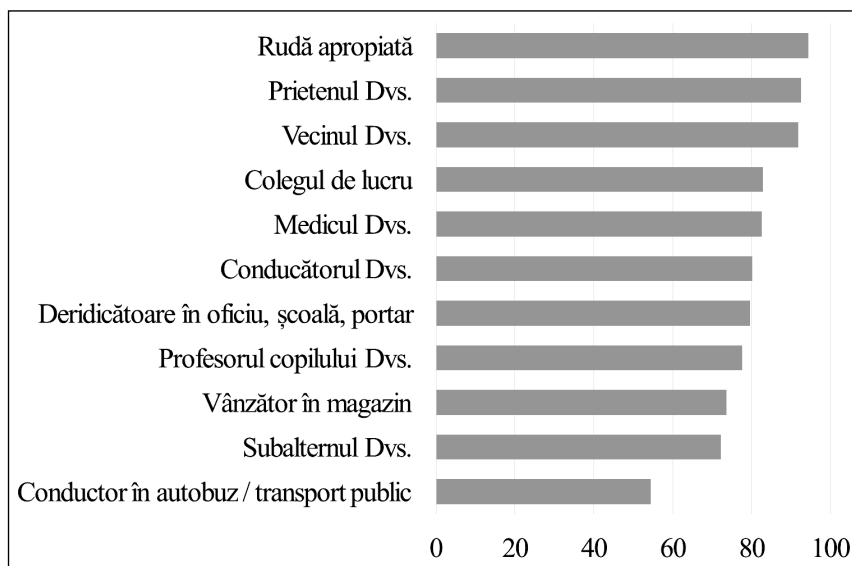

Fig. 4. Atitudinea tinerilor și adulților (20-55 ani) față de bătrânețe, în %

Sursa: Studiul sociologic *Discriminarea, abuzul și violența asupra persoanelor vârstnice* (N-500 respondenți în vârstă de 20-55 ani).

În literatura de specialitate, prejudecățile și discriminarea sistemică împotriva vârstnicilor doar pentru că sunt bătrâni este definită ca *ageism*, termen introdus în circuitul științific de către R. Battler în 1968 [2; 3]. Una dintre consecințele înrădăcinării adânci a stereotipurilor negative ale *ageismului* este creșterea distanței sociale dintre persoanele în vârstă și indivizii tineri și grupele mijlocii de vârstă. Noțiunea ”distanța socială”, introdusă de G. Simmel [4], este utilizată pe scară largă în cercetările sociologice din diferite domenii. În studiul realizat, distanța de grup dintre diferite categorii sociodemografice a fost cercetată utilizând metoda lui E. Bogardus [5], propusă pentru studierea stereotipurilor etnice, fiind adaptată la obiectivele cercetării.

Studiul arată că în raport cu persoanele în vârstă (60 de ani și peste) cea mai mică distanță socială se înregistrează în sfera relațiilor familiale (rudă apropiată) și a celor informale (prietenul, vecinul). În sfera social-profesională se observă o distanțare relativă dintre vârstnici și persoanele tinere și adulte, în pofida faptului că acestea sunt acceptate în diferite roluri social-profesionale, atât în profesii cu statut înalt, cum ar fi medicul, cât și în cele cu statut mai scăzut – vânzător, deridicătoare sau portar. Cel mai puțin, persoanele în vârstă sunt acceptate în roluri sociale, precum conducător auto în transportul public, evident că din motive de securitate, respondenții menționând vederea scăzută și reacția necorespunzătoare posibilă în situații dificile.

Fig. 5. Frecvența atitudinilor pozitive cu privire la unele roluri sociale îndeplinite de o persoană vârstnică, în %

Sursa: Studiul sociologic *Discriminarea, abuzul și violența asupra persoanelor vârstnice* (N-500 respondenți în vârstă de 20-55 ani).

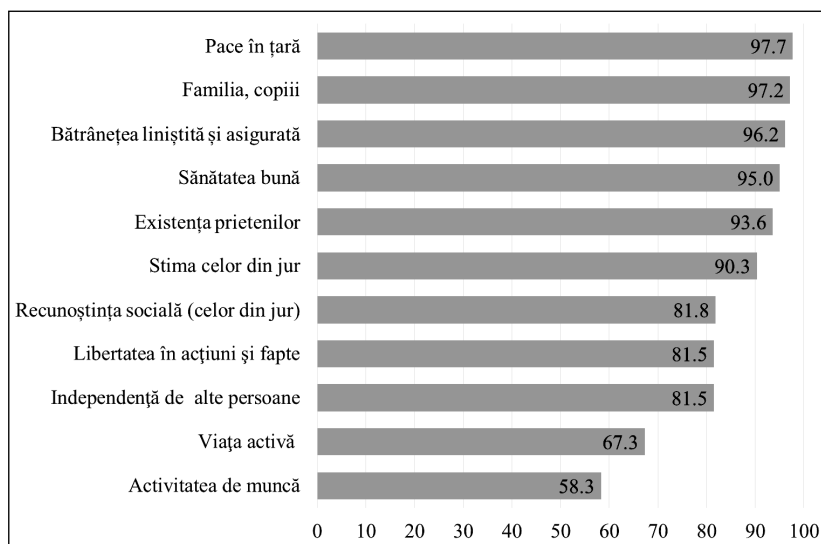

Astăzi, deși se atestă practici pozitive în care membrii comunității, de regulă din mediul apropiat (vecinătate), se implică parțial sau integral în rezolvarea unor probleme ale vârstnicilor, totuși reticența comportamentală față de bătrâni devine mai evidentă, în special din partea celor tineri.

Diminuarea distanței sociale vizavi de vârstnicii din comunitate este un rezultat comun al implicării actorilor sociali, cum ar fi biserica, reprezentanții serviciilor sociale, ai administrației locale și ai mediului relațional din vecinătatea vârstnicilor. Un rol aparte în acest caz trebuie atribuit valorilor, inclusiv spirituale, transmise despre stima și atitudinea față de generația în vârstă, dar și reprezentărilor create pe parcursul vieții, prezente încă la populația adultă din grupurile de vârstă mijlocie.

O sursă importantă cu privire la situația persoanelor vârstnice, aspirațiile și necesitățile lor prezintă valorile acestora, dat fiind faptul că, pe de o parte, acestea ghidează comportamentul persoanei, iar pe de altă parte, demonstrează capacitatea de a se adapta la mediul social în schimbare permanentă, fie contribuind sau împiedecându-i dezvoltarea. În acest sens, în evaluarea situației persoanelor vârstnice și a problemelor cu care se confruntă, analiza orientărilor valorice prezintă o informație complementară, ce caracterizează bunăstarea socială a acestei categorii de populație.

Pe lângă valorile generale, cum ar fi "pace în țară", respondenții atribuie importanță înaltă *familiei și copiilor* (Fig.6), care joacă un rol prioritar în viața vârstnicilor, asigurându-le confortul material și emoțional-psihologic. În condițiile actuale ale nivelului scăzut de trai este evident că pentru majoritatea respondenților o valoare importantă devine "bătrânețea liniștită și asigurată", astfel necesitățile de bază și capacitatea de supraviețuire se plasează pe poziții dominante. "Sănătatea bună" intră și ea în topul celor mai importante valori, ca sursă principală care determină posibilitățile funcționale și activitatea socială a vârstnicilor. Cu toate acestea, în ierarhia valorică, semnificația itemilor statutari, cum ar fi "stima celor din jur", "recunoștința socială", "independența de alte persoane", subliniază conștientizarea necesității de a fi apreciat de cei din jur și de a fi util societății, un obiectiv provocator în societatea contemporană, când oamenii în vârstă sunt marginalizați sau considerați ca o povară pentru familie și comunitate. Remarcabil este faptul că "viața activă" și "activitatea de muncă" ocupă pozițiile inferioare în structura valorilor persoanelor vârstnice, o scădere a importanței acestora înregistrând-se odată cu avansarea în vârstă, fapt ce poate fi explicat prin starea de sănătate și posibilitățile scăzute de mobilitate.

Fig. 6. Autoaprecierea valorilor de către persoanele vârstnice, în %

Sursa: Studiul sociologic *Discriminarea, abuzul și violența asupra persoanelor vârstnice* (N-1096 respondenți în vârstă de 60 ani și peste).

Din perspectiva respectării drepturilor vârstnicilor în diferite domenii (traie decent, sănătate, protecție socială, viață activă, securitate) se atestă posibilitățile reduse de satisfacere a necesităților vitale, precum: imposibilitatea prelungirii vieții active ca urmare a sănătății precare și a deficitului locurilor de muncă, dar și a cazurilor de discriminare pe piața muncii; accesul la serviciile de sănătate limitat în rezultatul infrastructurii slabe în special în mediul rural, dar și mobilității reduse a vârstnicilor ca urmare a diferitor afecțiuni, a cazurilor de neglijență/reticență a personalului medico-sanitar, a inaccesibilității financiare a medicamentelor necesare.

Evaluând situația persoanelor vârstnice în societate, atât prin prisma percepțiilor sociale ale tinerilor și adulților (20-55 ani), cât și prin autopercepții din vizorul vârstnicilor, observăm un grad înalt de similitudine a răspunsurilor, ceea ce servește drept un argument cu privire la conștientizarea problemelor acestei categorii de populație în societate și necesitatea întreprinderii unor măsuri concrete pentru ameliorarea situației. Se constată, *ageismul* și stigmatizarea vârstnicilor sunt generate de convingerile generale ale populației despre caracteristicile asociate cu bătrânețea și persoanele bătrâne, precum și percepția poziției (statutului) pe care o are această categorie de populație în societate, deseori raportată și măsurată prin componenta economică a capitalului uman și prin productivitate economică. Este important de a consolida imaginea pozi-

tivă a bătrâneții și a persoanelor vârstnice și a reduce decalajul dintre generații, inclusiv prin dialog social permanent bazat pe programe comunitare (în școli de-a lungul vieții educative, prin campanii publice, în colaborare cu societatea civilă și mass-media ș.a.) cu viziune echilibrată asupra diferitelor categorii de vârstă ale populației și conștientizare mai profundă a diferențelor de experiență avute de-a lungul vieții.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bengtson Vern L., Gans Daphna. Handbook of theories of aging. New-York, 2009.
2. Macnicol John. Age discrimination. An historical and Contemporary Analysis. New-York, 2005.
3. Краснова О.В., Лидерс А.Г. Психология старости и старения. Москва: Academica, 2003, p. 243.
4. Buzărnescu Șt. Istoria doctrinelor sociologice. București, 1995.
5. Gîrlan A. Metodologia cercetării etnopsihologice. Iași, 2011.

DIMENSIUNI ALE POLITICII FAMILIALE DIN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL POLITICILOR FAMILIALE EUROPENE

FAMILY POLICY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF EUROPEAN FAMILY POLICY

Inga CHISTRUGA-SÎNCHEVICI,
doctor în sociologie,
Institutul Național de Cercetări Economice al AȘM

Summary

The article explores the economic and noneconomic family policy of Republic of Moldova. From the assumption that the impact of family policy depends on how it harmonizes with other sectorial policies: demographic policy, health policy, employment policy, labor migration policy, fiscal policy, are analyzed some specific aspects data policies with implications for the family. Priority in Moldova are promoting of measures aimed to improve the living conditions of the family but because of the low amount of benefits offered these not always reach the goal of reducing poverty.

Key-words: *family, family policy, legislation, financial policies, fiscal policy, demographic, policy.*

Politicile familiale reunesc un ansamblu de inițiative, proiecte, programe, măsuri guvernamentale, un cadru legislativ adecvat și au ca obiectiv modificarea situației familiei în crearea bunăstării, consolidării relațiilor familiale și atenuarea sau eliminarea dificultăților și a riscurilor sociale care pot destrăma familia. De asemenea, prin politicile familiale indirect se intenționează influențarea comportamentului reproductiv al populației.

La etapa actuală, dezvoltarea politicilor familiale în plan european a fost însoțită de diverse critici. Astfel, se sugera ideea că prin intermediul politicii familiale statul se amestecă în viață privată a membrilor familiei [1, p.140]. În Republica Moldova, situația este inversă, din cauza lipsei progreselor economice, inegalității sociale, dar și a moștenirii unei culturi etatiste, populația susține și solicită implicarea statului în protecția familiei.

Din considerentul că impactul politicii familiale depinde și de modul în care se armonizează cu alte politici sectoriale - politici demografice, politici în domeniul sănătății, politici de ocupare a forței de muncă, politici în domeniul migrației, politici fiscale, vom analiza unele aspecte specifice politicilor date cu implicații asupra familiei.

Protecția legală a familiei se realizează prin intermediul **legislației**. Legislația reprezintă unicul instrument non-economic al politicii familiale. În acest context, este necesar să subliniem că actualmente asistăm la multiple transformări în ceea ce privește organizarea vieții de familie – răspândirea largă a celiba-

tului, implicarea în continuă creștere a populației în coabitări conjugale, mărirea natalității extraconjugale, creșterea instabilității conjugale etc. Toate acestea au contribuit ca unele aspecte din domeniul legislativ să fie modificate și adaptate în conformitate cu comportamentele preluate de populație la nivel de masă.

În Republica Moldova, concubinajul nu are ocrotire legală, însă în prezent se atestă o serie de factori care ar influența legiferarea lui:

- ✓ un număr esențial de copii se nasc anual în afara căsătoriei (22% în 2013);
- ✓ în urma nașterii copiilor din relații neoficiale pot surveni unele situații delicate, ca, de exemplu, nerecunoașterea copilului de către tată și, în consecință, nu funcționează obligația de întreținere a copilului;

- ✓ rezultatele penultimului Recensământ din 2004 a arătat că un număr important de persoane au adoptat formula coabitării conjugale (aproximativ 7,2% din totalul cuplurilor recenzate), în cele mai dese cazuri - din motive strict obiective: imposibilitatea de a asigura membrilor familiei un trai decent, de a achiziționa o locuință, pentru a continua studiile etc.

În acest sens, este necesar de consultat opinia experților în domeniu și de inițiat un Proiect de lege privind concubinajul. Un asemenea act normativ ar putea provoca critici și rezistență din partea autorităților religioase și nu numai, ceea ce solicită mai întâi de toate sensibilizarea și conștientizarea de către societatea civilă a reglementării acestui fenomen.

La etapa actuală, în mai multe țări europene concubinajul este legiferat – Danemarca, Norvegia, Suedia, Islanda, Belgia, Olanda, Franța, Portugalia, Elveția, Germania, Finlanda, Marea Britanie, Slovenia, Irlanda, Ungaria etc [2]. Termenul utilizat în unele țări este divers: parteneriat înregistrat sau domestic, uniune civilă, căsătorie de comun acord etc. În urma înregistrării concubinajului partenerii obțin drepturi de proprietate, fiscale, de asigurări sociale ca și în cadrul cuplurilor căsătorite.

În țara noastră, procedura legală de desfacere a căsătoriei nu este considerată a fi complicată, situație care nu întotdeauna este negativă, fiindcă limitarea divorțurilor prin legislație nu este o măsură care poate contribui la consolidarea stabilității familiei; din contra, poate contribui la majorarea numărului de cupluri consensuale și a separărilor dintre soți.

O particularitate a legislației unor țări ex-sovietice, inclusiv Republica Moldova, constă în limitarea promovării acțiunii de divorț în timpul gravidității și timp de un an după nașterea copilului, dacă acesta este viu și trăiește. Astfel, conform art. 34 din Codul Familiei al Republicii Moldova, în lipsa acordului soției, soțul nu poate cere desfacerea căsătoriei în situațiile enumerate mai sus [3].

Stabilirea accesului la mijloacele de control al fecundității/reglementarea avortului este un alt domeniu reglementat în legislație. În Republica Moldova, statul garantează neamestecul său în exercitarea de către persoană a dreptului la

libera deliberare asupra reproducerii. În perioada sovietică, în scopul încurajării creării familiilor și creșterii natalității, persoanelor care nu aveau copii li se rețineau anumite taxe anume din acest considerent.

Printre actele normative cu referire directă la protecția familiei din Republica Moldova menționăm *Strategiile Naționale cu privire la protecția copilului și familiei*. Prima *Strategie* a fost elaborată și aprobată în anul 2003, acțiunile fiind preconizate pentru cinci ani, cea de a doua cuprinde acțiuni pentru anii 2014-2020. Analizând comparativ aceste documente, putem constata că subiectul principal în ambele Strategii este copilul, iar cel secundar - instituția familiei, majoritatea acțiunilor incluse fiind axate pe ameliorarea situației copilului. Considerăm că lucrurile ar trebui schimbate, accentul punându-se pe familie, în interiorul căreia se află copilul și de situația căreia în întregime depinde situația copilului. Politicile centrate pe familie facilitează crearea de familii sănătoase, stabile, asigurate economic, iar prin răspândirea acestui tip de familie se îmbunătățește și statutul copilului. Un aspect novator și pozitiv al Strategiei de protecție a copilului și familiei pentru perioada 2014-2020 ține de introducerea aspectului ce vizează *concilierea vieții de familie cu activitatea profesională* prin sprijinirea femeilor în procesul de integrare profesională și promovarea campaniilor de conștientizare în scopul eliminării stereotipurilor privind rolurile femeilor și bărbaților în familie și în societate.

Un rol important în protecția instituției familiei îl dețin **politicile financiare** destinate familiilor. Caracteristic pentru Republica Moldova este că prestațiile sociale pentru copii sunt universale, adică se acordă indiferent de nivelul de bunăstare, nefiind orientate numai spre familiile sărace.

De indemnizațiile de maternitate pot beneficia femeile asigurate, soțiile aflate în întreținerea soților salariați și șomerele. Cuantumul lunar al acestei indemnizații este de 100% din venitul mediu lunar asigurat realizat în ultimele 6 luni calendaristice. Indemnizația de maternitate prevede dreptul la *concediu de maternitate*. Republicii Moldova îi este caracteristic faptul că acordă unul dintre cele mai mari concedii de maternitate înainte de naștere - 10 săptămâni, alături de Rusia, Lituania, Ucraina și Azerbaidjan. În unele țări europene concediul de maternitate se acordă doar după nașterea copilului - Marea Britanie, Suedia, Portugalia, Malta, Islanda, Elveția, Spania etc. [4].

De indemnizația unică la naștere pot beneficia atât femeile asigurate, cât și cele neasigurate. Cuantumul diferă în dependență de rangul copilului. Pe parcursul perioadei din 2006 până în 2015 indemnizația unică la nașterea primului copil a crescut de la 800 lei până la 3100 lei, iar la următorul copil s-a majorat de la 800 lei în 2006 până la 3400 lei în 2015.

Conform Proiectului Legii privind indemnizațiile adresate copiilor, care urma să intre în vigoare din 01.01.2015, indemnizația unică la nașterea copi-

lului trebuia să se stabilească în cuantum egal cu valoarea monetară a coșului minim de bunuri necesare la nașterea copilului, în baza calculelor prezentate de Biroul Național de Statistică [5].

Femeile asigurate au dreptul la *indemnizația lunară pentru creșterea copilului* de la data nașterii până la vârsta de 3 ani. La moment, cuantumul lunar al acestei indemnizații este de 30% din baza de calcul stabilită și nu poate fi mai mică de 400 de lei pentru fiecare copil. Concomitent este necesar să subliniem că baza de calcul nu poate depăși suma a cinci salarii medii lunare pe economie prognozate pe anul respectiv. În 2013, mărimea medie a indemnizației lunare pentru îngrijirea copilului până la 3 ani pentru persoanele asigurate a fost de 997,9 lei. Femeile neasigurate beneficiază de această indemnizație de la nașterea copilului până la 1,5 ani și constituie actualmente 400 lei. De asemenea, indemnizația lunară pentru creșterea copilului presupune și dreptul la *concediu de îngrijire a copilului*.

Chiar dacă la moment se înregistrează creșterea cuantumului la aceste indemnizații, în 2013 ele permiteau acoperirea minimumului de existență pentru copii în proporție de doar 49,1 la sută în cazul indemnizațiilor pentru îngrijirea copiilor cu vârsta de până la 1,5 ani pentru persoanele neasigurate și în proporție de 75,5 la sută pentru persoanele asigurate [6].

Potrivit prevederilor aceluiși Proiect al Legii privind indemnizațiile adresate copiilor, începând cu 2015, în cazul persoanelor neasigurate, indemnizația lunară pentru îngrijirea copilului urma să se acorde până la vârsta de 3 ani a copilului. Aceasta este apreciată în baza calculelor valorii minimumului de existență prezentate de Biroul Național de Statistică pentru anul precedent [5].

În continuare este necesar ca în politica familială accentul să fie pus pe stimularea fertilității populației feminine încadrate în câmpul muncii. Altfel spus, este vorba despre comportamentul reproductiv responsabil. Un exemplu relevant în acest sens ar fi experiența din România, unde părinții care se întorc la muncă înaintea împlinirii vârstei de 3 ani a copilului beneficiază în continuare de alocația de stat pentru copil și un stimulent în sumă fixă. Stimulentul este primit și de cei care nu au contribuit la fondul de asigurări sociale înainte de naștere, dar care și-au găsit un loc de muncă în perioada concediului de îngrijire a copilului. [1, p. 150]

O atenție specială ar trebui de acordat și în direcția încurajării fertilității la populația feminină cu studii superioare. Studiile în domeniu din Republica Moldova reflectă că cea mai mare durată a intervalului protegezic (durata dintre căsătorie și nașterea primului copil) se înregistrează la femeile cu studii superioare de 1,51 ani, comparativ cu cele cu studii medii de speciale unde este de 1,21 ani și la cele cu studii medii/incomplete de 1,12 ani [7, p.42]. Altfel spus, anume categoria de femei cu studii superioare amână cel mai mult nașterea primului copil.

Indemnizația pentru îngrijirea copilului bolnav se acordă în cazul îmbolnăvirii copilului până la vârsta de 7 ani, a copilului cu handicap cu afecțiuni intercurrente până la împlinirea vârstei de 16 ani pentru o perioadă de cel mult 14 zile în cazul asistenței medicale de ambulator sau pentru o perioadă de cel mult 30 de zile calendaristice în cazul acordării asistenței medicale în staționar.

În conformitate cu prevederile aceluiași Proiect al Legii privind indemnizațiile adresate copiilor începând cu 2015, părinții urmau să beneficieze și de indemnizație unică pentru școlarizarea copilului stabilită în cuantum egal cu valoarea monetară a coșului minim de bunuri necesare pentru școlarizarea copilului în primul an de studii, în baza calculelor prezentate de Biroul Național de Statistică [5].

Conform art. 124 al Codului Muncii al Republicii Moldova, părinții mai pot beneficia de *concediu pentru îngrijirea copilului având vârsta de la 3 până la 6 ani*, cu menținerea locului de muncă (funcției) [8]. În afară de aceasta, se mai acordă *concedii medicale pentru îngrijirea copilului mic*.

Republica Moldova deține o poziție privilegiată față de unele țări europene în ce privește concediile de îngrijire a copilului, care au la noi o durată mare și care mai sunt și plătite. De asemenea, concediile prea lungi îndepărtează mama de pe piața muncii. Deși nu se cunoaște cu exactitate numărul mamelor care au beneficiat de concediul deplin de creșterea copilului, unele studii au evidențiat că fiecare a șasea persoană care avea cel puțin un copil de până la 7 ani beneficiase de concediul parental, din care majoritatea (62,2%) s-au reîntors la muncă când încă copilul nu împlinise vârsta de 3 ani [9, p. 21]. Astfel, din cauza că suma obținută de părinți în urma aflării în concedii este insuficientă și nu este corelată cu necesitățile copilului, ei sunt nevoiți să revină la muncă înaintea consumării complete a concediului de îngrijire a copilului. Astfel, ar trebui pus accentul pe dezvoltarea unor servicii publice și private de îngrijire a copiilor sau pe programe de lucru flexibile.

În categoria *ajutoarelor bănești* se include ajutorul social, ajutorul material și ajutorul pentru perioada rece a anului. Cuantumul lunar al ajutorului social se stabilește ca diferență între venitul lunar minim garantat al familiei și venitul global al acesteia. Cuantumul mediu al acestei prestații s-a diminuat în 2013 până 635,13 lei, comparativ cu 2012, când era de 739,37 lei [10, p. 89]. Un efect negativ al acestei prestații este că la unele familii beneficiare pot apărea tendințe de descurajare a muncii, din motiv că nivelul mediu al ajutorului social este apropiat de salariul minim.

Ajutorul material reprezintă un ajutor social din partea statului, cu destinație specială, menit să susțină material și direct persoanele vulnerabile, afectate de sărăcie sau aflate în condiții deosebit de dificile pe motiv de boală.

Începând cu 1 ianuarie 2011, a fost introdusă o nouă prestație bănească – *ajutor pentru perioada rece a anului*, care se acordă: a) familiilor defavorizate

beneficiare de ajutor social conform prevederilor; b) familiilor solicitante de ajutor social cu venituri reduse.

Pe lângă implementarea setului de măsuri enumerate, autoritățile trebuie să-și concentreze eforturile în asigurarea unui mediu care să permită familiilor sporirea veniturilor. Uneori, sprijinul material poate ajuta familiile în situație de risc, dar acest sprijin ar trebui folosit doar ca o măsură temporară. Fiind acordat pe un termen îndelungat, el tinde să creeze dependență și nu ajută la rezolvarea problemelor de durată, unele familii neavând nicio strategie de a-și rezolva problemele economice după expirarea termenului de acordare a ajutorului.

Un rol important în scopul îmbinării armonioase a vieții de familie și profesionale au **serviciile de îngrijire a copiilor**. La noi în țară, în mare parte lipsesc servicii de îngrijire a copiilor cu vârstă de până la 3 ani și, respectiv, imposibilitatea părinților cu copii de a se reîncadra peste puțin timp în câmpul muncii. Până la etapa actuală nu este reglementată deloc activitatea bonelor care îngrijesc copii în timp ce părinții lor muncesc.

Studiile în domeniu evidențiază că accesibilitatea instituțiilor preșcolare variază în funcție de mediul de reședință, iar accesul la instituțiile preșcolare se atribuie deseori cheltuielilor pe care le suportă părinții pentru frecventarea grădiniței de către copiii lor [11, p. 95]. În unele orașe din țară instituțiile preșcolare sunt supraaglomerate și se creează liste de așteptare pentru înscrierea copiilor la grădinițe. Anume supraaglomerarea determină și îmbolnăvirea frecventă a copiilor, iar unii părinți renunță din acest motiv să-și mai ducă copiii la grădiniță. Situația este complicată și pentru părinții care au copii de vârstă școlară, din considerentul că lipsesc programe prelungite după ore oferite de școli pentru a permite părinților să lucreze o zi integrală.

Acordarea investițiilor în domeniul serviciilor educaționale este unul strict prioritar, fiindcă astfel se contribuie la dezvoltarea copiilor, la creșterea ratei de participare a femeilor în câmpul muncii și la reducerea sărăciei și, nu în ultimul rând, la majorarea ratei de fertilitate.

Serviciile sociale adresate familiilor reprezintă o formă a asistenței sociale și constituie o totalitate de activități desfășurate de către stat în scopul prevenirii, minimalizării sau înlăturării consecințelor negative ale riscurilor sociale care afectează o parte din membrii societății. Acestea se clasifică în: servicii primare (comunitare), servicii specializate și servicii de specializare înaltă. La rândul lor, *serviciile sociale primare* se clasifică în asistență socială comunitară, cantină de ajutor social și centru comunitar de asistență socială.

Serviciul asistență socială comunitară reprezintă un nucleu de asistență socială la nivel de comunitate, care oferă suport în soluționarea problemelor de ordin social. Asistentul social comunitar identifică și evaluează beneficiarii potențiali și situația acestora (condițiile sociale și locative), elaborează și realizează

planurile individualizate de asistență, mobilizează comunitatea, colaborează cu administrația publică locală, instituțiile de resort, ONG-urile în scopul soluționării problemelor beneficiarilor etc. În realitate însă nu totdeauna se întâmplă astfel, fie din cauza că asistenții sociali comunitari lipsesc, fie că le revine un număr prea mare de beneficiari.

Alimentarea gratuită în cantinele de ajutor social se oferă: categoriilor de persoane care au atins vârsta de pensionare (fără domiciliu, fără susținători legali, fără venituri sau cu venituri mici); persoanelor cu dizabilități; copiilor până la vârsta de 18 ani (din familii cu mulți copii, cele monoparentale și din alte familii socialmente vulnerabile).

Un serviciu nou de asistență socială sunt *centrele comunitare de asistență socială*, grupul-țintă fiind familiile în dificultate. Fiind multifuncționale, în asemenea centre se prestează servicii de consiliere, consultanță, reintegrare în familie și în comunitate, servicii de dezvoltare a capacităților ocupaționale și alimentare. Eficiența acestor centre nu se pune la îndoială. Problema constă în aceea că într-un număr foarte mare de localități astfel de instituții lipsesc; spre exemplu, în 2013 existau numai 72 de astfel de centre. Un alt specific al acestor centre este că activitatea lor depinde de conlucrarea cu Administrația Publică Locală (APL) și de finanțarea din partea lor și a finanțatorilor externi.

Serviciile sociale specializate implică antrenarea diverșilor specialiști și au drept scop menținerea, reabilitarea și dezvoltarea capacităților individuale pentru depășirea unei situații de dificultate în care se află beneficiarul sau familia acestuia.

Sistemul actual de servicii de asistență socială se bazează mai mult pe servicii de intervenție decât pe servicii de prevenire: acestea din urmă sunt abia la început de cale și nu acoperă încă toate persoanele defavorizate, în rezultat, eforturile de reducere a sărăciei nu-și fac efectul scontat.

Politicile în domeniul combaterii violenței în familie și a altor probleme psiho-sociale (stresul etc.). Principalul act normativ în acest domeniu este *Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie*, care desemnează autoritățile și instituțiile abilitate cu funcții de prevenire și de combatere a violenței în familie [12]. Pe lângă Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei a fost creat Consiliul coordonator interministerial în domeniul prevenirii și combaterii violenței în familie. În pofida faptului că au fost înregistrate progrese în domeniu, până în prezent nu există date centralizate cu privire la fenomenul violenței în familie. De asemenea, capacitatea sistemului național de a preveni și interveni în cazurile de violență în familie este foarte redusă. Astfel, doar în unele centre raionale au fost create servicii sociale de asistență a victimelor violenței în familie și centre de consiliere pentru agresorii familiei (Chișinău, Drochia, Căușeni, Bălți, Cahul).

De asemenea, într-un număr foarte mic de localități, familiile pot beneficia de consiliere psihologică în situația când se confruntă cu probleme stresante. În majoritatea cazurilor este vorba despre servicii oferite de unele ONG-uri [13, p. 82].

Accentuarea crizei demografice din Republica Moldova a determinat autoritățile să inițieze unele acțiuni în domeniul **politicilor demografice**. Astfel, în anul 2007 a fost creată Comisia națională pentru populație și dezvoltare, având rolul de organism interinstituțional de analiză, sinteză și coordonare a politicilor sectoriale cu impact asupra situației demografice. Ulterior, în 2011, a fost aprobat *Programul național strategic în domeniul securității demografice a Republicii Moldova (2011-2025)*, în care sunt accentuate problemele instituției familiei. În prezentul Program sunt cuprinse o multitudine de măsuri avantajoase din mai multe domenii: protecția socială, piața forței de muncă, ocrotirea sănătății, educația, asigurarea cu locuințe etc.

Politicile în domeniul sănătății sunt centrate pe serviciile medicale, care se oferă în baza Sistemului de asigurări medicale obligatorii. Serviciile medicale au o importanță decisivă pentru familie, fiindcă sănătatea fizică și echilibrul mintal contribuie la o adaptare ușoară la condițiile de viață. Sănătatea fizică și psihică permite depășirea ușoară a greutăților psihoemoționale și a situațiilor stresante ce apar în viața de familie. O stare de sănătate bună a cetățenilor este și în folosul statului, deoarece ei pot produce mai mult și nu necesită resurse semnificative pentru îngrijirea stării lor de sănătate.

Majoritatea serviciilor de sănătate oferite populației nu sunt susținute de mecanisme puternice de control al calității. În ansamblu, serviciile medicale din Republica Moldova se axează pe tratarea bolnavilor și mai puțin pe recuperare și prevenție. Personalul medical trebuie să coopereze cu asistenții sociali comunitari (situație atestată în foarte puține localități), în scopul autosesizării reciproce. Uneori, această lipsă de conlucrare are la bază motive obiective, printre care și supraîncărcarea medicilor.

În conformitate cu *Legea Republicii Moldova privind sănătatea reproducerii*, cuplurile cu probleme de sterilitate, dar care își doresc să fie părinți, pot beneficia de servicii de inseminare artificială cu sperma soțului, inseminare artificială cu sperma donatorului, fertilizarea *in vitro* cu transferul intrauterin de embrioni, crioconservare de spermă, oocite și embrioni, donarea acestora, maternitatea de substituție [14]. Legea prevede ca statul să-și asume cheltuielile pentru o singură procedură de fertilizare *in vitro*. Compania Națională de Asigurări în Medicină finanțează fecundarea *in vitro* în baza poliței de asigurare obligatorie de asistență medicală, pentru cuplurile încadrate în câmpul muncii în Republica Moldova, cu un venit lunar mai mic de 50% din salariul mediu în sfera de activitate a asiguratului. În practică însă Legea încă nu se poate aplica, fiindcă îi lipsesc normele metodologice.

În baza ordinului „Privind organizarea examinării medicale a tinerilor înainte de căsătorie” emis de Ministerul Sănătății la 6 septembrie 1995, organele

stării civile trebuiau să înregistreze căsătoria tinerilor numai după prezentarea certificatelor medicale elaborate de instituțiile medicale din Republica Moldova. După investigațiile medicale, tinerii frecventau și un cabinet de planificare familială. Din 2012, examenul dat nu mai este obligatoriu. Chiar dacă foarte mulți tineri nu treceau aceste controale, unii medici consideră că examenul medical nu trebuia exclus, fiindcă în practica lor au fost cazuri când în cadrul unor asemenea investigații au depistat chiar și tineri bolnavi de HIV/SIDA. În practica europeană, o serie de state continuă să practice această măsură pentru a evita ulterioarele căsătorii cu persoane bolnave de maladii contagioase sau ereditare. Astfel, conform legislației franceze, la încheierea căsătoriei soții trebuie să prezinte un certificat de examen medical prenupțial [15, p. 480].

Politicile fiscale joacă, actualmente, un rol neesențial în susținerea familiilor, prin reduceri de impozit. Astfel, conform Codului Fiscal, persoanele fizice au dreptul la scutire personală, care constituie 8100 lei pe an, iar părinții care au copii în întreținere beneficiază doar de o reducere de impozit în sumă de 1800 lei pentru fiecare copil, dacă e să comparăm cu unele țări europene, unde nivelul reducerii de impozit este de zece ori mai mare. Astfel, în Germania reducerea de impozit la primul copil este de 1848 euro, iar de la al doilea copil – de 2148 euro [16]. De asemenea, unele categorii de populație pot beneficia de scutirea pentru soț/soție, scutire personală majoră și scutire pentru persoanele cu dizabilități. În acest context, considerăm că este necesară în continuare mărirea scutirii de impozit pentru fiecare copil sau returnarea impozitului pe venit reținut pentru persoane fizice, la prezentarea unui bon de cheltuieli de educație, de sănătate etc.

Acoperirea dobânzii bancare la creditele acordate familiilor de instituțiile financiare pentru construcția sau procurarea de locuință. Multe familii nu au oportunitatea de a achiziționa propria locuință, deoarece modalitatea de ipotecare existentă în Republica Moldova este costisitoare și nu este avantajoasă pentru majoritatea familiilor, fiindcă nu au venituri care să le permită să-și acopere și cheltuielile zilnice, și achitarea ratei la bancă. La etapa actuală, băncile se orientează cu preponderență spre contingentul de familii bine asigurate.

Politicile de ocupare a forței de muncă și de protecție a persoanelor împotriva șomajului. Creșterea șanselor de ocupare a persoanelor în căutarea unui loc de muncă se asigură prin măsurile prevăzute de Legea privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă: stimularea angajatorilor pentru încadrarea în muncă a șomerilor și crearea a noi locuri de muncă; mediere a muncii; informare și consiliere profesională; consultanță și asistență pentru inițierea unei activități de întreprinzător [17].

Acordarea ajutorului de șomaj reprezintă o măsură pasivă de protecție a persoanelor împotriva șomajului. Ajutorul de șomaj este o sumă neimpozabilă, stabilită în mod diferențiat în funcție de circumstanțele în care a încetat activita-

tea de muncă a persoanei. Acesta se acordă persoanelor care sunt înregistrate la Agenția de ocupare a forței de muncă în a cărei rază teritorială își au domiciliul; au lucrat și au un stagiu de cotizare în sistemul asigurărilor sociale de stat de cel puțin 6 luni din ultimele 24 de luni și nu obțin venituri impozabile.

Protecția mamelor la locul de muncă se asigură prin art. 108 din Codul Muncii al Republicii Moldova, conform căruia femeilor încadrate în muncă care au copii în vârstă de până la 3 ani le sunt prevăzute pauze de masă și pauze suplimentare pentru alimentarea copiilor, care se includ în timpul de muncă și se plătesc ieșind din salariul mediu. Iar în conformitate cu art. 247, reducerea salariului pe motive de graviditate sau de existență a copiilor în vârstă de până la 6 ani este interzisă [8]. În realitate, nu toate aceste prevederi se respectă. Astfel, în 2014, o femeie din zece a sesizat Inspekția Muncii atunci când a fost concediată ilegal sau pentru că nu i s-a achitat plata pentru concediul de maternitate [18]. În scopul îmbunătățirii condițiilor femeilor însărcinate se impune ca o condiție necesară acordarea a câteva zile plătite pe lună în scopul monitorizării stării de sănătate.

De asemenea, în continuare este necesară sporirea nivelului de salarizare a populației, fiindcă persoanele refuză nu locurile de muncă care li se oferă, ci remunerarea neadecvată propusă. Unele studii realizate în domeniu atestă că îndeosebi tinerii nu sunt mulțumiți (74,4%) de oportunitățile de angajare oferite pe piața muncii din Moldova, iar cel mai important factor în alegerea unui loc de muncă este salariul [19, p.7]. În consecință, locurile de muncă neatractive și salariile mici, contribuie la intensificarea procesului migrațional.

Politicile de migrație din țara noastră se axează prioritar pe dezvoltarea contractelor de muncă avantajoase cu țările-gazdă ale emigranților din Republica Moldova. Începând cu 2010, Guvernul Republicii Moldova implementează Programul PARE 1+1, care are scopul de a încuraja migrații moldoveni să investească în țară. Pentru fiecare afacere deschisă de migrații Guvernul s-a angajat să dubleze suma investiției, dar nu poate fi mai mare de 200 de mii de lei.

Măsurile implementate la etapa actuală de autorități în domeniul dat nu acordă suficientă atenție impactului psihosocial pe care migrația îl are asupra copiilor și familiilor. Drept urmare, o problemă majoră o constituie lipsa în școli sau comunități a programelor de sprijin psihosocial pentru copiii și părinții din familiile cu migrații.

Cercetătorii din domeniu atrag atenție asupra faptului că migrația de muncă a părinților prezintă riscuri de lungă durată pentru viitoarea generație cu consecințe majore asupra relațiilor sociale, a particularităților de integrare socială, culturală, educațională etc. Numărul copiilor separați de părinții plecați peste hotare este semnificativ – peste 150000 de copii [13, p.73].

În conformitate cu Strategia pentru protecția copilului pe anii 2014-2020, în scopul reducerii efectelor negative ale migrației părinților asupra copiilor ră-

mași în țară, urmează să se implementeze un mecanism eficace de evidență și monitorizare a situației copiilor a căror părinți sunt plecați peste hotare, programe de informare, conștientizare, servicii de consiliere a copiilor rămași în țară, a părinților migranți și a persoanelor în grija cărora rămân copiii și sporirea capacităților sistemului educațional în abordarea riscurilor sociale, inclusiv a riscurilor sociale pentru copiii a căror părinți sunt migranți [20].

Aproape inexistente sunt **politicile în domeniul timpului liber**. În rezultat, familiile din Republica Moldova nu-și petrec adecvat timpul liber în familie, din cauza lipsei activităților culturale și recreative și a imposibilității de a acoperi cheltuielile pe care le-ar presupune desfășurarea unor anumite activități. În multe localități casele de cultură, bibliotecile publice sunt închise. Organizarea unui program comun pentru membrii familiei în ceea ce privește timpul liber conduce la creșterea apartenenței la grupul familial, iar posibilitățile reduse de petrecere a timpului liber formează o serie de comportamente deviante. Organizarea timpului liber la sate ține mai mult de competența APL. Acolo unde primarii au inițiativă și dorință, se organizează activități recreative. În cele mai multe localități lipsește interesul pentru acest domeniu sau el nu este considerat o prioritate.

În concepția cercetătorilor din domeniu, în scopul redresării situației demografice din țară este necesară o abordare integrală și comprehensivă printr-o mai bună gestionare a fenomenului migrației, prin dezvoltarea pieței muncii, atragerea investițiilor și dezvoltarea unor programe speciale de încadrare în câmpul muncii a tinerilor specialiști [21, p. 252]. Generalizând, în dependență de gradul în care politicile familiale afectează familia sau condițiile de viață, în Republica Moldova sunt promovate, în mare parte, *politicile ameliorative*, care au ca scop îmbunătățirea condițiilor de viață ale familiei (indemnizații, alocații familiale etc.). În măsură redusă sunt promovate *politicile de remediu*, care constau în educarea vieții de familie și în oferirea de informații privind problemele familiale (servicii de consiliere familială și de terapii ale familiei), și *politicile substituționale*, care își propun să răspundă în special problemelor rezultate din participarea tot mai activă a femeilor la activitățile extrafamiliale (serviciile de asistență a familiei – îngrijirea și/sau supravegherea copiilor sau persoanelor dependente, prestarea unor servicii menajere la domiciliu).

În ultimii ani s-au înregistrat unele progrese în diferite domenii în ceea ce privește protecția socială a familiilor – îmbunătățirea accesului la servicii sociale în urma implementării mecanismului de colaborare intersectorială dintre diverși actori sociali (APL, instituțiile educaționale, instituțiile medicale etc.), perfecționarea cadrului normativ de protecție a familiei, conștientizarea rolului APL în soluționarea problemelor cu care se confruntă familiile din țară. În rezultat, acestea au contribuit la ameliorarea moderată a stării familiilor din țară. În mare parte, politicile familiale depind de starea economică a țării. Dat fiind că aceasta este precară, o serie de inițiative se implementează doar fragmentar.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Popescu R. Introducere în sociologia familiei. Iași: POLIROM, 2009. 197 p.
2. Social policy and family law: marriage, divorce and parenthood // http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/4_1_ii%20Legislation%20on%20cohabitation.pdf (vizitat 27.03.2015)
3. Codul Familiei al Republicii Moldova din 26.10.2000. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2001, nr. 47-48.
4. Maternity and child care dismissal protection period. // http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/Figures%2010%20to%2012_Maternity%20leave.pdf (vizitat 28.03.2015)
5. Proiectul Legii privind indemnizațiile adresate copiilor. // http://www.particip.gov.md/public/documente/139/ro_1267_pr.Legii.indemnizatii.pentru.copii.pdf (vizitat 02.04.2015)
6. Raportul dintre indemnizațiile pentru copii și minimul de existență pentru copii (2006-2013). // <http://www.statistica.md/category.php?l=ro&idc=200&> (vizitat 02.04.2015)
7. Гагауз О. Молдова на пути второго демографического перехода: структурные изменения рождаемости. În: Creșterea economică în condițiile globalizării. Sesiunea științifică Dezvoltarea demografică: provocări pentru politici sociale. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013.
8. Codul Muncii al Republicii Moldova din 28.03.2003. Publicat în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr. 159-162.
9. Reconcilierea vieții profesionale cu viața de familie: rezultatele cercetării statistice trimestrul II2010. http://www.statistica.md/public/files/publicatii_electronice/Reconcilierea/Reconcilierea_2010.pdf (vizitat 02.04.2015)
10. Ministerul Protecției Sociale, Familiei și Copilului. Raportul social anual 2013. Chișinău, 2014.
11. Gagauz O., Buciuceanu-Vrabie M. Rolul parental&rolul profesional: oportunități de echilibrare pentru femeia contemporană. Chișinău: Sirius, 2011. 136 p.
12. Legea nr. 45 cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie din 1 martie 2007. Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.55-56.
13. Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea programului de acțiuni de la Cairo. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014. 144 p.
14. Legea Republicii Moldova nr. 138 privind sănătatea reproducerii. Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2012, nr.205-207.
15. Chelaru I. Căsătoria și divorțul. Aspecte juridice civile, religioase și de drept comparat. Iași: . Polirom, 2003.
16. Government financial policies towards families // http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/2_2_i%20Tax%20deductions%20and%20benefits%20for%20families.pdf (vizitat 02.04.2015)
17. Legea nr. 102 privind ocuparea forței de muncă și protecția socială a persoanelor aflate în căutarea unui loc de muncă. Publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2003, nr.70-72.
18. Discriminarea femeii în câmpul muncii: cazul femeilor gravide. <http://www.europalibera.org/content/article/24507729.html> (vizitat 28.03.2015)
19. Studiu privind situația tinerilor din Republica Moldova în anul 2008. // w.unicef.org/moldova/02-2009_Rom_Youth_in_Moldova_SitAN.doc (vizitat 03.04.2015)
20. Hotărîrea nr. 434 din 10.06.2014 privind aprobarea Strategiei pentru protecția copilului pe anii 2014-2020. Publicat la 20.06.2014 în Monitorul Oficial nr. 160-166.
21. Gagauz O. Familia contemporană între tradițional și modern. Chișinău: Tipogr. Sirius, 2011.

MECANISMELE ACȚIUNII POLITICO-MEDIATICE: TENTAȚIA DEMISTIFICĂRII

MECHANISMS OF POLITICAL-MEDIA ACTIONS: DEMISTIFYING ATTEMPT

Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM

Summary

The overwhelming development of the media and all its related components involves the necessity for an analysis of the myths and mechanisms of the western democracy, especially the manner in which the media shapes the public opinion in a system marked by a constantly rising discrepancy between the legal framework and the effective distribution of the power resources. The following article reveals an important and unusual direction for approaching the contemporary media phenomenon, illustrated by theoretical postulates of Noam Chomsky and his disciples. Here are presented the premises for the apparition of the „critic vision” and its particularities in regard to the media activity, including the explanation of the „propaganda model”. Generally the article highlights the characteristics of the political communication in the contemporary world.

Key-word: *media, mechanisms, public opinion, power resources, media activity, political communication, critical approach, pluralist interests.*

Cunoașterea legităților care se configurează în cadrul raportului „sfera politică – mass-media” parcurge, după cum poate fi lesne de observat, un itinerar ascendent în formă de spirală: noile teorii, pornind de la punctul ajuns prin contrazicerea viziunilor stabilite și eliminarea celor perimate, propun, la rândul lor, viziuni noi ale fenomenelor. Astfel s-a întâmplat cu „teoria glonțului magic”, care a fost abandonată, dar și cu alte teorii vizând rolul mijloacelor de comunicare în contextul procesului politic, elaborate pe parcurs. Este, de fapt, o confirmare a postulatului popperian, conform căruia avansarea cunoașterii științifice se produce datorită prăbușirii repetate a abordărilor depășite și grație substituirii lor prin alte abordări mai cuprinzătoare [1, p. 31], care antrenează noi factori, dezvăluie fațete inedite ale problemei.

Orientarea deschisă spre demistificarea dinamicilor funcționării mass-mediei constituie un obiectiv al așa-numitei abordări critice, în a cărei optică așa-numita „construcție socială a realității” contribuie la reproducerea raporturilor politice și economice existente și la permanentizarea inegalităților sociale. Spre

deosebire de tradiția marxistă ortodoxă, ilustrată de renumita condamnare a „prizonieratului relațiilor literare burghezo-mercantile” și a dependenței presei și literaturii „de sacul cu bani”, care consideră presa supusă unui control direct din partea cercurilor guvernante, abordarea critică contemporană, mai întâi prin lucrările ce țin de școala engleză a cultural studies (relevând influența mass-mediei asupra culturii publice și accentuând dimensiunea simbolică a relațiilor sociale), iar mai târziu, prin lucrările ce se detașau de viziunea politico-economică rigidă, a avansat în centrul atenției analiza interdependenței dintre dimensiunea materială și cea culturală și simbolică în procesele comunicaționale. În conformitate cu teza pe care este axat filonul respectiv de cercetare, sistemul mediatic, fiind dominat de mecanismele și de logica economiei de piață, apare în calitate de un ponderabil factor de legitimare a statu-quo-ului existent. În acest caz, examinarea practicii jurnalistice dezvăluie faptul că această activitate, de cele mai multe ori, promovează acel set de valori ce legitimează starea de lucruri existentă, chiar și atunci când (și în pofida faptului că) operatorii mass-mediei consideră că adoptă o poziție neutrală și obiectivă în tratarea informației. Există în cercurile jurnalistice încrederea în faptul că activitatea jurnalistului ar putea fi imparțială, pornind doar de la condiția intenționalității autorului: „În 80 % din cazuri manipularea ... este neintenționată. Realizatorul (emisiunii) nu-și propune să influențeze telespectatorii într-un anumit sens. El vrea doar să fie urmărit. Și astfel, apelează la mijloace de propagandă și manipulare pe care nu le conștientizează” [2, p. 6].

Iluziile neutralității și obiectivității declarate, în definitiv, nu sunt unicele surse care alimentează ideologia dominantă și cultura jurnalistică. Este, astfel, răspândită pe larg ideea că mass-media contemporană ar constitui un for public în care se produc dezbaterile asupra unei problematice diverse. Media au contribuit, cu adevărat, la imprimarea unei astfel de caracteristici procesului comunicațional actual. Dar nu poate fi negat faptul că acest for public este „dezechilibrat» ab origine [3, p. 23]. Continuând să rămână în centrul dezbaterilor publice, problema suscită atitudini tranșante: „Adevărul este, - a remarcat un jurnalist italian – că condițiile egale în comunicarea politică presupun cu totul altceva decât „atitudini neutre” ori minutajul revenit fiecăruia din politicieni în cadrul unor emisiuni televizate. Paritatea comunicării se referă în primul rând la proprietate, la posedarea și utilizarea marilor instrumente de comunicare de masă” [4]. Inegalitatea existentă în posibilitățile reale de acces la informație este un lucru evident, după cum demonstrează analizele expansiunii marilor corporații multinaționale în contextul globalizării și integrării economice, pe de o parte, și proporțiile dezvoltării sistemului de comunicare subordonat legilor pieței, pe de altă parte [5].

Demistificarea funcționării sistemului mediatic a constituit așadar obiectivul științific primordial al autorilor afiliați direcției de cercetare în cauză, aceasta fiind însoțită, în același timp, de sprijinul acordat concepției mass-mediei ca „serviciu public» în contrapondere cu tendințele tot mai pronunțate de comercializare a mijloacelor de comunicare de masă. Este elocventă în acest sens experiența engleză, dar și alte experiențe vest-europene (cu toate că situația recentă demonstrează, de fapt, practic, pretutindeni, „marele pericol căruia este expus azi serviciul public informațional” [6], „comercializarea ascunsă” a mediilor publice [7, p. 152].

Situația actuală a mass-mediei oferă, într-un astfel de context, motive multiple pentru formularea unor constatări dure (atât din partea cercetătorilor, cât și din partea politicianilor) și pentru exprimarea unor atitudini marcate de nuanțe alarmiste. Independența mediei este, într-adevăr, un postulat al democrației, un obiectiv râvnit în mod ostentativ. În viziunea părtașilor „abordării critice”, canoanele democratice în lumea contemporană occidentală apar însă în permanență perturbate, și nu în ultimul rând cu ajutorul mass-mediei: „Mijloacele de comunicare și modalitatea lor de a opera servesc pentru a mobiliza sprijinul în favoarea intereselor particulare care domină activitatea de ordin statal și cea privată (particulare – nu în sensul celor ale bătrânilor, tinerilor, invalizilor etc. – V.M.) ... Mijloacele de comunicare sunt întreprinderi mari, controlate de indivizi foarte bogați ori de alte întreprinderi” [8, pp. 11-12]. O exemplificare în acest sens ar putea fi faptul că trei pătrimi din capitalul a trei mari rețele televizate din SUA - ABC, CBS și NBC, aparțin grupurilor bancare, inclusiv Chase Manhattan, Morgan, Citibank și Bank of America [9, p. 22]. Noam Chomsky, considerat exponentul, poate cel mai notoriu al „abordării critice” în SUA, unul dintre cei mai citați autori din lume, susține în studiile sale teza cu privire la necesitatea stringentă a unei analize realiste a miturilor și mecanismelor democrației occidentale, în special, a modului în care mass-media modelează opinia publică într-un sistem marcat de o discrepanță mereu crescândă dintre cadrul legal democratic și distribuirea efectivă a resurselor de putere. În paginile cărților sale (Iluzii necesare, Frica de democrație, Gardienii Libertății sau Fabricarea consensului ș. a.) N. Chomsky dezvăluie corelația dintre hegemonia politică-economică și cea informativă, arătând că în societatea capitalistă contemporană instrumentele utilizate pentru a controla populația sunt de natură ideologică, identificabile, sub aspect instituțional, în actualele modele organizaționale ale aparatelor mass-mediei.

Condiționarea produsului informațional în urma pactizării realizate de sfera informațională cu totalitatea forțelor corporative, instituționale, financiare, industriale, politice, - în interesele acestora, - limitează libertatea de expresie și, în definitiv, privează instituțiile democratice de substanțialitate. Mijloacele

de comunicare, arată Chomsky, denotă o relație simbiotică cu sursele de informație ale cercurilor guvernante, atât în baza motivelor economice, cât și din cauza reciprocității intereselor [10, p. 50]. „Subordonate logicii puterii, fiind un instrument al puterii în vederea controlului consensului și al disensiunii», mass-media, aflate în serviciul obiectivelor promovate de o determinată elită, în viziunea lui Chomsky, se integrează „unui sistem de piață dirijat», diriguirea căruia este încredințată sau permisă guvernului, liderilor comunității, marilor proprietari. Numărul acestora este destul de redus, iar logica acțiunilor lor, inclusiv și a proprietarilor mass-mediei, în majoritatea cazurilor poate fi asemuită cu solidaritatea „caracteristică vânzătorilor în piață”. Este adevărat, notează cercetătorul nord-american, că mijloacele de comunicare nu apar întotdeauna monolitice, demonstrând o anumită diversitate a atitudinilor în cadrul dezbaterilor mediatică. „Dar chiar și atunci când controversele dintre elite, vizând aspectele tactice, ajung la apogeu, - conchide cercetătorul, - opiniile care ar periclita premisele fundamentale apar excluse din mass-media». Este vorba, în fond, de o „capcană informațională”, de caracterul iluzoriu al alegerii informaționale libere, fie și în cadrul unui torent informațional difuzat prin intermediul unei multitudini de canale (situația aici apare comparată în mod ingenios cu supermarketul: „aceiași săpun este vândut în șase ambalaje diferite”).

Cu toată aparența pluralismului, mass-media occidentale contemporane sunt la cel mai înalt grad funcționale pentru puterea existentă și sensibile la necesitățile guvernanților și ale principalelor grupuri de putere. Mărturiile jurnaliștilor, de fapt, sunt edificatoare în acest sens: „Proximitatea față de putere este un defect al jurnaliștilor nord-americani. Aceștia prezintă cele declarate de funcționarii guvernului drept adevăr, știind că mint, și astfel dezinformează frecvent... Cenzura în Statele Unite este mai însemnată decât își imaginează americanii și străinii. Majoritatea acestora din urmă au o idee prea romantică despre ceea ce constituie în realitate libertatea presei la noi” [11]. Cenzura, explică N. Chomsky, este, într-o mare măsură, autocenzură – atât din partea jurnaliștilor, ajustați la realitate, cât și din partea responsabililor instituțiilor media, aleși pentru a pune în practică strategiile informaționale – de multe ori interiorizate, - impuse de proprietari și de alte centre de putere, fie guvernamentale, fie economice, generând, în consecință, un conformism cras. Or, „cei ce nu urmează să se conformeze, notează în altă parte autorul, vor fi eliminați prin intermediul unor mecanisme destul de simple, vor fi nevoiți să-și caute de lucru în altă parte” [12, p. 18].

Unii cercetători nord-americani, explicând, de exemplu, funcția presei de construire a semnificației, arată și ei că „știrile transmise de mass-media nu-și propun în mod deliberat să creeze iluzii sau să inducă în eroare, cel puțin în majoritatea societăților occidentale. Dimpotrivă, codurile etice ale jurnalismu-

lui accentuează condiția obiectivității, corectitudinii, meticulozității și relatării riguroase a faptelor. Dar aceasta este o bătălie pierdută încă înainte de a începe. Selectivitatea și distorsionarea știrilor sunt produsele unor factori care scapă controlului reporterilor, editorilor, producătorilor și proprietarilor de ziare” [13, pp. 260-261]. Spre deosebire de Chomsky, autorii sus-citați sunt înclinați a explica fenomenul mai curând prin „resursele limitate” (timp și spațiu) pe care ziariștii le au la dispoziție pentru a studia direct orice eveniment, și abia apoi amintesc despre modelarea mass-mediei (și, în consecință, distorsionarea imaginilor furnizate cititorilor săi) de către factori de ordin politic și economic.

Aplicând postulatele lui Chomsky la analiza unor realități locale, unul din cercetătorii spanioli remarcă similitudinea ideologică a protagoniștilor puterii și a protagoniștilor mass-mediei: „... proprietarii mijloacelor de comunicare manifestă o coincidență strategică („activează în unison”, spune Chomsky – V. M.) cu sistemul în ansamblul său”, constatând în continuare: mass-media sunt utilizate de cei potentați „nu numai pentru a cuceri cote tot mai mari ale pieței, dar totodată, și, mai ales, pentru a manipula libertatea de expresie editorială” [14, p. 137]. Ramon Reig, un alt cercetător spaniol, a constatat, la rândul său: „Interesele puterii, câștigurile comerciale și manipularea omului de către om într-o societate ca a noastră sunt de o astfel de magnitudine încât mass-media cu greu pot să evite influența acestora” [15, p. 419].

Din perspectiva activității informaționale, relațiile dintre politică și mass-media configurează, în viziunea lui Chomsky, un proces de construire a unei structuri dominante care încorporează întregul spectru tematic și selectarea faptelor, perfect adaptabile acesteia: „... mijloacele de comunicare de masă, activând drept sistem de transmisie a mesajelor și simbolurilor către cetățeanul de rând, au funcția de a distra, recrea și informa (de remarcat ierarhia, ordinea în care sunt prezentate funcțiile respective – V. M.), precum și de a insufla indivizilor valorile, credințele și codicii de comportament care le permit să se integreze în structura instituțională a societății. Într-o lume, în care avuția este concentrată și în care există conflicte semnificative ale intereselor de clasă, realizarea unei astfel de misiuni necesită o propagandă sistematică” [16, p. 21].

Analiza activității mass-mediei din SUA îi permite lui Noam Chomsky să propună o teorie, definită propaganda model, care explică modul în care mijloacele de comunicare de masă dufuzează și fortifică ordinea de zi informațională, agenda politică, economică și socială, stabilite de elite. Optica „politico-economică”, prin care este privită problema, determină, în definitiv, percepția mediilor americane ca aparținând unui sistem totalitar, în cadrul căruia însă conformismul devine asigurat nu de controlul monopolist exercitat de burocrația statului-partidului, ci prin intermediul procedurilor prin care „banii și puterea filtrează informația destinată publicării, marginalizează disensiunea și permit

intereselor dominante și guvernului să adreseze mesajele lor către public”. Se urmărește, precizează cercetătorul, ca aceste mesaje să fie „adecvate”, adică pe potrivă publicului, și să servească interesul „național” sau „comun”, înțeles în mod tacit ca interesul cercurilor guvernante. Pentru realizarea îndochinării publicului de către mass-media și „fabricarea consensului” (subtitlul unuia dintre studiile lui Chomsky, amintind cunoscuta formulă a lui Walter Lippmann) se recurge, așa cum se arată, la „captarea experților”, a liderilor de opinie, aceștia constituind, de fapt, „țintele principale” ale propagandei [17, p. 64], care „ar spune ceea ce establishment-ul ar dori să audă”, la implicarea acelei „clase specializate” - elitele antrenate în luarea deciziilor, despre care vorbea W. Lippmann [18, p. 310]. Propaganda model apare, în fond, mult mai sceptic, în raport cu modelul gatekeeping [19, pp. 204-206], care, oricum, păstrează cel puțin speranța și perspectiva unei tentative de informare cât de cât corecte a publicului.

Modelul propagandei al lui Chomsky se bazează pe accepția existenței a cinci news filters care determină caracterul și conținutul informației difuzate. Unele din aceste „filtre” sunt de tip instituțional și economico-financiar, cum ar fi concentrarea de proprietate și inevitabila subordonare a mass-mediei față de autoritățile guvernante de care depinde accesul la sursele de informație, orientarea întreprinderilor mediatic spre obținerea profitului, o circumstanță ce „avansează neconținut”, producând întrepătrunderea businessului informațional cu cel din alte sectoare și determinând comunitatea intereselor sferei informaționale și a celei economico-financiare. Un alt filtru, practic, corolar al celui dintâi, este publicitatea, principala sursă de venituri în sfera media, transformând, în viziunea lui Chomsky, mijloacele de comunicare de masă în corporații ce-și vând audiențele specifice altor întreprinderi și depind de acestea din urmă. Cu alte cuvinte, piața liberă nu oferă, prin publicitate, un sistem neutru.

Alte „filtre” se referă la aspecte ideologice, inclusiv anticomunismul (ridicat de guvernanți la rang de „religie națională”), la dependența mediilor de surse de informare, la presiunea exercitată intens de putere, generată de creșterea numărului structurilor antrenate în orientarea și „corectarea” demersului mediatic în scopul elaborării adevărului „convenabil”, producând dezechilibrul informațional, precum și superficialitatea ori lipsa atitudinii critice în raport cu prioritățile, interesele și agenda politică impusă de cercurile guvernante. Chomsky a remarcat că nu ar avea intenția de a afirma că mijloacele de comunicare se ocupă doar de propagandă, susținând, totodată, că activitatea propagandistică constituie unul din aspectele cele mai relevante ale obiectivelor pe care și le stabilesc.

Unele obiecții aduse teoriei lui N. Chomsky mizează pe faptul că aprecierea gradului de autonomie (conformism) a mijloacelor de comunicare de masă este făcută în studiile sale în baza evaluării mai curând a modului de tratare de către mass-media a problematicii internaționale decât a problemelor de politică

internă, reproșându-i autorului și minimalizarea înclinației intrinseci a mediilor de a urma gusturile comune, de a se conforma modelelor curente, oferind publicului ceea ce acesta așteaptă să i se ofere: „Lumea are gusturi mediocre ori plebeice? Să-i propunem atunci programe mediocre și vulgare – le vor prefera mai mult și vor fi mai urmărite”, obținând, astfel, majorarea proporțiilor audi-enței [20, p. 16]. Cercetătorul italian Pietro Grilli aduce probe convingătoare, în sprijinul obiecțiilor sale, ținând, de exemplu, de atitudinea conformistă a mass-mediei italiene față de mai multe problemele actuale, tratate în mod superficial și refractar. Criticile aduse însă (justificate, în fond, atunci când accentuează „fatalismul politic”, viziunea prea categorică și radicală a publicului, lipsit, potrivit lui Chomsky, de statutul de actor autonom al comunicării politice sau atunci când obiectează formularea concluziilor în baza experienței doar a unei singure țări, deosebirile dintre sistemul mediatic american și sistemele mediatice europene fiind, oricum, evidente), precum și existența unor întrebări, deocamdată neelucidate pe care le înaintează evoluția mass-mediei prin deschiderea noilor posibilități tehnologice și posibilele transformări ale raportului preexistent dintre mijloacele de comunicare și opinia publică, nu diminuează contribuția cercetătorului nord-american la elucidarea problemei relației dintre mass-media și politică, caracterul judicios al multor din tezele enunțate, ca, de exemplu, următoarea: „O societate este democratică în măsura în care cetățenilor acesteia le revine un rol semnificativ în gestiunea problemelor publice. Dacă gândirea cetățenilor este controlată ori opțiunile lor suportă restrângere, evident, ei nu pot avea un rol semnificativ: numai cei ce controlează și cei ce-i servesc au accesul s-o facă. În rest, sunt acțiuni lipsite de semnificație, false și formale...” [21, p. 18]. În acest caz, se poate vorbi cu adevărat despre marginalizarea omului, pentru a nu admite intervenirea în chestiunile ce și le-a apropiat elita, despre reducerea lui la apatie și, în consecință, despre inculcarea lui „iluziei necesare” – celei de a crede că este informat.

Realitatea confirmă avansarea „noii propagande politice” în diverse spații geopolitice. Funcționarea monopolistă a mass-mediei ca instrument politic este dezvăluită în termeni plini de îngrijorare de cercetători, cu referire, de exemplu, la cazul mexican: „Zilnic, pe parcursul a douăzeci și patru de ore, publicul receptează cantități enorme de propagandă, disimulată ca informație ori „jurnalism” [22, pp. 132-133]. Mecanismul acțiunilor propagandistice ale puterii, argumentează mai mulți cercetători contemporani, sunt orientate spre un efect „total”, spre promovarea imaginii pe care puterea insistă s-o imprime în conștiința publicului. Operatorii propagandei tind să producă cât mai mult zgomot, și o fac în mod repetat, ori de câte ori este posibil, pentru a anula punctele de vedere care apar drept discordante. Adevărul care domină este cel promovat de aparatul propagandistic al puterii, adică adevărul puterii. Munca „analizator”

acesteia rezidă în construirea prezentului istoric – pentru a impune orientările necesare perpetuării puterii în structura sa actuală - în fixarea, prin intermediul modalităților includerii și excluderii a ordinii de zi favorabile potențailor acestei lumi. Tocmai în acest context apar tot mai actuale tezele așa-numitului „Decalog al lui Chomsky”, care relevă potențialul manipulator al mass-mediei [23].

Societatea modernă, cea „electronizată”, declară unii autori, este mult mai ușor supusă guvernării și manipulării decât societatea alfabetizată: eficiența propagandei realizate prin mijloace electronice este mai mare, producând în consecință fenomenul „noilor analfabeți” (H.M. Enzensberger), pentru care mass-media, „substituind realitatea prin marionete electronice”, constituie unicul canal de formare și culturalizare [24, pp. 134-135].

De remarcat că până și promotorul „societății deschise” Karl Popper, într-una din ultimele sale lucrări, avansează ideea necesității limitării puterii mass-mediei (cu referire la televiziune): „Nu poate să supraviețuiască o democrație fără ca puterea televiziunii să fie absolut transparentă”, adică supusă unor limite ca și toate celelalte puteri nelegitime ca armele, drogurile, abuzurile, privilegiile. „Spun acest lucru, nota Popper, pentru că nici inamicii democrației nu conștientizează încă urmările puterii televiziunii. Când își vor da seama de ceea ce pot face cu ajutorul ei, o vor utiliza în toate formele, inclusiv în cele mai periculoase situații. Și atunci va fi târziu” [25].

În aceeași ordine de idei, nu mai puțin severe sunt concluziile la care ajung acei cercetători care critică concepția, tipică pentru ideologia constituțională liberală, cu privire la sistemul informațional ca bastion al libertății expresiei. Un astfel de statut al mass-mediei, valabil în mod prezumtiv într-un context democratic, suferă, în viziunea mai multor autori, schimbări semnificative tocmai din motivul raportării cu precădere a mijloacelor de comunicare nu atât la interese pluraliste de ordin ideologic, cât mai ales la interese mercantile, fenomen ce, de altfel, constituie expresia unui model determinat de societate.

Este evidentă, astfel, înscrierea tezelor respective în albia reflecției lui Jürgen Habermas, care, analizând transformările sferei publice burgheze, a diagnosticat-o ca fiind sucombată de logica comerțului. Tocmai această comercializare abuzivă a mijloacelor prin intermediul cărora se produce dezbaterea dintre actorii sociali favorizează apariția figurii consumatorului, detașat de cea a cetățeanului rațional, capabil să-și manifeste atitudinea critică față de putere.

În definitiv, putem concluziona că direcția abordării critice, propunând o optică specifică a examinării dinamicii dezvoltării sectorului mediatic în contextul politicii, contribuie la opera de demistificare a mecanismelor acțiunii politico-mediatic și relevă, mai accentuat decât în cadrul altor abordări, faptul că mass-media a fost și rămâne instrumentul de importanță majoră în arsenalul forțelor politice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Popper Karl R.. Tutta la vita e risolvere problemi. Scritti sulla conoscenza, la storia e la politica. Milano: Rusconi, 1996.
2. Herjeu Radu. Oglinda mișcătoare. Televiziunea și societatea: tehnici de propagandă, persuasiune și manipulare. București: Editura Fundației „România de Măine”, 2000.
3. Amoretti Francesco. La comunicazione politica. Roma: Nuova Italia Scientifica, 1997.
4. Augias Corrado. Richiamo alla democrazia. În: L'Unità (Roma, Italia), 15 martie 1995.
5. Curran James, Gurevitch Michael. Mass Media and Society. London and New York: Arnold, 1996.
6. Swanson David. El campo de la comunicacion politica. La democracia centrada en los medios. În: Alejandro Munoz-Alonso, Juan Rospir (direct.). Comunicacion politica. Madrid: Editorial Universitas, 1995, pp. 3-24.
7. McQuail Denis. Western European Media. The Mixed Model Under Threat. În: Media, Power and Control. Oxford: Oxford University Press, 1997, pp. 147-164.
8. Chomsky Noam, S. Herman Edward. Los guardianes de la libertad (Manufacturing consensus). Barcelona: Griljalbo Mondadori, 1995.
9. Moncada Alberto. El nuevo poder informativo en Espana. Multimedia, Multinacionales y Multinegocios. Madrid: Libertarias/Prohufi, 1991.
10. Chomsky Noam, S. Herman Edward. Op. cit.
11. Lee Martin. Fuentes no fiables. În: El Independiente (Madrid, Spania), 14 iulie 1991.
12. Chomsky Noam. Ilusiones necesarias. Control del pensamiento en las sociedades democraticas. Libertarias/Prohufi, 1992.
13. DeFleur Melvin L., Ball-Rokeach Sandra. Teorii ale comunicării de masă. Iași: Polirom. 1999.
14. Moncada Alberto. El nuevo poder informativo en Espana. Multimedia, Multinacionales y Multinegocios. Madrid: Libertarias/Prohufi, 1991.
15. Reig Ramon. El control de la comunicacion de masas: bases estructurales y psicossociales. Madrid: Libertarias/Prodhifi, 1995.
16. Chomsky Noam, S. Herman Edward. Op. cit.
17. Chomsky Noam. Op. cit.
18. Lippmann Walter. Public opinion. New York: Transaction Publishers, 1997.
19. Wolf Mauro. La investigacion de la comunicacion de masas. Barcelona: Paidos, 1996.
20. Grilli di Cortona Pietro. USA: politica e media secondo Chomsky. În: Mass Media (Lecce, Italia). 1994, N 1, pp. 13-17.
21. Chomsky Noam. El miedo a la democracia. Barcelona: Critica, 1993.
22. Toussaint Florence (coord.). Democracia y medios de comunicacion: un binomio inexplorado. Mexico: Jornada, 1995.
23. Chomsky Noam. 10 Strategies of Manipulation by the Media. [On line]: www.chomsky.info. Accesat 11.02.2015.
24. Toussaint Florence. Op. cit.
25. Popper Karl R. Cattiva maestra televisione. Roma: Reser di Donzelli Ed., 1994.

VOCAȚIA SOCIALĂ A JURNALISMULUI: ABORDĂRI TEORETICE

SOCIAL VOCATION OF JOURNALISM: THEORETICAL APPROACHES

Georgeta STEPANOV,
doctor in științe politice
Universitatea de Stat din Moldova

Summary

Social mission of journalism is to present through the media everyday life and to materialize, to give value to the social existence of individuals. To understand the social mission of journalism are cited as very instructive studies of theorizing the social status of journalism through the impact and effects of it, which they generate in relation with individuals, social groups and society, which is found as an object of research in the models and theories to be analyzed in terms of their contributions the social nature of journalism at argumenting the social nature of journalism.

Key-words: *journalist, media, social journalism, social reality, social individual, social group, society, social effect, media impact, scientific school.*

Misiunea socială a jurnalismului rezidă în faptul că, mediatizând realitatea cotidiană și imediată, el materializează și dă valoare existenței sociale a indivizilor în această realitate de moment. “Istoricul clipei” – astfel, într-o manieră metaforică, dar și aforistică, Albert Camus a determinat chintesența misiunii sociale și a activității profesionale a jurnalistului [11, p. 5] Legăturile dintre indivizii sociali și ale indivizilor sociali cu propriile lor societăți în care trăiesc sunt bazate, în general, pe informațiile difuzate și pe cunoștințele derivate din presă. La fel, percepțiile acestora despre evenimentele, întâmplările, problemele cotidiene specifice grupurilor și comunităților sociale, cărora ei nu aparțin sau pe care nu le pot observa direct, sunt, în mare parte, conturate de jurnalismul social, care oferă cunoștințe din și despre societate. Presa însă este diferită de alte instituții care asigură cunoașterea. „În primul rând, mass-media au, în general, o funcție a cunoașterii. În al doilea rând, ele operează în sfera publică, accesibilă tuturor membrilor societății, iar accesul la ele este deschis, voluntar, nespecific și se face cu costuri foarte scăzute. În al treilea rând, relația dintre emițător și receptor este echilibrată și egală, iar în al patrulea rând, media ajung la mult mai mulți oameni decât alte instituții și „preiau controlul” asupra acestora.” [17]

Jurnalismul social se manifestă ca un factor de solidaritate care acționează în același mod și la nivel macro-social, dar și la cel micro-social. Aportul lui „se realizează prin transmiterea de informații, impunerea de valori, atitudini, modele comportamentale, având, astfel, un rol deosebit în constituirea codului socio-cultural al subiectului.” [5] Jurnalismul social redimensionează relația

omului cu lumea înconjurătoare, transformându-se într-unul dintre cele mai importante surse de formare a profilului social al individului. În opinia lui Ion Albu-lescu, mass-media reprezintă „suporturi sau instrumente tehnice, care servesc la transmiterea în forme specifice a unor mesaje între profesioniști ai comunicării, reuniți în instituții sociale, și marele public, constituit într-un ansamblu de indivizi izolați,” [2, p. 9] iar termenul „mass-media” poate fi extins la expresiile sinonimice: mijloace de comunicare socială și tehnici de difuziune colectivă.

Presa este o forță care apropie, unifică și dă coerență indivizilor sociali și colectivităților din lumea modernă, pentru că produce în același timp aceleași mesaje și le distribuie diverselor categorii de public cu o apartenență diferită și din spații diferite. Astfel, problemele care afectează sau cu care se confruntă anumiți indivizi sau grupuri sociale, fiind mediatizate, devin comune pentru întreaga societate. Or, consumând produsele jurnalistice, milioane de oameni ajung să împărtășească aceleași valori, să posede cunoștințe asemănătoare, să gândească prin informații, idei, povești și simboluri analoage, să adopte comportamente, mai mult sau mai puțin, similare în raport cu problemele devenite publice grație activității mass-mediei. Jurnalismul social contribuie la promovarea valorilor, comportamentelor, problemelor sau schimbărilor sociale prin faptul că le identifică, le pune în circuitul informațional, le ține în atenția sa și, respectiv, în atenția opiniei publice. Căutând „căile de optimizare a interacțiunilor sociale” [14, p. 288], susținând anumite tendințe sociale și demascându-le pe altele, jurnalismul social reflectă realitatea, propunând, în același timp, modele de evaluare a acesteia. Natura socială și puterea presei, după James Lull, rezidă în faptul că ea și reflectă, dar și creează realitatea socială [10]. În procesul de reflectare și de creare a realității sociale, jurnalismul social se manifestă ca un mediator care asigură legătura dintre:

- individul social și alți semeni de ai săi;
- individul social și alte grupuri sau comunități sociale;
- individul social și alte instituții cu care acesta interacționează – justiție, industrie, politică etc.;
- diferite instituții și organizații de toate nivelurile ale unei societăți;
- individul social și acea parte a potențialei experiențe care se află dincolo de percepția sau contactul lui direct.

Jurnalismul social, ca fenomen autonom al comunicării, se află în atenția teoreticienilor din domeniul mediatic-comunicațional, devenind obiect de cercetare al acestora relativ recent. Dar cercetările și studiile privind natura socială a jurnalismului, în genere, înregistrează o evoluție mult mai timpurie. Punând accent pe schimbările tehnologice, dar și pe continuitățile în utilizarea diferitelor mijloace de comunicare, diverși autori oferă variate perspective asupra mass-mediei și asupra contextelor sociale în care au apărut și pe care le-au reflectat

și materializat în timp și spațiu. Din multitudinea de abordări ale jurnalismului ca fenomen, care s-au afirmat de-a lungul anilor și există la moment în teoria comunicării, pentru noi prezintă interes și, deci, vor fi trecute în revistă acele teorii și modele care au pus în circuit raționamentele sociale ale comunicării/jurnalismului, dar nicidecum cele economice sau politice, și care formează apajul teoretic al jurnalismului social.

Primele încercări de a cerceta rolul presei prin prisma necesităților sociale ale indivizilor se conturează în anii '20 ai secolului trecut. Cercetările pe acest domeniu se intensifică în anii '40 ca rezultat al activităților variatelor grupuri de cercetători, exponenți ai diferitelor școli științifice care încearcă să teoretizeze statutul social al jurnalismului prin prisma impactului și a efectelor lui sociale pe care le generează în raport cu indivizii sociali, grupurile sociale, societatea. Studiile dedicate acestui fenomen au generat mai multe curente, modele și, teorii pe care le vom analiza prin prisma contribuțiilor acestora la argumentarea naturii sociale a jurnalismului. Și pentru că ele există într-un număr impunător, noi vom stăruii doar asupra celor mai relevante pentru subiectul cercetării noastre și vom începe cu lucrările cercetătorilor școlilor: de la Palo Alto, Chicago, Toronto și, parțial, a celei de la Frankfurt.

Școala de la Palo Alto. Această școală este reprezentată de un grup de savanți de diferite origini științifice, care a activat în acest oraș situat la sud de San Francisco. Unitatea cercetărilor din cadrul școlii se rezumă la referința comună la demersul sistemic, pe care îl găsim în abordările lor teoretice privind comunicarea: „Noile idei au apărut din cercetările teoretice, dar și în cadrul instituțiilor clinice: de fapt, cercetătorii au depus efortul de a-și confrunta modelele și conceptele cu analiza comunicării reale, în primul rând și chiar exclusiv din domeniul psihiatriei” [9, p.134]. Importanța conceptului elaborat de cercetătorii de la Palo Alto constă în interpretarea comunicării ca activitate colectivă, care decurge după anumite reguli învățate inconștient. Modelul orchestral al comunicării tinde să pună în evidență necesitatea gramaticii comunicării, fără de care aceasta nu-și poate realiza funcțiile esențiale.

Din cele trei ipoteze pe care se bazează teoria comunicării-participare a paloaltistilor, pentru noi prezintă interes cea care se referă la faptul că esența comunicării constă în procesele relaționale și de interacțiune, unde actorii comunicării contează mai puțin decât raporturile ce se instalează între aceștia. Ei își concentrează atenția nu pe informație ca element care oferă conținut și dă sens oricărui act comunicațional, ci pe relațiile care se stabilesc între actorii comunicării și pe comportamentele umane, generate de diverse tipuri de relații, prin aceasta dezvoltând un model sistemic și interacțional al comunicării cu totul deosebit de cele existente la acel moment.

Caracterul de noutate al abordării paloaltiste rezidă în faptul că ei primii au aplicat sinteza ca metodă de cercetare a fenomenelor comunicaționale, or, până

atunci, în științele socioumane era utilizat demersul analitic. Ei au cercetat comunicarea ca pe un ansamblu de elemente în interacțiune (în care modificarea unuia antrenează modificări în toate celelalte elemente), care formează un sistem cu o structură și o dinamică aparte, punând în circuit două noțiuni de bază: interacțiunea, care implică ideea unei relații mutuale, a unei acțiuni reciproce, și contextul, care reprezintă mediul ansamblu de elemente din mediu, ale cărui atribute afectează sistemul său și care sunt afectate de el.

Sistemele umane sunt, de regulă, sisteme deschise ce comunică de o manieră constantă cu mediul lor [7, p. 173] și se bazează pe mai multe principii, între care cel al totalității, Principiul totalității pornește de la faptul că un sistem nu poate fi abordat drept o simplă agregare de elemente independente, or, un grup nu este doar o colecție de indivizi, și ajunge la ideea că dinamica sistemului și procesele de interacțiune pot fi sesizate doar prin nivelul totalității, dar nicidecum prin cel al individului. Principiului totalității, adică analizei sistemice a proceselor care poate clarifica caracteristicile individuale, i se acordă o importanță majoră în cercetările paloaltiștilor, la fel precum și principiului retroacțiunii, care presupune că a ține seama de feed back înseamnă a abandona concepția lineară a cauzalității.

Școala de la Palo Alto se face importantă prin faptul că își structurează cercetările pe comunicare ca fenomen social integrat, care, în opinia cercetătorilor Paul Watzlawick, Janet Beavin, Don Jackson, expusă în lucrarea *O logică a comunicării* [18], are menirea să pună în legătură “aspectele relaționale și cele organizaționale, mecanismele de reglare a raporturilor interindividuale și a celor sociale” [17, p. 55].

Meritul de inițiator al acestei școli i se atribuie lui Gregory Bateson, care încă din anii '40 ai secolului trecut indica asupra necesității de a reconsidera comunicarea și a o aborda din perspectiva retroacțiunii, ca pe un sistem de mesaje, în care energia de răspuns este oferită de receptor, și nu de impactul elementului declanșator.

Modelul de comunicare propus de exponenții Școlii de la Palo Alto scoate în evidență caracterul social al comunicării, comunicarea fiind considerată drept un domeniu care înglobează în sine toate cunoștințele teoretice, dar și practicile cotidiene, care, fiind transmise oamenilor, pot condiționa anumite reacții. Dar abordarea comunicării ca fenomen social se realizează nu atât prin prisma cauzalității factorilor declanșatori ai unei acțiuni, ci mai curând prin prisma mesajelor, care generează o anumită energie și reacție la cititori. Grupul de cercetători emite ideea că comunicarea este operă, proces, instrument și produs, în același timp, care nu sunt distincte de ceea ce le dă naștere sau de cel care le materializează în produse mediatice, fapt care pune în corelație realitatea cotidiană, acțiunea socială a jurnalistului și reacția publicului, rolul ultimului actor

din această triadă fiind de o importanță majoră. Dintre toate axiomele Școlii de la Palo Alto cele mai reprezentative pentru noi se prezintă a fi următoarele:

1. Comunicarea este un proces continuu. Comunicarea mediatică este un șir neîntrerupt de mesaje de presă, producerea și distribuirea cărora nu se face, neapărat, în funcție de cauză – efect sau de stimul – răspuns. În jurnalism, selecția evenimentelor care urmează să fie mediatizate se face nu neapărat din perspectiva așteptărilor publicului sau a reacțiilor potențiale ale acestuia, ci, în primul rând, din perspectiva valorii lor sociale. Deși reacțiile pe care le manifestă publicul ca efect al consumului produselor mediatice anterioare pe acest subiect deloc nu sunt de neglijat, or, ele, în funcție de caracter, anvergură și amploare, își găsesc locul în presă ca subiecte autonome care asigură continuitatea evenimentului. Astfel, se creează un fel de circuit informațional continuu și neîntrerupt care reflectă realitatea din punctul de vedere al unor standarde sociale, nu neapărat acceptate în totalitate de public, dar importante pentru existența lui socială.

2. Comunicarea este ireversibilă. Ireversibilitatea comunicării constă în faptul că orice produs mediatic, așteptat sau neașteptat, dorit sau nedorit, acceptat mai mult, mai puțin sau deloc, odată consumat, produce anumite efecte, pozitive sau negative. Efectele mediatice, fie că formează sau fortifică, modelează sau distrug anumite viziuni, întotdeauna produc schimbări, care pot fi imediate sau întârziate ca reacție, vizibile sau mai puțin vizibile, de moment sau de durată etc., dar care modifică însăși esența și felul de a fi al individului social în raport cu sine, cu semenii săi și cu toată lumea înconjurătoare. Efectele produse de materialele jurnalistice se pot manifesta și afecta cunoștințele cititorilor, opiniile, atitudinile, acțiunile și comportamentele lor sociale.

3. Comunicarea se desfășoară la două niveluri: informațional și relațional, cel de-al doilea oferind indicații de interpretare a conținutului celui dintâi. Informația poate fi interpretată doar în contextul relațional în care s-a produs, ultimul manifestându-se ca un aspect care înglobează în sine informația, fapt care oferă posibilitatea de a vorbi despre metacomunicare.

4. Comunicarea presupune procese de ajustare și acomodare. Ajustarea și acomodarea mesajelor de presă la nivelul de înțelegere al auditoriului, care reiese din cunoștințele și experiența lui de viață, a devenit o condiție a eficienței jurnalismului și una din regulile de bază ale jurnalismului social. Aspectul lingvistic al materialelor de presă este determinant pentru înțelegerea mesajului pus în circuitul informațional.

5. Orice proces de comunicare este simetric sau complementar, dacă el se întemeiază pe egalitate sau diferență. Așa cum procesul de comunicare mediatică se întemeiază pe diferențe determinate, pe de o parte, de condițiile diferite în care se află, apriori, jurnaliștii și cititorii în raport cu problema mediatizată, iar pe de altă parte, de nivelul diferit al cunoștințelor, viziunilor, opiniilor și

capacităților de asimilare ale cititorilor care formează publicul unei publicații periodice, jurnalismul pare să fie de natură complementară. Realitatea însă demonstrează faptul că natura complementară se manifestă prin analizele și interpretările mediatică (care îmbracă forme de expresie specifice genurilor analitice), care au menirea să completeze cunoștințele publicului în raport cu o problemă ce îi este deja cunoscută. Totuși, ne permitem să contrazicem această idee, or, dacă cunoștințele anterioare ale publicului despre o problemă sau alta s-au format nu prin observația directă sau participarea acestuia la eveniment, ci grație activității jurnalistice, putem considera că jurnalismul are un caracter primar și direct, dar nicidecum exclusiv complementar.

Școala de la Chicago. Perspectiva din care abordează Școala de la Chicago comunicarea mediatică se aseamănă cu cea a Școlii de la Palo Alto, datorită faptului că ambele tratează conceptele de comunicare, de comportament și de înțelesuri ale mesajelor pe care le abordează din perspectiva dinamicii interacțiunii, care poate fi și ea modificată în urma interpretării.

Importanța Școlii de la Chicago se datorează, în special, contribuției aduse în domeniul studiului comunicării sociale prin considerarea rolului comunicării în integrare, legitimitate, putere, solidaritate și control social. „Școala de la Chicago a constituit un gen de reacție la principalele aserțiuni ale utilitarismului, care modelaseră, în secolul al XIX-lea, majoritatea dezbaterilor din societatea americană cu privire la presă” [6]. Cercetările Școlii de la Chicago se axează pe anumite concepte, printre care:

- Interacționismul simbolic, prin intermediul căruia se realizează orientarea efectivă spre actul de comunicare și spre consecințele lui sociologice. Interacționismul simbolic al lui Blumer și Goffman este important în contextul cercetărilor realizate în cadrul acestei școli privind comunicarea și consecințele ei sociologice, or, cuprinde abordări teoretice, care scot în evidență rolul comunicării în cadrul relațiilor sociale.

- Determinismul social. Individul social interpretează și acceptă modelele convenționale și tinde spre roluri care presupun conformarea la aceste modele pentru a fi în acord cu societatea și a nu fi sancționat din punct de vedere moral de această societate. El este determinat de conjunctura socială să-și adapteze comportamentul său la modelele convenționale altfel, încât să nu fie în dezacord cu majoritatea, nici marginalizat de majoritate. R. E. Park a elaborat acest concept în baza ideilor lui Ch. H. Cooley, cercetător care nu a aparținut Școlii de la Chicago, dar care a introdus noțiunea de sine-oglină: societatea se reflectă în sinele fiecărui individ în parte sub forma unor contacte și influențe privitoare la ideea de individ și de sine; sinele-oglină este proiecția individuală a fiecăruia asupra a ceea ce își imaginează că alții cred despre el; societatea devine o oglindă în care se reflecta sinele. Sociologul Park a anticipat teorii precum cea a comunicării în doi pași, agenda-setting sau modelul co-orientării.

– Interacțiunea mediată simbolic. G. H. Mead include comunicarea umană în sfera interacțiunii mediată simbolic. El percepe sinele omului nu ca structură, ci ca proces, iar interacțiunea cu sinele devine etalonul și modelul interacțiunii cu societatea. Abilitatea ființei umane de a acționa în interior este percepută ca un mecanism central în baza căruia ființa interacționează și negociază cu lumea [17, p. 226].

– Dramaturgia socială sau dramatizarea interacțiunii sociale. Erving Goffman consideră că individul joacă un anumit rol într-un cadru social dat. În acțiunile și interacțiunile lui cotidiene, atât din universul microsocioal, cât și din universul macrosocioal, fiecare individ poate fi privit ca un actor, care interacționează prin intermediul înțeleșurilor cu sine însuși și cu membrii grupului social. Din perspectiva dramatizării sociale, comunicarea presupune alimentarea activității individului cu semne care să pună în lumină în manieră teatrală aspecte care altfel ar putea trece neobservate. Apelând la teatralitate, comunicarea devine ritualică, exprimându-se într-un sistem de prescripții și proscripții. Așadar, viața cotidiană presupune comunicare, exprimată ritualic, teatral, în baza unor rațiuni de exprimare de sine, în limitele rolurilor sociale aferente fiecărui individ în parte.

Conceptul asupra comunicării pe care îl propune și îl argumentează Școala de la Chicago include următoarele ipoteze:

1. Comunicarea are un rol important în accelerarea proceselor sociale de integrare și de formare a noilor comunități. Ea are un rol ambivalent: pozitiv – de asimilare a unor procese de importanță vitală pentru societate; negativ – de asimilare a unor reacții antisociale. Aceste deducții au fost expuse în lucrarea semnată de W. I. Thomas și F. Znaniesky - *The Polish Peasant In Europe and America* (apărută în anul 1922).

2. Comunicarea asigură înțeleșul comun al lucrurilor. Ea este importantă nu doar pentru asigurarea dialogului social, ci mai ales pentru procesul de cunoaștere și de diseminare a înțeleșurilor comune pentru unele lucruri – idee enunțată și promovată de filosoful John Dewey în lucrările sale: *The Public and Its Problems* (1927), *Democracy and Education* (1916), *Human Nature and Conduct: An Introduction to Social Psychology* (1922).

3. Comunicarea trebuie orientată mai mult spre masele largi decât spre factorii de decizie. John Dewey susține că iluminarea opiniei publice trebuie să prezinte o prioritate, mai curând decât iluminarea oficialilor și a conducătorilor.

4. Comunicarea asigură înțelegerea, explicarea și oferirea soluțiilor pentru diverse probleme sociale. Ea are o poziție centrală în raport cu problemele sociale, de aceea trebuie să desfășoare activități de colectare, pe bază de investigații sociale a acestora, astfel încât ele să devină cunoscute, iar publicul să le înțeleagă și să cunoască consecințele acțiunilor conjugate.

5. Comunicarea, prin dezbateri, trebuie să asigure condiții în care publicul să-și articuleze interesele, preocupările și obiectivele comune.

6. Comunicarea trebuie să fie liberă. Libertatea de diseminare a informațiilor (a rezultatelor investigației sociale) este un garant al libertății gândirii și cunoașterii în raport cu problemele sociale și al formării unei opinii publice adecvate.

7. Comunicarea este o sursă de putere, iar puterea presei este în influența pe care ea o exercită asupra opiniei publice – idee susținută, îndeosebi, de R.Park în studiul *The Immigrant Press and Its Control* (1922),

8. Comunicarea (îndeosebi prin intermediul știrilor) facilitează interacțiunea socială pe scară largă, iar produsul acestei interacțiuni este opinia publică.

9. Comunicarea de presă are funcții speciale, între care cea de socializare și de monitorizare – idee care se regăsește în studiile lui R. E.Park: *News as a Form of Knowledge* (1940), *Morale and the News* (1941), *News and the Power of the Press* (1941).

În opinia exponenților Școlii de la Chicago, socializarea și formarea personalității se articulează în procesul de comunicare, de aceea problematica comunicării sociale sau a jurnalismului social „trebuie concepută într-un raport de complementaritate cu cea sociologică; ambele perspective se cer corelate pentru a descifra realitatea și, mai ales, pentru a contura soluții adecvate de ghidare a evoluției sale” [6].

Ipotezele exponenților pe care le-am selectat și prezentat mai sus, sunt de o importanță majoră pentru cercetarea noastră, pentru că ele, de-a lungul timpului, au evoluat, și-au fortificat existența și s-au transformat în particularități ale unor anumite tipuri de presă și de scriitură de presă. Mai mult, ele au devenit caracteristici fundamentale ale jurnalismului social.

Școala de la Toronto (unii cercetători nu susțin ideea de școală) este reprezentată de Harold Innis, Marshall McLuhan și Derrick de Kerckhove și se încadrează în contextul cercetărilor noastre, grație, în primul rând, a lucrărilor lui M. McLuhan, care, deși a promovat „determinismul tehnologic“ în comunicare, a reușit să creioneze o teorie socială a mass-mediei. El susține că produsele mediatice sunt importante nu atât prin conținutul lor, ci mai curând datorită efectelor lor, natura media fiind determinantă. “Pentru McLuhan impactul radical al noilor forme de comunicare asupra dimensiunilor spațiului și timpului, dar și asupra percepției umane constituie rațiuni dominante” [4, pp. 3-7]. Derrick de Kerckhove, succesorul de drept al lui McLuhan, abordează problema influenței media asupra proceselor de cunoaștere, asupra relațiilor sociale și asupra proceselor decizionale și definește informația drept transformare a experienței umane în sens, iar comunicarea – drept proces voluntar de schimb implicit care asigură legătura dintre oameni. Cele mai cunoscute studii ale acestei Școli sunt: *Imperiu și Comunicare*, semnată de Harold Innis și publicată în anul 1950; lucrările lui Marshall McLuhan - *Galaxia Gutenberg, Inteligerea mediilor și Mediul este mesajul*, editate, după cum urmează, în anii 1962, 1964 și 1967; și cele ale lui

Derrick de Kerckhove - *McLuhan e la metamorfosi dell'uomo, The Arhitecture of Untelligence, McLuhan of Managers: New Tools for New Thinking*, publicate, după cum urmează, în anii 1988, 2000 și 2003.

Școala de la Frankfurt este de orientare interdisciplinară și își are originea în teoriile neo-marxiste promovate în cadrul Institutului de Cercetări Sociale înființat în 1923. Cunoscută și sub numele de „Școala critică”, ea se opune direcției de cercetare cantitativă și de suprafață, specifică empiriștilor, apărută ca urmare a standardizării culturii și transformării acesteia în marfă.

Școala de la Frankfurt se încadrează în conceptul articolului nostru datorită studiilor realizate de Jürgen Habermas – reprezentant al ultimei generații a școlii de la Frankfurt – care a introdus sintagma de „sferă publică”, al cărei subiect este publicul în calitate pe purtător al opiniei publice. Jürgen Habermas susține ideea că odată cu reconfigurarea structurii publicului suferă transformări și sfera publică, care este asociată unei societăți caracterizate prin schimbul de bunuri și prin schimbul de informații. Habermas susține că sfera publică a modernității târzii sprijină acțiunea publicității demonstrative și manipulative dincolo de voința publicului, menținând la cote ridicate rolul emițătorului. J. Habermas reorientează cercetarea asupra acțiunii comunicative și asupra relației dintre actorii comunicării, conturând, astfel, o nouă perspectivă asupra funcționalității sociale a comunicării. Acțiunea comunicativă coagulează societatea prin interconexiuni permanente de ordin comunicațional dintre indivizi, de aceea comunicarea nu poate fi studiată independent, ci împreună cu aspectul social.

Lucrarea sa de referință *Teoria acțiunii comunicative* constituie baza conceptuală a unei noi rațiuni critice, adaptată modernității târzii și promovează ideea eficacității mijloacelor de comunicare în masă în raport cu soluționarea problemelor practice și a interacțiunii umane. “În noua teorie a “acțiunii comunicative” (1981) Habermas recunoaște potențialitățile ambivalente ale mediilor de masă: acestea au posibilitatea de a întări eficacitatea controlului social al sistemului prin capacitatea canalizării unilaterale a fluxului comunicării, dar ele nu dețin totuși o putere absolută în raport cu “lumea trăită” [7, p. 535].

„Spre deosebire de abordările Școlii de la Palo și Școlii de la Chicago, Habermas aduce problematica actuală a comunicării în câmpul fecund al filosofiei. Teoria acțiunii comunicative vrea astfel să degajeze un model formal și universal, să formuleze presupuzițiile transcendente ale gândirii și acțiunii. Prin această intenție, ea se înscrie mai degrabă într-o abordare filosofică a comunicării” [16, p. 88].

Începând cu anii '40 ai secolului trecut, se conturează două curente asupra rolului jurnalismului în societate: cel empiric și cel critic. Referitor la aceste două curente, care au dominat până în anii '60 ai secolului trecut, în paralel, dezbaterile asupra mass-mediei, J. L. Missika și D. Wolton susțin că acțiunea socială a mesajelor nu poate fi redus la un mecanism de manipulare pură a opiniei publice, nici

la un efect pe termen scurt de schimbare a opiniilor și atitudinilor individuale. Influența media este subtilă și se poate exercita în multe moduri, directe și indirecte, oferind și valorizând anumite modele sau roluri sociale, insistând asupra anumitor stereotipuri, sugerând comportamente socialmente aprobate. [3]

Curentul critic prezintă mai puțin interes pentru cercetarea noastră, deoarece constituie o abordare de natură culturală și politică a rolului mijloacelor de comunicare în masă: „Obiectivul școlii critice era preponderent teoretic și demistificator: a decodifica rolul mass-mediei și a ceea ce Th. Adorno a denumit „industria culturală” în alienarea și masificarea societății, în combinarea dominației culturale și politice.” [7, p. 499] Curentul critic generează ideea de bază precum că activitatea mass-mediei și produsele acesteia au un caracter manipulator și servesc la reproducerea ideologiei dominante. Curentul critic propune o abordare ideologică a jurnalismului și, reieșind din aceasta, exponenții lui propun demistificarea sistemului mediatic pentru a-l schimba radical, deoarece el reprezintă elementul esențial al unui sistem de dominație socială cu grave efecte nocive, întrucât dă iluzia libertății. În opinia lor, mass-media este atotputernică, iar adevărata natură a comunicării mediatice iese la iveală doar dacă aceasta este cercetată în contextul în care ea se produce. Reprezentanți ai acestui curent au fost exponenții Școlii de la Frankfurt, fondată în 1923 de Max Horkheimer: Th. Adorno, Walter Benjamin, L. Lowenthal, E. Fromm, F. Pollock, H. Marcuse, J. Habermas etc. Descrierea esenței curentului critic, în acest context, este justificată de faptul că, alături de cel empiric, aceste curente au existat concomitent și aproape în paralel, înregistrând uneori și elemente de contingență. „Cele două abordări erau prea diferite și deci cu puține elemente de contingență, chiar polemică. Dar ele constituiau evident punctele de referință (unul ideologic, altul empiric) de la care se alimentau cei care încercau să articuleze un discurs sau o cercetare asupra media în cursul primelor două decenii postbelice” [7, p. 504].

În contrast cu curentul critic, cel empiric, prin natura sa, se referă și încearcă să facă lumină asupra caracterului social al jurnalismului, de unde și interesul nostru sporit pentru studiile care se încadrează în acest context. Trăsăturile fundamentale ale curentului empiric sunt:

1. folosirea metodelor empirice de cercetare a jurnalismului sub aspectul audienței și al impactului asupra societății, grupurilor și indivizilor;
2. oferirea unei surse de idei celor care produc mesaje mediatice în scopul eficientizării produselor mediatice și creșterii performanțelor în distribuirea și receptarea acestora. Cea de-a doua caracteristică devine prioritară pentru abordarea empirică, deoarece, conform reprezentanților acestui curent, mass-media este ineficientă și produce efecte limitate.

Curentul empiric se face important în contextul cercetărilor noastre pentru că propune o abordare științifică a rolului jurnalismului în formarea, modifica-

rea și transformarea opiniilor și în adoptarea deciziilor individuale, deoarece această abordare poate fi utilizată pentru cercetarea rolului jurnalismului social în formarea opiniilor individuale, colective, de grup și a comportamentului social al indivizilor, grupurilor comunitare, societății, în ansamblu. În anul 1960, Joseph Klapper [8, p. 57], unul dintre pionierii studiului audiențelor și efectelor mass-media, editează la New York studiul *The Effects of Mass Communication*, în care promovează ideea, ulterior preluată și susținută de mai mulți cercetători ai timpului, că mijloacele de informare în masă au mai degrabă rolul de a întări comportamentele și atitudinile existente decât de a provoca schimbarea acestora. „Acum, există aproape unanimitate printre analiștii fenomenelor mediatice în a susține că mass-media au funcția de a întări și confirma regulile societăților în care se manifestă. Acest fapt nu este contrazis nici de frecvențele prezentări ale unor comportamente antisociale ori deviante de la normele social acceptate. Și asta pentru că mediatizarea abaterilor, a excepțiilor cristalizează și revigorează noi solidarități ori chiar solidarități latente, neexprimate, suscită consensul” [14].

Referințele la acest curent le considerăm justificate și datorită abordării interdisciplinare (psihologică, în primul rând) a comunicării și a factorilor motivaționali ai publicului, care s-a conturat anume în cadrul acestui curent. Dar și datorită obiectivului cercetărilor empirice – identificarea și înțelegerea modului în care funcționează sistemul (mediatic) în scopul ameliorării și eficientizării acestuia, – obiectiv care, ulterior, a fost preluat și aplicat în jurnalismul social din țările cu regimuri democratice. Exponenții de vază ai curentului empiric sunt: Paul Lazarsfeld (care a constatat existența celor două abordări), Carl Hovland, Frank Stanton, Hadley Cantril, Bernard Berelson, Harold Lasswell, J. Klapper, Wilbur Schramm, Elihu Katz etc.

De o importanță majoră pentru studiul nostru este *Teoria responsabilității sociale a presei*, generată de rezultatele unor cercetări intramediatică, expuse în raportul intitulat *O presă liberă și responsabilă*, publicat în 1947, în SUA, de către Comisia libertății presei (Commission on Freedom of Press). Pentru aceasta, Comisia propune cinci criterii sau standarde de evaluare a corectitudinii și performanțelor demersului jurnalistic și ale instituțiilor mediatice, conform cărora presa trebuie:

- 1) să relateze veridic, inteligent și coerent evenimentele, conferindu-le o anumită semnificație;
- 2) să constituie un forum pentru comentarii și discuții critice;
- 3) să reflecte proporțional diversele grupuri care formează societatea în ansamblu;
- 4) să prezinte cerințele și valorile pe care le are societatea, asigurând explicitarea acestora;
- 5) să asigure accesul deplin al publicului la informațiile curente.

Acest raport vizează interdependența presei cu cele două “poluri sociale” – publicul și autoritatea, fiecare dintre acestea având motivații și interese precise în raport cu presa. Accentele logice pe care le pune acest studiu schimbă perspectiva de abordare a relației presă – public, publicul însemnând nu atât fiecare individ în parte, ci mai curând societatea în ansamblul ei. Totodată se diferențiază de abordările anterioare și modul în care este văzută relația presă – autorități, autorităților revenindu-le obligația de a sprijini programatic libertatea presei, iar presei – libertatea de a reflecta realitatea obiectiv, nu neapărat în contrariu cu acțiunile acestora, insistându-se pe importanța și prioritatea pozitivității presei.

În acest context, natura, funcționarea și consecințele interacțiunii presă – public exclude utilizarea principiului determinist clasic al cauzalității liniare, care acordă atenție, prioritar, instituțiilor mediatice, neglijând contextele socio-culturale ale producerii mesajelor și receptarea acestora. „Ține de evidență că acum problemele care sunt legate de tehnicile de producere și difuzare a mesajelor au trecut în plan secund, prim-planul fiind captat de cercetările care vizează clarificarea cadrului relațional dintre mass-media și societate” [14]. Conform lui Dorin Popa, mijloacele de informare în masă sunt considerate, în unele formulări, sisteme de conectare a indivizilor la câmpul social și la anumite elemente ale acestuia, fiind în același timp și elemente constitutive ale acestui câmp. El susține că indivizii sau subgrupurile sociale se conectează prin mass-media (și) la mass-media, prin aceasta asigurând echilibrul social. “Echilibrul social este precar în absența reflecției profunde și sistematice asupra fenomenelor care țin de comunicare, adică asupra fermentului social care semnifică interdependența funcțională dintre indivizi, grupuri și asigură adaptarea lor reciprocă în ansamblul social” [14]. Deci, impactul și importanța jurnalismului în ansamblul relațiilor care se stabilesc în societate, sunt incontestabile, de o importanță majoră fiind caracterul social al acestuia.

Pentru înțelegerea misiunii sociale a jurnalismului este oportună referința la modelul deosebit de instructiv al lui Newcomb. Modelul ABX lansat de americanul Theodore M. Newcomb și publicat în anul 1953 sub titlul „O abordare în studiul actelor de comunicare” este un model relativ simplu, însă care merită atenție datorită faptului că abordează în premieră rolul comunicării, în particular, într-o relație socială, și, în general, într-o societate. Comunicarea, în viziunea lui Newcomb, are rolul de a menține echilibrul în cadrul unui sistem social, iar modelul său pune față în față actorii sociali implicați și o problemă de interes comun pentru care aceștia dezvoltă atitudini. „Modelul lui Newcomb este așadar un model al „tensiunii către simetrie”, ce pune într-o formă științifică ceea ce grecii atenieni experimentaseră demult, anume că pentru a exista coeziune socială și înțelegere trebuie să avem comunicare, sau, într-un cuvânt, „agora”.

Dar fără informare, fără comunicare, sistemul se prăbușește din interior. Cazul sistemelor totalitare, de exemplu” [13].

Cu referire la acest model, cercetătorii Vasile Tran și Irina Stănciugelu susțin: “Acest model presupune, deși nu declară explicit, că oamenii au nevoie de informație. Într-o democrație, informația este de obicei privită ca un drept, dar nu se conștientizează că informația este, în primul rând, o necesitate. Fără ea, nu ne putem simți ca o parte a societății. Trebuie să avem informație potrivită despre mediul nostru social pentru a ști cum să reacționăm la el și pentru a identifica în reacția noastră factori pe care putem să-i împărtășim cu membrii grupului, ai subculturii sau culturii din care facem parte.” [17, p.47]

Următorul ciclu de cercetări ale jurnalismului din perspectivă socială apare către anii '80-'90 ai secolului trecut, când soții Armand și Michele Mattelart abordează problema prin prisma logicii sociale [12]. Influențați de lucrările lui Michel Foucault, P. Bourdieu și alții, ei susțin ideea că raporturile de comunicare sunt grefate pe raporturile sociale, pe care nu doar le reflectă, ci și le reproduc, că contextele sociale în care se produce comunicarea sunt la fel de importante ca și actorii comunicării.

Tot în această perioadă și cercetătorii americani W. K. Agee, Ph. Ault și E. Emery își concentrează atenția supra rolului social al jurnalismului, care definesc instituțiile mediatice și jurnaliștii drept mesageri și constructori ai realității, care se află întotdeauna în centrul vieții publice. Acțiunea lor în raport cu publicul este una „neconstrângătoare”, mai mult de natură morală, de aceea impactul și efectele lor asupra publicului, la prima vedere, par a fi imperceptibile.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Agee W. K., Ault Ph., Emery E. Introduction aux communications de masse. Bruxelles: Ed Universitaires, De Boeck Universite, 1989.
2. Albușescu I. Educația și mass-media – comunicare și învățare în societatea informațională. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2003. 188 p.
3. Aron R. Spectatorul angajat: Interviu cu J.-L. Missika și D. Wolton. Ediția a 2-a, revizuită. București: Editura Nemira, 2006. 475 p.
4. Balaban C. Școala de la Toronto. Marshall McLuhan, Derrick de Kerckhove și determinismul tehnologic. În: Revista Transilvană de Științe ale Comunicării, 2007, nr. 5.
5. Crăciun C. Mass-media ca factor educativ. [citată 08.01.2014]. Disponibil: <http://www.cultura.mai.gov.ro>
6. Dobrescu P., Bârgăoanu A. Școala de la Chicago – plasarea comunicării în inima proceselor sociologice. În: Sociologie Românească. Vol. I, 2003, nr. 1-2.
7. Drăgan I. Comunicarea: paradigme și teorii. Volumul I. București: RAO International Publishing Company, 2007.724 p.
8. Klapper J. The Effects of Mass Communication. New York: Ed. Free Press, 1960. 302 p.

9. Lohisse J. Comunicarea – De la transmiterea mecanică la interacțiune. Traducere de Gabriela Scurtu Ilovan. Iași: Editura Polirom, 2002. 200 p.
10. Lull J. Media, Communication, Culture: A Global Approach. 2nd Edition. New York: Published by Polity Press, Cambridge, UK and Columbia University Press, 2000. 320 p.
11. Marin C. Jurnalismul de investigație – instrument de asanare socială: prolegomena. În: Jurnalism de investigație. Chișinău: Transparency International – Moldova, 2008. 236 p.
12. Mattelart A. & Mattelart M. Theories of Communication. 4 Short Introduction. London: Sage Publications, 1998. 192 p.
13. Modelul lui Newcomb sau de ce oamenii au nevoie de informație. [citat 08.01.2014] Disponibil: <http://www.stefamedia.com/modelul-lui-newcomb>. (vizitat 22.03.2015)
14. Popa D. Mass media – sistem și proces. Iași: Universitatea „Al. I. Cuza”, 2007-2008. [citat 08.01.2015] Disponibil: <https://dorinpopa.files.wordpress.com> (vizitat 22.03.2015)
15. Pârvu I. Filosofia comunicării. București: SNSPA, 2000. 198 p.
16. Roluri sociale ale mass-mediei. Disponibil pe pagina web: <http://www.rasfoiesc.com/educatie/psihologie/sociologie/Roluri-sociale-ale-massmedia>. (vizitat 22.03.2015)
17. Tran V., Stănciugelu I. Teoria comunicării. București: Editura Comunicare.ro, 2003. 254 p.
18. Watzlawick P., Jackson D.-D., Jackson D. De A., Beavin, J. H. Une logique de la communication. Paris: Editura Points, 2014. 280 p.

CONSIDERAȚII FILOSOFICE ASUPRA INDEPENDENȚEI SOCIETĂȚII CONTEMPORANE: CAZUL REPUBLICII MOLDOVA

PHILOSOPHICAL CONSIDERATION CONCERNING INDEPENDENCY OF THE CONTEMPORAN SOCIETY. CASE STUDY REPUBLIC OF MOLDOVA

Ana PASCARU,
doctor habilitat în filosofie,
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

This paper reflects some philosophical aspects concerning society's independency. The author try to emphasis the differences, which exist in the new democracy regarding confidence building and the opportunities to develop own entity. In this context, the reflections overcoming the pathway to build unit identity, including relationship between internal and external factors. As far as it's possible the analyzing embrace the society like moldovian which never have been it.

Key-words: *philosophical aspects, society's independency, unit identity, social conflict,*

Căderea zidului de la Berlin, secundat de implozia Uniunii Sovietice, a diseminat o experiență inedită și a dat naștere la o metaforă mai mult filosofică decât istorică. Or, redimensionarea spațiului continental aduce în actualitate nu atât întregirea Europei ca proces inevitabil, cât gradul de sensibilizare asupra contribuției fiecăruia dintre subiecți (țări). Palitra obiectivelor menite să contribuie la realizarea scopului dat este una dintre cele mai diverse – de la identificarea priorităților și implementarea oportunităților întru menținerea echilibrului dintre național și european până la modelarea componentelor necesare edificiului european. Printre obiectivele respective se numără și cel legat de formarea/constituirea independenței reale și desprinderii de doctrina marxistă, dar și de cea declarată în cadrul noilor entități, apărute pe harta europeană după anii 90 ai secolului trecut. Cu atât mai mult cu cât o parte dintre acestea sunt societăți (țări) care n-au avut în trecutul lor experiența unui întreg cu componentele necesare.

În contextul dat, materialul de față reprezintă o tentativă de investigare a tendințelor și fenomenelor proliferate care definesc procesul devenirii/constituirii părții într-un întreg, ceea ce semnifică modul de edificare a independenței societale a fostei componente a mega-societății sovietice. Se va examina în

ce măsură societatea în devenire și-a construit independența reală, dincolo de declarațiile politice enunțate pe parcursul a. 1991. Or, transformarea schimbărilor profunde declanșate de tranziție, instituțiile căreia s-au dizolvat, depășește obișnuitele frontiere între/și dintre societăți, independent de statutul acestora, inclusiv al celor stabile. Se impune identificarea oportunităților care ar sensibiliza membrii societății în formare asupra asumării riscurilor și costurilor dificilului drum spre constituirea propriei independențe și desprinderii de moștenirea doctrinară[1], care este o componentă a mega-societății sovietice. În final se va determina în ce măsură rămâne actuală în condițiile unei mondializări(globalizări) galopante identitatea unei societăți în curs de formare cum este cea din Republica Moldova.

Analiza redimensionării la nivelul macro poate fi efectuată prin prisma experienței celor aproape 25 de ani de independență. Această experiență aduce în prim-plan reformarea instituțiilor sociale și ajustarea lor în conformitate cu nevoile și necesitățile societății atât pe exterior, cât și pe interior, aceasta fiind o cerință majoră pentru orice societate care încearcă să-și găsească propria nișă civilizațională într-o lume în plină mondializare/globalizare. Aceasta se impune cu atât mai mult, cu cât drumul spre o societate deschisă este secundat de tributul celei închise[2]. Iar în cazul societății din Republica Moldova acest tribut este direct proporțional perpetuării ei ca entitate. Particularitățile care o definesc și o fac distinctă în raport cu celelalte foste componente ale mega-societății sovietice rezidă în hotarele societății din Republica Moldova, chiar dacă, așa cum s-a mai invocat, n-a fost niciodată un întreg din punctul de vedere al filosofiei sociale.

Este general acceptat că motivarea cunoașterii și sensibilizării asupra procesului devenirii unei părți (a comunității) într-un tot întreg este direct proporțională înțelegerii profunzimii schimbărilor cu care se confruntă noile democrații. Realitățile ce s-au prefigurat la două decenii de la implozia URSS-ului reflectă transformări ce denotă că acestea se produc nu numai în cadrul lor. Astfel, odată cu independența politică obținută părțile de odinioară s-au ales și cu multiplele provocări interne și externe. Aceste provocări au cerut o implicare totală și de durată a tuturor instituțiilor, dar și a membrilor acestor entități în devenire. Pe de o parte, s-a manifestat intenția noii conduceri de a fundamenta valorile democratice în procesul de constituire a entității societale, de a minimaliza costurile trecutului și ale crizei sociale-politice-economice-culturale declanșate. Pe de altă parte, s-a purces la edificarea cât mai rapidă a consistenței factorului intern și stăvilirea inferiorității acestuia în raport cu nevoile și necesitățile societății, dar și față de factorul extern. Or, factorului extern i se datorează în mare parte susținerea/mentținerea exploziei de neînțelegeri și soluțiile apărute contracronometru în aplanarea acestora. Problemele trecerii de la un sistem de organizare mecanică a societății la unul organic provoacă ne-

apărat nemulțumiri – de la costuri înalte, cum ar fi căderea calității vieții până la neacceptarea pierderii posturilor, care odinioară permiteau celor în funcții de conducere să se afle lângă repartitia bunurilor materiale, în timp ce membrii de rând ai societății erau cei care suportau o asemenea distribuție. Drept urmare, factorului extern (rus) i-a reușit după 1991, cu contribuția nemijlocită a celor nemulțumiți din societatea moldovenească, să transforme componenta interetică a conflictului social în una distinctă, iar acesteia s-a reușit să i se acorde un caracter internaționalizat, amenințându-se securitatea societății în formare, deoarece soluțiile nu s-au mai regăsit în interiorul societății. Destabilizarea societății în continuare planează de-asupra și nu doar în spațiile sociale, unde s-a ajuns la un conflict armat[3].

Nu este o excepție nici cadrul comunitar al Republicii Moldova, apariția căruia se datorează Declarației de Independență de la 27 august 1991. Astfel, începând cu anul de referință, are loc purcederea la constituirea componentelor întregului pentru a face față provocărilor, care semnifică edificarea unui spațiu societal complex. Investigarea caracterului provocărilor aprofundează cunoașterea dar și profunzimea acestora. Or, cea mai succintă trecere în revistă și ierarhizare a evenimentelor predecesoare provocărilor va facilita identificarea surselor care le alimentează, deoarece la sfârșitul anilor 80 – încep. an. instituțiile de resort ale societății sovietice organizațional dispăuseră, iar schimbările profunde erau deja reflectate în transformări sesizabile – de la nivel individual, de grup și comunitate până la cel societal. Societățile care fuseseră doar o componentă a tot întreg s-au pomenit în fața necesității de a constitui propriul întreg din incipiente răzlețe, care nicidecum nu erau pe potriva nevoilor/necesităților, sporind multitudinea de necunoscute. Aceste necunoscute, pe de o parte, erau legate de lipsa timpului social, suficient pentru elaborări de durată privind redimensionările macro și micro necesare pentru găsirea de modalități întru soluționarea problemelor atât pe plan scurt, cât și pe cel de durată. Pe de alta parte, aceste necunoscutele erau de ordin intern și extern, în dependență de care parte a *limes-ului* civilizațional o poziționează realitatea prezentului.

Semnificația referințelor anterioare asupra imploziei mega-societății sovietice și a structurilor ei a constat în faptul că noile democrații s-au declarat deschise redimensionării moștenirii[1] respective, încercând să-și aducă componentele structurale în conformitate cu realitățile în plin proces de prefigurare. Este un lucru deloc facil de obținut pentru orice societate și e la limita posibilului atunci când această societate se află la începutul propriei independențe identitare. Astfel, tentativele de a readuce legile economice în concordanță cu aspirațiile politice într-un mediu social și societal măcinat de mentalitatea colectivă s-au soldat cu șanse minime pentru a constitui un mediu benefic pen-

tru propria promovare, indiferent de apartenența națională, confesională sau mediul de reședință a exponenților societății. În contextul Republicii Moldova, etnia majoritară – moldoveni/români – a fost masiv deznaționalizată și divizată, astfel că constituirea grupurilor sociale s-a lovit, pe de o parte, de capacitatea redusă a grupului respectiv de unificare a tuturor forțelor sănătoase în numele scopului comun – edificarea independenței reale a societății din Republica Moldova, pe de alta, nu s-a reușit minimalizarea intervenției imigranților, care timp de mai mulți ani au fost pe picior de beneficiari și conducători în acest spațiu din contul băștinașilor. În consecință, revenirea la valorile fundamentale care să fie asigurate de cele democratice, chemate să le susțină pe cele identitare de care o parte din grupurile respective au fost absolvite anterior, s-a soldat cu neînțelegeri și blocaje de comunicare, care au condus la declanșarea operațiunilor militare în vara anului 1992[3].

Monitorizarea constituirii grupurilor sociale reflectă că evoluția/involuția acestora au fost determinate de cauze sursele cărora în mare s-au aflat în exteriorul societății. Astfel, sursele înveșmântate în cerințe din start imposibil de soluționate a reprezentanților grupului minoritar au fost acceptate și propulsate. Altfel spus, datorită unor reprezentanți ai grupului aflați în preajma redistribuirii bunurilor materiale, indiferent de apartenența lor națională, au reușit să dezinformeze opinia publică internațională, nelipsindu-le ajutorul patriei istorice, care apelase la ideea încălcării drepturilor omului în acest spațiu. Și după două decenii această sursă manipulatoare continuă să alimenteze reprezentanții minorităților naționale, deși mai puțin pe cele ucrainene, diminuându-le încrederea în etnia majoritară și permițând folosirea lor pentru propria perpetuare.

Semnificația constituirii comunitare devine imposibilă dacă grupurile care o reprezintă nu contribuie la edificarea sentimentului respectiv prin acțiuni concrete. În caz contrar, are loc abrogarea rădăcinilor culturale și identitare nu numai a celor care le-au pierdut, dar și a celor care tind să și le redimensioneze în noile condiții, deoarece ceea ce vor putea obține va fi net inferior așteptărilor lor. Delimitările în spațiul comunitar sunt imposibile, cu atât mai mult cu cât acesta în Moldova este unul multicultural și nicidecum multinațional. Astfel, neînțelegerile dintre grupurile implicate, amplificate prin manipulare de forțele din exteriorul societății, s-au soldat nu numai cu declanșarea unor manifestări conflictuale dificil de soluționate și cu un vădit caracter artificial (care contravine realității), dar și cu internaționalizarea conflictului social din raioanele de est ale țării, conducând la transnitrizarea întregii societăți.

Monitorizările întreprinse au evidențiat faptul că manifestările conflictelor care nu se raportează la problemele reale cu care se confruntă sporesc riscul încetățenirii manifestărilor cu caracter artificial. Or, manifestările de acest gen atrag după sine o avalanșă de perturbări neconciliante în lanț, dat fiind interconexiunea,

interdependența și interacțiunea lumii sociale, deoarece declanșarea unor astfel de neînțelegeri contravin realităților manifeste și rareori se acceptă soluțiile, iar pentru o perioadă îndelungată a timpului social pot conduce spre cu totul alte aspecte ale dezvoltării societale. În fapt, comportamentul manifestărilor artificiale contribuie la deteriorarea condițiilor de manifestare a crizelor socioeconomice, sociopolitice și socioculturale, completate apoi cu cea financiar-bancară globală, de la care au de suferit toți, începând de la cei ce le-au declanșat și terminând cu cei ce au stat de parte, fără a plăti – instigatorii. Reieșind din starea precară în care se află societatea în curs de formare cum este cea din Republica Moldova, pentru a soluționa problemele s-a impus de facto privarea de drepturi a reprezentanților etniei majoritare[4].

În contextul dat, analiza factorilor care alimentează conflictul s-a efectuat atât prin intermediul surselor care le susțin declanșarea, cât și a dimensiunii acestora în raport cu realitățile din societate. Or, factorii prezenți în mediul social se implică în mod diferit, simultan sau fiind impuși, iar în procesul renașterii și instabilității societale aceștia creează dificultăți în procesul de definitivare a gradului distructiv sau creativ pe care îl aduc cu sine. Totodată, evoluția fiecăruia ține și de modalitățile de care dispune societatea întru soluționarea multiplelor probleme, care nu sunt altceva decât manifestări conflictuale – atribute permanente și forța motrice de dezvoltare a oricărei societăți. Nu este o excepție nici conflictul interetnic care s-a declanșat în cadrul societății moldovenești. Or, societatea, care ea însăși trece printr-o dificilă perioadă de constituire, încearcă să revină la valorile naționale și general-umane pentru a-și elibera proprii piloni de nonvalorile acumulate pe parcursul deceniilor. E vorba de acele aspirații care pot fi realizate doar cu concursul tuturor grupurilor sociale, drept urmare a obținerii unui consens social atât în raporturile din interiorul grupurilor sociale, cât și în relațiile interetnice.

Activitățile de prosperare la nivel de grup sau comunitate sunt reflectate prin prisma propriilor contribuții la integrarea societală, care în limbajul perioadei de trecere nu semnifică altceva decât edificarea echilibrului dintre factorul intern și cel extern. Acest fapt este evident mai ales în contextul unei societăți în care dogma marxistă a perseverat prin cele două clase în stare să schimbe lumea, fiind lichidată structura lor reală, iar reprezentanților din diverse grupuri sociale, fiind deposedate de proprietate, le-a fost pavat drumul către servitute. Această servitute nu este altceva decât tributul moștenirii feroce, care în timp devine parte a conștiinței individuale și sociale și se dovedește a fi destul de vivace. S-a produs un efect psihosocial, când cei victimizați în manifestările lor fie își susțin asasinul, fie trec de partea lui, iar la nivel de societate încep să utilizeze sintagma de genul *statul ne va purta de grijă*. Ca urmare a excluderii/marginalizării proprietății private, societatea devine una mult mai diversă/divergentă prin grupurile în plină constituire – de la cele etnice, confesionale până la cele rural&urbane, iar clasele care apar/dispar țin de obiectivele membrilor unei sau mai multor comunități.

Aplicând clasificarea anterioară asupra conflictului social (din care cel interetnic este parte componentă), s-a efectuat o monitorizare a evenimentelor din societate, începând cu anul de referință 1989. Acțiunile pornite atunci din inimă și mai puțin din rațiune de revenire la valorile naționale și general-umane ale reprezentanților etniei majoritare au evidențiat starea relațiilor acestora cu grupurile minorităților naționale, care s-au soldat cu războiul civil nedeclarat din vara lui 1992. Și aici n-au contat condițiile care au condus la acutizarea manifestărilor conflictuale de natură interetnică. În cadrul societății respective, dificultățile sunt o consecință atât a omiterii legilor obiective de dezvoltare, cât și a imposibilității de a explica sau pronostica acțiunile și gradul de implicare a fiecărui grup în declanșarea manifestărilor conflictuale. Cert rămâne doar faptul că ceea ce este specific și unește grupurile implicate este interesul egoist și meschin, care corespunde doar interesului personal, pentru care este utilizat până și scopul suprem – idealul național.

Radiografierea succintă a stării demografice a societății Republica Moldova a condus la identificarea delimitării/conturării grupurilor implicate/participante la declanșarea manifestărilor conflictuale. În calitate de reper s-au utilizat criteriile definitorii aplicate la conturarea/delimitarea unui grup etnosocial de altul în societatea contemporană, iar în cazul RM aceasta s-a completat cu specificarea apartenenței lingvistice a minorității care a emigrat (vorbitori de limbă rusă), o excepție parțială constituind-o reprezentanții minorității ucrainenilor din partea dreaptă a Nistrului. E de remarcat că și în grupurile minoritare de găgăuzi și bulgari se utilizează limba rusă și după două decenii, chiar dacă acestea beneficiază de programe pentru renașterea valorilor lor identitare, care sunt susținute din bugetul tuturor contribuabililor republicii, indiferent de apartenența lor etnică.

Aceste reflecții au fost îndreptate și spre evidențierea acțiunilor reprezentanților moldovenilor/românilor în completarea tabloului conflictual, care s-au cristalizat odată cu transformarea mișcării democratice în Frontul Popular, fiind lansate activități și deziderate întru realizarea scopului suprem. Analizând strategia și tactica propusă, ajungi la concluzia că în spatele lor s-au situat interese de grup sau personale, care s-au declanșat în lupta pentru obținerea de capital politic și venirea la putere, care au fost subminate din interior de către reprezentanții forțelor de securitate (KGB), implementate și încetățenite prin frica socială, metodele utilizate fiind deloc inovatoare.

În consecință, la suprafață a ieșit caracterul neînțelegerilor pentru care au pledat fiecare dintre grupurile implicate în acutizarea manifestărilor, pretinzându-se că li s-au încălcat drepturile etnice, acest argument fundamentând artificialitatea conflictului. Or, caracterul neînțelegerilor a fost raportat nu la ceea ce reprezintă grupul și legalitatea sa, ci la drepturi care sunt conforme cu

realitatea societății, ceea ce în fond a condus la încălcarea dreptului în general și cel al omului în particular. Acest adevăr a fost constatat și de experții diferitor organizații internaționale, care au confirmat că nici un articol din legile adoptate de Legislativul Republicii Moldova nu lezau drepturile reprezentanților minorităților conlocuitoare. În schimb, – lucru nemaiîntâlnit în practica internațională – sate de moldoveni au fost lăsate la voia întâmplării după formarea unității teritoriale autonome Găgăuzia (1994), iar la est de Nistru, localități cu 47% (1990) de moldoveni/români (în 2005 – 40%), cărora le sunt încălcate drepturile fundamentale, refuzându-li-se până și dreptul la limba maternă – cea română [3].

Analiza a fost îndreptată și spre elucidarea contextului în care au fost încălcate drepturile etniei majoritare-moldoveni/români, utilizând criteriile constituitoare ale grupului etnic elaborate în baza practicii internaționale. Conform practicii internaționale, drept etnie se consideră grupul/grupurile sociale care dispun de un anumit teritoriu, limbă, istorie și cultură. De aici rezultă că elementele migraționiste, care, drept urmare a implementării campaniei de deznaționalizare a moldovenilor/români, au venit și s-au situat cu traiul în orașe, inclusiv după 1944, nu pot fi considerați grup etnic. Acest lucru, doar cu mici excepții, poate fi atribuit comunităților de ucraineni, rușii-poveni (credincioși de rit vechi), găgăuzi sau bulgari, care s-au refugiat pe aceste pământuri în urma scindărilor/urmăririlor religioase, insuportării șerbiei din Imperiul Rus sau de ocupația otomană. Aceste localități nu sunt populate doar de acești minoritari, ci și de românii moldoveni. Pe parcursul a două secole în stânga Nistrului și mai mult de un secol în sudul Basarabiei n-au fost înregistrate conflicte interetnice sau interconfesionale. În încercarea de a găsi soluții pentru diminuarea neînțelegerilor acutizate, noii legiuitori prin Legea cetățeniei (1990) au înregimentat minoritățile naționale atât cu drepturi cetățenești după modelul societății franceze, cât și cu drepturi colective după cel german. Altfel spus, s-a produs o combinație neinspirată (dar regretabilă) din punctul vedere al perpetuării mediului comunitar, când experiența a două societăți din nou n-a produs efectul scontat – diminuarea neînțelegerilor dintre grupurile sociale constituitoare ale societății.

Caracterului artificial al conflictului în societatea din Republica Moldova se datorează și faptul neintegrării prin cultură, istorie și limbă a minorităților, iar forțelor ostile democratizării le-a reușit să se coaguleze în realizarea unor distrugerii cumplite, urmărind scopul de a rămâne și în continuare cât mai aproape de centrul de repartiție a bunurilor materiale, care în viziunea lor sunt prioritare față de integrarea socială. În acest sens, parafrazându-l pe J-P. Sartre[5], existența este pusă înaintea ființei fără responsabilități pentru mediul în care trăiești. Astfel, în cazul acestor forțe, întreaga responsabilitate este raportată

doar la etnia majoritară. Or, integrarea socială rămâne totuși efectul repartizării mijloacelor de existență: cu cât rămâi a fi mai aproape de resursele de repartiție, cu atât mai bine îți vei asigura existența. Nimic nou pentru o societate în care valoarea muncii rămâne a fi unica cale spre prosperare. Pe când în societate valoarea muncii a fost izgonită, de rând cu proprietatea privată, din uzul social, iar scopul scuză mijloacele! Bine înțeles că munca este valoare, iar principiul muncii – singurul mod de ați asigura existența.

De asemenea, eforturile de investigare au fost îndreptate și spre studierea contribuției reprezentanților etniei majoritare la întregirea caracterului artificial al conflictului și la internaționalizarea acestuia. Analiza dezideratelor la care aspira majoritatea populației, indiferent de naționalitate, au arătat că acestea n-au fost raportate nici la schimbările de formă și nici ale esenței. Plus la aceasta, constituirea Frontului Popular din Moldova și victoria acestuia împreună cu alte forțe pro-democratice la alegerile din 1990 n-a fost în stare să soluționeze neînțelegerile în cadrul legislativului prin asigurarea unui cadru legal adecvat, ceea ce a permis internaționalizarea conflictului social. În această ordine de idei, este relevant exemplul societăților baltice care au mers pe formula de trecere a dezbaterilor de la mitingul din stradă la cele din cadrul Parlamentului, care au dezamorsat astfel ascensiunea neînțelegerilor. În cazul societății Republica Moldova acest moment a fost ratat. Drept urmare, la 2 septembrie 1990 s-a produs internaționalizarea conflictului odată cu declarația de constituire a republicii moldovenești nistrene. Acest eveniment a însemnat că nu numai soluțiile nu sunt interne, dar și că tratativele care vor urma nici pe departe nu vor fi în interesul cetățenilor, ci mai degrabă vor fi de ordinul geo-crono-politic. Și nu în ultimul rând, a fost defavorizat întregul proces de edificare a independenței reale. Sub acest aspect este sugestivă relația constituită dintre forțele democratice aflate la conducerea mișcării de eliberare națională și reprezentanții intelectualilor din domeniul socioumanist, care a fost una mai mult de marginalizare decât de colaborare, care cu unele excepții în mare parte continuă și în acest secol. După Congresul I al Frontului Popular, și mai cu seamă în perioada de pregătire și petrecere a lucrărilor Congresului al II-lea, în urma căruia se schimbă denumirea acestuia în Frontul Popular Creștin Democrat din Moldova (FPCDM), a avut de suferit și o bună parte din cei care au stat la începuturile acestei mișcări de renaștere națională. Marginalizând reprezentanții intelectualității din domeniul socioumanistic, a avut de suferit calitatea elaborării de strategii fundamentate, bazate pe cercetări, analize și sintetizări, și nu doar pe emoții. S-a anihilat și experiența mișcărilor similare din societățile estonă, letonă, lituaneană, unde în procesul de atragere și manifestare a loialității intelectualilor autohtoni, indiferent de naționalitate, accentul s-a pus pe capacitățile omului și ceea ce reprezintă fiecare ca individ aparte. În condițiile Republicii Moldova, drept criteriu a servit

apartenența de neam, cu riscul de a-i impune pe mulți dintre intelectualii alojeni să se alătore și să întregască mișcarea «Edinstvo-Unitate», care ulterior s-a regăsit în partide cu tentă totalitară: PCR, «Edinaia Moldova» etc[3].

Acutizarea neînțelegerilor s-a produs și pe fundalul deznaționalizării intelectuale a mediului moldovenesc. Or, caracterul acestor neînțelegeri, chiar și impuse din afara societății, se datorează numărului de intelectuali insuficient și lipsei cadrului intelectual care dintotdeauna a contribuit la menținerea umanismului în societate. După ocupația din 1944, cea mai mare parte din intelectuali a fost impusă de situație să imigreze, alta a fost exterminată sau dusă în Siberia, de unde s-au întors prea puțini, iar celor rămași nu prea le-a reușit să rămână devotați propriilor năzuințe și valori. În pofida faptului că timpurile evoluau, politica în acest spațiu față de intelectuali a rămas aceeași, poate cu unele excepții. Tragismul situației îl întregeste și faptul că intelectualii care se formau în noile condiții prea puțin în esența lor erau ceea ce ar fi firesc să fie un intelectual adevărat. Or, aceștia, pentru a-și crea un loc sub soare, ca și pentru multe alte păături sociale, au acceptat denunțul, urmărirea și blamarea. În rezultat orice tentativă de a se impune sau a se opune sistemului instalat, cât și puținele încercări întreprinse în respectivii ani, au fost sortite eșecului. Cei care încercau să aducă lucrurile în albia firescului erau nevoiți să plece pe alte meleaguri. De fapt, și astăzi se continuă în aceeași cheie, doar formele sunt altele. Drept exemplu poate servi edificarea culpei – de toate relele cu care se confruntă societatea după 1990 încoace sunt vinovați intelectualii. Evident că în condițiile vitrege și dispersarea existentă în mediul intelectualilor din spațiul Pruto-Nistean, prea puțin le-a reușit să se impună în lumea din exterior. Or, adresarea lor către intelectualii din societățile din care au fost înrolați mercenarii glasul lor nu s-a făcut auzit la fel de ferm ca în situațiile similare din Țările Baltice sau din Georgia.

Perpetuarea situației create la începuturile independenței, caracterizate prin necunoașterea, nepriceperea și lipsa de profesionalism la nivel legislativ și executiv a contribuit la îndepărtarea majorității membrilor societății de activitățile social-utile, iar adoptarea cadrului legislativ nu s-a făcut în funcție de prioritățile lor, care să asigure protejarea producătorului intern și producătorului mic și mijlociu; privatizarea industriei și agriculturii și împroprietărirea membrilor societății fiind gândite în baza unor interese meschine. Astfel, peste noapte cei care s-au aflat în preajma repartiției bunurilor materiale s-au îmbogățit considerabil, fără a participa la producerea lor. Iar cea mai activă parte a societății (cei de 25-55 ani) a fost impusă de situație de a rămâne pe cont propriu și de a-și lua destinul în propriile mâini, imigrând pentru a se autopromova în alte societăți. Dincolo de cifrele ce se vehiculează în statistici – de la 300 mii oficial și mai mult de jumătate de milion neoficial, – fenomenul migrației pentru Republica Moldova este totuși mult prea grav, deoarece se pierde nu doar capitalul

uman și se marginalizează relațiile familiale, ci are loc un proces irecuperabil de distrugere a valorilor, circuitul acestora raportat la nevoile și necesitățile membrilor societății[6]. Se pune sub semnul întrebării perpetuarea societății și independenței acesteia ca entitate. Or, faptul cum se utilizează în societate bunurile acumulate este și el un indiciu de nerecunoaștere a proprietarilor lor drept parte componentă a acestei societăți. Realitățile scot la suprafață un lucru evident: ceea ce este acumulat nu este folosit nici pe departe pentru dezvoltarea societății, ci în mare parte pentru consumul și confortul personal.

Cunoașterea experiențelor acumulate în spațiul postsovietic în ultimii ani denotă că fostelor componente ale mega-societății sovietice, exceptând cele baltice, le-a reușit prea puțin să se îndepărteze de umbrele imperiului de altădată. Gravitatea problemelor se datorează, în mare parte, lipsei de experiențe anterioare în societățile declarate, printre acestea mai acute fiind cele legate de căderea standardului de viață, acutizarea neînțelegerilor interetnice, care adeseori au condus la o politizare excesivă sau la o divizare intra – și inter-comunitară, confesională și/sau identitară. O parte din societățile în curs de constituire s-au văzut divizate pe criterii interetnice, chiar dacă *de facto* este vorba de minorități lingvistice.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Kolakowski L. Main Currents of Marxism: the founders, the golden age, the breakdown. Leicester: Leicestershire, United Kingdom, 2010. – 1504 p.
2. Popper K.R. Societatea deschisă și dușmanii ei. Vol. II, p. 93-95; Vol. I, cap. 10, pp. 194-227; Vol. II, cap. 24, pp. 244-281. București: Editura Humanitas. – 2005 p.
3. Pascaru A. Societatea între conciliere și conflict. Cazul Republicii Moldova. Chișinău: ARC, 2000. – 186 p.
4. Pascaru A. Condiționarea valorilor în societate. În: Redimensionarea valorilor în contextul noii vecinătăți cu Uniunea Europeană. Chișinău: Tipografia Sirius, 2011, pp. 7-40.
5. Sartre J-P. Ființa și neantul. Eseu de ontologie fenomenologică București: Editura Paralela 45, 2004. – 850 p.
6. Pascaru A. Societatea între conflict și conciliere: Cazul Republicii Moldova. Chișinău: Tipografia Sirius, 2012. – 192 p.

CONSTANTIN STERE –
CAPTIV DE LIMITELE ESTETICII POPORANISTE

CONSTANTIN STERE –
CAPTIVE TO THE LIMITS OF PEOPLEIST AESTHETICS

Lidia TROIANOWSKI,
doctor în filosofie,
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

In this article we analyze a segment of the prodigious publicist activity of the eminent doctrinarian C. Stere: his efforts to justify and assert the aesthetic principles of the peopleist ideology. The article sketches the ideological similarities of peopleism and Russian narodnichestvo, which offered Stere a starting point for creating and developing aesthetic, artistic, social, economic and politic principles. The inventory of manifestoes and literary studies which he published in the Evenimentul literar journal allow not only evidencing the complex character of the subjects he touches upon, but also show that the peopleist mentor consistently militates in favor of modifying the criteria and principles for appreciating artworks. The programmatic ideas Stere supported allow us to notice a shift from the aesthetic towards the ethical or even sociological.

Key-words: *peopleism, art with tendency, aesthetics, doctrine, social mimesis*

Printre cei care au participat la configurarea fizionomiei epocii de la intersecția sec. XIX-XX se înscrie cu pregnanță și C. Stere, personalitate eminentă și promotor înveterat al valorilor cultural-sociale, pe care le vede în calitate de imperative ale numeroaselor reforme, pentru care a pledat și cu succes le-a implementat. Om capabil de inovații producătoare de sens, patriot în adevăratul sens al cuvântului, C. Stere mai mult ca oricine a știut să stârnească fascinația și pasiunea pe care le prilejuiește într-un termen relativ scurt, însă, îndeosebi de fructuos, activitatea sa se înscrie în multe proiecte care, la prima vedere, nu constituie tangențialitate – a fost doctrinar, politician, deputat, estetician, romancier, director de revistă și ziare, profesor universitar ș.a. Alături de cele menționate, C. Stere aduce testimoniul de participant direct al epocii prin intermediul publicisticii desfășurate, activitate căreia îi dă preferință alături de cea de student al Facultății de Drept al Universității din Iași, lucruri ce se precipită chiar în imediata apropiere după stabilirea sa în România în toamna anului 1892. Precizăm, remarcabila preocupare publicistică rămâne un domeniu intrinsec al operei vieții sale, căreia cu fidelitate îi este consacrat până în ultimii ani.

Contextualizarea creației sale publicistice, realizată în paginile publicației *Evenimentul literar*, deconspiră că publicația dată, chiar din primele numere,

devine tribună pentru promovarea și propagarea ideologiei poporaniste, alături de care viitorul romancier își dezvoltă concepția estetică, ultima profilându-se ca o parte complementară a doctrinei la care replicăm. Ideologia poporanistă – fenomen pozitiv din cultura românească de la răscrucea secolelor XIX – XX, animată de compatriotul nostru, a servit obiect de studiu pentru o pleiadă de critici și cercetători, din creațiile cărora putem depista fapte și date, meditații și opinii ce-l vizează direct sau indirect pe neobositul luptător[1].

O suprasolicitare triumfală a ideologiei poporaniste este realizată de eminentul critic și biograf al lui Stere – Z. Ornea, care, preocupat de fenomenul doctrinei respective în cultura românească, sublinia că „nu a fost numai un curent politico-ideologic, după cum nu a fost numai un curent literar cultural. Ca mai toate curentele noastre, poporanismul a fost o orientare poliformă în care aflăm de o potrivă social-politico, culturalul, esteticul sau literatura” [2].

Nu ni se pare discutabil faptul că vectorul gândirii steriene orientat spre afirmarea poporanismului este materializat prin intermediul publicației *Evenimentul literar*, deși trebuie de remarcat că pentru prima oară termenul cu care-și identifică doctrina este utilizat în ciclul de articole de debut intitulat *Alianțele*. Consemnăm în această ordine de idei, debutul în excelența carieră publicistică a lui C. Stere se realizează în ziarul de orientare socialistă *Evenimentul*, prin ciclul de articole intitulat sugestiv *Alianțele*, în care autorul se pronunță în susținerea idealurilor socialiste, numai că însăși noțiunea de socialism o suprapune lejer celei de poporanism.

Fără a deschide tiparele viziunilor steriene vizavi de organizația politică enunțată, subliniem că el nu tăgăduiește legalitatea prezenței ei în arealul românesc, fapt pe care-l etalează declarat: „...noi nu suntem dintre acei care au negat dreptul de existență al partidului socialist român” [3], cu toate acestea ideea socialistă pe care o propaga se deosebea de orientarea social-democrată propriu-zisă. În intenția de a oferi o imagine credibilă și coerentă a operei vieții eminentului doctrinar, subliniem că acesta face cunoștință cu membrii cercului socialist chiar din primele zile după stabilirea sa în România, printre aceștia atestăm așa personalități ca C. Dobrogeanu-Gherea, G. Ibrăileanu, M. Carp, I. Nădejde, I. Sadoveanu, S. Popescu, N. Savin ș.a. Oportună mențiunea, în mare, mișcarea socialistă în ultimile decenii ale sec. al XIX-lea domina viața spirituală și intelectuală a capitalei Moldovei, cât și întreg spațiul românesc.

Explicînd noțiunea de poporanism, C. Stere aduce la cunoștința cititorilor publicației *Evenimentul* că termenul dat își are geneza în cultura rusă și are menirea angajării clasei intelectuale în slujba păturilor de jos - țărănimii. Veritabilul derapaj al extrapolării către narodnicism pe care îl ia în calitate de exemplu “poporanismul ca fenomen social mai întins și mai însemnat s-a născut în Rusia” [4], solicită să evidențiem, că ideologia dată a fost orientată inițial pe

ideea importanței apropierii de interesele poporului, la fel cât și pe sistemul specific, original al căii de dezvoltare a Rusiei spre socialism prin evitarea orînduirii capitaliste. Narodnicismul a fost fundamentat teoretic prin intermediul a două opere cardinale – *Scrisori istorice* semnate de sociologul și filosoful P. Lavrov, și *Ce este progresul?*, care îl avea în calitate de autor pe criticul și publicistul N. Mihailowsky, lucrări cu care se familiarizează încă în timpul exilului în Siberia.

Deși nu ne propunem să descifrăm caracterul autentic al influențelor narodnicismului rus asupra viziunilor social-politice și cultural-estetice ale lui Stere, lucru confirmat în mai multe rînduri chiar de publicist, totuși este necesar să subliniem că anume în tratatul *Ce este progresul?* N.Mihailowsky pretinde să concentreze atenția opiniei publice asupra problemelor sociale din limitele Imperiului Rus, prin urmare, luînd în calitate de reper idealurile morale pe care le fundamentează dintr-o perspectivă subiectiv idealistă, inspirat în mare măsură de teoriile lui C.Darwin și H.Spencer, ideologul narodnicismului ajunge să identifice idealurile morale cu însăși ideea progresului. Oportună mențiunea că de-a lungul anilor tribulațiile lui Mihailowsky de a răspunde la întrebarea ce este progresul, care sunt cauzele și tendințele acestuia, se scotează cu mai multe variante ce se deosebesc de la caz la caz, unicul lucru care rămîne comun pentru toate – încercarea de a privi fenomenul dat prin excelență din perspectiva destinului omului, a personalității creatoare libere în alegerea scopului și idealului.

Fără a ne implica structural în confluențele, similitudinile teoretico-ideatice și problematice dintre cele două doctrine – poporanismul și narodnicismul – constatăm, multe dintre ecuațiile asupra rezolvării cărora insistă Lavrov și Mihailowsky, pe care aceștia tind să le descifreze inclusiv și din aspect estetic, sunt preluate, dezvoltate și adaptate spațiului românesc de către Stere în *Evenimentul*, *Evenimentul literar*, *Adevărul* ș.a. Originalitatea imaginilor utilizate în conturarea aserțiunilor reprezintă un punct forte al lui Stere, în special cînd propaga opinii tangențiale, că misiunea intelectualilor nu rezidă în simpla luptă pentru înfăptuirea unui “progres utopic omenesc”, ci pentru a lucra în sînul “unui popor determinat, care e un tip etnic particular”[5]. Ca rezultat, el propune crearea unei mișcări național-culturale în favoarea celei mai numeroase clase – țărănimea. Tot din orizontul ideatic al ciclului *Alianțele* decupăm aspectul cel mai important al ideologiei poporaniste, ce se înscrie în acest capitol temporal al activității sale, și anume, atenționarea asupra rolului și importanței factorului apartenenței etnice, astfel gînditorul insistă asupra unei teze eronate, cum că îmbunătățirea condițiilor de viață ale țăranilor poate fi efectuată doar prin activitatea de culturalizare - “pentru ea (țărănimea) mișcarea culturală poate avea o însemnătate enormă”[6].

Pentru prolificul publicist, poporanismul n-a constituit un curent canonic, strict definit, ci o mișcare în care își punea anumite speranțe, de fapt, remarcăm

că o asemenea atitudine nu contraria pe nimeni, deoarece în perioada dată mulți socialiști aveau opinii proprii despre aceea ce și cum ar trebui să fie mișcarea respectivă în limitele spațiului românesc. *Verbi causa*, chiar și pentru C. Dobrogeanu-Gherea mișcarea socialistă trebuia să aibă un caracter cultural, în perspectiva de a crea o orientare hotărâtă spre viața politică și spirituală a țării.

Din remarcabilele preocupări ideatice ce-și găsesc reflectare în publicația *Evenimentul*, perioadă ce anticipează colaborarea lui Stere la *Evenimentul literar*, în paginile căruia își va prezenta detaliat programul estetic, evidențiem articolul *Socialiștii și mișcarea națională*, important prin faptul nu numai că autorul operează cu termenul de poporanism, dar încearcă să pună în circulație opinia că și reprezentanții burgheziei pot desfășura activități utile pentru popor, chiar și cu condiția de a nu fi membri ai partidului socialist. ”Nu numai acei burghezi, consemnează Stere, care au devenit socialiști dețin monopolul la iubire sinceră și devotată pentru poporul lor. Numărul acestor burghezi în România este, credem, destul de mare ca să poată da mișcării naționale un caracter, așa să zicem poporanist, sacrificându-și forțele intereselor poporului nostru”[7]. În aceeași ordine de idei, Stere consideră că poporanismul apare drept o expresie a preocupărilor majore ale epocii, de vreme ce se consideră că activitatea socială și politică a intelectualilor generoși ar putea conferi mișcării naționale un așa caracter.

Pledoariile sale cu privire la rolul rezervat intelectualilor în realizarea cu succes a proiectului promovat determină să înregistrăm aspecte și de această dată comune cu teoreticienii narodnici, operele cărora, după cum deja a fost remarcat, au servit lui Stere surse de inspirație și admirație: ”Poporanismul în Rusia se datorește împrejurării că ideile crescute în Europa pe baza mișcărilor muncitorești s-au introdus acolo prin pătura cultă”[8]. Acest lucru îl atestăm în special la P. Lavrov, care persevera în demersul cu privire la rolul, locul și menirea intelectualilor în procesul de reformare a societății. Astfel, luând în calitate de punct de reper ideea că nu există nici o dificultate pentru a constata că condițiile sociale în care au fost abandonate masele populare de-a lungul anilor prin formele de cultură și gândire aparțin, în mod natural, unui nivel de dezvoltare inferior, comparativ cu cel la care a avansat majoritatea intelectuală, mai ales în aspect moral și spiritual, ”cu succes habitează în fluxul progresiv al vieții istorice”[9]. Anume pe acest temei autorul renumitelor și controversatelor *Scrisori istorice* îi păstrează păturii intelectuale misiunea nobilă de a oferi cu dezinvoltură, simultan stimulate prin strategii bine ajustate, valorile spiritual-morale și intelectuale care ”au rămas inaccesibile poporului în procesul gândirii”[10].

Revenind în albia concepțiilor și tribulațiilor lui C. Stere la afirmarea și promovarea doctrinei poporaniste în care atribuie păturii intelectuale obligații

conexe cu cele ale narodnicilor, important să subliniem că anume datorită publicației *Evenimentul* concepțiile sale devin familiare nu numai în cercul socialiștilor din Iași, ecoul lor ajunge până la București. *Eo ipso*, în această perioadă favorabilă pentru Stere orice publicație de orientare socialistă era flatată de a avea printre colaboratori pe martirul siberian, drept consecință tribuna socialiștilor bucureșteni – *Adevărul*, îi pune la dispoziție spațiul necesar pentru ciclul de foiletoane *Din notițele unui observator ipohondric*. Prin urmare, pe parcursul a opt foiletoane C. Stere dezvoltă aceleași imperative ideatice trasate în *Evenimentul*. O recontextualizare a câmpului ideatic de speță poporanistă a demersului său din cadrul publicației *Adevărul* solicită să constatăm că, prin publicarea foiletoanelor, autorul caută să atingă patru obiective ale scopului care-l lăsa ușor palpabil:

- ✓ difuzarea principiilor poporanismului;
- ✓ demonstrarea că tineretul care se consideră ca apărător al idealurilor socialismului face preponderent parte din pătura burgheză, ca drept rezultat, toată activitatea lor se reduce la o agitație sterilă fără sens și fără viitor;
- ✓ reliefează lipsa condițiilor favorabile pentru mișcarea socialistă în România;
- ✓ promovează opinia că pentru participarea la progresul, propășirea națiunii, tineretul are nevoie de o pregătire adecvată din punct de vedere spiritual.

Spre deosebire de lucrările consacrate și înserate în *Evenimentul*, *Adevărul* și *Evenimentul literar*, aceeași ideologie Stere o propagă în revista *Viața Românească*, spațiu unde cuprinde un număr mai vast de aspecte, esențialul însă rămâne a fi că majoritatea se impune prin elemente sorginte în raport cu narodnicismul rus. Constatăm, *ergo*, diferențele dintre aceste două doctrine reprezentate problema modului, manierei realizării reformelor sociale, moment dezvoltat pluridimensional de Stere în studiul fundamental *Social-democratism sau poporanism?*, publicat în revista la care replicăm. Fără rezerve, studiul desemnat ilustrează opera cea mai magistrală consacrată poporanismului, privit ca unica cale de izbăvire a poporului de mizeria materială și, bineînțeles, cea spirituală. De fapt, important de consemnat că studiul în mare constituie consecințele și totalurile polemicii directorului revistei *Viața Românească* cu Dobrogeanu-Gherea în jurul celor mai stringente probleme ale evoluției vieții politice ale societății românești, principiile de dezvoltare a economiei, industriei și, cu certitudine, a unei verigi importante a ei – a proletariatului. Amplul studiu sociologic a fost apreciat în cele mai diverse moduri, în funcție de concepțiile politice ale oponenților poporanismului. *Verbi causa*, despre impresionantul studiu sociologic G.Ibrăileanu avea să consemneze că C.Stere a elaborat un important tratat ”despre socialism, poporanism, anti-semitism etc”[11], care desemnează ”combaterea social-democrației, pentru țara noastră, afirmarea poporanismului și a naționalismului, justificarea evreilor și combaterea antisemitismului fals” [12].

Fascinanta dimensiune peremptorie poporanistă ce etalează interesul ideologului pentru fundamentarea ei din aspectul estetic o atestăm în manifestele și studiile literare publicate pentru acest scop în *Evenimentul literar* (1893-94). Putem afirma cu certitudine că publicistica subordonată tendinței de poziționare a principiilor estetice ale poporanismului nu evidențiază nici pe departe un banal act de prezență publică, ci o consecvență firească a intimității spirituale și a aspirațiilor intelectuale mobilată *sui-generis* cu grija față de destinul maselor largi. Plauzibil de menționat că abordările sale de ordin estetic nu constituie o simplă remanență critică, preluată din inerție de la narodnicii ruși, or competiția în care singur se plasează vine să deconspire nu numai publicistul și doctrinarul din el, ci și intelectualul adevărat, căruia spiritul critic se pare unicul semn de normal. Om cu vivace reflexe morale și naționale, C.Stere, într-un stil original, imparțial, pune în dezbatere o largă panoramă de principii și subiecte menite să suscite suficiente motive de incitare intelectuală.

Locul, rolul și misiunea artei sunt trei probleme de bază asupra cărora își concentrează atenția doctrinarul și alături de care pune în discuție un impresionant spectru de aspect, valori, principii menite să ne ofere pe final o imagine clară și pluridimensională vizavi de criteriile estetice ale ideologiei animate și difuzate cu succes de-a lungul a mai multor ani, pe acest temei nu face abstracție nici de așa momente ca funcțiile sociale ale artei; genurile și categoriile ei; critica estetismului pur; simbioza dintre viața social-politică și estetică; corelația dintre artă și știință; menirea și rolul artistului în societate; veridicitatea și originalitatea operei de artă; obiectul și subiectul inspirației artistice etc. N-au fost neglijate de autor nici problemele menite să reliefeze segmental creației artistice, și anume, relația dintre conținut și forma operei de artă; metodele de identificare și interpretare a subiectului inspirației; creația artistico-valorică și principiile ei la diferite etape de dezvoltare social-culturală. Din orizontul ideatic al intereselor steriene proprii acestui segment temporal înregistrăm mai multe sugestii fertile referitoare la relația dintre etic și estetic într-o opera de artă; conceptul de tendință în estetică și artă; locul constituentului național în sfera esteticului ș.a. Prezintă interes intenția autorului romanului-fluviu *În preajma revoluției* de a defini în consubstanțialitate veridică și pluridimensională idealul estetic pe care îl cercetează din mai multe perspective: raportul dintre idealul estetic și gustul estetic; principiul individual și cel social în idealul estetic; idealul estetic ca factor al cunoașterii și al activității.

Preocuparea majoră a exegetului pentru fundamentarea estetică a poporanismului se încununază, după cum deja s-a menționat, cu mai multe lucrări, printre care și manifestul *Arta socială* – unul dintre primele, or apariția acestuia a fost stimulată de dorința de etalare a poziției rigide, categorice a lui Stere față de artă, artiști și creație. Anume prin intermediul articolului *Arta socială* Stere

vine să fixeze în platforma săptămânalului *Evenimentul literar* propria poziție de neacceptare, necompromis a acelor dispoziții în societate pe care le intuiește și le identifică ca marginale și radicale ce pretind să ” impună artei tendințe anumite”[13], sau ”consideră arta ca un simplu joc de senzații”[14].

Programatic ostil estetismului pur, tendință în artă și creație, care în cultura timpului se bucura de mare accepție din partea teoreticienilor și literaților timpului, în special conturându-se ca o orientare susținută de T. Maiorescu și M. Dragomirescu, Stere, fără a evita tonul moralizator și slova critică, glosează că scopul principal al artei este de a fi socială, iar artiștii, la rîndul lor, să se pătrundă de misiunea lor socială. Acribia pe care o pune în alcătuirea și comentarea propriei poziții, fără a evita adoptarea unui peremptoriu ton polemic, rămîne a fi justificată printr-un evantai de raționamente cantonate programatic. Astfel, pentru Stere arta nu este altceva decît o manifestare a vieții în întreaga gamă de manifestări și activități, un produs și o întrupare a tendințelor sociale, pe care o prezintă ca pe o expresie a tuturor reformelor și transformărilor manifeste ce se derulează în segmentul social – politic și cultural.

Angrenat în această dificilă campanie de conturare și promovare estetică, socială și politică a poporanismului, mînuind argumentul cu o extraordinară nonșalanță, Stere vine să consemneze că orientarea la care replicăm ”e mai mult decît un sentiment general, o atmosferă intelectuală și emoțională”[15], iar elementele ei constitutive sunt ”iubire nemărginită pentru popor, apărarea devotată a intereselor lui, lucrarea entuziastă și sinceră spre a-l ridica la înălțimea unui factor social și cultural conștient și neatîrnat”[16].

Drept substrat teoretic al acestui fenomen poate servi faptul, consemnează autorul, că anume poporul este acel care ține pe umerii săi piramida socială, muncind veacuri la rînd și vîrsînd sînge, astfel rămîne cert, și absolut natural, ca cei din păturile de sus să simtă obligația de a plăti toate jertfele aduse de popor, însă, spre marele regret, devotamentul, unirea și sinceritatea tuturor n-ar face posibilă achitarea măcar a unui mic procent din ceea ce datorează. Și în acest caz atestăm o sinteză a ideilor lui Lavrov, fapt care o dată în plus demonstrează veritabilele repercusiuni ale teoriilor narodnicismului, preluate și adaptate spațiului social-cultural și național de către Stere. Ca o confirmare la cele afirmate, subliniem că în cazul unei investigații comparate a concepțiilor lui Lavrov și Stere, lesne să constatăm că în mare ambii au fost preocupați de același areal de probleme, soluționarea cărora este privită din perspective similare. În calitate de argument al celor susținute prezentăm doar cîteva filiații: artistul trebuie să slujească mai întîi idealurilor sociale și mai apoi celor artistice; natura – factor major în dezvoltarea capacităților estetice ale omului; arta, literatura, știința – instrumente de propagare a idealurilor mărețe; rolul și scopul primordial al artei – afirmarea intereselor, idealurilor, aspirațiilor poporului; elucidarea

rea veridică a realității - obligație magistrală a omului de creație. Sistematizarea datelor despre travaliul de speță estetică abordat și fundamentat de către cei doi teoreticieni, elucidează cu pregnanță conceptele conexe ale acestora despre cadrul prioritar al realismului în artă, la fel și tribulațiile comune despre necesitatea apropierii și fructificării relațiilor dintre popor și pătura intelectuală.

Ce cerem de la artiști?, Motivele artei, Poporul în artă și literatură – toate trei sunt manifeste literare reprezentative în care Stere își expune nucleul teoretic al componentei estetice a poporanismului, alături de care laconic, însă cu consecvență, înaintează un set de exigențe și recomandări pentru oamenii de creație. Printr-o efervescență de raționamente relevante, ce alunecă spre enunțul unor directive, chiar intransigente, Stere a căutat să-și impună ideile, să atragă atenția asupra propriei personalități, prin febrilitatea și căutările permanente ale căilor și metodelor mai eficiente de afirmare a poporanismului, cu fină pătrundere și inteligență definește și explică principiile de bază ale doctrinei, care în opinia lui ar trebui să aibă două manifestări aparte: ”el ne face să iubim poporul și să-l cunoaștem mai bine: el contribuie direct la luminarea și ridicarea poporului prin o literatură adevărat populară” [17].

Precizia aserțiunilor, echilibrul frazării, densitatea expunerii sunt elementul constructiv ce stă la fundamentarea concepțiilor expuse în lucrările *Ce cerem de la artiști?, Motivele artei, Poporul în artă și literatură, Filosofia tendințelor sociale în artă, Arta și poporul*. Anume în manifestele, studiile literare respective Stere examinează arta ca mijloc specific de cunoaștere și transformare a realității, iar menirea ei de bază o sesizează în culturalizarea și innobilarea omului. Conform autorului, scopul artei rezidă în reprezentarea idealurilor, intereselor, aspirațiilor, realităților cotidiene, în special a păturilor de jos, deoarece în aserțiunea lui numai țăranii sunt capabili de a aspira spre ceva nobil, demn de atenția artiștilor. Anume păturile de jos trebuie să reprezinte în exclusivitate obiect de inspirație pentru artiști, deoarece viața lor, deși este săracă material și spiritual, are o prioritate de care nu trebuie să se facă abstracție – oamenii simpli sunt cei unde tradiția, înțelepciunea de veacuri, folclorul autentic este cunoscut și păstrat cu sfințenie, iar comportamentul lor este absolvit de aroganță, infantilism moral, tembelism spiritual etc. De pe pozițiile net-poporanismului militează pentru primordialitatea mimesisului social (vezi țăranimea – n.n.), ca unicul și cel mai impetuos subiect și obiect al aspirației artistice. Plasat în limitele ideologiei enunțate, Stere consideră că arta adevărată trebuie să reflecte viața și să fie purtătoare a celor mai înalte idealuri sociale, astfel artiștii, care nu sunt copleșiți de problemele vitale ale poporului, care evită să ilustreze în operele lor aspirațiile și țelurile lui, fug de subiectele din viața țăranilor sau le elucidează intenționat exagerat, fiind criticați și calificați de Stere ca susținătorii unei

societăți de descompunere. Atît reticența față de valorile artei pure, snobiste, cît și predilecțiile în favoarea artei cu tendințe o atestăm și la N. Mihailowsky.

În contextul problemei despre menirea, rolul și scopul artei, doctrinarul se pronunță și pe marginea funcțiilor artei. În mod explicabil el își rialiază atenția cu preponderență asupra celei sociale și educative. Important să desemnăm, că funcția supremă a artei pe care o suprasolicită în multiple cazuri și care nu constituie decât rezultanta nevoalată a doctrinei sale constă în slujirea omenirii, în iluminarea și culturalizarea ei. Remarcăm în acest context, prin noțiunea de omenire Stere subînțelegea mai întâi de toate țărănimea, poporul muncitor, or la acea perioadă nu se putea discuta despre proletariat ca o clasă bine conturată.

Paralel cu arealul problematic consacrat funcțiilor artei, Stere nu-l neglijează nici pe cel legat de locul și rolul artistului în societate. În acest context, el pune în dezbatere mai multe aspecte ce elucidează viața și activitatea artiștilor. Apelând la premisa că în toate epocile artiștii au fost și rămân subordonați, cel puțin material, de cei care stau în vârful piramidei sociale, cît și bineînțeles, „de mizerabilul metal”, care nu e un „lucru de cea mai puțină însemnătate” [18], Stere critică dur această stare de lucruri când se creează numai la comandă sau în conformitate cu oferta și gusturile celor capabili să cumpere aceste opere.

Cu toate că doctrinarul se apropie cu dezinvoltură de fundamentarea estetică a principiilor poporanismului, subliniem că opțiunile în cauză, pe care le atestăm ca prezență constantă în *Evenimentul literar*, sunt eronate și, în mare măsură, nejustificate. Vehicularea dezideratelor care impuneau artiștilor orientarea procesului creației în spațiul social, unde subiect și obiect al inspirației să fie, ca excepție, doar o pătură socială – țărănimea, avea la rândul ei în consecință sărăcirea arealului problematic, factologic și spiritual-informativ al artei, fapt pe care Stere îl ignora. Animarea unor valori, în egală măsură utopice și exagerate, au fost, probabil, alimentate de dorința reorientării interesului artiștilor către problemele cotidianului țărănimii, tentativă ce prin intermediul subiectelor din sânul poporului arta urma să atragă o dată în plus interesul și curiozitatea cotidianului acestora.

Înscris în cursa de conturare și difuzare a poporanismului, la această fază a activității publicistice Stere contribuie substanțial la dirijarea opiniei publice prin dezbateră și a unor subiecte ca: definirea criteriilor de apreciere a unei creații; sesizarea asupra caracterului specific al unității dintre conținut și formă; critica curentelor literar-estetice reacționare și snobiste; abjurarea preceptelor estetismului pur; polemica cu epigonii *artei pure* etc.

Din suita viziunilor estetice abordate în acest spațiu temporal atestăm și un corolar pluridimensional de aserțiuni referitoare la importanța idealului materializate prin opinii, ipoteze și raționamente în care aspectul la care replicăm – idealul – este interpretat ca măsură, criteriu ce favorizează omul să judece și să-și cântărească faptele, dându-i imbold spre universuri noi, necunoscute. Tot el se pronunță explicit pentru faptul că idealul trebuie în mod principal să fie

stea călăuzitoare pentru oamenii de creație, care, la rândul lor, e necesar să tindă cu perseverență spre un singur scop – apropierea realității de idealul propus. Concentrându-și atenția asupra problemei idealului, C. Stere realizează o tipologie a lui, iar raționamentele, concluziile emise de publicist la acest capitol nu lasă niciun fel de dubii. Deși nici nu-și propune să ne prezinte o tipologie în conformitate cu teoriile avizate, doctrinarul, tradițional, acordă prioritate celui social în detrimentul idealului artistic. Locul secundar, rezervat pentru idealul artistic, este condiționat de convingerea că nu există și nici nu poate exista ceva mai reductibil decât slujirea idealurilor sociale, adică omenirii fericite. Plauzibil să decelăm că o radiografiere a operei steriene ne elucidează abordări și a altor tipuri de ideal, așa ca moral, politic, economic, pe care le atestăm în lucrările care corespund perioadei sale de activitate la *Viața Românească*.

Tot el rimează o atitudine negativă în procesul identificării implacabilei situații față de faptul că artiștii sunt puși în dependență directă de gusturile păturilor aristocrate, adică pentru cei care se creează și, totodată, sunt consumatori exclusivi ai muncii lor. Anume această conjunctură îi pune în imposibilitatea libertății creației, a selectării, acceptării subiectelor sterile de esență, absolvite de gust, însă care sunt la modă și evident bine plătite. O astfel de situație Stere o compară cu o formă delicată a robiei spirituale.

Documentat temeinic, cu scrupulozitate, stăruind să facă același lucru pentru cititorii publicației *Evenimentul literar* în scopul de a-i face complici vizavi de raționamentele la care subscrie, că artiștii sunt în permanentul raport al alegerii între bani, slavă sau recunoștința care va veni peste mulți ani sau niciodată, Stere atacă problema autonomiei creației, subliniind categoric că „suntem datori să arătăm baza morală a cântecului” [19] celor consacrați muzelor.

Obiectivitatea evaluării operei estetice a eruditului doctrinar, orientată spre afirmarea poporanismului, solicită să concluzionăm că Stere sesizează scopul, menirea și esența artei în slujirea permanentă a omenirii, incontestabil reductibile rămân și opiniile sale față de așa domenii de activitate umană ca știința și filosofia. Cu luciditate analitică semnaleză stringența lichidării analfabetismului, deschiderea instituțiilor de iluminare culturală – biblioteci, muzee, case de lectură. Curentul poporanist în frunte cu Stere a susținut polemici acerbe atît în jurul principiilor și criteriilor estetice fundamentale ca rolul, scopul și menirea artei, cît și cu privire la așa aspecte ca realismul artistic, obiectul și subiectul inspirației, caracterul popular al artei, originalitatea și veridicitatea în artă, dispute, în care au fost antrenați mai mulți esteticieni eminenți ai vremii, printre care M. Dragomirescu- adept intransigent al autonomiei esteticului, E. Lovinescu- adversarul consecvent al poporanismului, O. Densușeanu – avocatul avizat al simbolismului.

Azi, la cei 150 de ani de la nașterea celui care “a creat în România într-o epocă de prefaceri și începuturi un anumit fel de a cugeta și a concepe viața so-

cială și politică”[20], rămîne să constatăm că Stere merită apelativul de fenomen al culturii naționale, or prin contribuțiile sale, în multe domenii va rămîne în cultura neamului una dintre figurile cele mai pregnante și de excepție. Cît privește parcurgerea creației sale publicistice, permite să relevăm noi valențe ale complexului spirit, sau să le valorificăm și să le popularizăm pe cele vechi, astfel să contribuim la reliefaea adecvată a demersului său poporanist complementat de segmentul estetic.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ornea Z. Poporanismul. București: Editura Minerva, 1972; Maftei I. Personalități ieșene. Iași, 1978, vol. 3; Ciobanu V. Poporanismul: geneza, evoluția, ideologia. București, 1947; Ornea Z. Țărănismul: studiu sociologic. București, 1969; Nicolescu G. Ideologia literară poporanistă. București, 1937; Vitnar I. Literatura în publicațiile socialiste și muncitorești. Iași, 1967; Micu D. Poporanismul și Viața românească. București, 1961; Enache I. Contribuții la critica poporanismului. București, 1961; Iamandi A.V. Poporanismul literar al Vieții românești, Iași, 1913; Dragomirescu M. Poporanism, semănătorism, criticism. București, 1934.
2. Ornea Z. Poporanismul, p.15.
3. Scorțescu C. Socialiștii și mișcarea națională. În: Evenimentul, 11 august 1893.
4. Șercăleanu C. Poporanismul. În: Evenimentul literar, 28 martie 1894.
5. Scorțescu C. Socialiștii și mișcarea națională. În: Evenimentul, 11 august 1893.
6. Scorțescu C. Răspuns dlui Deniroff. În: Evenimentul, 22 august 1893.
7. Scorțescu C. Socialiștii și mișcarea națională. În: Evenimentul, 11 august 1893.
8. Șercăleanu C. Poporanismul. În: Evenimentul literar, 28 martie 1894.
9. Лавров П. Философия и социология. Том 2. Москва: Мысль, 1965, p. 562.
10. Idem.
11. Ibrăileanu G. Scrisori. Vol. 5. București: Editura Minerva, 1979, p. 541.
12. Idem.
13. Șercăleanu C. Arta socială. În: Evenimentul literar, 27 decembrie 1893.
14. Ibidem.
15. Șercăleanu C. Poporanismul. In: Evenimentul literar, 28 martie 1894.
16. Ibidem.
17. Șercăleanu C. Poporul în artă și literatură. În: Evenimentul literar, 25 aprilie 1894.
18. C. Șercăleanu. Arta și poporul. În: Evenimentul literar, 25 august 1894.
19. Șercăleanu C. Motivele artei. În: Evenimentul literar, 1 aprilie 1894.
20. Căpreanu. Eseul unei restituiri: C. Stere. Iași: Editura Junimea, 1989, p. 419.

SPECIFICUL DESCRIERII FENOMENOLOGICE

THE CHARACTER OF THE PHENOMENOLOGICAL DESCRIPTION

Alexandru COSMESCU,
doctor în filologie,
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

In the present paper, I argue that the examination of phenomenological description as description can throw light upon certain aspects of phenomenology as a practice. A description presupposes the intuitive presence of the thing described and an adequate expression of the intuited and the meant. At the same time, the phenomenological description is usually done for the sake of the Other, clarifying for her a conceptual distinction, although creating a descriptive text can help the author himself focus on certain aspects of the described object. A description should not be perceived as having value „once and for all”, but open towards revision based on new evidences.

Key-words: *phenomenology, description, eidetics, philosophical text, Husserl*

Laborarea de texte scrise – destinate publicării sau nu – reprezintă aspectul central al filosofiei așa cum este ea practică în modernitate. Dincolo de aspectele subiective ale acestei practici a scriiturii filosofice (faptul că atunci când gândim „pur și simplu”, fără să scriem, riscăm să fim distrași sau mai puțin riguroși; însăși scrierea ne ajută să ne focusăm asupra desfășurării unui gând) există și dimensiunea intersubiectivă / obiectivă: conținutul gândului, atunci când este exprimat în scris, devine un „bun accesibil tuturor”, intersubiectiv, ceva care poate fi înțeles, verificat, contestat, asimilat sau apropiat de către cititor.

Sub acest aspect, analiza unei mișcări filosofice sau a specificului gândirii unui filosof nu ar trebui să se limiteze la ceea ce ar putea fi numit „conținutul textelor” – „ideile” sau „doctrinile” prezentate în ele – și nici măcar la *ethos*-ul unei mișcări filosofice, ci ar trebui să ia în considerație „textele însele” și structurile textuale / mișcările discursive exemplificate de ele.

Textele produse în cadrul mișcării fenomenologice au fost caracterizate, alternativ, ca „descrieri”, și, fără a înceta să fie descrieri, ca „analize” și „clarificări”. Însă destul de puțini și-au pus problema despre cum ar trebui să fie ceva ca să poată fi numit „descriere”, „analiză” sau „clarificare”, și mai ales cum ar trebui să fie o „descriere”, „analiză” sau „clarificare” pentru a fi „fenomenologică”. Tema capătă o relevanță deosebită mai ales în contextul actual, când *mainstream*-ul filosofic de inspirație anglofonă consideră că mișcarea discursivă specifică filosofiei este *argumentarea*. Insistența fenomenologilor asupra *descrierii* ca practică discursivă specifică modului lor de a face filosofie poate părea, în acest sens, stranie, mai ales pentru cei care citează descrierile fenomenologice ca și cum ele ar fi argumente (deși textul fenomenologic exclude în principiu argumentarea,

predomină aspectul descriptiv-analitic). Exigența descriptivă a textului fenomenologic – asupra căreia mă voi opri în articolul de față – vine, astfel, ca o contragreutate pentru exigența argumentativă a filosofiei analitice și ca o modalitate discursivă alternativă.

Cel care prezintă fenomenologia ca întreprindere esențialmente descriptivă este Husserl însuși. Însă atenția lui Husserl este orientată în primul rând spre metodologia *reflecției* fenomenologice sau a *reducției* ce produce textul fenomenologic descriptiv, și nu spre caracterul descriptiv al textului însuși; apelul la descriere rămâne mai mult un „strigăt de luptă” decât o procedură descrisă ea însăși în detalii. De exemplu, în *Logische Untersuchungen*, Husserl caracterizează fenomenologia în următorii termeni: „Prin abordarea ei pură și intuitivă, ea analizează și descrie sub aspectul generalității eidetice – în special ca fenomenologie a gândirii și a cunoașterii – experiențele reprezentării, judecării, cunoașterii” [6, p. 10-11].

Descrierea este aici corelată cu analiza, cu exigența ca ceea ce este descris să fie dat intuitiv, cu asumarea unui pas reflexiv (întoarcerea spre experiență) și cu orientarea spre *eidōs*-ul care face ca fenomenul respectiv să *fie* ceea *drept ce mi se prezintă*, să poată fi circumscris unui anumit tip de trăiri – condițiile minimale pentru ca o abordare să fie fenomenologică. Descrierea fenomenologică este, așadar, o expresie a ceea ce este intuit în mod eidetic atunci când cercetătorul reflectează asupra propriilor trăiri. Cu o altă formulare din același text inaugural, „descrierea „pură” care îi este specifică fenomenologiei, acea intuire a esenței realizată pe baza intuițiilor individuale exemplare ale trăirilor (chiar și ale trăirilor doar imaginate printr-o fantazare liberă), precum și fixarea descriptivă în concepte pure a esențelor intuite, nu este o descriere empirică, naturalist-științifică, ci exclude mai degrabă exersarea naturală a tuturor apercepțiilor și luărilor de poziție empirice (naturaliste)” [6, p. 31-32].

Contrapunerea descrierii „pure” (explicitată ca „intuire a esenței . . . pe baza intuițiilor individuale ale trăirilor”) celei „empirice” sau „naturalist-științifice” nu este totuși o „descriere a descrierii”, nici măcar a cursului ei, ci o declarație programatică; Husserl insistă, de obicei, în comentariile metodologice din majoritatea textelor sale, asupra calității *privirii* de tip fenomenologic, asupra a ce anume se oprește ea când examinează un fenomen și asupra *ethos*-ului fenomenologului, nu asupra *descrierii fenomenologice ca descriere*, chiar dacă recunoaște el însuși că evidența la care ajunge un fenomenolog îi devine accesibilă cititorului abia prin descriere. Chiar dacă descrierea este menționată deseori ca imperativ sau ca ideal (inclusiv cu utilizarea pe scară largă a adjectivului „descriptiv”), lipsește tocmai o descriere pas cu pas a ce face fenomenologul atunci când descrie. Principiile, orientările, angajamentele sunt exprimate clar și detaliate pe pagini întregi – dar despre descriere ca descriere nu avem decât

câteva propoziții, cu formulări reluate din text în text. Oricum, ceea ce devine clar este că prima exigență este cea a intuirii, iar descrierea se prezintă ca expresie a ceea ce a fost intuit; spre deosebire de științele empirice, intuiția nu este orientată spre un obiect individual, ci spre un *eidōs*, spre „esența” aceluși obiect, spre structurile lui necesare și invariante. Atenția este orientată mai mult asupra disciplinei privirii și a ascezei presupuzițiilor decât asupra exprimării a ceea ce este văzut; Husserl mai curând exemplifică ce are în vedere prin descriere prin miile de pagini manuscrise decât să descrie descrierea însăși.

Avem, desigur, mai ales în *Ideen I*, dar și în prelegeri precum *Grundprobleme der Phänomenologie* (HUA XIII), remarce pasagere sau mai extinse, inclusiv prezentări ale altor „orientări descriptive” și care par să identifice „descrierea” și „caracterizarea a ceea ce este intuit”; îndemnuri de a exprima ceea ce este văzut clar în enunțuri descriptive; contrapunerii între descriere și deducție sau idealizare; între concepte „descriptive” și „concepte fixe”, îndemnuri la abandonarea prejudecăților, dar indicațiile concrete ale lui Husserl cu privire la *descriere ca descriere*, nu în general cu privire la orientarea metodologică pe care o recomandă, nu merg mai departe decât recomandarea de a descrie obiectul așa cum ne este el dat efectiv în intuiție, încercând să nu ne menținem totuși doar la „*acesta de aici*”, ci să trecem către *eidōs* și să folosim termeni „adevăți obiectului”, cât mai puțin înșelători (cf. în acest sens [3], un excelent studiu semnat de Natalie Depraz).

Dintre textele lui Heidegger, în contextul temei de față, merită menționat cursul de *Ontologie. Hermeneutica facticității*, ținut în 1923 la Marburg. Spre final, Heidegger oferă două exemple de descriere fenomenologică a unui obiect cotidian – o masă –, una pe care o consideră „ratată” și una – „reușită” [5, p. 88-91]. În efectuarea descrierii „ratate”, prezentate ca exemplu, Heidegger pornește de la întrebarea tipică pentru o analiză eidetică: „drept ce anume mă întâmpină această masă?”, continuând cu o înșiruire de caracteristici comune tuturor obiectelor ce pot fi circumscrise *eidōs*-ului respectiv: obiect spațial și material, dotat cu anumite proprietăți, dat dintr-o perspectivă anume, cu posibilitatea de a schimba perspectiva asupra lui, cu un aspect concret, dar variabil, cu anumite predicate valorice și de uz. Descrierea este ratată, după Heidegger – deși unele aspecte identificate astfel pot să aparțină „într-adevăr” obiectului – pentru că nu-și conștientizează presupuzițiile, inclusiv interpretările existenței obiectului „natural” și obiectului „cultural”. A doua descriere se concentrează, în schimb, asupra felului în care poate să-mi fie dată *această* masă: drept masa la care am stat cu un prieten concret sau am citit o carte concretă, masa la care scriu sau mănânc ș.a.m.d. Același tip al descrierii este aplicat și asupra altor obiecte, primate de fiecare dată ca *aceste* obiecte, într-o temporalitate concretă.

Dincolo de problemele pe care un husserlian le-ar găsi la această a doua descriere – absența unei abordări eidetice, enumerarea doar a unor trăsături

contingente ale obiectului, riscul de a recădea în atitudinea naturală – textul lui Heidegger nu ne arată cu nimic mai mult despre descrierea fenomenologică *ca descriere* decât referințele lui Husserl însuși. Evident, o descriere ni se prezintă ca expresie verbală a unor intuiții ale unui lucru, urmând o anumită orientare a privirii descriptorului. Atât Husserl, cât și Heidegger insistă asupra tipului de aspecte ale obiectului descris asupra cărora se oprește privirea unui fenomenolog, despre precauțiile metodologice pe care și le ia, dar lipsa atenției față de descrierea însăși ca *proces concret implicat în actul concret al scriiturii filosofice*, și care ar putea arunca lumină asupra modului în care „se face” fenomenologie (implicit, asupra modului în care „se scrie” un text fenomenologic și asupra a „ce face ca un text să fie fenomenologic”), a fost remarcată de mai mulți autori. Încă în 1975, H. Spiegelberg scria: „...o analiză fenomenologică a actului descrierii, care, din câte știu, e încă straniu neglijată, poate arăta că descrierea este, esențialmente, parte a unei întreprinderi intersubiective. . . La prima vedere am putea să ne întrebăm care ar fi sensul simplei descrieri a unui obiect prezent actualmente în fața ochilor cuiva. Ce ar putea realiza o descriere, altceva decât să ne ofere un duplicat a ceea ce știm deja, și încă unul cu mult mai sărac? . . . Dar dacă nu prea are sens să ne descriem ceva nouă înșine, asta nu înseamnă că nu are sens, și încă unul important, să descriem ceva altora. De fapt, ceea ce aș vrea să sugerez aici este că funcția primară a unei descrieri este de a face ceva pentru alții, a scrie („*scribe*”) ceva de pe („*de-*”) fenomene, pe care alții le pot apoi „citi”.

Acum, dacă vrem să le transmitem altora ceva din propria noastră experiență sau ceva ce am înțeles, prima și cea mai rațională încercare a noastră ar fi să-i facem să experimenteze sau să vadă propria noastră experiență, cu alte cuvinte să le *arătăm*” [12, p. 125].

Adică descrierea fenomenologică – ca și orice act al scrierii – apare într-un context dialogic, intersubiectiv. *Întâi*, după Spiegelberg, „avem” ceva ce experimentăm, *apoi* încercăm să găsim un mod adecvat pentru a-i face pe *alții* să experimenteze lucrul pe care îl experimentăm noi / experiența noastră a acelui lucru. Sau, după cum nuanțează în continuare autorul german emigrat în SUA, expresia felului în care percepem noi ceva îi poate ajuta pe alții să-și construiască un „analogon” al obiectului intenționat de noi.

Aceasta este, în viziunea unor fenomenologi din diferite generații (de la Husserl și Heidegger până la J. Russon), funcția primordială a limbajului: a-i face accesibile celuilalt obiectele intenționale spre care mă orientez, pe care le vizez. Or, o descriere concepută în acest sens presupune din start faptul că „îmi sunt date obiecte” și că pot să le fac inteligibile pentru alții, co-prezenți alături de mine, cu care împărtășesc lumea; orice descriere este descriere a ceva, a unui obiect care îmi este dat, și este destinată altcuiva – pentru că limbajul însuși este structurat în acest mod, având două dimensiuni de bază, cea referențială și cea

intersubiectivă. Putem să ne amintim aici și de unul dintre modurile în care caracterizează Wittgenstein (ale cărui afinități cu fenomenologia – în special în ceea ce ține de regimul descriptiv al scrierii – au fost remarcate în repetate rânduri), în *The Big Typescript*, unul dintre sensurile posibile ale „înțelegerii unei propoziții”: implicită în felul în care vedem noi de obicei înțelegerea este conceperea ei ca un fel de medicament / drog care te face să experimentezi ceea ce experimentează celălalt [14, p. 2]. Astfel, descrierea exprimată funcționează ca o „punte de acces” oferită celui alt spre lucrul descris.

În același timp, nu putem considera că o descriere „privată”, de tipul „meditațiilor monologice” ale lui Husserl însuși, ar fi cu totul lipsită de sens pentru cel care le scrie. Descrierea a ceva cultivă atenția susținută față de obiectul descris, „așteptarea răbdătoare” în preajma lui, capacitatea de a „adăsta” alături de el până ne devine clar „mai mult”, atunci când continuăm să-l descriem, „întorcându-l pe toate fețele”. Lentoarea scrierii sau, din contra, febrilitatea ei, căutarea de formule alternative, posibilitatea revenirii asupra textului permit atenția susținută acordată fenomenului descris, o motivează sau o întrețin. Devenind inițial o „înregistrare” a gândirii orientate spre un obiect, scrierea începe, treptat, să dirijeze actul gândirii înseși, anulând distragerile sau salturile rapide de la un gând la altul și transformându-se, într-un sens, în „organul” gândirii.

Alt autor ce aparține primei generații de interpreți ai lui Husserl în SUA, Maurice Natanson, într-un eseu intitulat *Descriptive Phenomenology*, publicat în același an, pornește și el prin a spune că nu e clar ce înseamnă descriere și că ea pare să aibă mai multe sensuri, inclusiv la Husserl. În plus, originea în fenomenologie a descrierii pare să fie legată, conform autorului, de conceptul de „psihologie descriptivă”, repudiat ulterior de Husserl însuși.

În prima ediție a *Logische Untersuchungen*, Husserl vorbește despre descriere ca pas preliminar; în a doua descrierea încetează să fie empirică, devenind contemplare a unei esențe pure pe baza unei intuiții individuale exemplare, excluzând luările de poziție empirice. Proiectul în care se încadrează o asemenea descriere este studiul fenomenelor psihice *ca atare*. Astfel, pe baza unui exemplu concret, imaginat liber sau dat ca real, pot distinge trăsăturile fundamentale ale *eid*-ului său.

În orice caz, după cum remarcă Natanson, descrierea e utilizată și în alte științe, unde, în mod ideal, ea exclude analiza și evaluarea. Astfel, după aprecierea acestui autor, „o metodă ce se restrânge la un fel de „lectură de pe” nu se califică drept fenomenologie. O întoarcere directă spre experiență, oricât de subtilă ar fi această experiență, nu garantează rezultate fenomenologice” [10, p. 6].

O descriere are, după Natanson, mai multe șanse pentru a deveni fenomenologică dacă începe din tăcere și perplexitate, procedând fără grabă, fără ca descriptorul să se repeadă din start să le descrie, asigurându-se mai întâi *ce este*

ceea ce descrie. În sensul îngust, descrierea vine din reducția fenomenologică, în cadrul căreia (cel puțin în interpretarea acestui autor) ne abstragem inclusiv de cauzal, istoric și axiologic și, fiind neutri față de statutul existențial al fenomenelor, investigăm *doar* ceea ce ni se prezintă, în felul în care ni se prezintă și cât se poate de complet – și, în acest sens, avem o orientare descriptivă.

Un alt interpret american al lui Husserl, R. Sokolowski, oferă, în același volum, o *Theory of Phenomenological Description*. O asemenea teorie este necesară, conform lui, din cel puțin trei considerente:

1. pentru a justifica realizarea *de facto* a unor descrieri, care ar putea să pară lipsite de sens (cf. prima îngrijorare a lui Spiegelberg în citatul adus mai sus);
2. „o teorie a descrierilor transcendente poate să ne fie de ajutor pentru a înțelege statutul și poziția noastră înșine în calitate de descriptori transcenden-tali” [11, p. 14].
3. a combate ideea că descrierea este esențialmente subiectivă.

Într-o asemenea teorie, Sokolowski afirmă că nu face decât să formuleze clar ceva care ne privește pe toți – și ceva ce simțim deja în mod vag în calitatea noastră de subiecți în lume. Suntem subiecți transcenden-tali și *deja* mai mult sau mai puțin clar în atitudinea transcendentală (adoptarea căreia, pentru Sokolowski, nu presupune „efortul penibil” de a depăși „atitudinea naturală” despre care vorbesc alți fenomenologi).

După Sokolowski, descrierea obișnuită constă în menționarea unor trăsături ale obiectului; cea transcendentală – a modurilor în care acesta poate fi experimentat: anume a modurilor, nu a conținutului lui: „...ceea ce se face e, în esență, enumerarea formelor de prezență și absență posibile pentru respectivul obiect” [11, p. 16]. Astfel, descrierea fenomenologică ni se prezintă ca descriere a intenționalității: „...când desfășurăm o descriere fenomenologică suntem alături de obiecte și nu pur și simplu alături de propriile noastre sensibilități sau propriile noastre idei” [11, p. 18] și, în cadrul acestui proces, încercăm să fim cât de concreți posibil, și cât mai fideli față de ceea ce ne este dat efectiv în experiență. Spre deosebire de ceea ce facem în atitudinea naturală, nu ne abstragem de la apariții, de la modul în care ne sunt date obiectele, ci ne focusăm explicit asupra lor. În efectuarea unei asemenea descrieri transcendente, nu „dăm drumul” lumii, nu o abandonăm, ci devenim mai acut conștienți de ea. După Husserl, ceea ce este astfel descris e descris în enunțuri apodictice – descriem ceea ce nu poate să fie altfel decât așa cum ni se prezintă. Nu doar structura, ci și necesitatea ei, în formularea lui Sokolowski.

În afară de caracterul transcendental al unei descrieri fenomenologice, autorul american atrage atenția și asupra caracterului ei eidetic, subliniind rolul imaginației, al fanteziei, chiar dacă se poate porni și de la un caz real efectiv dat în experiență (metoda variației eidetice constă în a porni de la un caz concret și apoi a varia în mod liber în fantezie diferite trăsături ale obiectului închipuit,

urmărind evidențierea aspectelor lui invariante, a *eidōs*-ului). Unul dintre aspectele asupra cărora Sokolowski insistă în mod special este că experiența fenomenologică / transcendentală nu este ceva nefamiliar și străin nouă și, implicit, că fenomenologia este o extensie naturală a modului nostru de a privi, care ne face nouă înșine mai clar modul în care facem *deja* anumite lucruri, fie că este vorba de experiența cotidiană, fie de încercările noastre filosofice: „...toți filosofi desfășoară asemenea analize eidetice și le transmit prin utilizarea exemplurilor imaginative. Dar Husserl a fost capabil să vadă structura pe care o au asemenea instituii; el a fost capabil să arate locul imaginației în cadrul lor” [11, p. 24]¹.

În ambele texte se insistă mai mult asupra descrierii fenomenologice *ca fenomenologică*, decât *ca descriere*; în schimb, J. N. Mohanty oferă o teorie mai ambițioasă și mai completă despre *Philosophical Description and Descriptive Philosophy*, într-un articol publicat în 1984. Remarcând că autori din diverse tradiții filosofice pretind că metoda lor fundamentală este descrierea, autorul indian încearcă să delimiteze descrierea obișnuită de descrierea filosofică, descrierea filosofică autentică de pseudo-descriere și să evidențieze relația dintre elementele speculative și cele descriptive ale unei doctrine filosofice, precum și câteva tipuri de descrieri utilizate de diferiți filosofi. Scopul articolului este explicit fenomenologic, în ideea în care un text fenomenologic ni se prezintă drept *clarificare*, în cazul acestui articol a „sensului și naturii descrierii ca activitate filosofică” [9, p. 36]. Demersul lui Mohanty este unul fenomenologic în sensul în care, conform lui Husserl însuși, cercetarea fenomenologică urmărește „clarificarea sensului” sau „investigarea radicală a sensului” [*Besinnung*] – aducere la evidență intuitivă a ceva intuit vag și neclar, o „determinare mai precisă a acelei prefigurări inițiale vagi” [7, p. 10], eliminând prejudecățile care intră în conflict cu ceea ce este intuit. În formularea concisă a lui Lester Embree [4], „expunerile fenomenologice nu sunt explicații logice, cu premise și concluzii explicite, și nici metoda fenomenologică nu e argumentativă, ci descriptivă. Asta înseamnă că sunt clarificate o serie de distincții, cu ajutorul cărora o înțelegere la nivelul simțului comun, pe care o aveam de la bun început, e extinsă și, dacă e nevoie, corectată, astfel încât, în cele din urmă, să avem o înțelegere mai profundă a lucrului sau lucrurilor în cauză”².

¹ Într-adevăr, Husserl consideră că imaginația are rolul central în desfășurarea unei analize fenomenologice, până într-atât încât afirmă ironic, la un moment dat, că toate rezultatele fenomenologice se datorează fanteziei libere. Cf. în acest sens [15].

² Merită subliniată viziunea lui Embree asupra relației dintre descriere și clarificare: textul fenomenologic constă într-o serie de descrieri ale unor exemple, cu ajutorul cărora sunt clarificate unele concepte; clarificarea pare să fie scopul descrierii, „ceea în vederea a ce” este efectuată o descriere. Într-un sens, utilizând distincția lui J.L. Austin, descrierea este actul ilocuționar efectuat de fenomenolog, iar clarificarea unui concept (sau unor concepte) pentru destinatarul său este actul perlocuționar.

Mohanty începe prin a trece în revistă diferite tipuri de întreprindere descriptivă pusă în act de diferiți filosofi: descrierea pozitivistă a observațiilor senzoriale, care evită programatic interpretarea lor; atribuirea de proprietăți obiectului descris (Russell) sau inventarierea proprietăților lui intrinseci (Moore); viziunea intersubiectivă a lui Baier și Toulmin, conform căreia un enunț nu *este* descriptiv prin sine însuși, ci devine descriptiv atunci când este utilizat de un locutor pentru a descrie ceva unui auditoriu (după Baier și Toulmin, faptul este afirmat, nu descris; afirmarea unor fapte poate intra în componența unei descrieri, care nu e adevărată sau falsă, ca afirmarea, ci adecvată sau inadecvată).

Ceea ce par să sugereze toate aceste viziuni este că, pentru a fi descriptivă, filosofia trebuie să se mențină „aproape de ceea ce este dat”. Mohanty completează această teză printr-o serie de distincții și norme, la fel de justificate: în primul rând, descrierea este, de fiecare dată, descriere a ceva; apoi, nu orice atribuire de proprietăți unui obiect este o descriere a acelui obiect; în plus, trebuie să distingem între enunțurile care au intenția de a fi descriptive, cele care sunt actualmente descriptive și cele care, cu toate că atribuie proprietăți unui obiect, nu sunt descriptive pentru că nu pot fi împlinite în intuiție.

Or, anume capacitatea de a fi justificat printr-o intuiție este cea care face ca un enunț să fie descriptiv: „...a spune că o propoziție este descriptivă înseamnă a spune că ea este susținută în mod adecvat de experiența intuitivă sau, ceea ce este același lucru, că este făcută pe baza experienței intuitive – ceea ce, din nou, e același lucru cu a spune că intenția de semnificare ce constituie propoziția este împlinită mai mult sau mai puțin adecvat în intuiție. . . În sens strict, putem descrie doar ceea ce intuim” [9, p. 38].

După o analiză a „datului” / modurilor de donație și o demontare a câtorva preconcepții despre acestea (datul este nu neapărat simplu; nu este neapărat dat doar privirii care contemplă, ci și acțiunii sau valorizării; datul nu este neapărat imediat; datul nu este neapărat evident, ci poate fi și ascuns, urmând să fie scos la iveală abia prin descriere), Mohanty definește descrierea și în mod negativ. Astfel, descrierea ca activitate este cu totul altceva decât deducția, formularea unor ipoteze sau confirmarea lor, construirea de modele interpretative sau teoretice sau „reflecția analitică”, adică „cercetarea condițiilor de posibilitate a ceea ce este dat” [9, p. 40].

După aceste indicații preliminare, autorul încearcă să stabilească diferența dintre o descriere „obișnuită” și una „filosofică”. În bună tradiție husserliană, descrierea obișnuită sau comună e prezentată drept descriere a unui fapt concret, dat punctual unui descriptor concret într-un timp concret și privit ca existent „într-adevăr”; descrierea filosofică, în schimb, e *eidetică*, o descriere a „relațiilor, *pattern*-urilor și structurilor esențiale” [9, p. 41], deci atemporale și privite ca independente de existența concretă a obiectului descris – „adevăruri universale și

necesare”. În plus, exprimarea acestei intuiții eidetice nu apare ca parte a unei teorii sau unei ipoteze, ci ca o constatare cu privire la structurile esențiale ale datului.

Referindu-se la tipul de obiecte accesibile pentru descrierea filosofică, Mohanty subliniază că „indivizii, așa cum sunt ei întâlniți în experiența pre-filosofică, nu sunt în mod direct tema descrierii filosofice (deși modurile întâlnirii sunt)”, adică ceea ce este descris / poate fi descris în mod filosofic nu este „acest copac” sau „acest perete”, ci „faptul de a fi obiect”, „faptul de a fi accesibil în percepție directă” etc.: nu individul, și nici măcar esențele materiale ale unor indivizi concreți, ci categorii mai abstracte – intuirea cărora depinde, desigur, de intuirea unor obiecte individuale, dar procesul de abstragere a cărora este, după Mohanty, unul mai „violent”. Astfel, faptele de care este preocupată descrierea filosofică pot fi caracterizate, alternativ, ca structuri lingvistice / semantice, structuri ontologice sau structuri ale conștiinței. Deci, o descriere filosofică, pentru a fi descriere, poate fi încadrată mai multor proiecte – atât cele asumate de tradiția fenomenologică, cât și de cea analitică – dar orice interpretare a acestor fapte ca aparținând strict unuia dintre aceste trei domenii este unilaterală. Pentru o filosofie bine integrată și care să nu treacă cu vederea faptele importante pentru ea, este necesar, conform filosofului indian, să le luăm în calcul pe toate trei.

În plus, o descriere filosofică autentică, spre deosebire de o pseudo-descriere, nu conține presupuziții ontologice și epistemologice ne-explicitate, adică, în termeni husserlieni, este realizată *sub epokhe*, implicând „un efort susținut de a scoate la iveală procesele . . . așa cum sunt ele date conștiinței care percepe, fără a permite implicarea oricăror presupuziții științifice sau altor presupuziții teoretice” [9, p. 45].

În acest context, Mohanty citează un comentariu metodologic al lui Husserl. Conștient de dificultatea de a elimina total prejudecățile și presupuzițiile, acesta recomandă ca, în efectuarea unei descrieri filosofice „bune”, să fie implicate mai multe etape. Pentru prima etapă – indispensabilă – se poate elabora o descriere „naivă” în baza unei evidențe comune; apoi, în baza unui proces de reflecție, se pot identifica presupuzițiile care stau la baza descrierii inițiale și se poate vedea dacă ele suportă o împlinire intuitivă sau nu, dacă ele sunt, la rândul lor, accesibile experienței. Descrierea finală e cea care încearcă să scape în măsura posibilităților de naivitate – dar nu poate porni decât de la ea; desfășurarea unei descrieri fenomenologice este un proces iterativ, implicând o serie de reveniri, decantări, încercări de a identifica presupuzițiile și de a le verifica în intuiție, eliminându-le pe toate cele care nu pot fi împlinite intuitiv – criteriul descriptiv-fenomenologic fundamental – și fără a se grăbi să speculeze sau să formuleze o explicație, într-o „întreprindere fără sfârșit, un sistem deschis” [9, p. 49].

Rezumând, în bună tradiție husserliană, „o propoziție este cu adevărat descriptivă dacă intenția de semnificare exprimată ea e împlinită într-o intuiție

adecvată, în care intenția și experiența de împlinire coincid. A ne limita la o metodă descriptivă înseamnă, pentru [Husserl], a ne limita la a face afirmații care urmează să fie susținute printr-o validare intuitivă adecvată” [9, p. 50].

Cercetătoarea Natalie Depraz completează într-o lucrare relativ recentă [2] această prezentare a unei filosofii descriptive printr-un demers teoretic cu o atenție maximă față de felul în care sunt realizate imperativele unei descrieri adecvate în textele însele ale lui Husserl. În capitolul dedicat propriu-zis scriiturii husserliene, Depraz încearcă o trecere atentă în revistă a practicii husserliene a scrierii în „meditațiile sale monologice” – manuscrisele de cercetare, sondând posibilitatea unei scriituri fenomenologice independente de concepția lui Husserl despre limbaj. Astfel, conform cercetătoarei, dacă în cursurile ținute în fața studenților Husserl încearcă o scriitură clasică, manuscrisele au un stil incoativ, haotic, caracterizat prin sintaxă dezarticulată, nominalizări, enunțuri fragmentare³.

După cum remarcă în mod justificat cercetătoarea, scriitura lui Husserl în manuscrisele de cercetare se caracterizează prin căutarea unei formule cât mai adecvate pentru ceea ce a fost văzut intuitiv, non-discursiv. Uneori, frazele sau sintagmele care se succed, cu variații minimale, urmăresc anume găsirea expresiei potrivite. După Depraz, această încercare reprezintă o eidetică pusă în act, în care sunt exersate diferite variante de expresii pentru sens-*eidōs* [2, p. 60]. Ne amintim că o analiză eidetică reprezintă varierea anumitor trăsături ale unui obiect adus intuitiv în fața ochilor minții pentru a-i prinde invariantul; repetarea și varierea aceleiași formule – care reprezintă o primă „prindere” vagă a sensului – conduce la prinderea lui intuitivă și „clară”, până în momentul în care fraza scrisă coincide cu sensul vizat prediscursiv. Oricum, acest stil de a scrie nu-i este specific doar lui Husserl; o remarcă a lui L. Wittgenstein exprimă o atitudine similară față de scris: „Fiecare dintre propozițiile pe care le scriu încercă să spună lucrul în întregime, adică același lucru, din nou și din nou; e ca și cum toate ar fi pur și simplu perspective asupra unui obiect văzut din unghiuri diferite” [13, p. 7].

În același timp, repetarea cu variații minimale a unei expresii sau a unei teme pentru a o clarifica are valoare nu doar pentru autorul însuși, ci și pentru destinatar. Prezența alături a mai multor variante de „prindere” a aceluiași sens îl poate ajuta să găsească o cale adecvată anume lui: „Când vrem să facem ceva mai clar, îl parafrazăm: literalmente, vorbim în jurul lui, nu pentru a evita subiectul ci anume pentru a-l clarifica. Repetând o propoziție într-o altă formă, brodând asupra unei teme, facem ca obiectul gândirii să devină mai clar pentru auditor sau cititor. Putem să ne mulțumim cu simpla numire a subiectelor, dar când parafrazez ceva vreau să-l fac capabil pe altul să urmărească dezvoltarea gândurilor mele, să experimenteze ce gândesc” [8, p. 191].

³ O trăsătură care, totuși, nu-l caracterizează doar pe Husserl; cf. în acest sens, de exemplu, „manuscrisele de cercetare” ale lui M. Bahtin, cum ar fi [16].

Desigur, ca și în cazul oricăror notițe personale, acest „celălalt” căruia lucrurile îi pot deveni mai clare prin repetiții / parafraze cu variații minimale pot fi „eu însumi la o dată ulterioară”. După cum remarcă și Husserl, ceva care îmi este evident la un moment concret poate fi uitat, apoi rememorat pur și simplu ca și conținut cognitiv, fără trăirea evidenței. În schimb, o pluralitate de formulări care, la o lectură ulterioară, mă conduc spre „sensul” lor dat cândva intuitiv mă pot face să trăiesc din nou evidența și intuirea directă a căror expresie au fost la data scrierii.

O asemenea manieră de a scrie nu are, după Depraz, grija unei receptări și a unui stil elegant, ci vizează obținerea unei formulări „clare și sobre” a problemei. E o scriitură exploratorie, nu o prezentare de rezultate ale cercetării; Husserl reia în permanență aceleași teme, revenind asupra lor. Aceasta corespunde exigențelor discutate și de Mohanty: o descriere inițială „naivă” este mereu rafinată, atunci când autorul ei revine asupra presupuzițiilor textului propriu, reexplorându-le. Or, acest lucru e realizat anume prin repetări și varieri, în căutarea unei formule ce „corespunde” gândului, e resimțită ca adecvată; se remarcă aici succesiuni de nominalizări, mai curând decât predicatii. După o formulă a lui Iso Kern citată de autoarea noastră, scriitura lui Husserl este o *denkend-schreibend*, „scriind-gândind”: nu atât exprimă intuiții, ci încearcă să ajungă la ele, gândind în momentul scriiturii. Conform caracterizării autoarei, scriitura lui Husserl este „o scriitură care curge după ea însăși și înaintea ei înseși, dusă de sens cu atât mai mult cu cât ea nu ajunge efectiv să-l fixeze într-o manieră completă” [2, p. 67].

Scriitura de acest tip e caracterizată de N. Depraz drept „geneză a sensului” și poate fi numită, în acest sens, „transcendentală”: deja nu scrisul vine după gândire / logos, ci o constituie, o face posibilă, devenind „act intențional donator de sens” [2, p. 96].

Încercând să construiască o tipologie a modurilor enunțării la Husserl, autoarea adaugă la scrierea fragmentară a manuscriselor încă trei:

1. scriitura caracteristică pentru textele destinate publicării (forme imperative; preocuparea de a „arăta”; discurs la persoana I, subiectivitatea fiind originar intersubiectivă; exemple, concretețe; înrădăcinarea scriiturii în experiența trăită; atenție descriptivă; prezența ghilimelelor) [cf. 2, p. 80];

2. scriitura caracteristică pentru cursuri (oscilația între „noi” și „eu”; mai puține exemple, înlocuite de apelul la evidență; mai multe expuneri și, respectiv, mai puține descrieri) [cf. 2, p. 81-82];

3. scriitura caracteristică pentru conferințe (non-tehnicitate, elan profetic, fără „asceza descriptivă” din manuscrise, lirism – și fără mărcile specifice descrierii fenomenologice, fără ezitățile și reluările „eideticii puse în act” sau ale lui *denkend-schreibend*) [cf. 2, p. 83].

Numitorul comun al scriiturii „autentic fenomenologice” îl constituie, deci, după Depraz, „regimul descriptiv” și atenția la lucruri, așa cum apar ele sub

privirea descriptorului în timpul actului elaborării unei descrieri. Descriptorul-fenomenolog încearcă să se mențină cât mai atent la ceea ce are intuitiv prezent și să găsească o expresie cât mai adecvată pentru ele (să ne amintim că Husserl își scria manuscrisele de cercetare într-un sistem de stenografie, care permite scrierea unei expresii practic cu viteza gândirii ei, deci explorarea mai multor variante având lucrul „proaspăt” în fața ochilor). Sub aspect intersubiectiv, aceste aspecte se manifestă ca preocupare pentru exemple concrete, pentru a-i face intuitiv lectorului „despre ce este vorba” într-un text. Acest regim explorator al scrisului fenomenologic este confirmat de auto-interpretările mai multor fenomenologi. De exemplu, Henry Bugbee scria, la începutul jurnalului său filosofic publicat: „Timp de cinci ani, am scris într-o manieră exploratoare, forțat gradat să recunosc că așa era și că trebuie să accept acest lucru, cu tot cu consecințele lui pe plan profesional. Sarcina mea a fost să învăț să scriu într-o vână compatibilă cu ceea ce pot spune onest în însuși actul încercării de a descoperi ce trebuie să spun. A fost o întreprindere precară. M-am descoperit gândind destul de diferit de majoritatea celor care stabilesc stilul și standardul filosofiei care merită făcute” [1, loc. 1319-1322].

După această trecere în revistă a câtorva autori care consacră pasaje mai extinse descrierii fenomenologice *ca descriere*, suntem în măsură să evidențiem câteva caracteristici ale ei – un *eidos*:

1. Ca și orice descriere, descrierea fenomenologică se prezintă ca expresie verbală a unei experiențe intuitive, a unei evidențe; asta o face să fie anume descriere și nu simplă afirmație sau succesiune de afirmații. În mod ideal, fiecare enunț dintr-o descriere fenomenologică derivă dintr-o intuiție. Spre deosebire de alte tipuri de descriere, cea fenomenologică se orientează nu spre obiecte, ci spre maniera lor de donație și procesele intenționale în care sunt ele date.

2. Ca și orice descriere, descrierea fenomenologică apare într-un context intersubiectiv; e utilizată de fenomenolog pentru a clarifica un concept sau o distincție conceptuală cu ajutorul prezentării intuitive, pentru destinatar, a unor exemple ce ilustrează conceptul respectiv. În acest sens, descrierea pare să fie subordonată clarificării.

3. Descrierea fenomenologică are, totuși, nu doar scopul clarificării *pentru celălalt*, ci și *pentru descriptorul însuși*. Mecanismele scrierii fenomenologice generează intuiții și contribuie la „prinderea sensului” vizat inițial în gol de descriptorul însuși, prin faptul-de-a-face-intuitiv obiectul căruia îi este consacrată descrierea, inclusiv cu ajutorul varierii minimale a formulărilor, până în momentul în care descriptorul trăiește evidența adecvării formulării la obiectul intențional vizat.

4. Spre deosebire de descrierea empirică, descrierea fenomenologică, pe de o parte, evită sau cel puțin ia distanță în raport cu presupuzițiile (în primul

rând luările de poziție cu privire la existența obiectului descris – efectuând astfel *reducția fenomenologică*) și, pe de altă parte, cel puțin în varianta ei husserliană clasică ce a setat standardele, se orientează în mod special spre *eidos*, variind liber în imaginație trăsăturile obiectului avut mereu intuitiv în fața ochilor (efectuând astfel *reducția eidetică*); descrierea orientată spre singular, spre „acesta de aici”, riscă să rămână în atitudinea naturală, luând o poziție față de existența obiectului. Reducția este efectuată în însuși actul descrierii; reducția și descrierea se generează reciproc.

5. Textul descriptiv produs astfel nu are valoare „definitivă”, „o dată pentru totdeauna”, ci poate fi supus din nou unor corijări, atunci când un enunț din el nu poate fi făcut intuitiv pentru lector sau nu corespunde unei intuiții mai adecvate; sarcina descrierii fenomenologice este astfel infinită, presupunând revenirea autorului însuși asupra textului și verificarea pas cu pas de către lector a adecvării enunțurilor citite la evidențele proprii.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bugbee H. *The Inward Morning: A Philosophical Exploration in Journal Form*. 2011, University of Georgia Press. Kindle Edition.
2. Depraz N. *Ecrire en phénoménologie: „une autre époque de l'écriture”*. Paris: Les Belles Lettres, 1999.
3. Depraz N. *Lire Husserl en phénoménologie. / I, Idées directrices pour une phénoménologie*. Paris, PUF, 2008.
4. Embree L. *Can the Doing of Phenomenology Be Learned*. 2012: http://reflectiveanalysis.net/uploads/Doing_Phenomenology_-_9-13_edit_.pdf (vizitat 07.03.2015)
5. Heidegger M. *Ontologie. Hermeneutica Facticității*. București: Humanitas, 2008.
6. Husserl E. *Cercetări logice II - Partea întâi. Cercetări asupra fenomenologiei și teoriei cunoașterii*. București: Humanitas, 2011.
7. Husserl E. *Formal and Transcendental Logic*. The Hague, Martinus Nijhoff, 1969.
8. Linschoten H. *On the Way Toward a Phenomenological Psychology: The Psychology of William James*. Duquesne University Press, 1968.
9. Mohanty J. N. *Philosophical Description and Descriptive Philosophy*. In: *Research in Phenomenology*, Volume 14, Issue 1, 1984.
10. Natanson M. *Descriptive Phenomenology*. In: *Descriptions*, edited by D. Ihde and Hugh J. Silverman. Albany, State University of New York Press, 1985, p. 2-13.
11. Sokolowski R. *The Theory of Phenomenological Description*. In: *Descriptions*, edited by D. Ihde and Hugh J. Silverman. Albany, State University of New York Press, 1985, p. 14-24.
12. Spiegelberg, H. *Doing Phenomenology: Essays on and in Phenomenology*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1975.
13. Wittgenstein L. *Culture and Value*. Chicago, The University of Chicago Press, 1984.
14. Wittgenstein L. *The Big Typescript TS 213*. Blackwell Publishing, 2005.
15. Zaner R. *At Play in the Field of Possibles: An Essay on the Foundation of Self and Free Fantasy Variation Method*. București: Zeta Books, 2012.
16. Бахтин М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа. În: Бахтин М. *Эстетика словесного творчества*. Москва, 1979, p. 297-324.

DISCIPLINARITATEA DISCURSULUI METAFILOSOFIC THE DISCIPLINARITY OF METAFILOSOFICAL DISCOURSE

Roman IDJILOV,
doctorand,
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

In this article is analyzed the problem of disciplinarity of the metaphilosophical discourse. In this respect, it has been elucidated the emergence of the concept „metaphilosophy” and the special philosophical situation of this emergence. To achieve this goal were reviewed various metaphilosophical conceptions which are presented in different dictionaries and monographs. The result of this review is the demonstration of the deficient character of these metaphilosophical conceptions in terms of methodology. Finally, it has been proposed some methodological solutions and conceptions which would help to establish a new philosophical science – metaphilosophy.

Key-words: *metaphilosophy, disciplinarity, discourse, conceptions, methodology.*

Situația în care discursul metafilosofic obține primele trăsături ale identității disciplinare doar în anii '70 ai sec. al XX-lea pare a fi paradoxală, dacă ținem cont de faptul că primele idei care se referă la natura filosofiei au fost lansate încă pe atunci când filosofia făcea primii pași. Demersul metafilosofic este la fel de tradițional și obișnuit pentru filosofie ca și cel gnoseologic, ontologic sau etic, însă cu toate acestea soarta gnoseologiei și a ontologiei a fost una mai reușită. În acest sens, vom încerca să găsim o explicație care ar justifica și ar clarifica destinul dramatic al metafilosofiei.

Definiția formală a „metafilosofiei” spune că acest concept semnifică un demers cognitiv sau un discurs despre esența filosofiei, funcțiile, izvoarele și destinația acesteia, deci metafilosofia este o știință sau o filosofie despre filosofie, aflându-se la un nivel de generalitate mai înalt sau mai superior decât obiectul reflexiei sale. Analiza literaturii consacrate problemelor metafilosofiei ne-a adus la concluzia că se pot distinge următoarele două sensuri de bază ale acestui concept: (1) metafilosofia ca disciplină academică și (2) metafilosofia ca discurs nedisciplinar explicit/implicit despre filosofie.

Proiectul creării unei discipline academice cu denumirea de „metafilosofie” a apărut recent – în anii '70 ai sec. al XX-lea, punctul de referință fiind fondarea în 1970 a revistei *Metaphilosophy* de către Terrell Ward Bynum și Richard Reese. Motivarea ideii de a înființa o asemenea publicație Terrell Ward Bynum o atri-

buie experienței personale căpătate la seminariile organizate de Richard Rorty în anii '60 la Princeton University. El „a fost puternic impresionat de capacitatea lui Rorty «de a păstra distanța», de a face o analiză generală și de sinteză a filosofiei, de a o vedea din diferite perspective, comparând-o cu alte domenii de cunoaștere” [1, p.201]. Bynum și co-editorul lui, pentru a argumenta fundarea revistei, au scris în ediția de inaugurare următoarele: “Numărul crescând de cărți și articole care au apărut în ultima vreme tratează așa probleme precum: justificarea și caracterizarea metodelor și argumentelor filosofice, bazele și scopurile filosofiei, relația filosofiei cu alte discipline. Aceste “meta-discuții” și “meta-studii” nu sunt noi, dar numărul și impactul lor asupra filosofiei a crescut considerabil în ultima perioadă, indicând apariția unui nou cluster de probleme și preocupări – adeseori catalogate ca “metafilosofice”. Se pare relevant de a numi acest domeniu profilat “metafilosofie” [2, p.1].

Deși opinia acestor doi editori în privința definiției termenului a fost diferită, ei preferând să lase această întrebare deschisă și pasibilă de a fi precizată în viitor, tot aici a fost publicată nota lui Morris Lazerowitz (1970), prin care acesta își asumă crearea termenului „metafilosofie” încă în 1940 [3, p. 91]. Lazerowitz declara că el a conceput acest termen cu scopul de a se referi fără ambiguitate la genul special de investigație, pe care Wittgenstein l-a catalogat drept un „moștenitor” al filosofiei. Pentru prima dată în forma tipărită, termenul „metaphilosophical” a apărut în revista *Mind* din iulie 1942, în recenzia lui Lazerowitz la lucrarea lui C. J. Ducasse *Philosophy as a Science: Its Matter and its Method*. Lazerowitz menționează că metafilosofia este „o investigație a naturii filosofiei, scopul central al acesteia fiind obținerea unei explicații satisfăcătoare a absenței afirmațiilor și argumentelor incontestabile ale filosofiei” [3, p. 91]. Conceptul „metafilosofie” mai este cunoscut și datorită lucrării lui Henri Lefebvre *Métaphilosophie* (1965), unde grecescul „meta” obține un sens apropiat elementului „meta” din noțiunea „metafizică”, însemnând o filosofie sau un gen de investigație și de gândire „de după” filosofie, care într-un fel se apropie de „sfârșitul” său. Metafilosofia, în interpretarea lui Lefebvre, este rezultatul unei negații dialectice a filosofiei, ceea ce nu presupune o abandonare sau distrugere totală a practicii filosofice precedente. Metafilosofia este considerată o nouă formă a gândirii, întrunind în sine un șir de trăsături speciale, și anume: caracterul anti-sistemic, ne-ontologic și ne-antropologic. Metafilosofia, după Lefebvre, depășește un șir de concepții marxiste, pastrând, totodată, o parte dintre acestea, printre ele aflându-se teoria alienării a lui K. Marx [4, p. 26]. Astfel, noi nu depistăm o legătură directă între conceptul de metafilosofie la baza căruia stă Lazerowitz și conceptul de metafilosofie introdus de neomarxistul francez H. Lefebvre. Totodată, sensul primar al conceptului se aseamănă la acești doi filosofi, întrucât Lazerowitz, sub influența viziunilor lui Wittgenstein, prin introducerea concep-

tului „metafilosofie”, reorientează atenția gânditorului „de dincolo de” filosofie, analizând „moștenirea” filosofiei, adică practicând un demers „de dincolo de” și „deasupra” filosofiei tradiționale. Cu toate acestea, Wittgenstein nu renunță la filosofie, de aceea metafilosofia, în accepțiunea lui Lazerowitz, rămâne o investigație cu metode predominant analitice a naturii filosofiei, atât din trecut, cât și din prezent. Sub acest aspect, putem afirma că astăzi dominantă rămâne accepțiunea lui Lazerowitz, deși sunt și cazuri când conceptul de metafilosofie se folosește în sensul practicii intelectuale ce va urma „după” filosofie [5, p. 426].

O evoluție ulterioară a proiectului metafilosofic este analizată de Jan Wolenski, profesor polonez de filosofie la Universitatea Jagellonica din Cracovia, care în articolul *Carnap's Metaphilosophy* [6, p. 27-44], publicat în 2003, afirmă că „astăzi funcționarea „meta”-cuvintelor în discursul filosofic poate fi caracterizată ca una fără condiționări speciale. Cu toate acestea, cuvântul „metafilosofie” este utilizat destul de rar” [6, p. 27]. În susținerea acestei aprecieri, Wolenski aduce exemplul unui șir de enciclopedii de prim rang, în care nu se spune nimic despre metafilosofie, printre acestea fiind *The Encyclopaedia of Philosophy* (editată de P. Edwards, 1974), *Historisches Worterbuch der Philosophie* (editată de J. Ritter și K. Grunder, în 5 volume, 1980) și *The Routledge Encyclopedia of Philosophy* (editată de E. Craig, 1998). Doar două excepții găsite de Wolenski, în acest sens, sunt *Enzyklopaedie Philosophie und Wissenschaftstheorie* (ed. J. Mittelstrass, 2 vol., Mannheim, 1984; autorul articolului este J. Mittelstrass) și *The Cambridge Dictionary of Philosophy* (ed. by R. Audi, Cambridge: Cambridge University Press, 1995; autorul articolului este P. K. Moser). Definiția din enciclopedia germană este citată în întregime: „Metafilosofia este un termen introdus prin analogie cu termenii „metamatică”, „metalogică” și „metametică”. El desemnează, în special în filosofia de limba engleză, o preocupare filosofică ce vizează argumentele speciale, metodele și scopurile filosofiei (precum și locul ei instituțional și sistemic) prin comparație cu știință. Deși aceste preocupări întotdeauna au constituit o parte a reflexiei filosofice, rezultatele lor nu se consideră drept teorii filosofice sau metode filosofice, mai degrabă ele sunt percepute drept căi de asigurare a unei înțelegeri mai bune, precum și pentru asigurarea unei clarități suplimentare. Metafilosofia este, de asemenea, prezentată ca fiind în cadrul sau în afara filosofiei ca atare; pe lângă aceasta, metafilosofia este percepută drept o orientare, o extensiune disciplinară sau o metodă a construcției teoretice” [6, p. 27]. Enciclopedia engleză conține articolul lui Paul Moser care definește metafilosofia în felul următor: “O teorie despre natura filosofiei, în special, despre obiectivele, metodele și premisele fundamentale. Studiul filosofic de primul nivel include asemenea discipline precum epistemologia, ontologia, etica și teoria valorilor. [...]. Cercetarea filosofică a primului nivel ridică studiul filosofic la un nivel mai superior. Această treaptă mai superioară este metafilosofia. [...]. Problemele caracteristice pentru metafiloso-

fie includ, (a) condițiile în care o afirmație este filosofică sau nefilosofică și, (b) condițiile în care o afirmație filosofică de gradul sau nivelul întâi este cu sens, adevărată sau justificată. [...]. Această distincție dintre filosofie și metafilosofie este asemănătoare cu distincția dintre matematică și metamatematică” (p. 487)” vezi[6, p. 27]. Jan Wolenski comentează în felul următor aceste două definiții: „Prima definiție (1) tratează metafilosofia într-un sens mai larg, decât cea de-a doua (2). Mai întâi de toate, autorul german include problemele de ordin sociologic (locul instituțional al filosofiei) în metafilosofie, iar vorbitorul de limbă engleză (de fapt, filosof american) reduce problematica doar la sfera pur filosofică. Aceasta condiționează diferențieri ulterioare între aceste două viziuni. Primul citat presupune că metafilosofia se localizează atât în filosofie cât și în afara acesteia, iar conform celui de-al doilea, studiul de gradul superior al activității filosofice primare întotdeauna aparține filosofiei ca atare” [6, p. 28]. În viziunea lui Wolenski studiile metafilosofice sunt caracteristice pentru filosofia analitică, iar intensificarea discursului metafilosofic în cadrul filosofiei analitice Wolenski o leagă de numele lui Wittgenstein, atât din *Tratatul Logico-Filosofic* (1921), cât și din *Cercetări filosofice* (1953). Totodată, merită o atenție deosebită în articolul respectiv al lui P. Moser ramificarea metafilosofiei în meta-epistemologie, meta-etică ș. a. În concordanță cu disciplinele filosofice contemporane „fiecare dintre aceste ramuri ale metafilosofiei studiază obiectivele, metodele și aserțiunile fundamentale ale disciplinelor filosofice de nivelul întâi. [...]. Meta-epistemologia, e. g., nu este îndreptată direct spre natura cunoașterii, ci mai degrabă spre condițiile în care afirmațiile sunt cu adevărat epistemologice sau spre condițiile în care afirmațiile epistemologice sunt fără sens, adevărate sau confirmate” [7, p. 561-562].

După anul 2000, proiectul metafilosofic a continuat să-și croiască drumul în cadrul enciclopediilor filosofice, așa că articolele dedicate metafilosofiei au apărut și în celelalte dicționare de prestigiu mondial (pe lângă cele două menționate de J. Wolensky). În această listă intră articolele din *American Philosophy: an encyclopedia* (din anul 2008, editată de John Lachs, Robert B. Talisse; autorul articolului este Armen T. Marsoobian), *Internet Encyclopedia of Philosophy* (autorul articolului *Contemporary Metaphilosophy* este Nicholas Joll), *The Oxford Dictionary of Philosophy* (a doua ediție din 2008, ed. de Blackburn Simon, Oxford), *The Blackwell Dictionary of Western philosophy* (autorii Nicholas Bunnin, Jiyuan Yu, 2004) ș. a. Armen T. Marsoobian afirmă că obiectul reflecției metafilosofiei este filosofia însăși, granițele filosofiei și metodele ei. Sub aspect istoric, Marsoobian menționează că filosofia analitică, în persoana lui L. Wittgenstein, în anii '40-'50 acordă o atenție deosebită problemelor naturii filosofiei. Acest discurs metafilosofic se intensifică în deceniile ce au urmat, ajungând la amplificare maximală în anii '60-'70, „culminând cu asemenea lucrări ca *The Linguistic Turn* (1967) și *Philosophy and the Mirror of Nature* (1979), în care s-au pus

în mod explicit întrebările metafilosofice cu privire la direcția în care se mișcă filosofia, în cazul problemei din urmă marcându-se o reîntroarcere la unele teme din filosofia lui J. Dewey din perioada incipientă” [8, p. 501]. Nicholas Joll, în articolul “Metafilosofia contemporană” din *Internet Encyclopedia of Philosophy*, definește metafisica în felul următor: “Ce este filosofia? Pentru ce este nevoie de filosofie? Cum se face filosofia? Acestea sunt întrebările de ordin metafilosofic, iar metafisica este un studiu al naturii filosofiei” [9]. Orientările în metafisica N. Joll le clasifică după modelul orientărilor și tradițiilor din filosofia ca atare: 1) metafisica analitică; 2) metafisica pragmatistă; 3) metafisica continentală. Joll analizează două puncte de vedere asupra termenului de metafisica: 1) metafisica ca filosofie despre filosofie; 2) metafisica ca cercetare despre filosofie ce despășește granițele acesteia, punând astfel accent pe componenta “meta” din acest cuvânt ca în cazul metafizicii. Pe lângă aceasta, N. Joll distinge două tipuri ale metafisicii – explicită și implicită. În *The Blackwell Dictionary of Western philosophy* metafisica este definită în felul următor: „este un termen introdus de Lazerowitz pentru discursuri filosofice despre filosofia însăși, incluzând, de exemplu, natura filosofiei, metodele, obiectivele, autonomia și obiectivitatea filosofiei. De aceea, metafisica este o filosofie de nivelul doi. În concordanță cu ramurile filosofiei de nivelul întâi, precum sunt metafizica, epistemologia, etica, noi putem diviza metafisica în metametafizică (meta-ontologie), meta-epistemologie și meta-etică. Divizarea studiilor filosofice în cele de nivelul întâi și de nivelul doi nu mai este atât de populară, de aceea astăzi filosofilor le pare mai problematic de a trasa o linie clară de demarcare între filosofie și metafisica. Pentru acei care consideră că filosofia se apropie de un sfârșit, metafisica este percepută drept un demers teoretic de după „moartea” filosofiei” [5, p. 426-427].

În ultimii ani, interesul față de metafisica s-a intensificat, ceea ce se atestă prin faptul că anume în ultimele două decenii a apărut majoritatea monografiilor de sinteză cu problematica metafilosofică, în ele fiind redată ultimele performanțe din sfera cercetării respective. “Întrebarea critică – Ce este filosofia? – rămâne actuală” [8, p. 501], după afirmația lui Armen Marsoobian, editor principal actual al revistei *Metaphilosophy*. Nume de referință pe linia disciplinarizării sau intensificării discursului metafilosofic, începând cu anii '60 ai sec. al XX și până în prezent, sunt Nicolas Rescher, Richard Rorty, Terrell Ward Bynum, Moris Lazerowitz, Jan Wolensky, Richard Reese, Nicholas Joll, Armen Marsoobian, Timothy Williamson, Nicholas Bunnin, Jiyuan Yu, Søren Overgaard, Paul Gilbert, Stephen Burwood, Richard Double, Vidal Clément ș. a. Cercetările acestora în mare parte nu reprezintă monografii sumative, ci unele articole, fapt care denotă starea incipientă, precum și caracterul proiectiv al metafisicii. Numărul monografiilor dedicate metafisicii este unul restrâns. Cele mai cunoscute lucrări de amploare (monografii, culegeri de articole) sunt următoarele: J. Couture, K. Nielsen *Méta-Philosophie. Reconstructing*

philosophy? New essays on metaphilosophy (1993); R. Double *Metaphilosophy and free will* (1996); N. Rescher *Philosophical Reasoning. A Study in the Method of Philosophising* (2001); N. Rescher *Philosophical dialectics: an essay on metaphilosophy* (2006); T. Williamson *The philosophy of philosophy* (2007); D. J. Chalmers, D. Manley, R. Wasserman *Metametaphysics, new essays on the foundations of ontology* (2009); S. Overgaard, P. Gilbert, St. Burwood *An introduction to metaphilosophy* (2013); P. Horwich *Wittgenstein's Metaphilosophy* (2013). În lucrarea *Metaphilosophy and free will*, Richard Double stabilește o legătură inerentă între problema libertății și metafilosofie. Pentru a demonstra acest lucru, Double analizează problemele de ordin metafilosofic, printre acestea fiind: obiectul de studiu al filosofiei, destinația filosofiei, structura conceptuală a filosofiei, taxonomia metafilosofilor [10, p. 17-32] ș. a. Metafilosofia, după Double, prezintă o viziune asupra filosofiei, care face posibilă o filosofare eficientă, având implicații moral-spirituale și culturale directe. Nicholas Rescher, în lucrarea *Philosophical dialectics: an essay on metaphilosophy* (2006), întreprinde o încercare de a sistematiza studiul metafilosofic, dându-i o identitate disciplinară mai pronunțată. Metafilosofia, după N. Rescher, este „o examinare filosofică a practicii de filosofare ca atare” [11, p. 1]. În centrul atenției lui N. Rescher sunt următoarele probleme: principiile filosofice (se dă o definiție a principiului filosofic, după care este propusă o taxonomie a acestora), metodologia filosofică (se analizează așa - numitele metode „aporetice” în filosofie, pe care autorul le consideră cele mai principale în demersul filosofic), problema distincției în filosofie (se analizează procesul reflexiei filosofice cu instrumente logico-analitice) etc. Timothy Williamson în cadrul lucrării *The philosophy of philosophy*, analizând, problemele de ordin metafilosofic, exprimă în felul următor atitudinea față de conceptul de metafilosofie: „Obiectivul primar al filosofiei științei este de a înțelege știința și nicidecum de a da sfaturi savanților. Tot așa, obiectivul primar al filosofiei filosofiei este de a înțelege filosofia și nicidecum de a da sfaturi filosofilor – deși mi-a fost greu să mă abțin riguros de la aceste porniri. Pe lângă aceasta, eu refuz să apelez la cuvântul „metafilosofie”. Filosofia filosofiei este automat o parte a filosofiei, ca și filosofia despre oricare alt subiect al filosofării, în timp ce metafilosofia presupune că ea ca și cum ar putea sta deasupra filosofiei sau după filosofie” [12, p. IX-X]. Cu toate acestea, utilitatea cercetărilor lui Williamson, ca un specialist în domeniul metafilosofiei („filosofia filosofiei”), nu se micșorează, întrucât problematica analizată de Williamson este tradițională pentru metafilosofie: metodologia filosofică, argumentarea filosofică, reflexia filosofică, problema filosofică etc. Autorii altui studiu - *An introduction to metaphilosophy* (2013) - explică obiectivele propuse în lucrare în felul următor: „Cartea este o introducere în metafilosofie sau, precum ea este adeseori denumită, „filosofie a filosofiei”. Aici este propusă o revizuire a problemelor principale pe care filosofii le formulau în privința filosofiei; noi analizăm răspunsurile pe care filosofii au

dat la aceste întrebări și propunem unele răspunsuri proprii” [13, p. 9]. Autorii dau o replică la atitudinea negativă a lui T. Williamson față de termenul „metafilosofie”: „Unii filosofi, inclusiv Cavell și Williamson, au exprimat dezacordul față de termenul „metafilosofie”, pentru că, în viziunea lor, acest termen sugerează că metafilosofia nu este o parte a filosofiei, așa cum metafizica nu este o parte a fizicii. Când noi am ales denumirea „metafilosofie”, am făcut-o nu pentru a face aluzie la o viziune, după expresia lui Williamson, de abordare a filosofiei „deasupra sau dincolo” de filosofie. Noi considerăm că metafilosofia este cu adevărat o parte a filosofiei, precum este metafizica ori etica. „Metafilosofia”, după părerea noastră, este pur și simplu un termen răspândit pentru desemnarea unui asemenea domeniu special al filosofiei” [13, p. 10].

Astfel, problematica cercetărilor analizate mai sus (articole și monografii) poate fi divizată în două grupe: 1) problema statutului epistemologic al metafilosofiei, și anume, problema științificității metafilosofiei, problema filosoficității metafilosofiei, problema relației filosofie-metafilosofie, problema metodologiei metafilosofice etc.; 2) problematica metafilosofică ca atare, adică, obiectul de studiu al filosofiei, statutul epistemologic și social-cultural al filosofiei, problema demarcării filosofiei de știință (de religie, artă), metodologia filosofiei, strategiile gnoseologice, problema cunoașterii filosofice (subiectivitatea și obiectivitatea), actualitatea filosofiei, utilitatea filosofiei etc.

Răspunsul la aceste întrebări de ordin metafilosofic se dă în spiritul celor două tradiții fundamentale în filosofia contemporană – filosofia analitică și filosofia continentală. Proiectul aducerii metafilosofiei la condiția unei discipline academice este un produs al filosofiei anglo-saxone (filosofia analitică, pragmatismul), în timp ce filosofia continentală abordează problema sensului și destinației filosofiei într-o formă tradițională - prin propedeutici în filosofie și, mai amplu, prin istoria filosofiei, unica schimbare de notat fiind intensificarea considerabilă a discursului metafilosofic în filosofia contemporană în general și în filosofia postmodernă în particular. Prima tradiție, adică filosofia analitică în sensul cel mai general, este marcată de o absolutizare a logicului, a formalului și, de aceea, recurge la un an-istorism excesiv. A doua tradiție se caracterizează printr-un reduționism de conținut și o absolutizare a istoriei, ceea ce duce la un relativism istoric subiectiv, fapt care submină o abordare științifică a problemei în cauză. Totodată, fiecare dintre aceste abordări are și părți bune, care trebuie să fie valorificate. În acest sens, o evidențiere a formei filosofiei ca fenomen cercetat în cadrul filosofiei analitice este un pas înainte, fapt demonstrat de exemplul reușit al epistemologiei, care, fiind o disciplină filosofică apropiată metafilosofiei, apare și se dezvoltă ca un studiu al formei științei ca fenomen, întrebându-se despre știința ca atare, despre ceea ce unește toate științele. Totodată, epistemologia a trecut prin etapa unui an-istorism și logicism radical, care s-a dovedit a fi parțial greșit prin efortul comun al lui Th. Kuhn, I. Lakatos, L.

Laudan ș. a. Astfel, concluzia la care recurgem, după apelarea la exemplul reușit al epistemologiei, constă în aceea că epistemologia studiază știința ca atare, adică forma pură, folosind cu succes metodele logico-analitice; totodată, epistemologia nu neglijează istoricitatea acestei forme, păstrând o relație strânsă dialectică cu conținutul științelor. De aceea și există o deosebire între științele naturii, științele formale și cele socioumanistice.

În devenirea sa, epistemologia (filosofia științei) a trecut etapa reduționismelor an-istorice și istorice, formale și de conținut, ajungând în cele din urmă la stabilirea unei balanțe dialectice între istoric și an-istoric, formă și conținut. Același principiu trebuie să-l aplicăm și asupra proiectului metafilosofic, care trece astăzi prin „etapa reduționismelor”. Și aceasta deoarece an-istorismul, care stă la baza metafilosofiei analitice, dominantă în țările anglo-saxone, pierde din privire legitățile universale ce constituie structura și stau la baza ființei umane, una istorică și temporală. Toate acestea duc la următoarea situație: un filosof de rând de tradiție analitică pornește de la conceptul de filosofie netematizat, neraționalizat, neverificat îndeajuns din punct de vedere istoric, tradițional, și de aceea, unul vag, dubios, contradictoriu, în baza căruia se lansează o cercetare metafilosofică. Evident este că asemenea demersuri încalcă legile și principiile elementare ale unui studiu academic profesionist. Și aceasta deoarece orice cercetare poartă amprenta unor tradiții, fiind din start impregnată de sensuri și prejudecăți tradiționale, care, de regulă, nu se conștientizează îndeajuns și joacă rolul unor premise evidente și general acceptate și care necesită o deconstrucție și, în dependență de situație, destrucție. Netematizarea acestora este periculoasă pentru succesul cercetării de tip metafilosofic. De aceea, o concluzie intermediară este că, pentru a răspunde la întrebarea „Ce este filosofia?”, trebuie să pornim de la premisa că filosofia este un fenomen cultural ce a evoluat pe parcursul istoriei, pe de o parte, iar pe de altă parte, că metafilosofia, în forma unui discurs nedisciplinar, a evoluat la fel pe parcursul istoriei sale, sprijinindu-se pe abordări, trecând anumite etape, în care au avut loc dispute, cu oscilații între diferite linii și orientări cu dominarea inevitabilă a unora dintre acestea. O dizolvare excesivă a cercetării esenței filosofiei în tradițiile și concepțiile filosofice duce la relativism istoric și subiectivism, ceea ce iarăși încalcă principiile unei cercetări științifice, întrucât această paradigmă duce la o reducere tacită a formei fenomenului la conținut, deci avem de a face cu un reduționism de conținut, care presupune o dizolvare a soluționării problemei metafilosofice în cadrul unui șir neconținut de definiții, citate, păreri și concepții despre filosofie aparute pe parcursul celor 2500 de ani.

Anume această metodă domină în tradiția academică continentală de a prezenta studenților esența filosofiei în cadrul propedeuticii filosofice și a istoriei filosofiei, iar așa-zisele cărți de popularizare sub genericul „Ce este filosofia?” prin simplificările sale denaturează și în cele din urmă impun inevitabil o con-

cepție metafilosofică, pe care o împărtășește autorul respectiv. Ieșirea din această situație complicată din punct de vedere metodologic constă în păstrarea în centrul atenției a relației formă-conținut în privința fenomenului filosofiei și analizând această relație pe tot parcursul istoriei filosofiei, ceea ce ar permite să scoatem în evidență elemente istorice și an-istorice ale filosofiei ca atare.

Astfel, s-a constatat necesitatea stringentă a dezvoltării și elaborării istoriei metafilosofiei sau a metafilosofiei istorice cu o atenție deosebită asupra formei filosofiei ca fenomen analizat. Este un domeniu necercetat până în ziua de astăzi, aflându-se la așa-zisa limită a cunoașterii. Anume lipsa unei abordări istorice a metafilosofiei, după părerea noastră, constituie impedimentul principal în procesul apropierii metafilosofiei de forma disciplinară. Un asemenea studiu trebuie să realizeze o reconstrucție istorică a gândirii metafilosofice, pe de o parte, și o deconstrucție, pe de altă parte, iar rezultatul intermediar al acestei cercetări va fi distingerea unui șir de paradigme ale metafilosofiei, care influențează până în ziua de astăzi abordarea esenței filosofiei. Tematizarea acestui cadru istoric ne ridică la un nivel calitativ nou, deschizând noi orizonturi pentru realizarea cu succes a proiectului disciplinarizării metafilosofiei, care va răspunde la întrebarea despre locul și rolul filosofiei în contemporaneitate la un nivel mai avansat.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Bynum Terrell Ward. Editor's Introduction. În: *Metaphilosophy*, 1989, v. 20, issues 3-4, July-October, p. 201.
2. Bynum Terrell Ward. Reese William L. Editor's Introduction. În: *Metaphilosophy*, 1970, v. 1, issue 1, January, p.1.
3. Lazerowitz Morris. A Note on „Metaphilosophy”. În: *Metaphilosophy*, 1970, vol. 1, № 1, p. 91.
4. Lefebvre H. *Métaphilosophie. Prolégomènes*. Paris: Minuit, 1965. 336p.
5. Bunnin Nicholas, Jiyuan Yu. *The Blackwell Dictionary of Western philosophy*. Oxford: Blackwell, 2004. 776 p.
6. Wolensky Jan. Carnap's Metaphilosophy. În: Bonk Thomas. *Language, Truth and Knowledge: contributions to the philosophy of Rudolf Carnap*. Viena Circle Library, Kluwer Academic Publishers, 2003, p. 27-44.
7. Audi Robert. *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. 2nd Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 1039 p.
8. Lachs John, Talisse Robert. *American Philosophy: an encyclopedia*. New York: Routledge, 2007. 872 p.
9. Joll Nicholas. Contemporary Metaphilosophy. În: *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <http://www.iep.utm.edu/con-meta/> (vizitat 24.11.14)
10. Double Richard. *Metaphilosophy and free will*. New York, Oxford: Oxford University Press, 1996. 176 p.
11. Rescher Nicholas. *Philosophical dialectics: an essay on metaphilosophy*. New York: State University of New York Press, 2006. 117 p.
12. Williamson Timothy. *The philosophy of philosophy*. Blackwell Publishing, 2007. - 332 p.
13. Overgaard Soren, Gilbert Paul, Burwood Stephen. *An introduction to metaphilosophy*. New York: Cambridge University Press, 2013. 240 p.

**PROVOCĂRI ACTUALE
ÎN MATERIE DE SECURITATE TRANSATLANTICĂ**

**CURRENT CHALLENGES
FOR TRANSATLANTIC SECURITY**

Vladimir STERPU,
cercetător științific,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice

Summary

This article analyzes the major challenges currently facing transatlantic security and NATO's current initiatives on strengthening positions rate of the security strategies. NATO is the first international collective, military and security institution in the world. During the 65 years of its existence, the Alliance has changed and went up with the times. The dynamics on the international scene and the risks to which the world security is exposed requires a revaluation of management strategies to address present major challenges.

Key-word: *North Atlantic Treaty Organization, Eastern Europe NATO's border, Nonaligned NATO members, transatlantic security, current challenges, security consumers, security contributor.*

In prezent asistăm la provocări majore cu care se confruntă securitatea transatlantică, care par renăscute din timpul războiului rece. De la Ucraina și Libia până la Siria și Irak, frontierele Alianței Transatlantice sunt încercate de conflicte armate cu vărsări de sânge. Deși NATO caută să-și consolideze pozițiile cursului actual al strategiilor de securitate, mulți aliați ezită să confrunte direct aceste noi provocări.[1] Eludarea problemei ar fi o greșeală enormă, iar axarea exclusivă pe apărarea intereselor și factorilor de risc ai aliaților va lăsa Alianța neprotejată odată cu trecerea timpului.

După mai mult de o decadă de lupte și menținere a păcii, aliații NATO sunt inteligibil nerăbdători de a înceta misiunea Forței Internaționale de Asistență pentru Securitate în Afganistan și tranziția imediată la o misiune de instruire și consultanță.[2] În același timp, atitudinea Rusiei față de situația din Ucraina a determinat consolidarea ideii multor aliați de a se axa pe apărarea colectivă și de a asigura credibilitatea Art. 5 al Tratatului de la Washington, precum că un atac asupra unui aliat va fi tratat ca un atac asupra tuturor.[3] Totuși, în absența unei strategii de tratare a instabilității de la periferii, estimăm că NATO va înfrunta provocări în materie de securitate cu mult mai dificile în viitor.

Ceea ce ține de partea de Est, dacă nu se va ajunge la o înțelegere cu Rusia, se vor declanșa o serie de conflicte și crize care vor amenința stabilitatea Europei. În partea de sud, conflictele continue și instabilitatea din lumea arabă pot nu doar să destabilizeze Turcia și partenerii-cheie din regiune, ci și să conducă la valuri de refugiați și imigrații masive spre Europa de Sud.[4]

Din punctul de vedere al amenințărilor regionale, eludarea acestor probleme riscă să creeze o percepție a unei Alianțe care ezită o luptă directă, slăbind astfel cea mai mare contribuție a sa adusă securității, și anume - disuasiunea. O agendă care evită problemele dificile poate chiar încuraja adversarii care se opun intereselor și valorilor NATO.

La est de NATO, în prezent vedem o Rusie renăscută sub conducerea Președintelui Putin, care a anexat Crimeea și continuă să alimenteze conflictul actual din estul Ucrainei destabilizând pacea din regiune. La frontiera de sud-est a NATO, forțele teroriste extremiste poartă război în Siria și Irak, punând granițele Turciei sub amenințare directă. [5]

La sud de NATO, colapsul autorităților civile în Libia și creșterea represiunilor în Egipt riscă să producă o instabilitate ulterioară, producătoare de teroriști și generatoare de valuri de refugiați, care vor căuta azil de-a lungul bazinului Mediteranean. Aceste provocări sunt descurajatoare, ce nu implică soluții simple. În perioada războiului rece, NATO asigura securitatea membrilor printr-o politică de descurajare, îndreptată către Uniunea Sovietică, încercând să evite vărsările de sânge pe scară largă. Odată cu căderea regimului sovietic, NATO a avansat până la granițele adversarilor de odinioară, încheind parteneriate de perspectivă, ca mai apoi să-i transforme în aliați. [6]

Alianța a răspuns crizei din vestul Balcanilor prin operaționalitate, demonstrându-și capacitatea de a utiliza forța militară în menținerea păcii. De la evenimentele din 11 septembrie 2001, NATO s-a angajat în lupta cu amenințările de securitate indiferent de locul de origine al acestora, materializându-se în misiunea lungă din Afganistan. [7] Această poziție a ajutat la transformarea Alianței, astfel fiind mai pregătită pentru înfruntarea noilor amenințări, cum ar fi proliferarea rachetelor balistice, a armelor de distrugere în masă, a terorismului și a amenințărilor cibernetice. Astăzi apare întrebarea dacă Alianța are voința și capacitatea necesară de a se adapta, pentru a rămâne în continuare garantul securității membrilor săi.

Aliații nu au nici o îndoială cu privire la angajamentul lor în apărarea colectivă, subliniind acest lucru cu un accent pe desfășurările militare pe teritoriul membrilor NATO din Est, care include Statele Baltice, Polonia și România. Forțele aliate sunt pregătite să reacționeze rapid împotriva oricărei amenințări și să revigoreze forța de reacție NATO în vederea realizării scopului său original de forță de reacție rapidă în cazul situațiilor de criză. [8]

Operațiunile NATO din Balcani, Afganistan și Libia, de asemenea, au demonstrat valoarea contribuțiilor militare din partea statelor care nu sunt membri NATO. După mulți ani de misiuni dificile în Irak și Afganistan, forțele militare ale Alianței și-au dezvoltat în rândurile sale capacități cruciale pentru acordarea ajutorului către forțele locale în asigurarea securității. În contextul adaptării,

NATO va lansa o nouă inițiativă de consolidare a capacităților de apărare, în care Alianța va conlucra cu alte națiuni și organizații pentru a le ajuta în dezvoltarea capacităților managementului crizelor și conflictelor. Această pregătire anticipată va ajuta la prevenirea situațiilor de criză viitoare și în același timp va asigura și măsurile de securitate regională a tuturor partenerilor. [8]

Aceste inițiative reprezintă cheia către adaptarea Alianței, dar este la fel de important și faptul cum liderii NATO vor cădea de acord în aplicarea acestor noi instrumente. Pentru a arăta că Alianța este relevantă, aceștia ar trebui să ofere și să aplice inițiativele menționate în crizele cu care se confruntă Alianța în prezent. În primul rând, este recomandată transformarea caracterului provizoriu al măsurilor Alianței de asigurare a securității aliaților din Est în unul permanent, demonstrând că forțele și infrastructura NATO este în stare să împiedice amenințările curente asupra aliaților NATO. În al doilea rând, statele desemnate ca cei mai competenți parteneri ar trebui să includă Georgia și Ucraina, care se află la linia critică a insecurității europene de astăzi. Georgia a fost partenerul care a contribuit cel mai mult la misiunea din Afganistan. [7] Ucraina, între timp, a participat la fiecare operațiune NATO încă din timpul celor desfășurate în Balcani și, din păcate, în lumina evenimentelor recente, demonstrează o acumulare rapidă de capacitate de luptă credibilă. Aceste națiuni, împreună cu Suedia, Finlanda, Emiratele Arabe Unite și Australia, vor sprijini capacitățile Alianței transformându-le într-o rețea de contribuitori la securitate.

A treia inițiativă NATO de consolidare a capacităților va fi axată, cel mai probabil, pe susținerea Muntenegrului în pregătirea acestuia pentru a deveni aliat și pe instruirea Uniunii Africane și forței prevalente a contribuitorilor acesteia, în gestionarea mai bună a situațiilor de criză pe continentul african. Această inițiativă ar trebui promovată și în Ucraina, și Libia, două state de la periferia Alianței, care se află într-o situație de necesitate imediată a unor capacități de apărare mai viguroase în scopul menținerii securității pe teritoriile proprii. Această inițiativă ar putea evolua într-o nouă strategie de parteneriat pentru pace în rândul țărilor supuse amenințărilor de securitate. Acest fel de parteneriat orientat se va axa pe susținerea partenerilor, ca Ucraina, Moldova, Georgia, Kazahstan și Azerbaidjan, în consolidarea capacităților de apărare a suveranității și integrității teritoriale.[9]

În acest context, specificăm faptul că, deși intenția NATO față de Republica Moldova de a deveni parteneri strategici rămâne deschisă, clasa politică a țării este divizată în opinii. Astfel, din partidele proeuropene, Partidul Liberal s-a pronunțat deschis pentru aderarea Moldovei la NATO, chiar și în perioada alegerilor din 30 noiembrie 2014, poziție confirmată prin sloganul „Uniți în familia NATO și UE”. Partidul Democrat și Partidul Liberal Democrat au păstrat neutralitatea în declarații privind aderarea la NATO, prevăzând un eventual conflict cu Rusia și alte state din Est.

Revenim la al patrulea accent, pe care Alianța îl pune pe schimbul de inteligență pentru a garanta conștientizarea situațională colectivă. Partenerii ar trebui să se axeze pe schimbul de informații pentru a completa strategiile colective față de dezastrele din Irak și Siria.[10]

Acest efort ar trebui să formeze o bază a unei noi strategii între aliații - cheie ai NATO – Statele Unite, Turcia, Franța, Marea Britanie, în cooperare cu partenerii țărilor arabe, pentru a asigura că forțele teroriste ostile intereselor membrilor NATO nu vor prevala în Siria și Irak. Alianța poate că nu va reuși să răspundă tuturor provocărilor în materie de securitate, dar pentru a onora interesele membrilor săi aceasta nu trebuie să-și remită un rol periferic în cadrul actualelor amenințări majore de securitate.[11]

De 65 de ani NATO este prima instituție colectivă internațională, militară și de securitate în lume. A fost și continuă să fie singurul actor proeminent în securitatea euroatlantică și nucleul relațiilor dintre America și Europa. De-a lungul existenței sale, Alianța s-a schimbat și a mers în pas cu timpul, dar și natura securității de asemenea s-a schimbat. Cea mai evidentă schimbare a fost dispariția unei singure amenințări. De la început, forțele militare ale Alianței aveau doar un oponent comun - Uniunea Sovietică, iar existența Alianței era înțeleasă doar prin menținerea echilibrului amenințării sovietice. Odată cu sfârșitul războiului rece și prăbușirea Uniunii Sovietice, NATO a început să se schimbe, dar evoluția sa nu a decurs tocmai liniștit. Pe parcursul transformării post - război rece a NATO s-a continuat păstrarea rolului - cheie în cadrul stabilității geopolitice transatlantice. La această etapă apare prima dată și ideea de extindere. Astăzi, NATO este o organizație internațională cu 28 de state membre. Alianța a trecut prin trei runde de extindere de la sfârșitul războiului rece, care au avut loc în 1999, 2004 și 2009. Articolul 10 al Tratatului Atlanticului de Nord descrie derularea procesului de extindere și admitere a noilor state membre, specificând următoarele: „...toate părțile, prin acord unanim, pot invita orice alt stat european în poziție de favorizare a principiilor Tratatului și să contribuie la securitatea regiunii nord-atlantice, pentru a accede la acest Tratat. Orice stat astfel invitat poate deveni parte a Tratatului prin depunerea cererii de aderare la Guvernul Statelor Unite ale Americii.”[12]

Extinderea NATO nu este bazată doar pe cerințele înaintate spre îndeplinirea țărilor aspirante, deoarece doar predispoziția și corespunderea anumitor criterii nu este suficientă. În primul rând, extinderea NATO reprezintă un proces politic, iar luarea deciziilor este influențată fără a ține cont de dinamica securității internaționale și de considerațiile politice. Evoluarea recentă a situației geopolitice din Europa de Est a produs inevitabil un impact asupra Alianței și viitorului ei. La mai mult de 20 de ani de la prăbușirea Uniunii Sovietice și de la sfârșitul războiului rece, criza din Ucraina determină NATO să revină la scopul original al acestuia de apărare a membrilor împotriva amenințărilor din

Est. Înaintea declanșării crizei din Ucraina, Europa nu era văzută ca un continent al potențialelor amenințări, iar Statele Unite erau percepute ca axate mai puțin pe probleme de securitate europeană. [13] Evoluția situației din Ucraina a făcut NATO să revină la elementele de bază, provocând dezbateri cu privire la aderarea la NATO a multor state aspirante, în special statele nealiatate, ca Finlanda și Suedia.

Finlanda este cunoscută prin politica sa de lungă durată de nealinieră militară, deși păstrează „toate ușile deschise”, rezervându-și astfel opțiunea de aderare la NATO. În același context, țara nu a urmărit ca scop aderarea, dar a încercat sistematic să se apropie cât mai mult posibil de NATO. De exemplu, aceasta a aderat la programul „Parteneriatul pentru Pace” în 1994 pentru a lucra împreună cu aliații NATO în sferile unde scopurile bilaterale converg și de asemenea pentru a susține operațiunile conduse de NATO. Finlanda a conlucrat cu aliații în domeniile de securitate și menținere a păcii din Bosnia și Herțegovina, Kosovo și Afganistan. Finlanda astfel este aliniată politic, dar nu și militar. În timp ce nealinieră militară este tehnic posibilă, mult mai complicată este transpunerea acesteia în practică. De când Finlanda a devenit membru al Uniunii Europene, a apărut și legătura politică cu NATO.[15] Uniunea Europeană și NATO sunt organizații strâns legate între ele și suprapuse în mare măsură. În prezent, cele două organizații au în componența lor o majoritate identică de membri, 22 din 28 membri ai NATO fiind aceiași ca și în Uniunea Europeană. NATO și UE împart aceleași interese strategice și conlucrează într-un spirit complementar și de parteneriat. O cooperare riguroasă între aceste două organizații reprezintă un element relevant în dezvoltarea unei abordări internaționale comprehensive a gestionării situațiilor de criză și a operațiunilor care solicită o aplicare eficientă atât a măsurilor militare, cât și a celor civile. Este important să se evite duplicarea inutilă a eforturilor în cadrul de lucru al UE și NATO.

Problema calității de membru NATO a Finlandei nu este doar o chestiune de “da” sau “nu”. Aproape 30 % din populația Finlandei pledează în favoarea parteneriatului NATO, dar acest număr a rămas constant încă de la primele exit-poluri de opinie. [14] În Finlanda, opinia publică se divide în două grupuri: entuziaști NATO și sceptici NATO. În scopul de a îmbunătăți perceperea publică despre NATO, se cere o informare mult mai detaliată, extensivă și profundă. Dezbaterile privind NATO sunt văzute deseori în Finlanda ca o luptă politică dusă în spatele scenei. Aceasta se poate exterioriza doar prin angajament și activitate politică. Cheia spre dezbaterile publice este angajarea politicienilor în discuții deschise. Totuși, este puțin probabil să intervină schimbări în opinia publică înainte ca unitatea politică finlandeză să vină cu o poziție concretă. O situație similară s-a iscat și la începutul anilor 1990, înainte ca Finlanda să intre în componența Uniunii Europene.[15]

Extinderea NATO și politicile ușilor deschise rămân elementele principale ale strategiei globale și un obiectiv important în ordinea de zi a Alianței Tran-

satlantice, ceea ce se reflectă și în poziția susținută de națiunile aliate NATO. În primul rând, Alianța este un instrument de politici de securitate și o comunitate de schimb de valori. Extinderea, ca și parteneriatul NATO, implică atât costuri, cât și beneficii politice pentru NATO și potențialii membri noi. Problema se pune pe faptul dacă beneficiile prevalează costurile, membrii trebuind să fie și garanți, nu doar consumatori de securitate. [16, p.33]

Pe lângă sporirea capacității de inteligență și dislocare a forțelor speciale, este necesară o investiție de ordin social și economic pentru a stopa răspândirea sărăciei și fricii, care joacă în favoarea recrutorilor de teroriști în zone de instabilitate. [17, p.34]

Complexitatea obiectivelor nu a reprezentat o provocare dominantă în perioada războiului rece. Două viziuni diferite ale lumii erau poziționate una împotriva celeilalte, cu o capacitate nucleară și militară amplă, precum și cu toate serviciile de inteligență și contrainformații impuse de provocarea strategică. Alianții neoficiali sau statele nealiniat, fie sovietice sau din Vest, au fost criticate pentru poziția pe care au luat-o în perioada ostilităților. NATO a reprezentat axa, consolidatorul și lansatorul hotărârii militare echilibrate de a reține expansiunea sovietică în Europa de Est. Sfârșitul războiului rece, datorat în mare parte hotărârii esențiale a planificării, doctrinei militare și conceptului de apărare în comun al NATO, a produs o complexitate multilaterală în domeniul securității globale, pe care simplitatea războiului rece tindea să o înlăture. În Orientul Mijlociu, de exemplu, războiul rece a reprezentat un mijloc de verificare a statelor sovietic și american în scopul colaborării, în urma încetării misiunilor militare ale Marii Britanii în regiune. Ulterior, rolul Egiptului ca partener al Uniunii Sovietice *versus* Israel ca partener al SUA au reprezentat baza realității, ce a forțat organizația deja unificată a Națiunilor Unite să răspundă crizei din Suez, în care state ca, de exemplu, Canada au făcut mai mult decât se cerea, atât diplomatic, cât și militar, pentru apărarea unității imperative a Alianței și pentru reducerea amenințării unui război termonuclear.[18]

Realitatea de astăzi implică o nouă complexitate, unde un stat național nu este totdeauna un aliat sau o amenințare, pe când anumite alianțe, ce se ridică împotriva principiilor NATO de democrație, libertate individuală, stat de drept și piețe deschise, sunt, de obicei, susținute de actori non-statali, insurgente finanțate din exterior sau extremiști religioși și confesionali. Luarea în considerație a acestei complexități trebuie să reprezinte o prioritate pentru Inițiativa Forțelor Unite și a direcției Forței de reacție a NATO, asupra căreia liderii Alianței au convenit recent. Aceasta implică intensificarea multilingvă, cultural adecvată, și dislocarea rapidă a forțelor NATO, care trebuie să fie însoțite atât de resurse performante de inteligență umană, cât și radioelectronică, operate la un nivel cu mult mai profund decât cel anterior. De asemenea include infiltrarea și subminarea rețelelor teroriste, care urmăresc atacul membrilor și intereselor NATO. Scopul

este de a evita concluzia că o alianță militară poate acționa exclusiv prin mijloace militare, dislocare sau luptă deschisă. NATO dorește realocare a reducerilor de buget din Europa, Statele Unite și Canada cu un instrumentar de asumare responsabilă și inteligentă a cheltuielilor, precum și cu o capacitate de dislocare diversificată, lucruri care nu erau disponibile până acum. Bazarea doar pe inteligența derivată și pe dislocarea statelor membre NATO nu este suficientă. În locul acesteia, Alianța trebuie să opteze pentru o inteligență intensificată și receptivă, precum și pentru o capacitate de lansare a propriilor operațiuni din sediile de planificare. Activitățile Centrului de Inteligență și Fuziune al NATO de susținere a operațiunilor din Afganistan și Kosovo, Operațiunea Scutul Marin împotriva pirateriei maritime și operațiunea de efort productiv împotriva terorismului sunt demne de respect.[19] Aportul Departamentului pentru Dezvoltare Internațională al Marii Britanii, Agenției pentru Dezvoltare Internațională a SUA, Agenției Canadiene de Dezvoltare Internațională și a dislocării altor investitori din domeniul infrastructurii sociale, împreună cu trupele NATO angajate în capacitatea de apărare și combatere, a dus la construirea relațiilor comunitare și consolidarea încrederii.

Suportul economic al SUA după cel de-al Doilea Război Mondial, oferit Europei prin Planul Marshall, care era sărăcită, devastată, înfometată și activ curtată de regimul stalinist – comunist, nu a reprezentat o operațiune de luptă, ci a fost mai mult una de reconstruire a libertății și îngrădire a influenței totalitariste, obținută prin dislocarea forțelor militare la Vest de cortina de fier. Astăzi, cruzimea teroriștilor Statului Islamic din Siria și Irak, rolul Iranului în finanțarea insurgențelor teroriste din Liban și Fâșia Gaza, Boko Haram și al-Qaeda din Magrebul islamic sunt forțe menite să distrugă valorile vestice, populațiile de musulmani și creștini pașnici și unica democrație a Orientului Mijlociu – Israel. Recrutarea intensă și instruirea militară a teroriștilor tineri din Europa, Asia și America de Nord, cu scopul de plasare a lor în țara de origine, reprezintă o amenințare directă pentru valorile NATO. Pentru teroriști și finanțatorii acestora, persoanele civile, oamenii care aparțin unei alte religii sau unei diviziuni ale aceleiași religii, sau copiii minori ai acestora reprezintă aceeași țintă ca și forțele armate ale oricărui stat democratic din lume.[20, p.34]

Pornind de la realitatea provocărilor aduse securității mondiale, este necesară o capacitate de inteligență și infiltrare mai acută, o dislocare sporită și mai diversificată a forțelor speciale aeriene, maritime și terestre, precum și o pre-dislocare a unui plasament economic și social cu scopul de a diminua proporțiile în care insuficiența și frica alimentează eforturile teroriste, iar recrutările să nu mai evolueze. Forța de răspuns NATO, ca parte a Inițiativei Forțelor Conectate, trebuie să reprezinte mai mult decât o dislocare tradițională a forțelor de luptă. Aceasta trebuie să fie conectată la realitățile din regiune înainte ca forța de combatere să rămână unica opțiune.[20, p.34]

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Dobriansky P., Olechowski A., Satoh Y, Yurgens I. Engaging Russia: A Return to Containment? The Trilateral Commission 2013/2014 . Task Force Report, May 15, 2014, p.3, www.trilateral.org (vizitat 04.07.2014).
2. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_87183.htm (vizitat 01.09.2014).
3. http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=en (vizitat 15.10.2014).
4. Meyssan Th. How Vladimir Putin Upset NATO's Strategy, <http://www.voltairenet.org/article186186.html> (vizitat 15.12. 2014).
5. Taylor P. Ukraine crisis sends NATO 'back to basics'. <http://www.reuters.com/article/2014/08/14/us-nato-summit-russia-idUSKBN0GE0Q620140814> (vizitat 17.12. 2014).
6. NATO Membership Action Plan, last updated: 10 June 2014, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37356.htm (vizitat 11.01. 2015).
7. NATO-led Resolute Support Mission in Afghanistan, last updated: 06 January 2015, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_113694.htm? (vizitat 05.01. 2015).
8. Crisis management. Last updated: 16 November 2011, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49192.htm (vizitat 01.02. 2015).
9. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49727.htm (vizitat 25.10.2014).
10. Collective defence. Last updated: 11 November 2014, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm?selectedLocale=en (vizitat 17.11.2014).
11. North Atlantic Council statement on developments on the Turkish-Syrian border. Last updated: 03 October 2012, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_90447.htm (vizitat 10.12.2014).
12. The North Atlantic Treaty, Washington D.C. - 4 April 1949, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=en (vizitat 28.11.2014).
13. Joint statement of the NATO-Ukraine Commission, 2 December 2014, Brussels, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_115474.htm?selectedLocale=en, Last updated: 02 December 2014 (vizitat 28.01.2015).
14. http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49594.htm?selectedLocale=en# (vizitat 10.12.2014).
15. NATO's relations with Finland, last updated: 12 Jun. 2014, http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49594.htm (vizitat 10.12.2014).
16. Terhi Suominen. The challenge of public opinion., NATO Securing our World, An official publication of the Atlantic Treaty Association, Published by newsdeskmedia, 184-192 Drummond Street, London NW1 3HP, UK, 2014.
17. Hugh Segal. Smart defense, connected forces and progressive policy. NATO Securing our World, An official publication of the Atlantic Treaty Association, Published by newsdeskmedia, 184-192 Drummond Street, London NW1 3HP, UK, 2014.
18. Strategic Concepts. Last updated: 11 November 2014, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_56626.htm?selectedLocale=en (vizitat 10.12.2014).
19. Allied Command Operations, last updated: 11 November 2014, http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52091.htm?selectedLocale=en(vizitat 30.01.2015).
20. Hugh Segal. More than traditional combat deployment. NATO Securing our World, An official publication of the Atlantic Treaty Association, Published by newsdeskmedia, 184-192 Drummond Street, London NW1 3HP, UK, 2014.

**PARTENERIATUL PUBLIC-PRIVAT
DIN PERSPECTIVA APROFUNDĂRII PARTICIPĂRII CIVICE**

**THE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP FROM
THE PERSPECTIVE OF DEEPEN CIVIC PARTICIPATION**

**Renata ATAMUSOV,
doctorandă,
Academia de Administrare Publică**

Summary

The purpose of public-private partnership for infrastructure development in the interests of society by combining the resources and expertise of each of the parties, the implementation of socially significant projects with minimal cost and risk management, subject to the economic operators of high-quality services. Public-private partnership-a new and effective way to attract investment, because this type of partnership can not only contribute to economic growth in the city, but also to develop an important social infrastructure of the city.

Key-words: *public-private partnership, public services, local government, local development, community, project, program, law, contract, private sector.*

Conceptul de parteneriat public-privat exprimă o modalitate de cooperare între o autoritate publică și sectorul privat, respectiv organizații neguvernamentale, asociații ale oamenilor de afaceri ori companii, pentru realizarea unui proiect care produce efecte pozitive pe piața forței de muncă și dezvoltarea locală. Astfel, problemele majore de interes comunitar pot fi abordate eficient în cadrul creat de un parteneriat public-privat.

În Franța, de pildă, sistemele de parteneriat au o tradiție lungă, prin colaborarea dintre autorități și sectorul privat în privința concesionării bunurilor publice încă de la sfârșitul sec. XX, perioadă în care se formează doctrina franceză a serviciilor publice.

În SUA întâlnim forme de parteneriat în construcția căilor ferate în a doua jumătate a sec. XIX (Transcontinental Railroad, 1860) [10]. Sistemul de parteneriat public-privat la nivel local, după modelul pe care îl întâlnim în prezent, se conturează la începutul anilor '80 ai sec. XX în Europa Occidentală și SUA, sub forma cooperării între autoritățile locale și sectorul privat pentru implementarea unor proiecte ca reabilitarea zonelor industriale aflate în declin. Concomitent, apar acte publice, legi pentru a da un suport inițiativelor locale. Un exemplu în acest sens este Legea publică din SUA „Job Trening Partnership Act”, care a intrat în vigoare la 1 octombrie 1983. Legea reglementează colaborarea între autorități și sectorul de afaceri pentru furnizarea de servicii de formare profesională în folosul autorităților și tinerilor dezavantajați economic, muncitorilor șomeri, precum și altor persoane care întâmpină dificultăți la angajare. [5 p.45].

Un exemplu de parteneriat public-privat dezvoltat îl constituie și modelul irlandez, conturat inițial la nivel național printr-un program ce configura un sistem de parteneriat de tip social (Program for National Recovery 1987-1990 – Programul de Recuperare Națională). Acesta a fost extins la nivel local prin alte două programe - National Program for Economic and Social Progress – PEPS (Programul Național pentru Progres Economic și Social), 1990-1993, și „Program for Competitiveness and Work” (Programul pentru Competitivitate și Muncă), 1994-1996. [3]

În Franța, forme de parteneriat între autoritățile locale și comunitate, în înțelesul pe care îl acceptăm astăzi, apar începând cu anii '80 ai sec. XX, pentru prevenirea și combaterea delincvenței, precum și pentru asigurarea coeziunii sociale. Este interesant însă de precizat că Franța, deși are o contribuție de pionierat în domeniul parteneriatului public-privat, nu și-a dezvoltat cadrul instituțional decât într-un palier îngust, respectiv în domeniul concesiunii serviciilor publice, precizat că acest model nu își găsește corespondent în sistemul de common law. [6 p.35]

Întrucât domeniile de cooperare sunt diverse, conceptul de parteneriat public-privat nu trebuie asimilat cu forma juridică de realizare a unei afaceri (activități cu scop lucrativ), cum sunt societățile comerciale sau asocierile în participațiune. Acestea din urmă sunt forme concrete de realizare a parteneriatului, iar activitățile ce se pot desfășura sub titulatura de parteneriat public-privat pot avea ca scop obținerea unui profit, cum este orice afacere, dar pot avea în vedere și activități care urmăresc obținerea unui profit.

Exemplu în acest sens sunt serviciile sociale sau activități precum întreținerea parcurilor. Prin urmare, parteneriatul reprezintă un instrument de colaborare ce se concretizează într-un proiect de îmbunătățire a serviciilor publice. Parteneriatul nu trebuie analizat și definit exclusiv după natura activității desfășurate, caracterul ei (profitabilă, neprofitabilă), ori în funcția de contractul prin care se realizează, întrucât parteneriatul se situează pe un palier politic, nicidecum juridic sau strict financiar.

Din acest motiv, definirea conceptului de parteneriat public-privat poate porni fie de la o abordare „centralistă”, fie „descentralizată” sau ”mixtă”, ori „integrată”, ținând cont atât de modelul de organizare a administrației publice (centralizat – descentralizat), cât și de natura unui program/proiect ce urmează a fi realizat (caracter inter-sectorial, aplicare la nivel local, acesta constituind regula sau impactul național – cazuri rare). Se constată că în țările europene nu există și nici nu se poate impune un sistem standard de parteneriat, chiar dacă acesta se modelează în ultimii ani tot mai mult sub influența anglo-saxonă în funcție de două obiective majore: ocuparea forței de muncă și dezvoltarea locală în scopul asigurării coeziunii economice și sociale.

Așadar, parteneriatul public-privat reprezintă:

- „acord între sectorul public și cel privat în scopul elaborării unui proiect ori furnizării unui serviciu, care în mod tradițional este furnizat de sectorul public”;
- „înțelegere/contract între o autoritate publică și o persoană pentru a proiecta, construi un bun împreună cu operarea serviciilor legate de acel bun sau numai pentru unele din aceste operațiuni legate de exploatarea acelui bun, fie pentru a transfera un interes sau părți pe interes cu privire la un bun de către o persoană privată” [2];
- relație pe termen mediu și lung între sectorul public și cel privat (incluzând sectorul comunitar și voluntar) ce implică împărțirea riscurilor și câștigurilor și utilizarea funcțiilor multisectoriale, expertizei și finanțelor pentru furnizarea unui serviciu;
- „prelucrarea de către sectorul privat a activităților din sectorul public prin orice formă (parteneriat ori prelucrarea acțiunilor), utilizarea „Inițiativelor de Finanțare Privată” (Private Finance Initiative – PFI) ori a altor aranjamente, precum concesiunea serviciilor publice, menținerea, construcția de infrastructuri necesare, inclusiv vânzarea serviciilor publice sau alte forme de parteneriat” (UK – Public Private Partnership – the Government Approach, 2000). [7 p.55]

Conceptul de parteneriat public-privat desemnează orice formă de colaborare între sectorul public și cel privat. În plan juridic, modul de exprimare a acestor parteneriate diferă de la un sistem juridic la altul. În cazul sistemelor juridice, care s-au format pe baza dreptului francez, întâlnim mai des, ca manifestare a parteneriatului public-privat, contractul de concesiune sau cel de lucrări publice. Oricum, contractul parteneriatul public-privat este perceput diferit în literatura de specialitate, în funcție de perspectivele din care este privit:

- în doctrina americană și cea anglosaxonă, parteneriatul public-privat semnifică o înțelegere între sectorul privat și cel public, în urma căreia sunt realizate servicii de interes public, care erau furnizate până atunci de administrația publică locală. Principalele trăsături ale unui astfel de parteneriat sunt date de următoarele aspecte: partajarea investiției, a riscurilor, responsabilităților și beneficiilor între cei doi parteneri.
- în doctrina franceză, accentul cade pe contractul propriu-zis, care reglementează o nouă formă de asociere a unităților private la exploatarea și investiția în servicii publice.

Datorită atenției pe care o acordă contractului administrativ, în speță contractului de parteneriat public-privat, această formă de colaborare a sectorului public cu cel privat prezintă o mai mare rigiditate.

Sectoarele economice vizate de proiectele de parteneriat public-privat sunt foarte diversificate și nu se limitează la infrastructuri, putând fi vorba de proiecte legate de transporturi maritime (porturi), de transporturi aeriene (aero-

porturi), de distribuția de apă, de canalizare, de tratarea deșeurilor, de electricitate, de gaz, de telecomunicații, de restaurarea colectivă, cercetare și dezvoltare ș.a. Parteneriatele vizează, de asemenea, și activitățile exclusive și sociale ale statului: justiția (închisori, școli de corecție etc.), apărarea (conversia siturilor, construirea și întreținerea materialului logistic, transportul trupelor, asistența logistică în cadrul operațiilor externe etc.), învățământ sau sănătate. Se vor dezvolta proiecte în cazul echipamentelor sportive, stațiilor de epurare și ale uzinelor de tratare a deșeurilor, proiecte turistice și culturale, proiecte ale serviciilor informatice sau iluminatul public, pentru a da doar câteva exemple.

Sectorul privat își face simțită prezența în formule partenoriale cu sectorul public, aducând o contribuție importantă la soluționarea diverselor probleme comunitare. Parteneriatul public-privat a înregistrat, în ultimul timp, o expansiune surprinzătoare în prestarea multiplelor forme de servicii publice. Unii cercetători consideră că interesul sporit manifestat de sectorul guvernamental pentru dezvoltarea parteneriatului public-privat este o consecință a trei factori:

- guvernele sunt interesate să realoce cu maximum de eficacitate resursele de care dispun;
- prestatorii de servicii privați (profit și nonprofit) demonstrează o capacitate sporită în oferta de servicii publice;
- apare și se dezvoltă ideea de a crește complementarități intersectoriale în organizarea și oferta de servicii.

Parteneriatul este o formă de cooperare în care riscurile, costurile și profiturile sunt distribuite proporțional între parteneri. Motivul stabilirii unor astfel de parteneriate variază în linii generale, însă implică finanțarea, planificarea, crearea, operaționalizarea și menținerea infrastructurii și serviciilor publice în scopul oferirii unor servicii publice alternative cost eficiente. Cu alte cuvinte, fiecare dintre parteneri contribuie la planificarea și la mobilizarea resurselor necesare pentru realizarea unui obiectiv comun, fiecare participant vine pe baza unei decizii voluntare și aduce resurse proprii (financiare, materiale, simbolice, de autoritate etc.).

Noțiunea de parteneriat public-privat nu este definit la nivelul Uniunii Europene, în general acesta desemnează cooperarea în diferite forme - dintre autoritățile publice și mediul de afaceri, în scopul asigurării finanțării, construcției, renovării, managementului, întreținerii unei infrastructuri sau furnizării unui serviciu. Procesul parteneriatului public-privat este apreciat a fi extrem de dinamic, iar caracteristicile particulare ale majorității acordurilor vizează anumite circumstanțe, multe dintre componentele individuale, folosite pentru realizarea și structurarea parteneriatelor specifice¹, putând fi utilizate

¹ Cum ar fi, de exemplu, clauzele contractuale, contribuțiile în natură, facilitățile de finanțare sau granturile acordate.

pentru diverse abordări ale acestor acorduri. Prin urmare nu putem vorbi de un singur model de parteneriat public-privat.

Prin constrângerile bugetare foarte puternice pe care le-a impus statele membre, Tratatul de la Maastricht, semnat la 7 februarie 1992, a favorizat, în mod indirect, dar de netăgăduit, apariția parteneriatelor public-privat. Impunerea reducerii deficitelor bugetare naționale a dus la un declin al cheltuielilor publice, care până atunci erau alocate construirii unor lucrări de mare amploare și a echipamentelor publice. Deoarece acestea din urmă erau indispensabile bunului mers al serviciilor publice, iar întârzierile în dezvoltarea acestor domenii erau considerabile, statele membre s-au orientat atunci către sectorul privat, pentru ca acesta să ia asupra sa investițiile corespunzătoare. [7 p.75]

În dreptul comunitar, parteneriatele publice-privat nu fac, obiectul unei definiții precise, care să țină de jurisprudență sau de un text anume, căreia să-i corespundă un regim juridic perfect identificabil [9]. Dar, în contextul dezvoltării parteneriatelor publice-privat, autoritățile comunitare au trebuit să clarifice noțiunea sau să formuleze în cuvinte un fenomen în plină dezvoltare. Astfel, *Cartea Verde privind parteneriatele public-privat și dreptul comunitar al achizițiilor publice și concesiunilor* a Comisiei Europene (30 aprilie 2004) definește parteneriatul public-privat ca „forme de cooperare între autoritățile publice și universul întreprinderilor care vizează asigurarea finanțării, construcției, renovării, gestionării sau întreținerii unei infrastructuri sau furnizării unor servicii”. [11 p.3]

La nivelul Uniunii Europene, Comisia Europeană și Curtea Europeană de Justiție tind să introducă în sfera conceptului de parteneriat public-privat orice cooperare între actorii publici și cei privați, iar categoriile juridice cărora li se adresează formula aceasta de cooperare sunt, de regulă, contractele de achiziții publice și concesiunile. Dacă primele beneficiază de un regim juridic specific, prevăzut în legislația concurențială secundară, concesiunilor li se aplică prevederile din Tratatul de la Maastricht, instituind Comunitatea Europeană privind piața internă, precum și jurisprudența Curții Europene de Justiție. Modalitățile de instituire a parteneriatului public-privat constau fie dintr-un contract, caz în care relația dintre parteneriatul public și cel privat este de natură pur contractuală, fie din crearea unei noi entități economice, controlate în comun de partenerul public și cel privat.

Noțiunea de parteneriat public-privat și-a dovedit utilitatea în economiile statelor ce l-au utilizat și a permis să răspundă nevoilor esențiale ale comunității, fără a împovăra finanțele publice și, în același timp, să elibereze puterea publică de sarcini de simplă gestiune. În ultimii ani, parteneriatul public-privat a dobândit o importanță tot mai mare în zona politicilor sociale, căci pornind de la procesul de „reformă a guvernării” a legitimat ideea de cooperare între diverse sectoare (public, privat, social), în scopul soluționării optime și eficiente a mul-

tor provocări ale comunităților prin participarea tuturor actorilor comunitari. Având la bază principiul cooperării voluntare, parteneriatul public-privat reprezintă convingerea actorilor publici și privați că vor avea de câștigat dintr-un astfel de demers mai mult decât dacă ar acționa singuri.

Pentru a asigura succesul unei astfel de cooperări și pentru a evita eșecurile este nevoie de:

- coordonarea activităților și deciziilor;
- un management de calitate al acțiunii comune, ceea ce presupune acceptarea de către parteneri a regulilor și normelor comune de operare;
- contractele de parteneriat trebuie bine negociate și structurate legal;
- monitorizarea parteneriatului privat la toate fazele realizării investiției și în exploatare, ceea ce solicită sectorul public cunoștințe privind managementul antreprenorial, căci lipsa de competență de domeniu a instituției publice ar putea crea mari dificultăți în gestiunea parteneriatului.

Utilizarea sporită a parteneriatului public-privat poate fi explicată prin diferiți factori. De exemplu, în funcție de constrângerile bugetare cu care se confruntă statele membre ale Uniunii Europene, proiectele parteneriatului public-privat corespund unei nevoi din ce în ce mai evidente de finanțare privată a sectorului public. Acest fapt reflectă, de asemenea, și dorința de a beneficia mai mult de cunoștințele și metodele de funcționare ale sectorului privat, ca parte a vieții sociale. Dezvoltarea parteneriatului public-privat se încadrează, în aceeași măsură, și în evoluția mai largă de transfer al rolului autorităților centrale și locale în domeniul economic, de un rol de operator direct la un rol de organizator, de control, lăsând din ce în ce mai mult rolul de management direct al operațiunilor economice sub control privat.

Autoritățile publice ale statelor membre ale Uniunii Europene utilizează parteneriatul public-privat pentru realizarea de proiecte de infrastructură, în special în sectorul transporturilor, sănătate publică, educație și siguranță publică. La nivel european, s-a recunoscut că utilizarea parteneriatului public-privat poate contribui la realizarea de rețele europene de transport, ceea ce a fost mult întârziat, parțial din cauza investițiilor insuficiente. În cadrul inițiativei pentru creșterea economică, Consiliul Europei a aprobat o serie de măsuri pentru a crește investițiile în infrastructura rețelei transeuropene și în materie de inovație și cercetare și dezvoltare, inclusiv stabilirea de acorduri de parteneriat public-privat. În consecință, statele membre ale Uniunii Europene trasează cu mult interes parteneriatul public-privat ca posibilitate de dezvoltare economică, aplicându-l însă în mod diferențiat și în domenii diverse.

În România, primele structuri de parteneriat public-privat s-au format ad-hoc la nivel național încă de la jumătatea anilor '90 ai secolului XX, datorită elaborării unor strategii sectoriale sau naționale, dar și a unor structuri

instituționalizate, precum Comisia Tripartită și Consiliul Economic și Social. Aceste parteneriate au contribuit treptat la realizarea unui mediu de cooperare între actorii sociali și cei politici. [8 p.89]

Creșterea disponibilităților sectorului privat de a prelua o serie de responsabilități și riscuri, precum și ale sectorului public de a privatiza serviciile de utilitate publică, a avut ca rezultat multiplicarea eforturilor de introducere a conceptului de parteneriat public-privat la realizarea obiectivelor și proiectelor economico-sociale în România.

Provocările apărute odată cu procesul de adaptare la economia de piață, spre exemplu: legea cererii și ofertei, legea concurenței - și cu procesul de integrare a României în Uniunea Europeană – reabilitarea infrastructurii de transport, alimentarea cu apă, reciclarea deșeurilor, protecția mediului, monitorizarea ajutoarelor de stat, asigurarea unui mediu de afaceri loial și predictibil – sunt motive de utilizare a parteneriatului public-privat, ca o cale de conlucrare între sectorul public, inițiator de proiecte de utilitate publică, și sectorul privat, deținător de fonduri și de management performant. [8 p.91]

În plan național, administrația publică locală din România resimte nevoia găsirii unor soluții de finanțare. România a aderat la Uniunea Europeană asumându-și respectarea unor standarde pentru serviciile și lucrările publice pe care nivelul de dezvoltare locală și resursele locale nu le pot încă susține singure. Administrația publică locală este chemată să identifice și să utilizeze, în cadrul legal existent, resurse pe care le are și pe cele care le poate atrage fără a mai aștepta o soluție a problemelor venită de la Guvern. Aceasta implică inițiativă în valorificarea resurselor existente pe plan local și în atragerea investitorilor privați, dar și responsabilitate în gestionarea resurselor și promovarea interesului public.

Astfel, Legea nr. 178/2010 privind parteneriatul public-privat, din România, cu modificările și completările ulterioare, reglementează modul de realizare a unui proiect de parteneriat public-privat ce are ca obiectiv public proiectarea, finanțarea, construcția, reabilitarea, modernizarea, operarea, întreținerea, dezvoltarea și transferul unui bun sau serviciu, după caz. Scopul legii îl constituie reglementarea inițierii și realizării de proiecte de parteneriat public-privat pentru lucrări publice în diverse sectoare de activitate, cu finanțări private. [13]

Apariția, crearea și dezvoltarea parteneriatelor între sectorul public și cel privat prezintă avantaje pentru organele administrației locale: mobilizarea atât a resurselor publice, cât și a celor private creează noi aptitudini și învață din experiență, dă încredere, contribuind la întărirea parteneriatului și crescând dorința de sprijin reciproc. Deși punctul de pornire spre un parteneriat public-privat diferă între administrația publică, care este interesată în prestarea unor bunuri sau servicii publice și partenerul privat, orientat spre profit, ulterior, scopul final devine unul comun: prestarea unor servicii în comunitate cu costuri

eficiente. Semnificația termenului de parteneriat public-privat s-a extins de la colaborarea între un organ public și un agent economic din sectorul privat la colaborarea dintre un organ public și sectorul asociativ, neguvernamental, format din organizații controlate și aflate în proprietate privată, dar al căror scop este satisfacerea unor necesități publice și sociale, și nu doar acumularea profitului.

Deși minimă, dar și în Republica Moldova există o anumită experiență în realizarea proiectelor în domeniul parteneriat public-privat. În urma unui studiu realizat în cadrul proiectului de asistență pentru Primăria Chișinău în domeniul parteneriat public-privat, susținut de Fundația Soros Moldova, au fost identificate câteva domenii în care se realizează proiecte cu elemente de parteneriat public-privat. Cele mai reprezentative care se înscriu în condițiile unui parteneriat public-privat sunt

- construirea stațiilor de așteptare a transportului public urban în complex cu oferirea posibilității de autorizare și amplasare a dispozitivelor de publicitate și a publicității exterioare;
- Centrul pentru tineret și copii „Family Center”;
- prestarea serviciilor de transport de pasageri cu maxi-taxiurile și autobusele de capacitate mare;
- mansardarea blocurilor de locuit [7 p.103]:.

Realizarea acestor proiecte necesită încă unele ajustări și perfecționări din cauza unor lacune care mai persistă în relațiile stabilite prin contracte. Implementarea lor demonstrează că există reale posibilități și oportunități de a utiliza parteneriatul public-privat în soluționarea problemelor locale.

De asemenea, în cadrul proiectului de asistență în care a fost elaborat un Registru al potențialelor proiecte în domeniul parteneriatului public-privat se regăsesc:

- obținerea gazului biologic și producerea energiei electrice prin captarea și utilizarea gazelor obținute de la prelucrarea deșeurilor stocate la poligonul de deșeuri menajere a mun. Chișinău;
- mansardarea blocurilor de locuit;
- construcția caselor de locuit prin ipotecă socială;
- amenajarea parcului „Valea Morilor”;
- Centrul de Incubare, Transfer și Afacere Chișinău;
- întreținerea, amenajarea și protecția spațiilor verzi din mun. Chișinău;
- construcția stației de epurare biologică a mun. Chișinău și îmbunătățirea infrastructurii și serviciului de asigurare cu apă potabilă și canalizare;
- reparația drumurilor și construcția centurilor de ocolire etc.

În iulie 2008, Parlamentul Republicii Moldova a aprobat Legea 179-XVI cu privire la parteneriatul public-privat [1]. Ulterior vor fi aprobate actele normative privind procedurile de reglementare a proiectelor de parteneriat public-privat și

punerea în aplicare a Legii cu privire la parteneriatul public-privat. După aprobarea unor norme regulatorii similare la nivel municipal, pentru realizarea cu succes a proiectelor parteneriat public-privat, autoritățile publice locale au nevoie de:

- un portofoliu de proiecte detaliat și documentația aferentă pentru sectoarele unde vor fi realizate proiecte în regim de parteneriat public-privat sau concesiune;
- instrumentar parteneriatul public-privat pentru specialiștii Primăriilor, care vor cuprinde reglementări procedurale și modele de documente standard ce se vor aplica în procesul de atribuire și implementare a contractelor de parteneriat public-privat;
- un program de pregătire amplu, inclusiv vizite de studiu peste hotare, pentru personalul din cadrul Primăriilor implicat în activitățile legate de implementarea proiectelor parteneriatului public-public;
- bază de date cu proiectele parteneriatului public-privat de lucrări publice și servicii realizate în țările vecine, dar și cele în curs de realizare la nivel național [1].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Legea cu privire la parteneriatul public-privat nr. 179-XVI din 10.07.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 165-166/605 din 02.09.2008.
2. Public Private Partnership Arrangements Act, 2002.
3. Job Trening Partnership Act, October 1, 1983, as amended by the Job Trening Reform Amendments of 1992 and the School-to-Work Opportunities Act of 1994.
4. Workforce Investment Act of 1998, Public Law 105-220 – august 7, 1998.
5. Zamfir E., Zamfir C. Politici sociale. România în context European. București: Editura Alternative, 2000. 327 p.
6. Inceu A., Dan T. Administrație publică. Cluj Napoca: Editura: Accent, 2005. 109 p.
7. Weimer D., Vining A. Analiza politicilor publice: Concepte și practică. Chișinău: Editura: ARC, 2004. 325 p.
8. Parlagi A., Iftimoaie C. Serviciile publice locale. București: Editura Economică, 2001. 398 p.
9. Brenet F., Les PPP confronté au droit communautaire des marchés publics et des concessions, JCP A, 2004 ; Cabanes A. Livre vert sur les PPP une „couche” supplémentaire au millefeuille des contractes publics, ACCP, iunie 2004; Tesser A., Les livre vert de la Commission européenne sur les partenariats-public-privé et le droit communautaire des marchés publics et des concessions. BJCP, 2004, nr. 37.
10. The National Council for Public-Private Partnerships. Washington D.C., SUA www.ncppp.org
11. Livre vert sur les partenariats public-privé et le droit communautaire, 30 avril 2004.
12. Legea cu privire la parteneriatul public-privat nr. 178 din 8 octombrie 2010. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 676.

FORMULA ESTETICĂ A SERIALISMULUI INTEGRAL

THE AESTHETIC FORMULA OF INTEGRAL SERIALISM

Mihaela RUSU,
doctorandă,
Institutul de Istorie al AȘM

Summary

The author of this publication studied and analyzed the most important works of the representatives of School of Darmstadt for the purpose of exemplification of the new means of the musical language renovation. As a result, was observed, in the case of integral serialism, the return to the serial formula and its application to all sound parameters such: note duration, pitch, sound intensity, timbre. By the analysis of K. Stockhausen's creation, was noted the formulation of the basic principle of avant-garde music – the infinite possibility of beauty expressing. This way of experimenting with sound universe was continued in the works of P. Boulez and consequently was developed the theory of the work in the making. The Italian composer L. Nono has defined his work, from the theoretical point of view, as action stage. In his opinion, this notion is the faithful image of his aesthetic vision – continue moving of sound material and awareness of major societal problems.

Key-words: *aesthetic vision, avant-garde music, integral serialism, musical language renovation, serial formula.*

In domeniul științelor socioumane, A. Toffler devine cunoscut datorită teoriei sale despre procesul de democratizare a societății globale, expusă în lucrarea *Al treilea val*. Conform autorului, evoluția acestui proces poate fi înțeleasă realizându-se o divizare a sa în trei etape, denumite valuri. Fiecare dintre acestea vor marca o creștere sau o descreștere numerică a statelor democratice asemeni unui flux sau reflux maritim [7].

În cazul culturii muzicale europene din a doua jumătate a sec. XX remarcăm o evoluție similară. Refluxul gândirii muzicale se va produce prin reconsiderarea metodelor dodecafonice de creație ale Noii Școli Vieneze și constituirea unei noi orientări în estetica muzicală – serialismul integral.

Începând cu 1950, un grup de tineri compozitori, admiratori ai lui Webern, vor veni din diverse orașe ale Europei în micul orașel german Darmstadt și se vor dedica unui adevărat cult al muzicii seriale. Este necesar să menționăm faptul că localitatea din vecinătatea orașului Frankfurt am Main nu a fost o alegere întâmplătoare. Acest mic orașel a fost completamente distrus în urma bombardamentelor americane. Tinerii compozitori – reprezentanți ai muzicii de avangardă, l-au ales pentru a sugera posibilitatea renașterii culturii muzicale chiar și în momentele sale cele mai sumbre. În astfel de condiții a fost constituită Școala de la Darmstadt, condusă de O. Messiaen și R. Leibowitz, în cadrul căreia au activat K. Stockhausen, P. Boulez, L. Nono, H. Pousseur, B. Maderna.

Unul dintre cei mai activi reprezentanți ai acestei școli este K. Stockhausen, supranumit de către critici părintele muzicii electronice. Acest calificativ Stockhausen l-a primit pentru orientarea sa către noile sonorități și pentru reușita de a fi primul autor de partitură de muzică electronică.

Până la obținerea unor astfel de performanțe, orientarea sa spre muzică a fost alimentată de studierea pianului, a vioii și a oboiului, instrumente ce l-au ajutat pe tânărul rămas orfan să supraviețuiască „fizic, mintal și spiritual”, să reziste la intemperiiile celui de-al Doilea Război Mondial [4, p.461].

În 1947, K. Stockhausen este admis la Universitatea din Köln, unde continuă să studieze pianul. În 1951 și-a obținut licența în domeniul educației muzicale la Universitatea din Köln, instituție unde a studiat filosofie, muzicologie și filologie. Suportul financiar și obținerea rezultatelor scontate i-a fost acordat în perioada studiilor universitare de muzica jazz (pe care o cânta în diverse localuri din Köln), activitatea de acompaniator și chiar cea de muncitor la uzină.

La fel de intens K. Stockhausen s-a implicat și în promovarea muzicii noi, prin care, precum toți reprezentanții serialismului integral, înțelegea realizarea unor creații în care se va face resimțită o libertate a gândirii la gradul superlativ, dar una de specialist format în domeniu, nu de amator [5].

Formula serială a servit drept pivot de bază al logicii muzicii sale, doar că gama de soluții pentru constituirea unui discurs ce l-ar reprezenta s-a extins spre toți parametrii sunetului: durată, înălțime, dinamică, timbru. În acest sens, este necesar să menționăm contribuția profesorului de compoziție Fr. Martin în formularea viziunii sale privind procesul de creație, dar și reușita ocazie de comunicare cu criticul muzical H. Eimer, datorită căruia a cunoscut opera reprezentanților Noului Școli Vieneze.

Patru direcții principale delimităm în cazul activității lui K. Stockhausen în calitate de reprezentant de vază al Școlii de la Darmstadt: 1. a studiat la cursurile de vară ale acestei școli, 2. a scris muzică în spiritul serialismului integral, 3. a participat la promovarea muzicii noi, 4. a predat noile tehnici de compoziție la cursurile de vară organizate de aceeași Școală de la Darmstadt.

Prima participare a sa la cursurile organizate în cadrul Școlii de la Darmstadt, în 1951, a constituit începutul colaborării sale cu compozitorii P. Boulez, O. Messiaen. La această manifestare a audiat creația lui Messiaen *Moduri de valori și intensități*. Lucrarea dată l-a impresionat și l-a determinat să-și continue studiile, în 1952, cu două cursuri: de estetică și de analiză, predate de O. Messiaen - compozitorul său preferat. În același an va scrie primele lucrări în care „sistemul serial generalizat la nivelul tuturor parametrilor” este deja creat [4, p.461].

În 1958, la Köln, are loc premiera unui grandios proiect muzical, unica lucrare de mari dimensiuni din domeniul serialismului integral - *Grupe pentru trei orchestre*. Din însăși denumirea acestei creații înțelegem că atmosfera mu-

zicală va fi întregită cu participarea a trei orchestre, conduse de trei dirijori. Este cunoscut faptul că doar repetiția, pregătirile pentru interpretarea lucrării în fața publicului au durat o lună de zile, în această activitate au fost implicați 109 muzicieni, iar rezultatul a fost unul neobișnuit de spectaculos: în aer plana frumusețea sonorității stereofonice, elegant ambalate în mesajul unei muzici de avangardă.

În perioada anilor '50, K. Stockhausen colaborează cu Grupul de muzică concretă al Radioului Francez, este atras de muzica experimentală, creează primele sale lucrări de muzică electronică (*Studiu I pentru sunete sinusoidale, Kontrapunkte*, 1953), participă la înființarea Studioului de muzică electronică din Köln, în cadrul căruia va activa ca colaborator, iar în 1963 – în calitate de director artistic. Această turnură spre noile posibilități oferite de către tehnica creatorului de muzică îl va determina să-și atribuie noi obligații vizavi de cultura muzicală: cea de cercetător, inventator preocupat de soluționarea unor probleme majore privind materialul sonor.

Ceva mai târziu, în 1977, K. Stockhausen își va formula problematica cercetării sale. Obiectivele majore includeau „descoperirea perpetuă a unor forme muzicale, a unor vibrații sonore și a unor ambianțe care vor oferi omului ocazia de a se minuna din nou, de a sesiza miracolul care îi oferă rațiunea de a continua să trăiască” [3, p. 462].

Unul dintre cele mai reușite rezultate ale cercetării sale din acea perioadă îl constituie creația *Hymnen* (1966), lucrare de muzică electronică total diferită de ceea ce a fost scris până atunci. Ea constituie o uimitoare aplicare a tehnicii colajului în cazul unei opere muzicale: fragmente de imnuri naționale ale diferitor state ale lumii formează tabloul în stil baroc al umanității.

Inovațiile de creație ale valorii muzicale atribuite lui K. Stockhausen țin nu doar de experimentarea la nivel de material sonor, dar și de modificarea sistemului de gândire artistică și elaborare a unor noi formule ale logicii muzicale.

Cu ocazia interpretării lucrării *Momente*, în 1965, K. Stockhausen explică conceptul *momentform* – formă a momentului, expusă în această creație a sa. Ea include toate amintirile și toate aspirațiile sale spirituale: clipele când aștepta răbdător pe culoarele Școlii din Darmstadt, dorința de a-l cunoaște pe O. Messiaen și de a studia la cursurile sale. Unele fragmente ale lucrării conțin sunetele de aplauze. Compozitorul explică că și-a dorit să creeze o lucrare mult mai complexă ca formă, într-un limbaj mult mai dens, cu un vocabular plin de conotații. După părerea sa, lucrarea *Momente* ar trebui să constituie un univers integru al emoțiilor - de la primul sunet până la efectul produs asupra publicului, exprimat prin zgomotoasele aplauze.

În contextul culturii contemporane, Stockhausen este considerat unul dintre cei mai influenți și originali gânditori ai muzicii. O caracteristică a creațiilor sale constituie reorientarea reflecției filosofice spre înțelegerea și formularea catego-

riilor timp și liberate. Acestea sunt abordate în coraport cu capacitatea muzicii de a fi foarte diversă: ea nu este numai creație de valori muzicale, ci și descriere a procesului de creație. Un alt exemplu al noțiunii de liberate, definită în limbajul sonor al creațiilor lui Stockhausen, este posibilitatea de interpretare a frazelor muzicale de la stânga la dreapta sau invers – schimbări perceptibile doar pentru interpret, dar nu și pentru public.

Un repertoriu inedit privind performanțele muzicii noi îl formează cele 11 *piese pentru pian* (1952-1956). În piesa a 11-a ideea de formă muzicală este radical modificată: pianistul interpretează doar de pe o singură foaie cu portative, pe care sunt scrise fragmente scurte, separate. De fiecare dată publicul va avea parte de sonorități inedite, deoarece compozitorul a oferit interpretului posibilitatea de a alege cu care dintre aceste fragmente să înceapă sau să termine lucrarea.

Interpreții au remarcat în lucrările lui Stockhausen formularea unui principiu de bază al muzicii de avangardă: imaginea lucrării de pe partitură este diferită de ceea ce se interpretează, suprapunerile de fragmente sonore nu bulversează publicul, ci îl conectează la momentul meditativ privind posibilitățile infinite de exprimare a frumosului muzical.

Cercetarea ontologică a muzicii îi va permite ambițiosului compozitor să formuleze, în lucrarea *Șapte zile* (1968), propria teorie privind existența unei ființe umane creatoare. Aceasta include 15 fragmente muzicale, cu care interpreții pot improviza în decursul unei săptămâni. Acest proiect muzical este deseori denumit *muzică intuitivă*, în joc fiind imaginația și conceptul de estetic al interpretului.

Cvartet de coarde – elicopter, compus și înregistrat în 1995, este un proiect mult mai ambițios, realizarea căruia a necesitat o întregă echipă de cei mai curajoși cercetători: piloții care au condus cele patru elicoptere, tehnicienii cu echipamentele lor audio și video și violoniștii. Toate acestea - pentru a permite publicului să beneficieze de o muzică creată în mișcare și la înălțime, mult mai apropiată de adevărul artistic al culturii muzicale a sec. XX.

Compozitorul P. Boulez va aprofunda cercetările lui Stockhausen, experimentând cu universul sonor al unui ansamblu diferit de grupările instrumentale tradiționale. După H. C. Schonberg, întreaga creație componistică a lui Boulez poate fi calificată drept „manual adresat compozitorilor de avangardă din întreaga lume” [6, p. 582]. La concertele în cadrul cărora erau interpretate compozițiile sale muzicienii vor asista la formularea orchestrației standard pentru muzica serială, iar publicul neavizat va fi încântat de sonoritățile pieselor scurte, create cu participarea, de cele mai dese ori, a unei grupări instrumentale ce însuma: flautul, vibrafonul, xilofonul, diverse instrumente de percuție și doar două instrumente cu corzi. Rezultanta acestei combinații instrumentale este derivata logicii sale de matematician, format la Universitatea din Lyon (1942), dezvoltată prin studiile de la Conservatorul din Paris (1943-1945) și înțelegerea metodei dodecafonice sub îndrumarea lui R. Leibowitz.

Sonata nr. 1 pentru pian (1946) este una dintre primele sale încercări de reactualizare a serialismului lui Schonberg. În această lucrare din două mișcări, cu o durată de zece minute, remarcăm, pe de o parte, stilul dramatic al unei dialectici dintre discursul armonic și deflagrațiile sonore în crescendo prin care se face trimitere la creația lui Webern și, pe de alta, reinventarea abordării unor grupe de intervale, cu respectarea principiului variației și cel al unei permanențe reînnoirii. Ulterior (în 1960), aceste începuturi de idei novatoare la nivel de creație a valorii muzicale vor fi definite în teoria lucrării în devenire.

După P. Boulez, compozitorii din generația postbelică pot fi caracterizați prin tendința depășirii frontierelor dintre state: libertatea gândirii și forța creației îi va uni într-un mediu intelectual în care le va fi ușor să-și realizeze aspirațiile profesionale. Școala de la Darmstadt este un exemplu, în acest caz, iar activitatea lui Boulez nu se va reduce doar la crearea unor lucrări originale, dar și multă perseverență în învingerea adversarilor serialismului integral, participând la diverse polemici. Activitatea dată a fost completată de studierea și predarea la cursurile de vară ale Școlii din Darmstadt și propagarea muzicii contemporane printr-un șir de concerte organizate la Paris, cunoscute cu denumirea *Domaine musical*.

Piesa în trei mișcări *Polyphonie X* (1950-1951), scrisă pentru 18 instrumente, divizate în 7 grupe, a reușit să aducă în fața publicului unul dintre cele mai abstracte limbaje muzicale. Însăși denumirea lucrării, însoțită de cel mai răspândit simbol al necunoscutei matematice *X*, sporește misterul înțelegerii melanjului maximal al parametrilor sonori. Efectul a fost unul neașteptat pentru compozitorul cu o gândire atât de progresistă: jumătate din spectatori strigau în semn de protest și imitau diverse sunete din natură, iar alții aplaudau foarte mulțumiți și strigau bravo. După doar două interpretări, autorul și-a retras lucrarea, declarând-o mult prea teoretică și motivând că o va redacta.

Amintim un caz identic – prima audiție a *Ritualului primăverii* de I. Stravinski. În acest context, fiind unul dintre admiratorii lui Stravinski, dar și printre primii teoreticieni care a analizat organizarea ritmică a lucrării date (rezultatele au fost publicate în studiul *Stravinski demeure*), P. Boulez a încercat să aducă o explicație teoretică acestei polivalente atitudini a publicului față de inovațiile culturale, formulând sintagma *corespondere a operei la gândirea epocii din care face parte*. O altă idee a sa privind statutul valorii muzicale a unei lucrări de avangardă este că opera contemporană nu are menirea de a emoționa publicul, ci de a-i forma un atare punct de vedere. Precierile pro sau contra unei opere muzicale de avangardă reprezintă, după părerea sa, expunerea punctelor de vedere ale publicului - lucru normal pentru o societate contemporană.

În 1955, în cadrul unui festival organizat la Baden-Baden, a fost interpretată în premieră una dintre lucrările sale de succes *Le marteau sans maître*. Acest

ciclu vocal-instrumental, scris pe versurile lui R. Char, este un omagiu adus lui Schonberg, amintind structural de *Pierrot lunaire*: trei poeme ce corespund celor trei părți, geometria variabilă a materialului sonor, prezența citatelor instrumentale în partea a III-a.

În 1962, în fața spectatorilor de la Festivalul de muzică contemporană de la Donaueschingen, P. Boulez va dirija propria compoziție *Pli selon pli*. Creată pentru voce de soprano și orchestră, în părți care corespund unui poem scris de St. Mallarmé, această compoziție a cunoscut diverse variante și modificări până în 1990. Ea este un succes al activității de îmbinare a muzicii cu poezia, îndelungata sa perfectare va transpune în practică ideea de „work in progress” de care s-a atașat P. Boulez încă din 1964 [4, p.63]. Prin urmare, asistăm la geneza teoriei de *lucrare în devenire*, care, pe de o parte, este modificare a unei lucrări pe parcursul mai multor ani, iar pe de altă parte – un șir de permutări sonore ce se produc în interiorul operei chiar în timpul interpretării sale. Astfel, la baza acestei teorii a lucrării în devenire stau două concepte ce traduc dualitatea gândirii lui P. Boulez: 1. conceptul unei opere care poate fi dezvoltată la infinit și 2. conceptul de modificare a lucrării în sine prin metoda șirului „de oglinzi ale unui prim stadiu” [4, p. 63].

În lucrarea *Répons* (1981, 1982, 1984) această teorie va fi realizată în practică prin interpretarea unui grup de soliști-instrumentiști, a unei orchestre și a unui sistem electro-acustic, în componența căruia va intra un computer și șase difuzoare. Structural, lucrarea include: o introducere, opt părți și o coda. Denumirea acestei compoziții este inspirată din muzica medievală creștină, cântul gregorian, în cadrul căruia este prezent dialogul dintre preot și credincioși. P. Boulez va prelua acest principiu pentru a comunica publicului, prin intermediul limbajului sonor ideea de dialog colectiv, prin care dorea să se înțeleagă acțiunea de transmitere a unui mesaj de la o singură persoană la un grup de persoane. Lucrarea se interpretează cu participarea a șase soliști (2 pian, o harpă, un vibrafon, un xilofon, un țambal și un glockenspiel) și un ansamblu de 24 de instrumentiști situați în centru. Discursul muzical este constituit din dialogul dintre solist și orchestră. Enunțul devine mult mai complex, pe parcurs, prin schimbarea de replici dintre soliști și sunetele înscrise la computer. În final înțelegem că compozitorul nu și-a dorit crearea unui dialog linear de tipul emițător – receptor, ci unul în cascadă, precum imaginea multiplicată în mai multe oglinzi.

În termeni de specialitate, P. Boulez își va explica propria creație prin noțiunea de antifonie, înțelesă ca unificare a ceea ce realizează interpreții și orchestra în scenă și produsul sonor obținut cu ajutorul tehnologiei informaționale.

Triada reprezentanților de vază ai Școlii de la Darmstadt este completată de numele compozitorului italian Luigi Nono, personalitate total diferită prin orientările politice de colegii săi, dar identică sub aspectul realizării idealului de propagare a muzicii noi. Acest creator de valori muzicale contemporane, prin

opera sa și atitudinea activă vizavi de problemele sociale, este un novator și un apărător al ideii de libertate și drepturi ale omului. Despre creația lui P. Boulez am menționat că este un tip de dialog multifazetal, o comunicare de la singular spre plural, cu sublimă ecouri sonore. Muzica lui L. Nono, la nivel de comunicare axiologică, reprezintă un cu totul alt tip de dialog – creatorul este cel care vorbește din numele mulțimii. Se revine la linearitate, dar una realizată în crescendo, pentru a mișca spiritele, pentru a determina o luare fermă de atitudine capabilă să producă marea schimbare.

În acest sens, L. Nono este susținătorul și continuatorul ideii lui Webern că muzica nu trebuie să fie frumoasă, ea trebuie mai întâi de toate să fie adevărată. Prin termenul „adevăr”, utilizat cu semnificația de categorie estetică, L. Nono tinde să exprime capacitatea valorii muzicale de a reda particularitățile unui atare timp istoric, de corespundere întocmai perioadei existențiale a creatorului [2].

Această orientare stilistică, specifică creației lui L. Nono, este o reușită îmbinare dintre talent, muncă și perseverență. Aici mai este necesar să adăugăm contribuția unor dascăli, de care compozitorul italian își va aminti în diverse discuții cu presa și despre care va vorbi cu mult respect: G. Malipiero, B. Maderna, H. Scherchen. L. Nono a fost timp de 17 ani elevul profesorului de compoziție G. Malipiero, un bun cunoscător al muzicii clasice, dar și al creațiilor noi din domeniul culturii muzicale. După L. Nono, anume acest dascăl i-a lărgit „orizonturile culturale” și l-a făcut să cunoască tot ce era mai valoros din istoria muzicii - de la creația lui Verdi până la cea a lui Schonberg.

În 1946, la Roma, L. Nono face cunoștință cu B. Maderna, tânăr compozitor venețian, care îi va deveni foarte curând prieten și unul dintre principalii interpreți ai creațiilor prezentate în cadrul Școlii de la Darmstadt. Doi ani mai târziu, L. Nono și B. Maderna vor frecventa cursurile de dirijat ale profesorului H. Scherchen, unul dintre cei mai respectabili specialiști din acest domeniu.

La începutul anilor '50, L. Nono își va anunța viziunea postdodecafonică prin scrierea unui șir de creații muzicale, în care tehnica serială se îmbină cu lirismul mediteraneean. Drept exemple menționăm: *Polifonica-monodica-ritmica* (1951), *Composizione per orchestra* (1952), *Due espressioni per orchestra* (1953), *Incontri* pentru 24 instrumente (1954), *Canti* pentru 13 instrumente (1955).

Teoretic, L. Nono își va formula creația prin sintagma „acțiune scenică”, mai adecvat pentru lucrările sale în care totul este într-o mișcare orientată spre conștientizarea unor probleme majore ale unei societăți saturate de ororile fasciste. Această orientare ideologică în creația sa, una de adevărat combatant pentru pace și înțelegere dintre popoare, este prezentă chiar în denumirile lucrărilor. *Il canto sospeso* (1956), pentru soprană, alto, tenor, cor mixt și orchestră, prin densa polifonie și îmbinații sonore create prin apelarea la șirul Fibonacci (1, 2, 3, 5, 8 ...), exprimă ideea unui cântec întrerupt. Mesajul lucrării este cutre-

murător, având la bază un text literar alcătuit din fragmente de scrisori de adio ale condamnaților la moarte, executați de armata fascistă, a celor care în mod conștient se sacrificau pentru un scop măreț – pentru ca viitoarele generații să trăiască într-o societate liberă.

Acțiunea scenică, în două acte și 11 tablouri, din *Intolleranza* (1960) transmite publicului emoțiile imigrantului, lucrător în minele franceze, care nu a reușit să-și obțină libertatea de a reveni în țara natală. Această lucrare exprimă în limbaj muzical manifestul compozitorului față de intoleranță, opresiune și încălcarea drepturilor omului.

Problemele poporului îl interesau pe Nono atât de mult încât își permitea să organizeze discuții cu angajații de la fabrici și uzine pentru a le afla doleanțele. Era un tip de cercetare de teren, similară celei efectuate de către etnologi, dar, spre deosebire de culegătorii de folclor, Nono nu era interesat de autenticitatea unor valori populare, ci de cunoașterea, direct de la sursă, a problemelor sociale. În cadrul unei astfel de întruniri dintre angajații companiei Fiat și compozitor a fost exprimată dorința ca muzica de la teatre și operă să atragă atenția autorităților asupra problemelor clasei muncitoare. În 1960, această adresare colectivă și-a găsit formula sonoră în lucrarea *Fabricca Illuminata*. Sub aspect cromatic, remarcăm, în cazul acestei opere muzicale, trecerea de la sonoritățile ce exprimă ura și suferința la un final luminos prin care este redată încrederea în viitor.

În 1968, L. Nono refuză să participe la Bienala de la Veneția, gest motivat prin tendința de a crea o muzică care ar fi mult mai aproape de muncitori, „ușor transportabilă în stradă sau în uzine” [4, p.345]. Astfel, în repertoriul creațiilor sale componistice ale anilor '60 vor apărea lucrări de muzică electroacustică. Realizarea lor pe bandă de magnetofon a constituit soluția pentru ca aceste lucrări să fie cât mai aproape de public. Drept urmare, se va produce o reformare și o schimbare a mediului de audiere a lucrării, motivată, pe de o parte, de tehnica acelor timpuri, iar pe de alta – de spiritul novator al autorilor de muzică avangardistă. În acest sens, facem referință la *Un volto del mare* (1968), scrisă pentru voci recitative, soprano și bandă magnetică, *Non Consumio Marx* - creată prin montaj de diverse slogane și sunete electronice (1969).

Cea mai mare parte a vieții sale L. Nono a locuit în orașul natal Veneția. Despre acest oraș va mărturisi că este plin de diverse sunete, care în unison formează o muzică originală. Este o muzică în dezvoltare, plină de magie, creată din tot ce poate fi perceput de auzul uman: apa mării, pereții clădirilor, sunetele clopotelor. Pe timp de ceață aceste sunete persistă în aer într-un îndelung ecou, alcătuiind un câmp sonor perfect.

Acest univers muzical, de planare a sunetelor în aer, l-a inspirat pe L. Nono în crearea acțiunii scenice *Io, Frammento dal Prometeo* (1981). Lucrarea reprezintă o reușită îmbinare de sunete de instrumente, voce umană și live electronic.

Pentru interpretarea ei a fost creată o decorațiune scenică specială, asemenea unei bărci masive, unde instrumentiștii și soliștii vor avea rol de personaje vocale. În această operă, interpretul nu stă pe scenă, dar la o anumită înălțime, pe un suport special. Astfel, muzica este derivată procesului de formare a unei splendide sonorități spațiale. Complexitatea lucrării este sporită și de faptul că unii interpreți se află în sală, printre ascultători, și participă la schimbul de informație sonoră.

Activitatea politică a lui Nono i-a oferit dese vizite în fosta URSS. Avea un respect deosebit pentru cultura rusă, iar pentru tinerii compozitori avangardiști - susținerea și încurajarea de a lupta pentru a-și apăra propriile creații. Un transfer ideatic - axiologic a fost realizat prin colaborarea sa cu Iu. Liubimov, pe atunci (în anii '70) regizor principal al Teatrului *Taganka*. În 1975, L. Nono va propune Teatrului din Milano să-l invite pe Iu. Liubimov pentru a participa la pregătirea premierei noii sale lucrări *Al gran sole carico d'amore* (1975), acțiune scenică scrisă pentru a fi interpretată de soliști, cor mare, cor mic, orchestră și bandă magnetică. Această activitate de colaborare cu L. Nono a fost, pentru regizorul rus, o participare la procesul de căutare permanentă a unor forme noi, în care vocea umană și sunetele instrumentelor tradiționale se contopeau cu cele ale instrumentelor electronice. Se producea acea readaptare a unui canon învechit - opera în ceva mai nou și mult mai aproape de public.

În arhiva compozitorului, păstrată și îngrijită de soția sa Nuria, se păstrează nu doar lucrări scrise pe note, ci și diverse schițe ale unor desene adresate dirijorului. L. Nono considera că astfel de explicații schematice sunt obligatorii pentru un compozitor contemporan, deoarece înțelegerea conceptuală a lucrării de către dirijor ar permite interpretarea corectă a ideii artistice și ar asigura succesul comunicării cu publicul.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Flew A. *Dicționar de filozofie și logică*. București: Humanitas, pp. 203, 315.
2. François-Sappey B. *Istoria muzicii în Europa*. ed. Matei Bănică. București: Grafoart, 2007, pp. 148 -162.
3. Gagim I. *Știința și arta educației muzicale*. Chișinău: ARC, 2007, pp. 186-209.
4. Goléa A., Vignal M. *Dicționar de Mari Muzicieni*. Traducere și completări privind compozitori români Oltea Șerban- Pârâu. București: Univers Enciclopedic, 2006, pp. 426-430.
5. Kendall A. *Cronica muzicii clasice*. Oradea: Editura Aquila, 2007, pp. 220-229.
6. Schonberg Harold C. *Viețile marilor compozitori*. București: Editura Lider, 2007, pp. 560-577.
7. Toffler A. *Al treilea val*. București: Editura Politică, 1983, pp. 43-53.

CONTEMPORARY CRITICISM OF ÉMILE DURKHEIM'S CLASSICAL THEORY OF SUICIDE

Wojciech ŚWIĘCH,
*Master of Arts in International Relations,
Jagiellonian University of Cracow, Poland*

Rezumat

Obiectivul acestui articol este de a demonstra că criticile contemporane ale teoriei clasice a suicidului elaborată de E. Durkheim este pe deplin justificată. Controversele ce țin de opera lui Durkheim vizează înțelegerea condiționalității istorice și sociale. Teoria cercetătorului francez este pe alocuri interpretată fie într-un sens riguros, fie mai puțin corect, și, deci, trebuie de ținut cont de dezvoltarea metodologiei științelor sociale care s-a produs în ultimul timp.

Cuvinte-cheie: suicid, teorie sociologică, critică, fenomen social, teoria clasică, familie, societate.

The problem of suicide is a social phenomenon, which plays an important role in the life of the community. Some scientists have claimed that the study of suicide should be considered a separate science, because of the complexity of this problem, describing it as suicidology [6, p. 744]. Brunon Hołyst shows even conditions justifying the establishment of a new scientific discipline [7, pp. 44-47].

This article refers to the methodological aspects of the early research on the phenomenon of suicide and to disputes concerning the concept based on a model of social integration, deriving from the classical theory of Émile Durkheim. This French sociologist is the author of the book devoted to suicide under the title *Le suicide. Étude de sociologie* was published in 1897. Despite the fact that the book in question was written more than a hundred years ago, it has been still very often cited but at the same time it is still constantly subjected to criticism. However, it proves rather the recognition of Durkheim, as he continues to inflame the minds of scientists, although his work was published in the late nineteenth century. One could therefore say that whether a work is really brilliant, or not it is not determined by the critic but time. This does not restrain modern scientists from writing and arguing in the pages of reputable scientific journals about the achievements of Émile Durkheim. However, there is no doubt that a large proportion of the scientific progress would be impossible, if it were not for independent and having different mindset people. If Émile Durkheim lived, he would have reason to be proud that he contributes and adds to the progress and scientific achievements of many university lecturers.

According to the Frenchman the suicide is not an effect of individual predisposition to self-destruction. This phenomenon is mainly conditioned by the situation of social groups to which the suicides belong, and are affected by

the characteristics of the society. What is more, Durkheim distinguished four basic types of suicide:

- egoistic suicide, which is the result of insufficient integration of the individual with the group and the community [4, pp. 194-273],
- altruistic suicide as a result of too strong relationship of suicide with the community, with its aims and interests,
- anomic suicide, which is the result of the phenomenon of social disintegration, manifested by escalation of suicide,
- fatalistic suicide, which occurs when tragic situation in which it seems there is no way out, have forced an individual to commit suicide [8, pp. 45-46].

Durkheim's ideas have been criticized, among others, in the renowned journal "Sociological Theory" in the article *The Return of the Native: A Cultural and Social-Psychological Critique of Durkheim's Suicide Based on the Guarani-Kaiowá of Southwestern Brazil*, by Cynthia Hamlin and Robert Brym. They consider that Durkheim had too uncritical approach to primitive tribes. According to the French scientist, suicide in this type of community, characterized by harmony and simplicity, and thus the mechanical solidarity, is rare or almost never occurs. Hamlin and Brym dispute those, pointing to the high rate of suicide in the Guarani-Kaiowá tribe that inhabits for example Brazil [5, pp. 42-44].

Furthermore authors of the article in "Sociological Theory" disagree with Durkheim also in another aspect. Frenchman has argued that the choice of methods of suicide can not be explained sociologically. Hamlin and Brym do not agree with this, because 90% of suicides in the Guarani tribe of Mato Grosso do Sul are committed by hanging, i.e. jejuvy (body of suicide do not hang in the air but remains in contact with the ground). On this basis, these authors argue that the way of suicide among members of the Guarani-Kaiowá is culturally determined [5, pp. 51-53].

However, it should be noted that there is no general rule, which may apply to all communities. Just take a book of Ruth Benedict under the title *Patterns of Culture*, to see that you can always find a group, which completely escape from the way of thinking that seems obvious to us. Moreover, the Amazon is inhabited by the world's largest amount of unknown tribes that are isolated from civilization as we know it. Examination of these tribes could therefore lead to the overthrow of many scientific theories and there would be probably dispute whether you have selected the appropriate research methodology.

Among those who do not entirely agree with Durkheim are also Howard I. Kushner and Claire E. Sterk, what they expressed in the article *The Limits of Social Capital: Durkheim, Suicide, and Social Cohesion* published in the "American Journal of Public Health". These French scientists believed that social disintegration leads to an increase in the number of suicides. Thus, women, due to the roles they play in the family and in society, are less at risk of suicide. Because they are

not exposed to the harmful effects of urban life and modernity. Durkheim showed that in Europe the rate of suicide among men is 4 times greater than among women. These proportions have not changed to the present day. However, Kushner and Sterk pointed out that Durkheim did not take into account the unsuccessful suicide attempts (according to them, women are slightly more than 2 times more likely to do suicide). According to the authors from the magazine, because of discrimination against women, a large proportion of their suicide attempts and suicide can be classified under the concept of a fatalistic [9, pp. 1140-1141].

Kushner and Sterk also have questioned the French views on the issue of suicide among soldiers. According to them, suicide among soldiers should be considered in the fatalistic category of suicide rather than altruistic, and what Durkheim should have discovered on the basis of typology adopted by him. In their opinion suicide among soldiers included in official data can not be regarded as an expression of devotion. They concern mainly the situation which is not related to the battlefield. For this reason they are rather fatalistic suicide. In addition Kushner and Sterk claim that Durkheim should be aware that the soldiers sacrificing their own life for their comrades in arms are never usually included in any official statistics of suicide [9, pp. 1141-1142].

Richard M. Carpiano and Brian C. Kelly took the defense of Durkheim, by publishing in "American Journal of Public Health", the letter titled *What would Durkheim to?*. They have claimed that Kushner and Sterk did not pay attention to the fact that Durkheim was also involved in the issue of balance, in which levels of social integration would achieve the so called "organic equilibrium" consistency and individuality, which could prevent the social pathology. Thus, according to Carpiano and Kelly a high suicide rate among women and military personnel is not evidence that excessive integration pushes people to suicide. In their opinion it rather proves Durkheim's argument that both too small and far-reaching integration can be unfavorable [3, p. 2121].

However, this has not ceased the verbal skirmish between scientists. Kushner and Sterk stated that they did not dispute the typology proposed by the French and their criticism of the article was baseless and resulted from reading the text of their article without understanding. They reiterated their view that Durkheim had incorrectly classified suicide among the military and also in their opinion had made trivialization of the suicidal behavior of women. Besides they have decided that they did not like the way in which the achievements of Durkheim were quoted and uncritically accepted only in order to support such a vague thought constructions as "social capital". Response of Kushner and Sterk was full of sarcasm. They have advised Kelly and Carpiano to re-read *The Limits of Social Capital: Durkheim, Suicide, and Social Cohesion* [10, p. 2121].

It should be mentioned that Kushner in terms of suicides among soldiers has not changed views and even in the following years he has strengthened his beliefs.

Evidence of this is the article *Suicide, social integration, and masculinity in the US military*, which was published with Harold Braswell in the journal "Social Science & Medicine". In the aforementioned article, the authors have drawn attention to high suicide rate in the US Army. At the same time they have appealed to Durkheim, who was again criticized for incorrectly qualified suicide of the armed forces members [1, pp. 531-532]. According to them, the soldiers' behavior is impacted primarily by their way of life, characterized by extreme masculinization, aggressiveness and a total ideologisation. Also, the issue of military morale negatively affects the soldiers as they do not speak openly about their traumatic experiences and psychological problems. Kushner and Braswell also found that the soldiers feel a strong connection with the comrades in arms, but at the same time they do not have very good contact with the outside "normal" society (their integration with it is therefore weak). As a result, it causes a fatalistic atmosphere in the army, which is reflected in a high suicide rate among soldiers [1, pp. 530-536].

Durkheim believed that at his times low participation of women in public life was associated with fewer suicides among the female when compared to men. This thesis has been criticized by Patrick Nolan and the other co-authors of the article *Sex and Suicide: A Cross-National Test of the Convergence Hypothesis*, which appeared in the "Sociation Today" in 2008. In this magazine showed therefore the hypothesis that a higher level of involvement of women in the public sphere, should result in an increase in the amount of suicides among female to a similar level among males. In the "Sociation Today" were analyzed statistical data from many countries with different levels of female emancipation, their participation in the labor market and social life. Results of the comparisons have shown, according to the authors of article incorrect assumptions of Durkheim, and hence the theory and the arguments proclaimed by Frenchman were subjected to falsification [11].

This criticism was continued by Patrick Nolan, Jennifer Triplett and Shannon McDonough in the article *Sociology's Suicide: A Forensic Autopsy?*, which was published in "The American Sociologist," in 2012. The authors reminded that Durkheim is one of the most important figures in the world of science and widely considered to be one of those "Holy Trinity" of sociology. However, they believe if the Pope's views were corrected, why it should be different in the case of Durkheim [12, p. 293]. In the text there is showed irrational reliance on the book *Le suicide. Étude de sociologie* threatens the good reputation of sociology. The article expressed the opinion that the work of the Frenchman is useless, though actually it can be useful to show students how research should not be carried out. In addition, Nolan, Triplett and McDonough in psychology are trying to find an explanation why the ideas of Durkheim, though incorrect, are still living. According to them, the scientists have simply lack of the courage to oppose the views proclaimed by one of the founding fathers of sociology [12, pp. 294-305]. One could say that the authors of publication in "The American

Sociologist,” have the courage, but also perhaps some complexes, as by provocative statements are trying to draw the attention of the scientific world. Thanks to this for sure, but it is not known for how long, they have made their mark in many works in which they were cited. However, it is unknown whether in a few years someone will remember them.

More convincing seems to be thesis that Włodzimierz Adam Brodniak presented in the article titled *Kontrowersje wokół socjologicznych koncepcji samobójstw*, published in the journal “Suicydologia”. According to the Polish scientist the controversy surrounding views of Durkheim occur due to the fact that he does not recognize the historical and social conditions in which they were created. As a result, it is easy to lack in understanding of the concept proclaimed by the French. It must be remembered that since the end of the nineteenth century, there was a considerable social change and issues such as divorce, religion, family or the place of women in society are perceived differently. Mass media play nowadays a huge role in contributing to changes in norms, values and attitudes towards suicide [2, p. 16].

Besides the classical theory of suicide is too literally interpreted, which also leads to false, and sometimes even opposing conclusions. Hence it is at times difficult to realize that the researchers analyze the book *Le suicide. Étude de sociologie* [2, pp. 15-16].

It is also significant that since the publishing of Durkheim’s book it has been over a hundred years. During this period, there has been a tremendous growth of social science methodology and a large contribution to this advances have technology and computer. Therefore, it is easy to criticize the study of the nineteenth century, in a situation when you have a tool, which Durkheim probably had not even dreamed of. Many of his critics would have incurred fail, if they could not use a computer to analyze the data.

Moreover, according to Brodniak, misunderstandings can arise from the fact that many researchers have not read the original works of Durkheim and they usually reach out for the translation in English [2, p. 17].

Frenchman’s concepts are still useful, as evidenced studies carried out by Christine Tartaro and David Lester and subsequently published in the article *An application of Durkheim’s theory of suicide is a prison suicide rates in the United States* in the journal “Death studies”. They showed that Durkheim’s theory explains a lot better level of suicides among prisoners than in the general population [14, pp. 413-422].

Saxby Pridmore and Garry Walter express in the article *Culture and suicide set points*, published in the “German Journal of Psychiatry” in 2013, positive attitude towards the results of Durkheim. Frenchman suggested that culture, in particular the norms and values shared by a group, are important in terms of suicide. His analysis showed that the lowest level of suicides in Europe is in Italy, and then successively in England, Norway and Sweden, and the highest in France. Overview of the

World Health Organization in 2011 shows that in this kind of “ranking” countries there has been no change in the basis of positions [13, pp. 143-144].

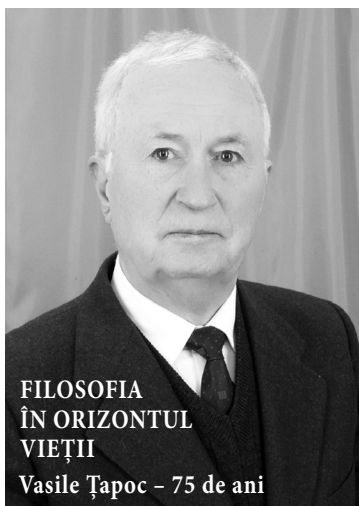
However, one should not have too negative approach towards the opinions of people who are skeptical about the concept of Durkheim. You can in fact say that among scientists there is no harmful criticism. No criticism brings in fact harm for science. The eminent French sociologist took up the issue of suicide quite comprehensively, as evidenced by the size of his fundamental work in this area, i.e. *Le suicide. Étude de sociologie*. There will always be some inaccuracies in it that you can point out on several pages the article. Anyway, no theory of suicide will never verify in a hundred percent, taking into account the specific characteristics of societies, changes taking place in them and cultural variables. Durkheim's theories should be more appreciated, because to some extent, they are still useful in various fields of science. It is impossible to forget about the Frenchman on academic lectures, although his fundamental work of suicides was published at the end of the nineteenth century.

BIBLIOGRAPHY

1. Braswell H., Kushner H. I., Suicide, social integration, and masculinity in the U.S. military. In: *Social Science & Medicine*, February 2012, Volume 74, Issue 4, p. 530-536.
2. Brodniak A., W., Kontrowersje wokół socjologicznych koncepcji samobójstw. In: *Suicydologia*, 2005, Volume 1, no. 1, p.15-17.
3. Carpiano R. M., Kelly B. C., What Would Durkheim Do? A Comment on Kushner and Sterk. In: *American Journal of Public Health*, December 2005, Volume 95, No. 12, p. 2121.
4. Durkheim É., Samobójstwo. Studium z socjologii, Warszawa: Oficyna Naukowa, 2006, p. 194-273.
5. Hamlin C. L., Brym R., J., The Return of the Native: A Cultural and Social-Psychological Critique of Durkheim's Suicide Based on the Guarani-Kaiowá of Southwestern Brazil. In: *Sociological Theory*, March 2006, Volume 24, Issue 1, p. 42-44, 51-53.
6. Hołyst B., Kryminologia, Warszawa: LexisNexis, 2009, p. 744.
7. Hołyst B., Suicydologia, Warszawa: LexisNexis, 2012, p. 44-47.
8. Jarosz M., Samobójstwa: ucieczka przegranych, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004, p. 45-46.
9. Kushner H. I., Sterk C. E., The Limits of Social Capital: Durkheim, Suicide, and Social Cohesion. In: *American Journal of Public Health*, July 2005, Volume 95, No. 7, p. 1140-1142.
10. Kushner H. I., Sterk, C. E., Kushner and Sterk respond. In: *American Journal of Public Health*, December 2005, Volume 95, No. 12, p. 2121.
11. Nolan P., Irwin K., Triplett J., McDonough S., Guerrero-Arnold E., Sex and Suicide: A Cross-National Test of a Convergence Hypothesis. In: *Sociation Today*, Spring 2008, Volume 6, No. 1, <http://www.ncsociology.org/sociationtoday/v61/suicide.htm> (date of visit: 06.01.2015).
12. Nolan P., Triplett J., McDonough S., Sociology's Suicide: A Forensic Autopsy?. In: *The American Sociologist*, October 2010, Volume 41, No. 3 p. 292-305.
13. Pridmore S., Walter G., Culture and suicide set points. In: *German Journal of Psychiatry*, December 2013, Volume 16, Issue 4, p. 143-144.
14. Tartaro C., Lester D., An application of Durkheim's theory of suicide to prison suicide rates in the United States, In: *Death studies*, June 2005, Volume 29, Issue 5, p. 413-422.

FILOSOFIA ÎN ORIZONTUL VIEȚII.

VASILE ȚAPOC – 75 DE ANI
Chișinău, BNRM, 2014. 230 p.

Prin lucrarea nominalizată, profesorul universitar, doctor habilitat în filosofie Vasile Țapoc a demonstrat încă o dată că Domnia Sa face totul la maximum și nu doar cantitativ, dar și calitativ, mai ales atunci când ne referim la consolidarea domeniului Filosofiei și Metodologiei Științei. Este evident de asemenea și faptul că profesorul Vasile Țapoc a preluat și menține traiectoria celor mai actuale căutări ale filosofiei. Ediția jubiliară încununează munca asiduă, rodnică și prodigioasă a profesorului din cadrul Departamentului Filosofie și Antropologie al Facultății de Istorie și Filosofie de la USM.

Lucrarea de față este alcătuită din patru compartimente. Primul compartiment, intitulat *Filosofia*

în orizontul vieții: studii și relatări, cuprinde trei subcapitole. Subcapitolul *Farmecul filosofiei române și nu numai...* este consacrat filosofiei românești, știindu-l pe profesorul universitar Vasile Țapoc un aprig promotor a tot ce este românesc. Cu o deosebită plăcere citim articolele dumnealui despre marii filosofi români Constantin Noica, Mihai Eminescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, Lucian Blaga, Constantin Rădulescu-Motru, Ștefan Lupașcu s.a.

Profesorul Vasile Țapoc are meritul de a-l ajuta pe student în cunoașterea de sine, în formarea sentimentului de dragoste de sine, în implicarea sinelui în însușirea interesată a cunoștințelor și experiențelor altora, mai precis a celor ce s-au manifestat prin lansarea de valori (p. 12). Prin realizările sale, într-un fel sau altul, dumnealui provoacă tânăra generație de „filosofi” să tindă la mai mult, să promoveze studierea filosofiei, aceasta fiind de-a lungul veacurilor „... eficiența conceptuală, metodologică, pragmatico-terapeutică în cadrul culturii, care împreună cu știința, religia și literatura condiționează formarea conștiinței umane”.

Cu un deosebit entuziasm ne vorbește despre marele poet național Mihai Eminescu. V. Țapoc cataloghează moștenirea filosofico-literară a lui Eminescu ca „un imbold care s-a răsfrânt și a lucrat și continuă să se răsfrângă și să lucreze asupra spiritualității noastre” (p. 27). Menționează de asemenea și faptul că „a lipsi cultura de aspectul național, fără a-i da aspectul valoric general-uman, înseamnă a o arunca în anonimul cosmopolitismului” (p. 29).

Fiind președintele fundației „Ștefan Lupașcu” din Republica Moldova, Domnia Sa face o analiză a epistemologiei, logicii și dialecticii în interpretarea problemei cunoașterii în viziunea lui Ștefan Lupașcu. În articol se evidențiază necesitatea efectuării unei explicații cu privire la principiile ce determină gândirea logică și filosofică a savantului Ș. Lupașcu, precum și principiile gnoseologice ale fizicii secolului XX, care l-au influențat pe filosof în postulatele sale. Nu este ușor să înțelegem opera filosofului francez de origine română, însă V. Țapoc face unele lămuriri spre a face lumină în vasta operă a lui Lupașcu. Pe deplin conștient de faptul că în lumina noilor descoperiri științifice procesul cunoașterii trebuie refondat din punct de vedere logic și epistemologic, Lupașcu lansează ipoteza unei validări și valorizări a naturii contradicției, despre care ne vorbește și V. Țapoc, acordându-i acesteia rolul de factor euristic cu mare putere predictivă în domeniul cunoașterii științifice. Iar acest lucru nu îl putea realiza decât dacă își asuma riscul de-a relata fundamentarea filosofică absolutistă a logicii aristotelice. Vasile Țapoc a studiat lucrările marelui Ștefan Lupașcu, pentru a impune opera acestuia comunității specialiștilor, iar mai apoi și publicului larg.

O altă temă de cercetare pe care o abordează profesorul V. Țapoc este cea dedicată integrării europene, în mare parte unității culturale a poporului din stânga și dreapta Prutului, „una din căile spre integrarea europeană rămâne a fi revenirea la tradițiile culturii românești și îndeosebi ale celor filosofice din perioada interbelică” (p. 53). Patriotismul lui Vasile Țapoc se manifestă prin afirmațiile dumnealui: „Integrarea europeană nu presupune nici contopirea culturilor, care prin definiție trebuie să rămână originale, deci eterogene, și nici anihilarea limbilor care sunt purtătoarele acestor culturi, sarcina noastră, a intelectualilor din toate sferile de activitate, constă în ridicarea culturii naționale la nivelul valoric al culturilor europene” (p. 53).

Ideile despre integrarea europeană le găsim în articolul „Integrarea europeană și tradițiile culturale românești”, unde pune accentul pe faptul că „vom putea îmbunătăți imaginea despre noi pe plan internațional și ocupa locul meritat în comunitatea statelor europene numai prin procedura vindecării de obiceiuri nocive” (p. 55).

Interesul viu pentru problemele filosofiei contemporane și tratările filosofilor contemporani sunt foarte bine vădite în lucrările sale, despre filosofia lui Galton Bachelard, Alexandre Koyre, Edmund Husserl, Martin Heidegger, a filosofiei americane R. W. Emerson, H. D. Thoreau, Ch. Peirce, W. James, J. Dewey, R. Rorty ș.a.

În articolul *Galton Bachelard despre dialectica spiritului științific* autorul ne vorbește despre orientarea contemporană a realismului integral al lui Bachelard, despre dialectica și epistemologia lui, despre cultura rațională și cea științifică. Asemănarea este foarte evidentă dintre filosofia științei pe care o promovează V. Țapoc și rolul filosofiei științifice a lui G. Bachelard. Totodată V. Țapoc accentuează legătura complexă dintre „filosofia noului spirit” și știință, care constă în strânsa interdependență și intercondiționare, considerându-le pe ambele „expresii complementare ale creației spiritului uman” (p.57). Tot în acest context filosoful V. Țapoc menționează importanța creșterii raționalității gândirii științifice ce include o permanentă perfecționare a cunoștințelor și dialectica spiritului științific contemporan, căreia îi revine funcția formativ-educativă a științei din zilele noastre.

Altă abordare a lui Vasile Țapoc, pe care o face în articolul *Alexandre Koyre despre metamorfozele spiritului european*, este noua viziune asupra cunoașterii științifice a lui Al. Koyre și contribuțiile de filosof și istoric al științei ale acestuia ce stau la baza dezbaterilor contemporane privind raportul dintre continuitate și discontinuitate în evoluția istorică a științei, precum și baza principiului unității gândirii filosofice și celei științifice. Studiind istoria spiritului european și aspectul cultural al acestui areal geografic, V. Țapoc supune cercetării fenomenele ce se condiționează reciproc: apariția filosofiei și nașterea democrației, precum și răspândirea culturii prin învățământ și educație la care ar trebui să contribuie într-o măsură mai mare și statul nostru. Cercetătorul susține și ideea celor care afirmă: „Orientarea rațională spre adevăr, bine și înțelepciune divină pătrunde în toate sferele vieții umane. În așa fel egoismul a depășit prin speranțele de bine și frumos, prin orientare spre autodepășirea condiției native și altruism – singurul capabil să ducă la realizarea transcomuniunii dintre societăți, popoare, culturi și credințe” (p. 59) (trimiterea 2 la sfir. Art.).

În publicația *Edificarea și dezvoltarea fenomenologiei: contribuții heideggeriene*, V. Țapoc analizează filosofia lui Edmund Husserl, fondatorul metodei și a filosofiei fenomenologice, și anume despre desemnarea căii capabile să elaboreze o nouă filosofie științifică bazată pe întemeierea logicii „pure” a cunoașterii științifice. Filosofia husserliană, fenomenologia „pură” sau „transcendentală” l-au fascinat profund pe V. Țapoc și reflectarea asupra acestei filosofii, deloc ușoară de înțeles, denotă intenția filosofului de a pătrunde în esența filosofiei lui Ed. Husserl.

Vasile Țapoc a mers și mai departe cu abordări originale, și anume cu tratarea filosofiei americane. Filosofia americana l-a copleșit prin centrarea acestora pe conceptul de „încredere în sine”, prin care pune existența omului în funcție de gândirea sa, dirijată de propria voință. „Încrederea în sine și asumarea responsabilității individuale constituie calea emancipării de conformismul din societate, de imitația sterilă, de existența falsă” (p.67). Autorul relatează și despre valoarea, originalitatea și potențialitatea educativ-formativă a filosofiei americane. „Aceste calități ale filosofiei americane se dovedesc a fi extrem de importante pentru noi, cei din Republica Moldova, care dorim să urmăm calea Occidentului, al cărui lider, sub toate aspectele, sunt Statele Unite ale Americii” (p. 67). Cercetătorul analizează doctrinele lui Ch. Peirce, W. James, J. Dewey, R. Rotry etc., care au contribuit la extinderea pragmatismului într-un sistem filosofic cuprinzător.

Problema cunoașterii științifice doar în cadrul viziunii mutaționiste asupra dezvoltării științei este analizată în articolul *Problema cunoașterii științifice din perspectiva filosofiei contemporane*. Aici autorul abordează cunoașterea științifică concepută în devenire continuă, progres nelimitat, dar contingent, geneza științei ce primează asupra structurii ei. „Dinamica științei se realizează prin variații endogene aleatorii, mutații cognitive. Creația științifică constă în introducerea unor noutăți ireductibile și imprevizibile” (p. 70). În acest articol autorul tratează problema cunoașterii prin prisma viziunii lui K.R. Popper și V. Kraft, P.K. Feyerabend și Th. Kuhn.

În *Orientarea constructivistă în epistemologie: repere metodologice* V. Țapoc menționează că orientarea constructivistă este una fundamentală pentru epistemologie, ce se bazează pe principiile raționalismului și neoraționalismului.

Cel de-al doilea compartiment – *Filosofia și integrarea europeană prin democratizarea și performanțe educațional-culturale* – accentuează condiționarea reciprocă a culturii și umanismului, rolului filosofiei și a funcțiilor acesteia (formativă, integrativă, metodologică) în societatea contemporană. El menționează încă odată rolul culturii în făurirea valorilor umane, unde se formează „matricea gândirii și acțiunilor creative” (p.81). Astfel autorul constată faptul că pluralismul și diversitatea culturală trebuie să devină un test de umanism, de conlucrare și nu de conflicte, „...culturile sunt surse fundamentale ale supraviețuirii”, iar omenirea a fost, este și va fi în permanentă devenire prin educație, adică prin asimilarea și creșterea culturii de către om, care o reprezintă și totodată trebuie să-și asume responsabilitatea de starea omenirii. Această responsabilitate nu o putem realiza fără componenta umanitară a învățământului de la toate nivelurile.

În materialele studiate și cercetate, V.Țapoc se pronunță pentru studierea filosofiei, deoarece filosofia include cunoașterea profundă, extinsă, dar nu de dragul cunoașterii, ci al folosirii acestora la organizarea vieții individuale a omului. Filosofia nu doar informează omul cu astfel de cunoștințe, ci, în baza acestora, se implică cu întreaga capacitate în formarea ființei umane.

În articolul *Impactul științei și tehnicii asupra dezvoltării culturii spirituale* cercetătorul V. Țapoc constată că nici o știință, nici o tehnică oricât de avansată ar fi ele nu pot suplini, măcar temporar, fără a provoca urmări grave. Științele naturii, atât experimentale, cât și teoretice, evoluează până la urmă în tehnică și doar științele umanistice, filosofice și credințele religioase culminează și prin cultură. Pentru încadrarea Republicii Moldova în Uniunea Europeană se cer cunoscute și implicate în activitățile noastre de zi cu zi așa valori praxiologice europene ca: precizia, rigoarea, eficacitatea, moralitatea, legalitatea etc., care se pot atinge prin muncă, prin educație și învățământ, iar promotorii acestor valori trebuie să fie intelectualii.

Convingerea lui Vasile Țapoc se consolidează pe totalitatea principiilor, concepțiilor că sarcina intelectualului vine din responsabilitatea de acumulare și îmbunătățire a calității cunoștințelor „și/sau păstrarea și comunicarea valorilor spirituale perene comunității sociale și implicarea în aplicarea acestor valori în viața de zi cu zi” (p. 139). Un adevărat intelectual are ca fundament nu vorbele și declarațiile goale, dar acțiunile și faptele reale ale acestuia. „Intelectualul, în măsură chiar mai mare decât orice om, își câștigă definiția în conformitate cu acțiunile în sfera sa privată, în primul rând, și apoi în mediul social. Și nu invers, ca în cazul pseudo-intelectualilor, care parazitează pe „imagine” și nu pe consistența acțiunilor valorice” (p. 139). Autorul își expune opinia și referitor la sprijinul constituirii imaginii de sine, care de asemenea nu trebuie să fie redusă la „trucurile bazate pe stratageme de manipulare, prin tehnologii avansate ale mass-mediei, a opiniei spectatorilor” (p. 139).

Printre relatările autorului găsim și unele idei referitoare la politica și politicienii din țara noastră. Vasile Țapoc afirmă că „... lipsa de adevăr, ce duce la intoxicarea și îmbolnăvirea culturii, ale cărei simptome includ beția de cuvinte, trecând într-o formă cronică, se manifestă și astăzi, îndeosebi în cultura politică. Cel mai din plin această beție de cuvinte se manifestă în eliminarea oricărei logici a principiilor, când e vorba de critica adversarilor politici. Politicianul, aflat în opoziție, critică bezmetic și cu furie adversarul. Odată ajuns la putere le va respinge orice critică, va ignora orice soluție alternativă. Ceea ce înseamnă, că adevărul pentru politicieni, depinde nu atât de orientarea politică, cât de faptul de a fi sau nu la putere”.

Profesorul universitar V. Țapoc, când vorbește despre dezvoltarea umană în condițiile globalizării, înțelege această acțiune ca pe „procesul de înaintare către o poziție mai bună”, dar pornind de la conștientizarea că „funcția școlii este de a educa oameni cu mintea și trupul sănătos, capabili să depășească capcana consumatoristă și să aibă grijă și de consumul și producerea bunurilor spirituale. ... Formarea unei generații sănătoase e imposibilă fără asimilarea pe băncile școlii a marilor valori ale culturii universale în domeniul literaturii, filosofiei și religiei” (p. 179), iar rolul disciplinelor umaniste, inclusiv al filosofiei, este de a pune în valoare ființa umană, demnitatea lui atât individuală, cât și socială, ceea ce va favoriza dezvoltarea deplină și armonioasă în condițiile complexe ale globalizării.

În lucrare vom găsi și diverse reflexii ale colegilor vizavi de activitatea științifico-pedagogică a profesorului universitar, alte caracteristici ale Domniei Sale în raport cu lumea actuală, cu studențimea, cu învățământul universitar, cu profesionalismul celor ce organizează studiile la diverse nivele ale acestuia etc. Este vorba mai întâi de colegii de la Universitatea de Stat din Chișinău, de la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, de la Institutul de Științe Juridice și Politice al AȘM etc.

Vom finisa această recenzie cu un citat al fostului director general al Bibliotecii Naționale din Republica Moldova Alexe Rău: „În zilele noastre se mai vorbește, uneori, pe lângă alte sfârșituri, și de acela al filosofiei. Eu cred că atâta timp cât există și vor exista oameni care îi poartă și îi vor purta credința acestui domeniu... ea nu va dispărea. Și dacă ar fi să se iște cumva pericol ființial pentru filosofie actualmente și s-ar pune întrebarea cine ar putea să o salvgardeze, eu aș exclama: *Esse Homo: Vasile Țapoc!*”

Teodor N. ȚÎRDEA, *doctor habilitat în filosofie,*
Ludmila RUBANOVICI, *doctor în filosofie,*
Daniela RUSNAC, *doctorandă,*
Universitatea de Stat de Medicină și Farmaceutică
„Nicolae Testemițanu”

**CONSTANTIN MANOLACHE. Organismul militar al Republicii Moldova.
Construcția militară și securitatea statului
Chișinău, F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015. 386 p.**

Monografia conferențiarului universitar Constantin Manolache se distinge prin actualitate și importanță a problemelor elucidate și soluționate din punct de vedere științifico-practic. Considerăm că a fost elaborată o lucrare științifică importantă, din cauza că problema modernizării organismului militar al Republicii Moldova se află pe agenda zilei, iar actualitatea este determinată de lipsa de securitate în spațiul geopolitic est-european ca urmare a conflictului armat din statul vecin. Nu este întâmplător, în ordinea reliefată de idei, că autoritățile puterii de stat au declarat necesitatea perfecționării cadrului normativ-legal pentru a asigura securitatea națională și a contribui la fortificarea capacităților de apărare.

Monografia este alcătuită din patru capitole, componentele instituționale care se includ în cadrul organismului militar fiind reliefate în plan istoric și prin aplicarea studiului comparat cu entitățile structurale din alte țări, în special din proximitate. Relevanța științifică a investigațiilor este consolidată de faptul că doctorul C. Manolache a participat la elaborarea și implementarea unor politici publice în domeniul securității și apărării, iar ideea magistrală pe care o promovează este că identificăm o singură politică, dar care a evoluat și s-a diversificat prin elementele sale structural-funcționale. Organismul militar al statului este considerat ca fiind un fenomen social, unul dintre obiectivele cercetării vizînd fundamentarea dimensiunii sociale și umane în funcționarea instituțiilor abilitate cu exercitarea funcțiilor de acest caracter.

Studiul monografic elaborat se distinge printr-un grad înalt de complexitate, caracter interdisciplinar, noutate și originalitate științifică, iar recomandările făcute se exprimă prin fezabilitate, fiind îndreptate spre modernizarea prin reformă a organismului militar al statului Republica Moldova. Lucrarea este importantă pentru specialiști și factorii de decizie, contribuind la dezvoltarea investigațiilor științifice în domeniu.

**Victor JUC, doctor habilitat în științe politice,
Pantelimon VARZARI, doctor habilitat în științe politice,
Institutul de Cercetări Juridice și Politice al AȘM**

Î. S. Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”,
MD-2068, Chișinău, str. Florilor, 1;
Tel.: 022 49-31-46